

STEENHUISMEIJERS

514 | 2023

Van den Bergh en Jurgens margarinefabrieken, Nassaukade

Cultuurhistorische analyse, deel 2: de gebouwen

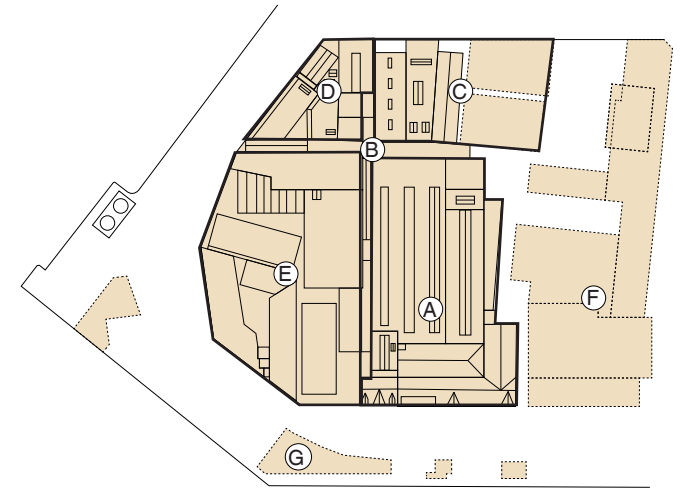
april 2023

- ↓ Het Becelhuis en kuiperij, omstreeks 1930 [Upfield]
- ↘ Huidige situatie Becelhuis en kuiperij.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Bouwdeel A - Oude fabriek en Votatorhal	16
Bouwdeel B - Stegen en Pleinen	52
Bouwdeel C - Roentgenstraat	62
Bouwdeel D - Technische Werkplaats en Laboratorium	102
Bouwdeel E - Verpakking en Expeditie	124
Bouwdeel F - Nassaustraat	154
Bouwdeel G - Kadebebouwing	164
Waardering	184
Advies	189
Bijlage: Redengevende omschrijving	190
Bronnen en Eindnoten	196
Colofon	197

Inleiding

Met het vertrek van Upfield uit Rotterdam kwam in 2022 een einde aan ruim 130 jaar margarineproductie aan de Nassaukade. Sinds de bouw van de fabriek in 1891 zijn hier miljarden pakjes, kuipjes en andere verpakkingen geproduceerd voor tientallen merken. De naam van de fabriek veranderde in de loop van de jaren van Firma Simon van den Bergh (1891) achtereenvolgens in Van den Berg's Limited (1895), Van den Bergh's fabrieken NV (1919), Van den Bergh en Jurgens' Fabrieken NV (1938), Van den Bergh & Jurgens BV (1972) en uiteindelijk in Upfield (2019). Inmiddels is de fabriek eigendom van VORM en zal de locatie aan het water worden herontwikkeld tot een nieuw stuk stad.

Ten behoeve van de herontwikkeling heeft de gemeente om een cultuurhistorisch onderzoek van het fabriekscomplex gevraagd, dat in juli 2022 door ons werd afgerond. Uit het onderzoek bleek dat de fabriek in de loop der jaren aanhoudend werd uitgebreid, gemoderniseerd en vernieuwd, maar ook dat verbazingwekkend veel gebouwen en gebouwdelen de tand des tijds hebben doorstaan. De ontwikkeling van de fabriek vanaf het prille begin is goed aan het huidige complex afleesbaar. Een wandeling door de inmiddels verlaten fabrieksgebouwen is als een reis door de tijd – en door de industriële geschiedenis van Nederland. In het onderzoek stond de bouw- en gebruiksgeschiedenis van de fabriek centraal, met de nadruk op het ensemble als geheel. Slechts sporadisch kon op specifieke bouwdelen worden ingegaan. Het onderzoek leidde tot een cultuurhistorische waardering van het ensemble, met een (deels indicatieve) aanduiding van historische elementen in het complex.

Als aanvulling op het cultuurhistorisch onderzoek verzocht de gemeente om een nadere analyse van alle gebouwen en gebouwdelen, alsmede een overzicht van de historische elementen die bewaard zijn gebleven. Dat was de aanleiding om aan het onderzoek het voorliggende 'deel 2' toe te voegen, dat is opgezet als een catalogus van de gebouwen van de margarinefabriek. Nu de productie is gestaakt en de fabriek is ontmanteld, was het mogelijk om alle ruimtes te bezoeken. Nieuwe informatie over de bouwgeschiedenis kwam naar voren door nader archiefonderzoek in het Stadsarchief Rotterdam en het Unilever Archief. In de fabriek bleken bovendien veel bouwtekeningen op microfiches bewaard te worden. Het viel ons op dat er relatief weinig overlap tussen de verschillende archieven zit, maar ook dat van bijna ieder gebouwdeel enige informatie aanwezig was.

De margarinefabriek beslaat het bouwblok dat wordt begrensd door de Nassaukade, Nassaustraat, Roentgenstraat en Nassauhaven – met inbegrip van de kades rondom. De ontwikkeling begon in 1890 met de bouw van een fabriekscomplex, dat een jaar later in gebruik werd genomen. De toenmalige fabriek besloeg slechts een gedeelte van het huidige grondoppervlakte. Stap voor stap breidde het complex uit en werden rondom nieuwe gebouwen toegevoegd. Daarbij ontstond een stelstel van stegen als interne ontsluitingsstructuur. Door de uitbreidingen en innovaties in het productieproces was het nodig om het bestaande complex telkens aan te passen of te vernieuwen. De fabriek groeide uit tot een soort compacte stad, met stegen en gebouwen – waarin zich steeds nieuwe doorbraken, samenvoegingen, optoppingen of vernieuwingen voortdeden.

Voor de opzet van de catalogus is aan de hand van de stegenstructuur het complex opgedeeld in zeven bouwdelen: 1) oude fabriek en votatorhal, 2) stegen en pleinen, 3) Roentgenstraat, 4) technische werkplaats en laboratorium, 5) verpakking en expeditie, 6) Nassaustraat en 7) kadebebouwing. Per bouwdeel worden de verschillende gebouwen en fabrieksonderdelen een voor een behandeld. Gebouw deBrug en het kantoorgebouw met de parkeergarage op de hoek Nassaustraat-Nassaukade zijn, vanwege een andere eigendomssituatie, niet in het onderzoek meegenomen.

Voor de naamgeving van de stegen en de pleinen is de indeling aangehouden zoals die in 1951 op een overzichtstekening van het complex werd gebruikt. Links van de oude fabriek is de IJsgang, van de Nassaukade tot aan de Roentgenstraat. Rechts ervan is de Klokkengang, die destijds onderbroken werd door het Middenplein en uitkwam op het Brandweerplein voor het ketelhuis. De steeg haaks hierop, van de Nassauhaven tot aan het

Brandweerplein, heet achtereenvolgens Technische Gang (tussen de Nassauhaven en de IJsgang) en Multiplexgang (tussen de IJsgang en de Klokkengang) en liep vroeger verder als Tankstraat. Parallel hieraan was de Raffinatiestraat.

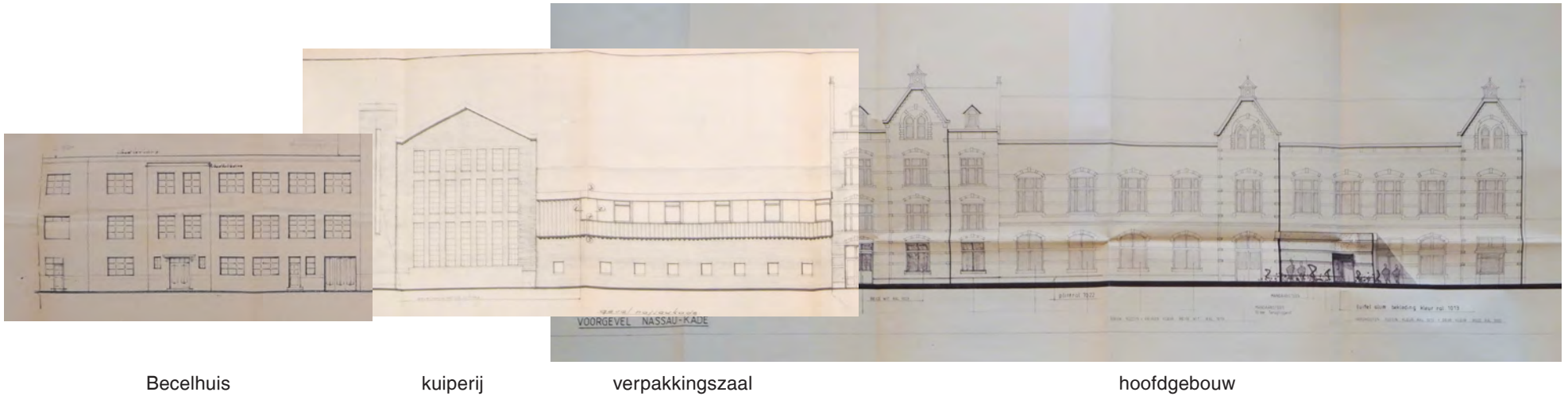
Dit rapport bevat naast de gebouwencatalogus ook een (herziene) waardering. De actuele foto's werden door ons genomen tijdens locatiebezoeken op 24 april 2022, 23 mei 2022 en 18 januari 2023. Op basis van de bevindingen uit deze tweede fase zijn in het (verder ongewijzigde) rapport uit 2022 het hoofdstuk waardering en de bouwfasekaarten vervangen. We danken de opdrachtgever (Jos Wetters, Marc Vriens) en Marten Speksnijder, de locatiebeheerder en het levend geheugen van de margarinefabriek, voor de prettige samenwerking.

SteenhuisMeurs
April 2023

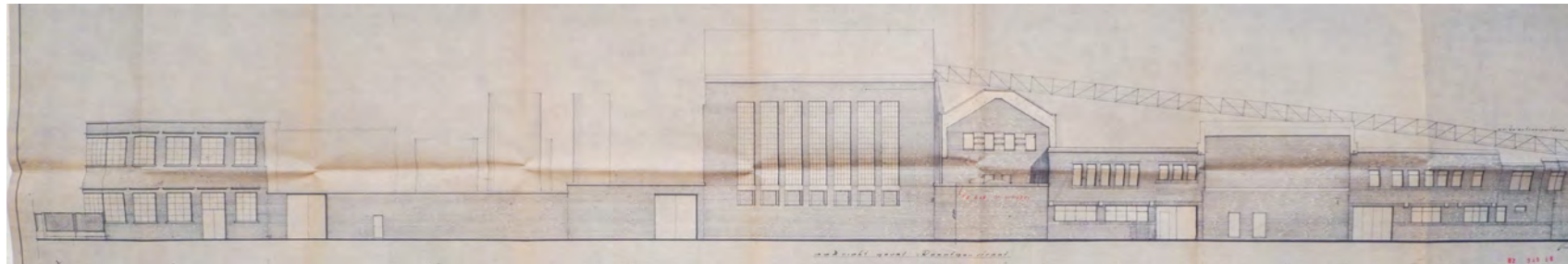
Gevels

↓↓ Gezicht op de gevelwand aan de Nassaukade vanaf het Noordereiland, omstreeks 1930 [Upfield]

Nassaukade

Roentgenstraat

drukkerij

tankpark

ketelhuis

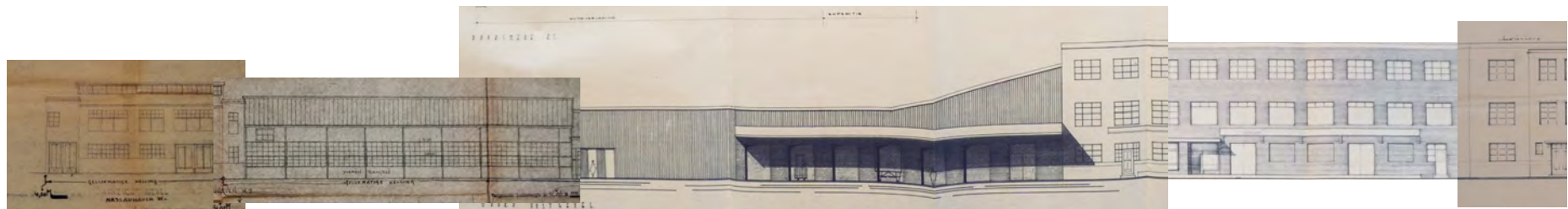
machine-
kamer

technisch
magazijn

ingrediënten
magazijn

laboratorium

Nassauhaven

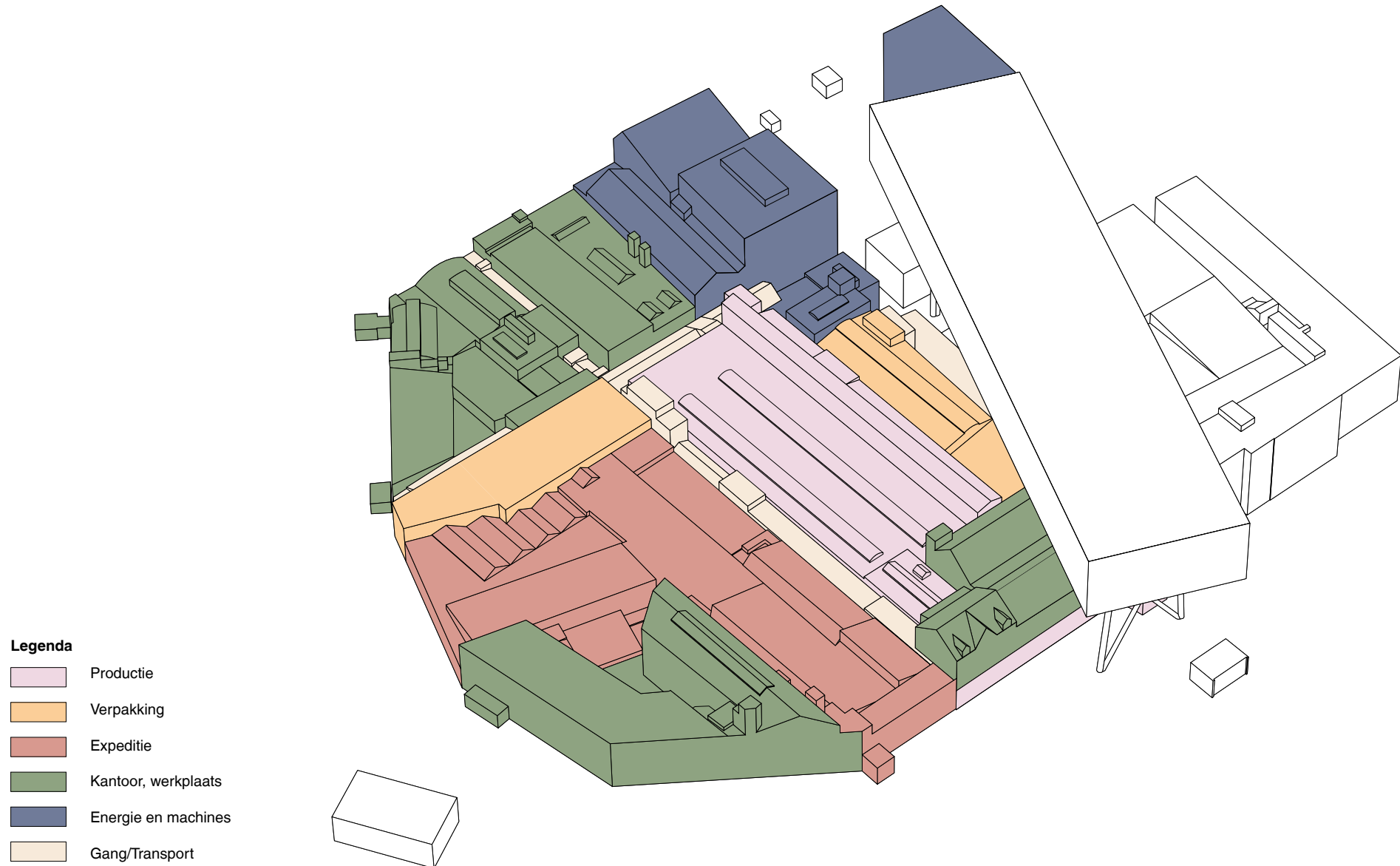
laboratorium

technische werkplaats

verpakkingszaal

Becelhuis

Laatste productielijn fabriek

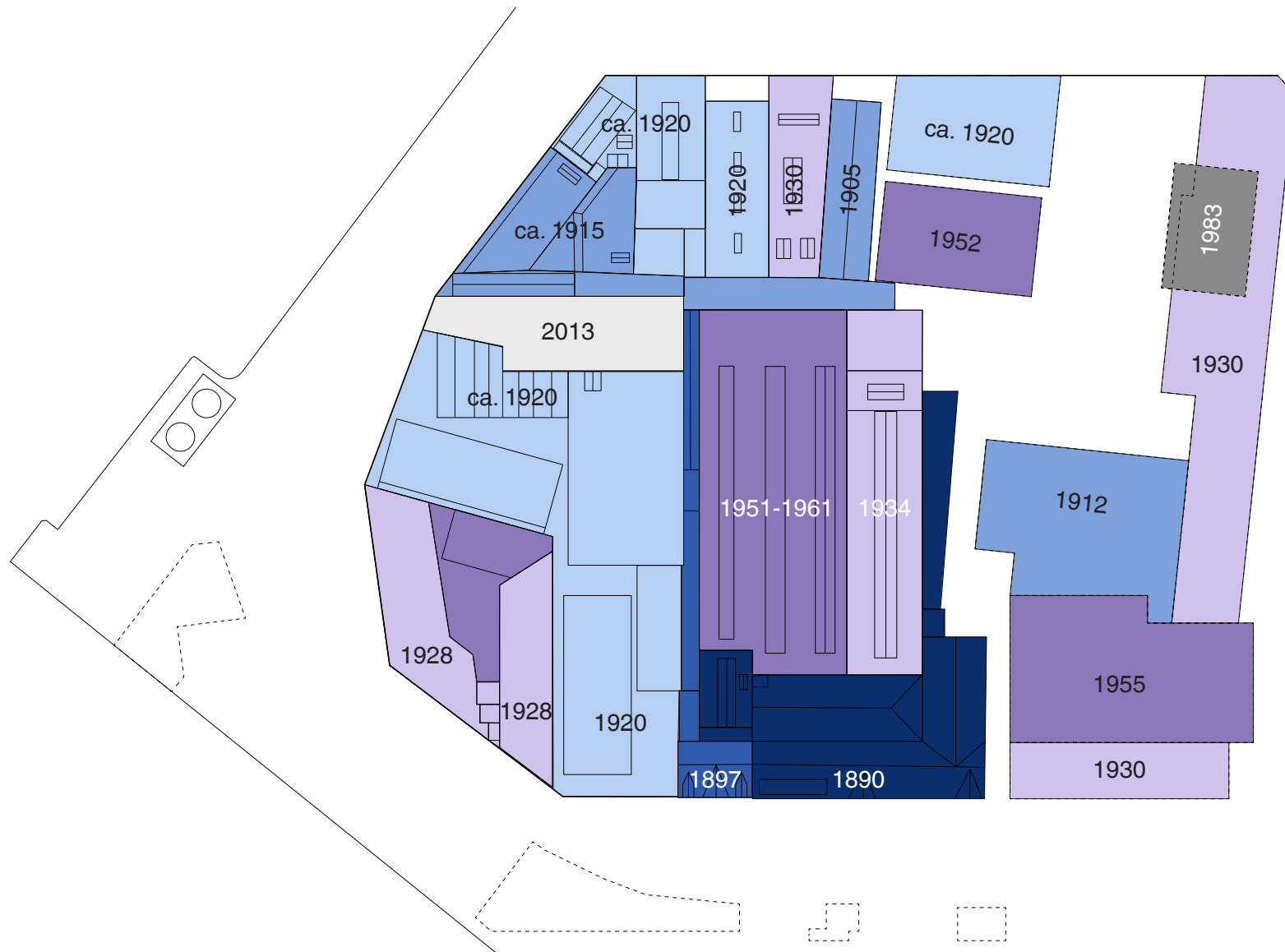

Overzicht bouwfasen

↓ indicatieve datering gebouwen van de margarinefabriek

Legenda

- 1890
- 1897
- 1900-1915
- 1915-1925
- 1925-1940
- 1940-1960
- 1960-1980
- 1980-1990
- 1990-nu

- ↓ Grote machines, z.j. [Upfield]
- ↓↓ Wagens met ingrediënten in het hoofdgebouw, z.j. [Upfield]

- ↓ Mannen met de melkbussen op de Nassaukade, z.j. [Upfield]
- ↓↓ De bovenste verdieping van de drukkerij, z.j. [Upfield]

- ↓ Overslag van de margarine naar een schip, z.j. [Upfield]
- ↓↓ Mannen aan het werk in het karnhuis, z.j. [Upfield]

- ↓ De Blue Band auto's, omstreeks 1930 [Upfield]
- ↓↓ De werkplaats aan de Nassaukade, z.j. [Upfield]

- ↓ Vrouw aan het werk in het laboratorium, z.j. [Upfield]
- ↓↓ Brandweer poseert met het materieel op de Nassaukade, z.j. [Upfield]

- ↓ Diner en toespraak in het Becelhuis, z.j. [Upfield]

- ↓ Vrouwen aan het werk in de verpakking, z.j. [Upfield]
- ↓↓ Twee heren komen aan bij de margarinefabriek, z.j. [Upfield]

- ↓ Man aan het werk in de verpakingszaal, z.j. [Upfield]
- ↓↓ Aan het werk in de keuken, z.j. [Upfield]

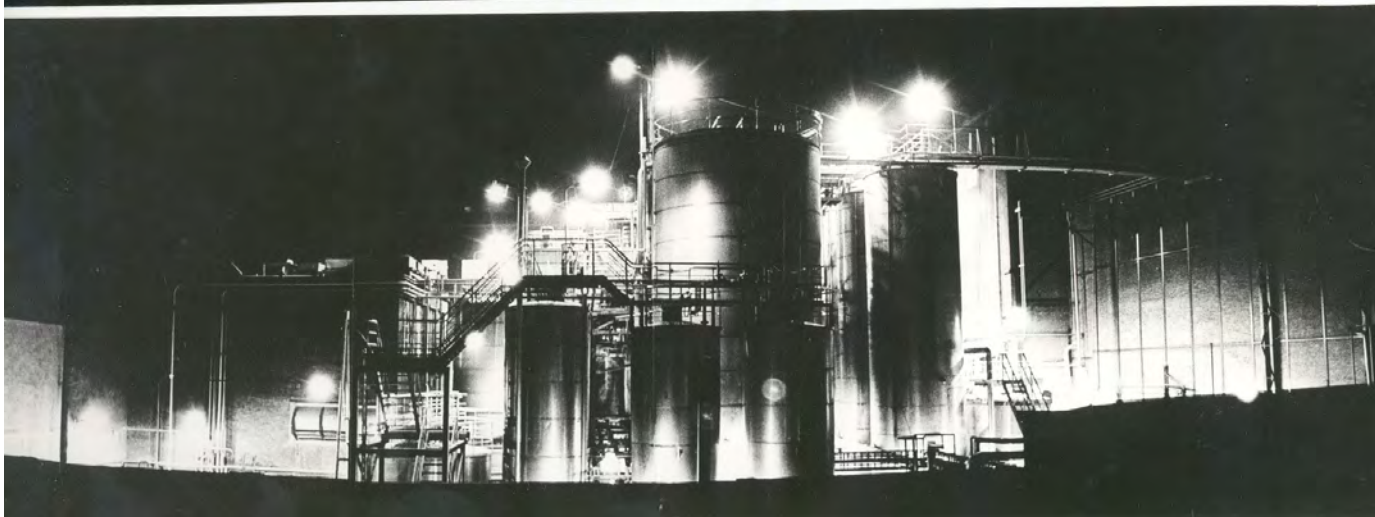
↓ Brandweer rukt uit naar het raffagebouw, 1956 [SAR]

↓ Het tankpark met daarachter de raffi, z.j. [Upfield]
↓↓ Mannen in pak bekijken de werkzaamheden in de votatorhal, z.j. [Upfield]

- ↓ Het tankpark bij nacht, met daarachter de raffi, z.j. [Upfield]
↓↓ Het tankpark bij nacht, z.j. [Upfield]

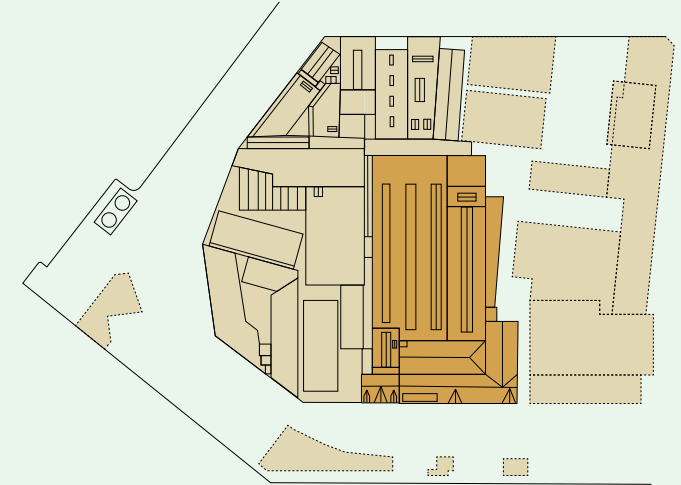
Bouwdeel A - Oude fabriek en Votatorhal

Centraal op de locatie staat aan de Nassaukade het monumentale voorgebouw van de fabriek uit 1891. Hierachter was de karnhal, omgeven door een ketelhuis, melkaanvoer, vetmelterij, olieopslag, verpakking en expeditie. Op de verdiepingen vond de productie van verpakkingen plaats (kratten, blikken, vaten, drukkerij). Vanuit deze kern zou de fabriek stapsgewijs uitgroeien. Al in 1893 kon de firma Simon van den Bergh de grond achter de fabriek tot aan de Roentgenstraat kopen en vonden de eerste uitbreidingen plaats. Terwijl het complex steeds groeide en moderniseerde, bleef de productie van margarine altijd op dezelfde plek plaats vinden.

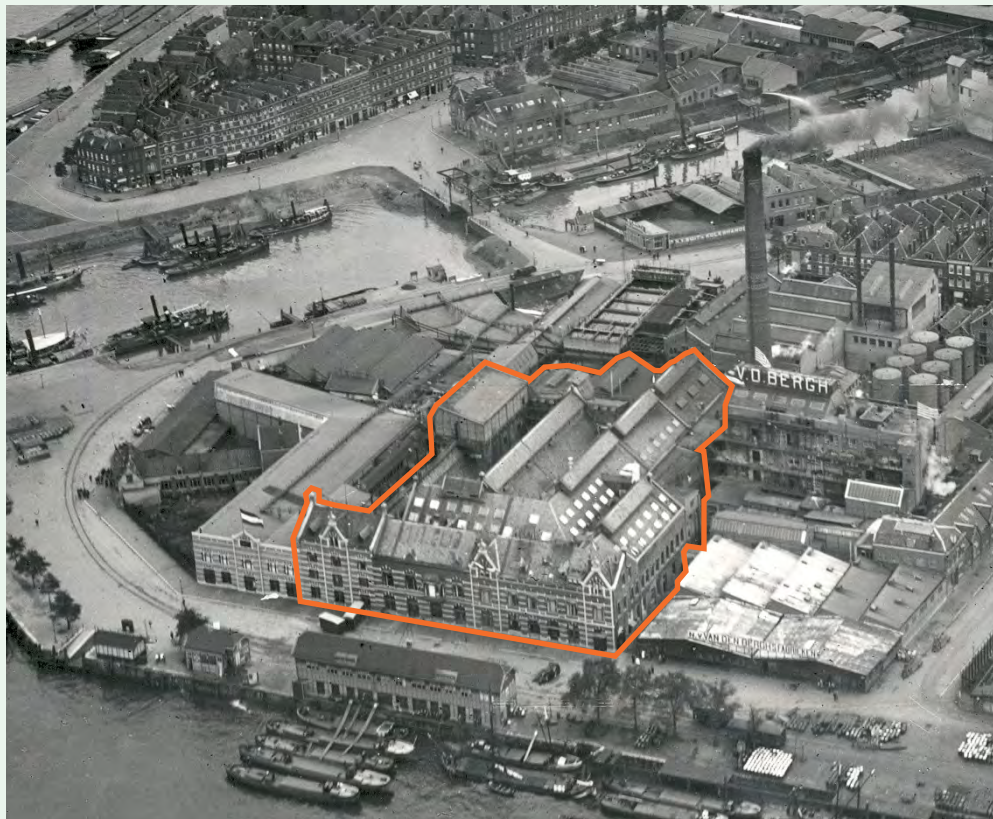
Het bouwdeel met de oude fabriek en votatorhal omvat het perceel van de eerste fabriek, met een uitbreiding aan de achterzijde. Dit gedeelte wordt begrensd door de IJsgang, de Multiplexgang en de Klokkengang. Tegenwoordig staan hier drie bouwdelen: de monumentale bebouwing langs de Nassaukade (1892 en 1897), met links daarachter de grote votatarhal en rechts een langwerpig volume haaks op de monumentale voorbouw. Dit laatste was oorspronkelijk het vet- en oliemagazijn en was laatstelijk in gebruik als emballagehal met daarboven de melkkamer. Door de jaren heen zijn er in het bouwdeel veel wijzigingen doorgevoerd, zoals de samenvoeging van ruimten en het weghalen van binnenwanden. Toch bleef de oude structuur uit 1891 herkenbaar en zijn er verrassend veel historische elementen en details overgebleven, zoals prachtige gietijzeren kolommen uit de allereerste bouwfase.

- ↙ Voorzijde van de margarinefabriek rond 1900 [Upfield]
- ↗ Huidige situatie voorzijde voormalig margarinefabriek
- ↓ De guanoloods en daarachter de zijgevel van de vetmelterij, circa 1920 [Upfield]

↓ Luchtfoto van de margarinefabriek met daarin het hoofdgebouw aangegeven, omstreeks 1920 [SAR]

↓ Luchtfoto van de margarinefabriek met daarin het hoofdgebouw aangegeven, omstreeks 1980 [SAR]

Hoofdgebouw Margarinefabriek

bouwjaar: 1890

wijzigingen: o.a. 1893, 1897, 1915, 1946, 1952, 1967, 1977, 1993 en 2020

Oorspronkelijk ontwerp

De margarinefabriek werd in 1890 ontworpen door architect Augustinus Nolen (1852-1925). Aan de Nassaukade bedacht hij een monumentaal front, dat het visitekaartje van de fabriek richting de Nieuwe Maas en de stad vormde. Haaks daarop kwamen de eigenlijke fabriekshallen, waarin de aanvoer van grondstoffen, de margarineproductie en het verpakken plaatsvonden. Het voorgebouw aan de kade, dat als gemeentelijk monument is aangewezen, wordt als eerste gebouw in deze catalogus beschreven.

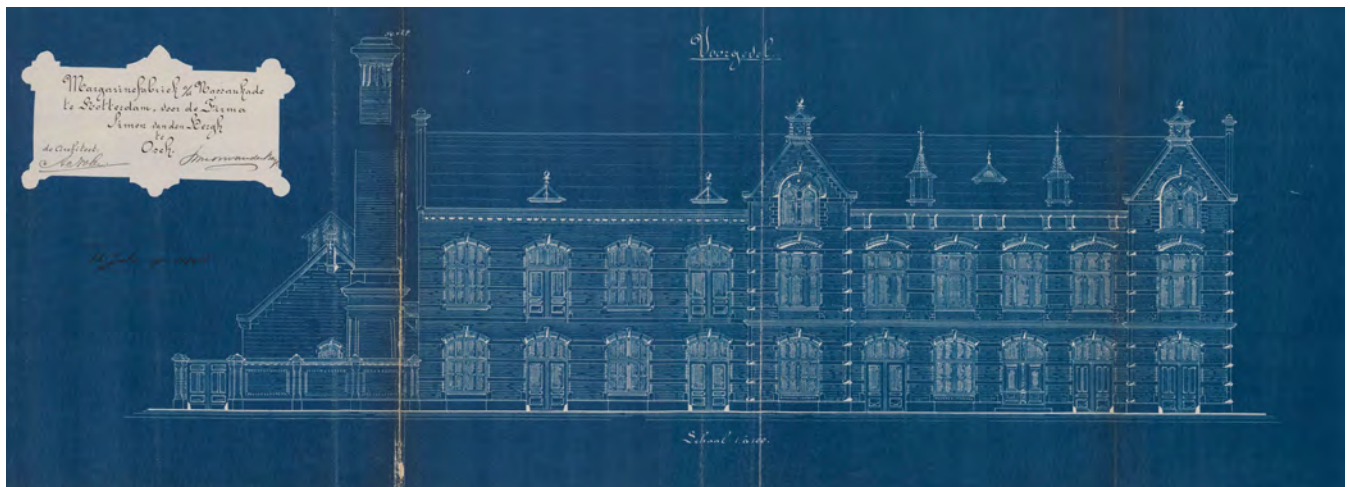
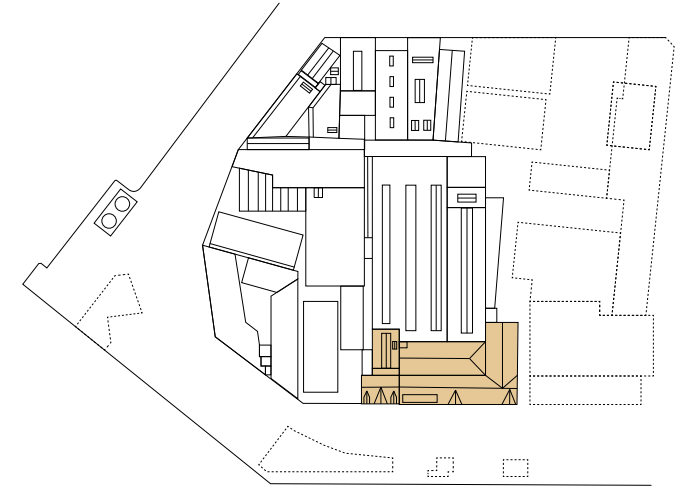
Hoofdropzet

Het gebouw heeft twee lagen en een kap en bestaat uit een L-vormig bouwvolume, dat met de hoek richting de Hef wijst. Er staat een tweede bouwvolume achter, parallel aan de Nassaukade. Oorspronkelijk was (gezien vanaf de kade) links van het gebouw een ketelhuis met een hoge schoorsteen. Na de bouw van een nieuw ketelhuis achter de fabriek, aan de Roentgenstraat, werd het oude ketelhuis omgebouwd tot pakhuis (1897), dat sindsdien een onderdeel van het monumentale front is geworden. De IJsgang komt op een deur links onderin dit pakhuis uit.

Exterieur

Vanwege de representatieve functie van het hoofdgebouw is de gevel met zorg ontworpen en voorzien van decoratieve elementen in neorenaissancestijl. De gevels zijn opgemetseld in een roodbruine baksteen, afgewisseld met witte speklagen. In het midden en op de rechterhoek heeft de gevel een risaliet met een topgevel, een en ander verfraaid met gestucte pilasters en een gestucte kroon boven de topgevel. Tussen de risalerende delen zijn vier traveeën met hoge vensters. Alle vensters hebben een gedecoreerde segmentboog en op de verdieping ook een

- ↙ Aanzicht van de noordzijde. Het ketelhuis is nog niet verbouwd tot pakhuis. Omstreeks 1895 [SAR]
- ↓↓ Geveltekening van de voorgevel van het hoofdgebouw. Links van het hoofdgebouw staat het Ketelhuis met schoorsteen. 1890 [SAR]

boogtrommel. Bij het kantoordeel op de verdieping werd in 1897 een houten erker toegevoegd, die in 1952 weer is verwijderd. De gevel wordt afgesloten met een gemetselde lijst met daarboven een prominent dakschild. De dubbele zijgevels aan de oostkant zijn vergelijkbaar, maar iets soberder uitgevoerd zonder speklagen en decoratieve metselpatronen.

Interieur

Door het gebouw heen waren verschillende functies ondergebracht. Op de begane grond was vooraan de expeditie met daarachter het verpakingslokaal en een klein magazijn. Op de verdieping waren het vaatwerk en de vetopslag en aan de voorzijde de kantoren. De functies waren over verschillende zalen verspreid. Kenmerkend voor de interne structuur waren (en zijn) de vele gietijzeren kolommen.

Historische ontwikkeling en huidige situatie

Het hoofdgebouw is veelvuldig verbouwd en gewijzigd. Al in de negentiende eeuw werd het pand in twee stappen vergroot. De rechter zijvleugel werd in 1893 verlengd en vier jaar later volgde, zoals gezegd, de verbouwing van ketelhuis aan de linkerzijde tot pakhuis. De gevel van het pakhuis sluit aan op de bestaande voorgevel en voegde er een derde topgevel aan toe. Het pakhuis heeft vier in plaats van drie bouwlagen en is iets afwijkend gedetailleerd. Tegen het complex hebben verschillende luifels, laadperrons en gebouwen gestaan. De huidige uitbouw op de begane grond stamt uit 1993.

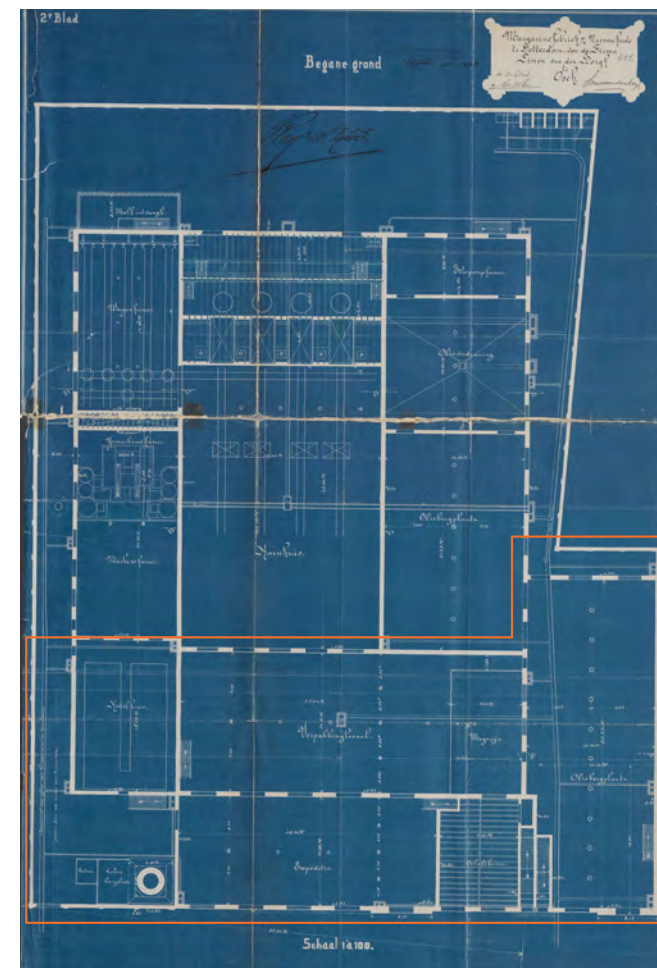
De meeste verbouwingen aan het hoofdgebouw hebben betrekking op veranderingen in het gebruik. Steeds werden de zalen aangepast, vergroot en vooral samengevoegd.

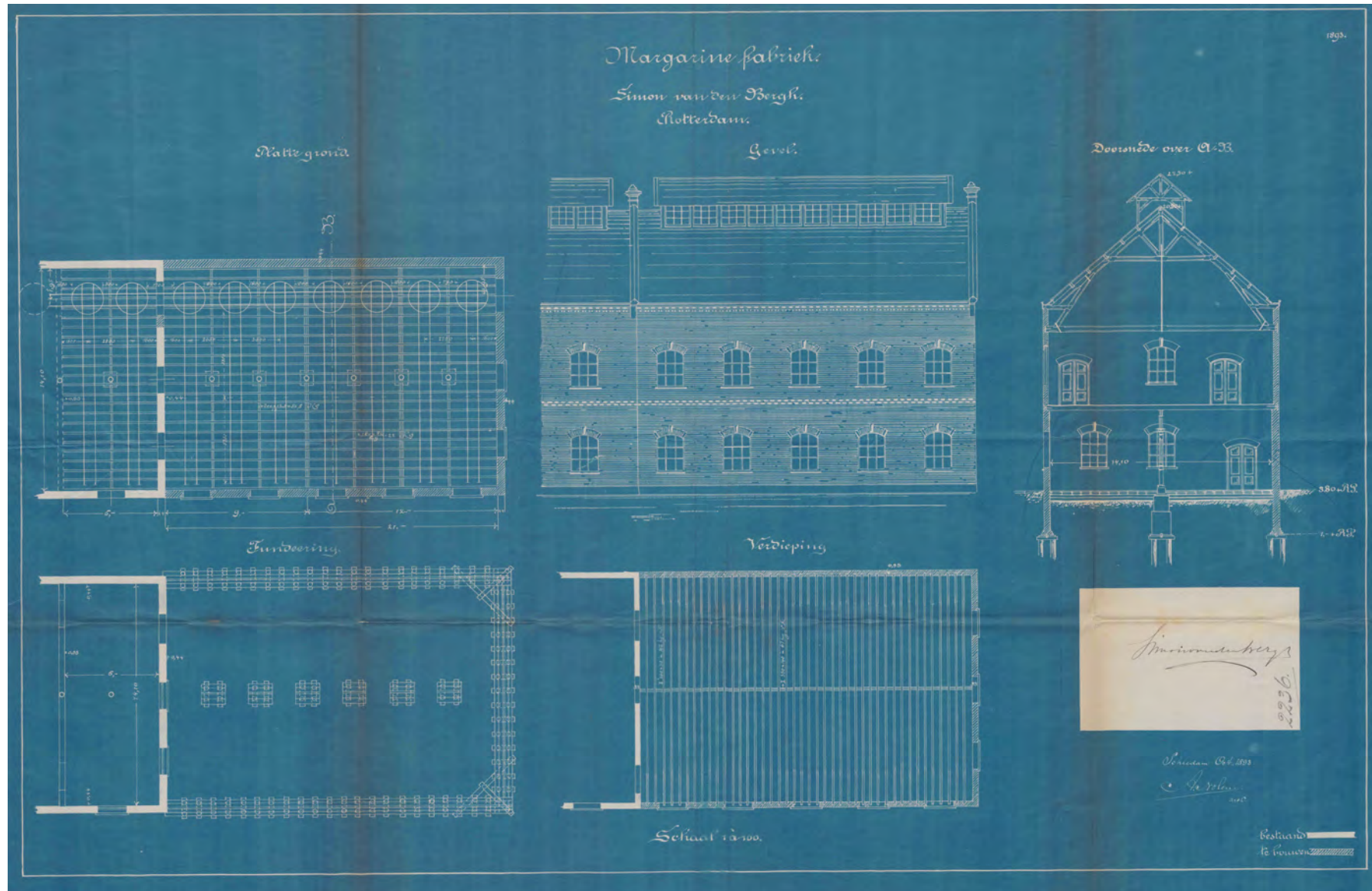
Daarbij verdwenen tussenwanden en muren. Een grote verandering was de verbouwingen van de kistenzolder tot kantine in 1946. In 1951-52 volgde nog een ingrijpende verbouwing, waarbij de eerste verdieping werd ingericht als kleedruimte en kantine. De oorspronkelijke gietijzeren kolommen zijn toen ingepakt (met uitzondering van een kolom in de hal voor de toiletten, zie plattegrond). Ook is bij deze verbouwing de begane grond opengebrouwen voor eerst een koelruimte (aan de linkerzijde) en later de palletexpeditie. Waarschijnlijk dateert de tussenvloer ook van deze verbouwing. Bij het samenvoegen van de zalen kwamen ter plaatse van weggenomen dragende wanden nieuwe stalen kolommen. Het verklaart waarom in de kolomrijen oude gietijzeren kolommen en moderne stalen I-profielen elkaar afwisselen.

De begane grond werd in 1996 opnieuw in gebruik genomen als productiehal. Mogelijk is bij deze verbouwing een deel van de tussenvloer verwijderd. In de laatste jaren voor de verkoop van de fabriek was hier een pindakaasproductielijn. De zolder was ooit ingericht als verpakingsafdeling en drukkerij. Later werden de zolders in gebruik genomen als kantoren. De huidige kantoorinrichting met houten inbouw en glazen dak is ontworpen door JDW Architecten en dateert uit 2020.

Plattegrond van de margarinefabriek, met in oranje het hoofdgebouw, 1890 [SAR]

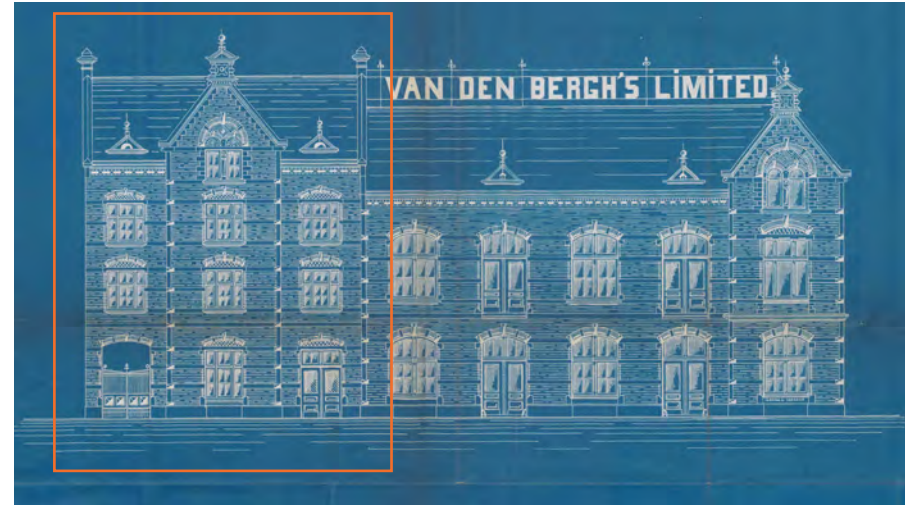
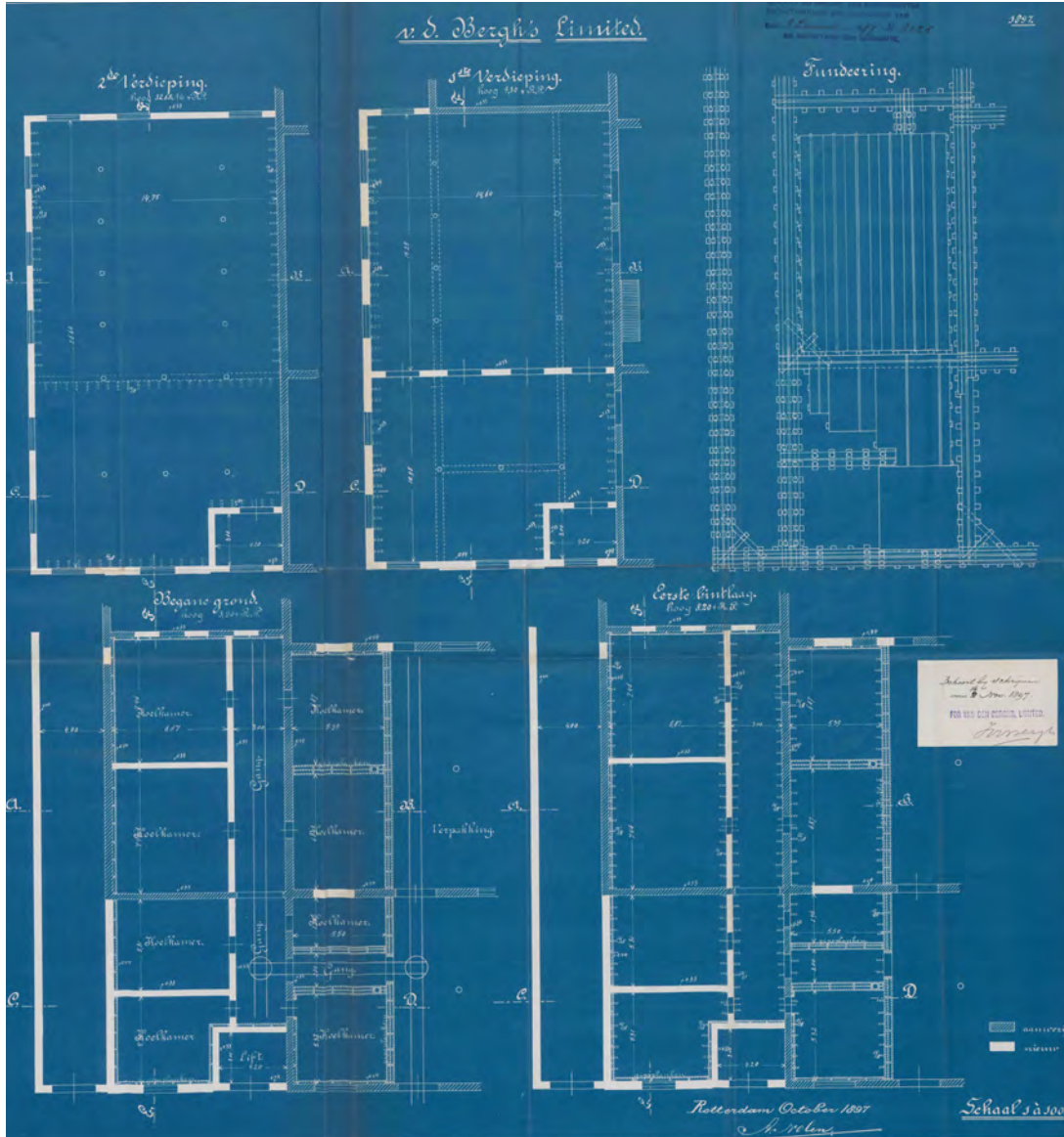

↓

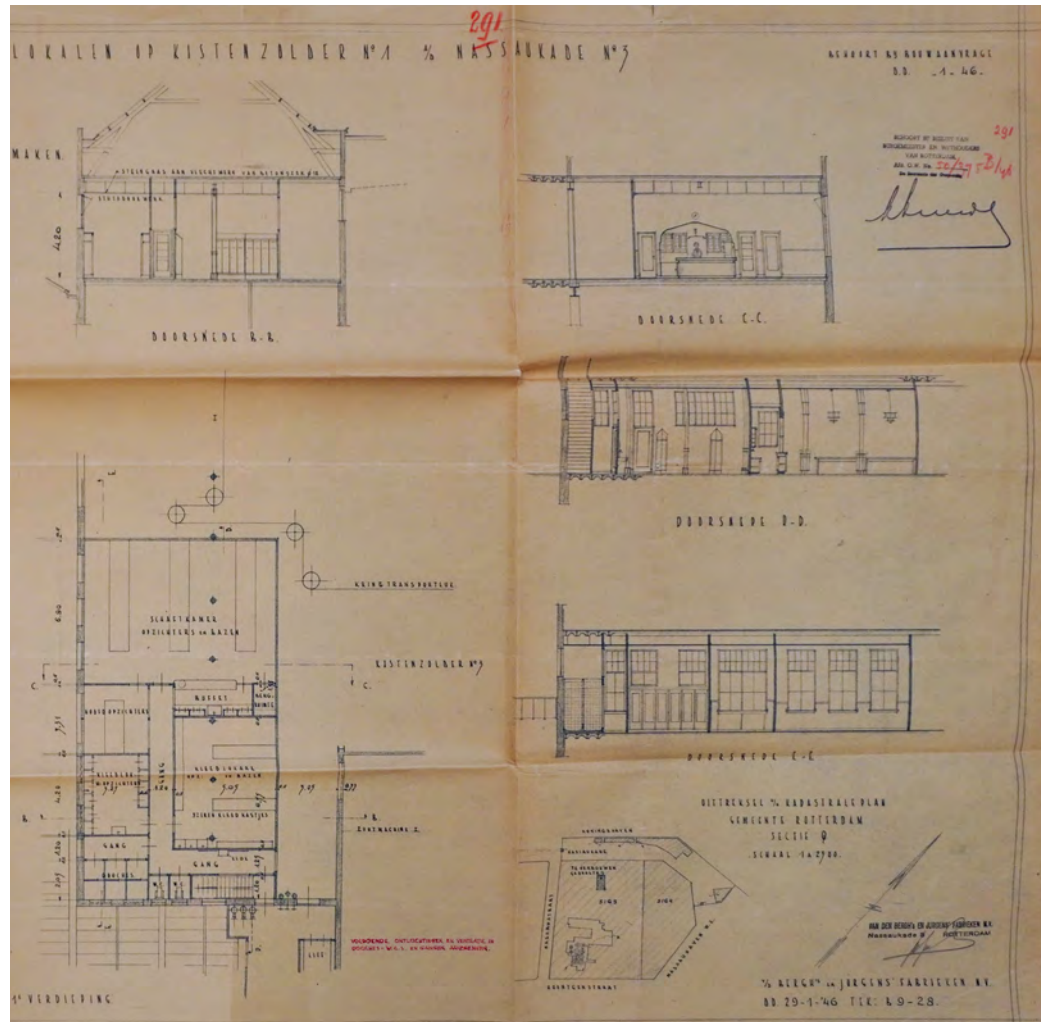
Plattegrond van het nieuwe pakhuys, 1897 [SAR]

2

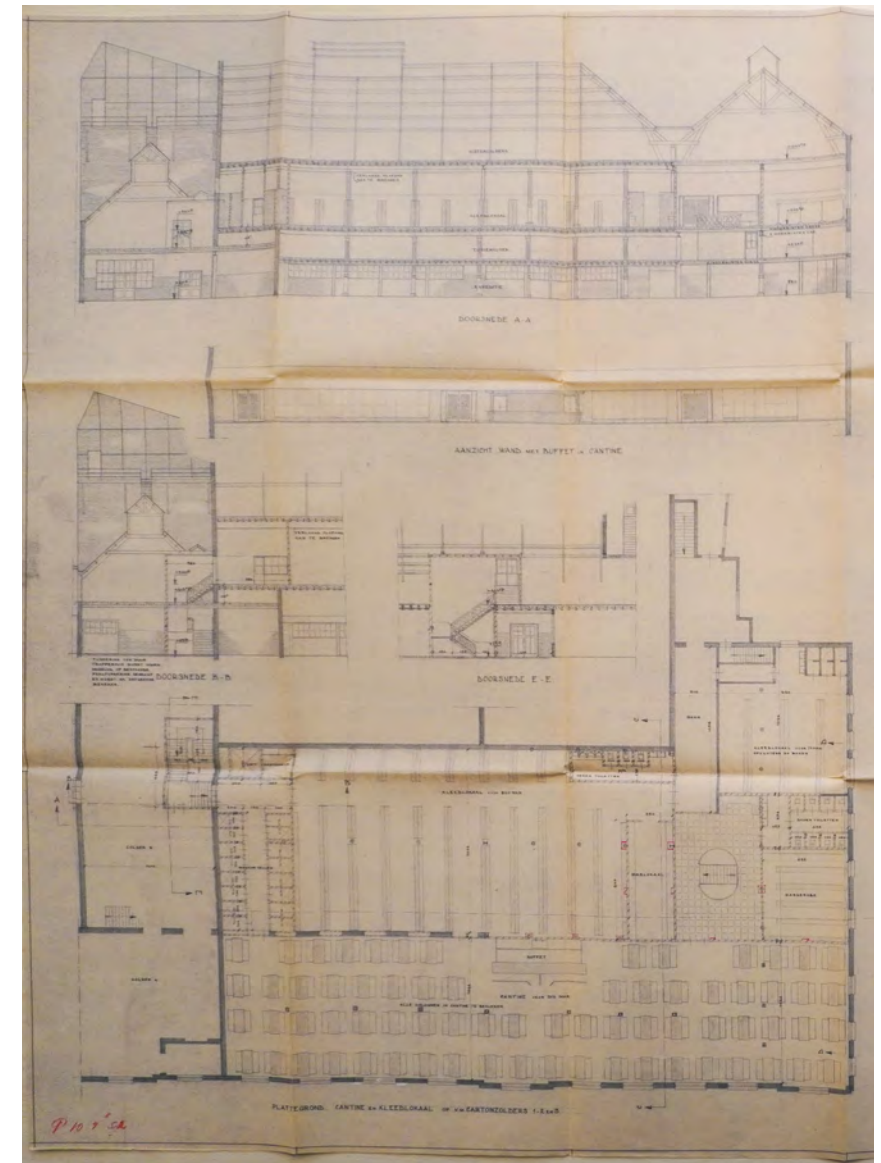
2

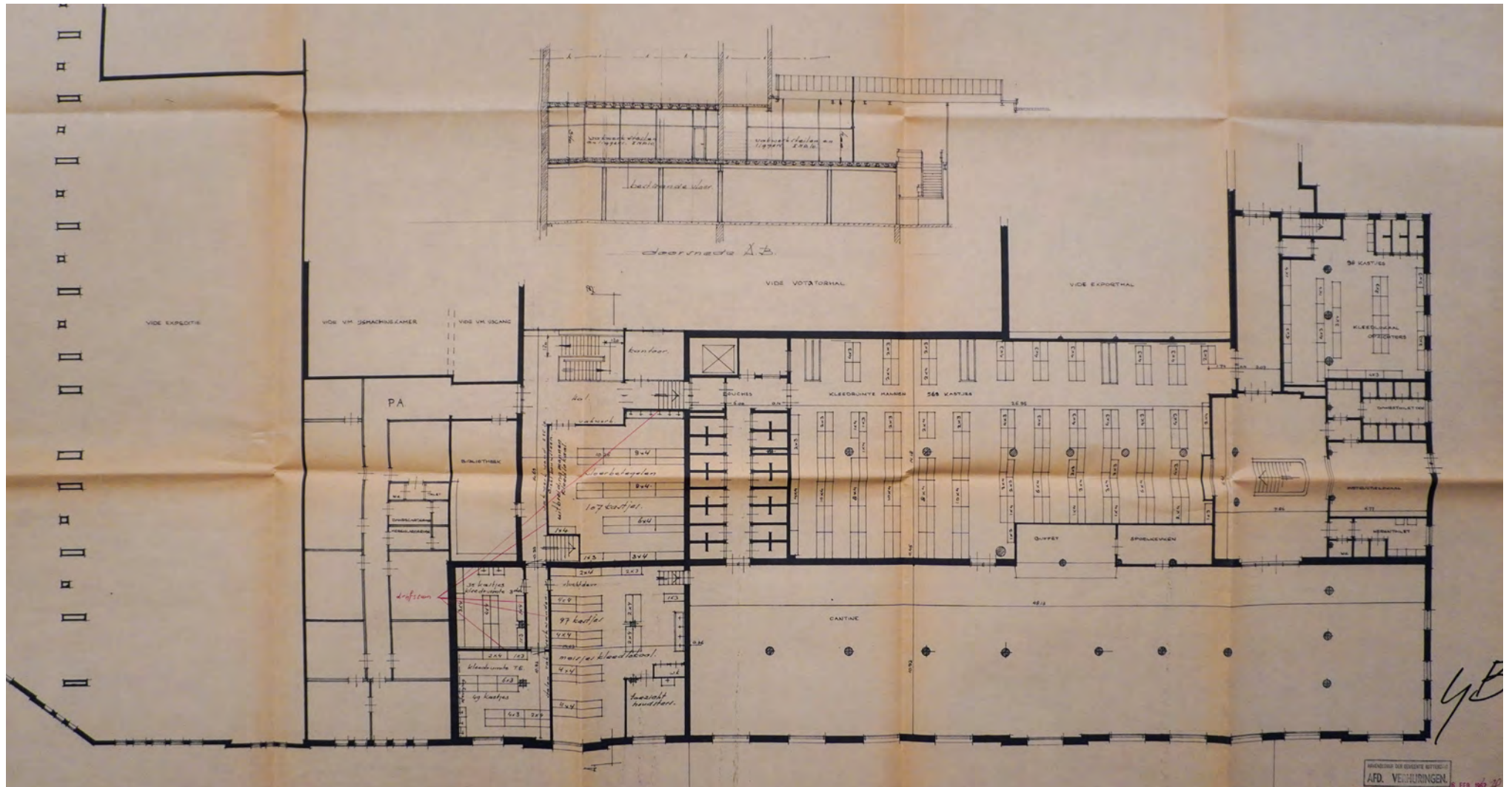
- ↓ Plattegronden en doorsneden van de verbouwing van de kistenzolder in de rechtvleugel tot kantine, 1946 [AU]

- ↓ Plattegronden en doorsneden van de verbouwing van de eerste verdieping (voormalig kartonzolder) tot kleedruimte en kantine. Bij de kolommen in de kantine staat: 'alle kolommen te bekleden', 1952 [SAR]

↓

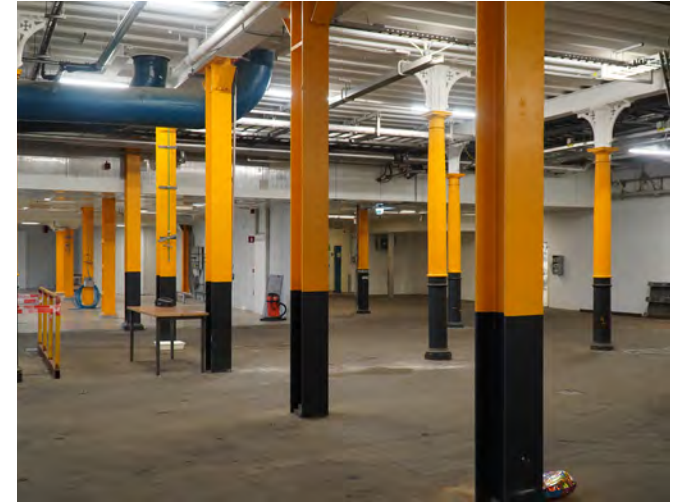
- ↓ Expeditie van de margarine, omstreeks 1900 [Upfield]
 ↓↓ De vernieuwde kantine, circa 1952 [Upfield]

- ↓ Transportsystemen tussen de gietijzeren kolommen, z.j. [Upfield]
 ↓↓ Kleurfoto van de kantine op de eerste verdieping, z.j. [Upfield]

- ↓ Huidige situatie van de begane grond
 ↓↓ Verpakte margarine wachtend op overslag tussen de gietsijzeren kolommen, z.j. [Upfield]

↓ De verpakingszolder met hangende transportsystemen, z.j. [Upfield]

↓ De verpakingszolder met bandgedreven transportsystemen, z.j. [Upfield]

↓ Huidige kantoorinrichting van de zolder

Hoofdgebouw: cultuurhistorische waarde

Ondanks de vele wijzigingen en verbouwingen is het hoofdgebouw nog steeds het gezicht van het fabriekskomplex (sinds 2004 samen met deBrug). De gevels behielden hun oorspronkelijke uitstraling, waarbij het bouwdeel uit 1897 iets afwijkt van het oudste gedeelte. Tegenwoordig zijn de nieuwe glaspartijen in het dakvlak en de kleine uitbouw aan de voorzijde de meest opvallende wijzigingen.

Intern is de structuur flink veranderd. Op de begane grond zijn weinig oorspronkelijke scheidingswanden bewaard gebleven. Er is nu een grote doorlopende ruimte met daarin allerlei kolommen, waarmee een beeld van de vroegere indeling kan worden gevormd. De begane grond is steeds in gebruik geweest voor productie, verpakking of expeditie. De gietijzeren kolommenstructuur heeft alle veranderingen doorstaan. De verdiepingen waren eerst onderdeel van het productieproces of opslag en zijn later steeds meer in gebruik genomen als kantine en kantoor. De eerste verdieping en het trappenhuis hebben een uitstraling van de jaren vijftig. Op de zolder bleef de historische kapstructuur het bepalende element.

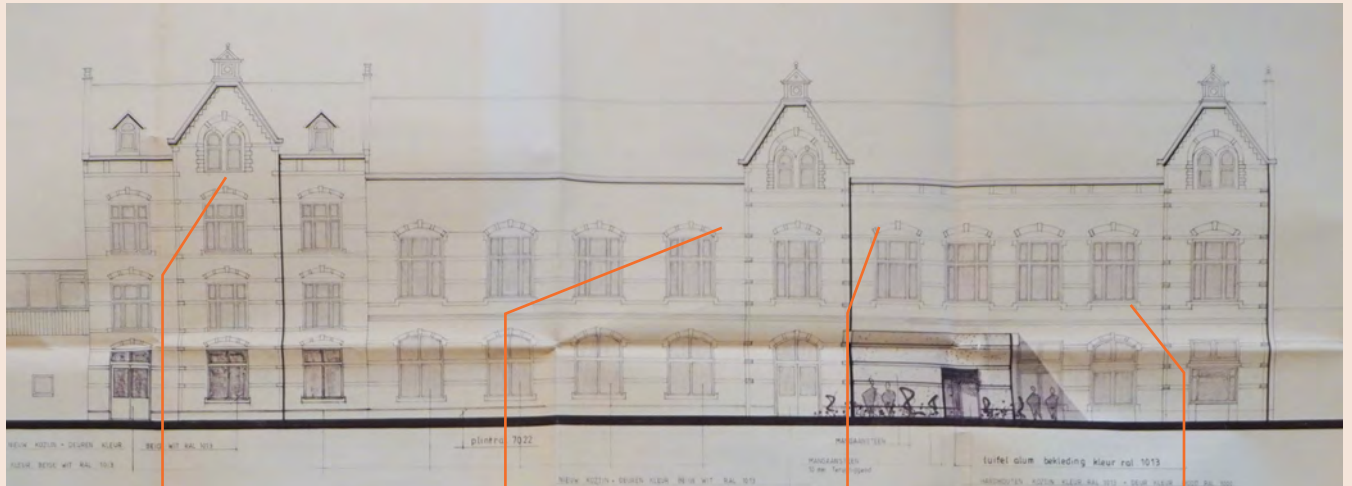
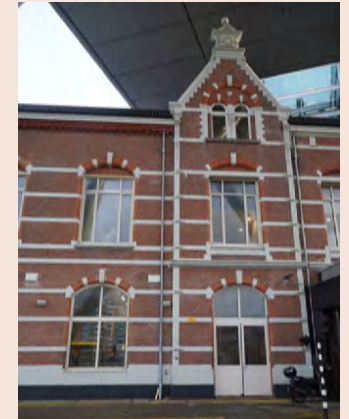
- Structuurwaarde: zeer groot: beeldbepalend element van de fabriek naar de omgeving
- Architectonische waarde: zeer groot: representatief front van het ensemble
- Materiële waarde: zeer groot: veel historische elementen uit 1891 in de gevels en interieurs.
- Immateriële waarde: zeer groot: beeldmerk van de margarinefabriek in de stad

Hoofdgebouw: gevels

Historisch waardevolle elementen:

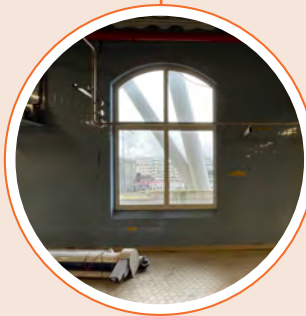
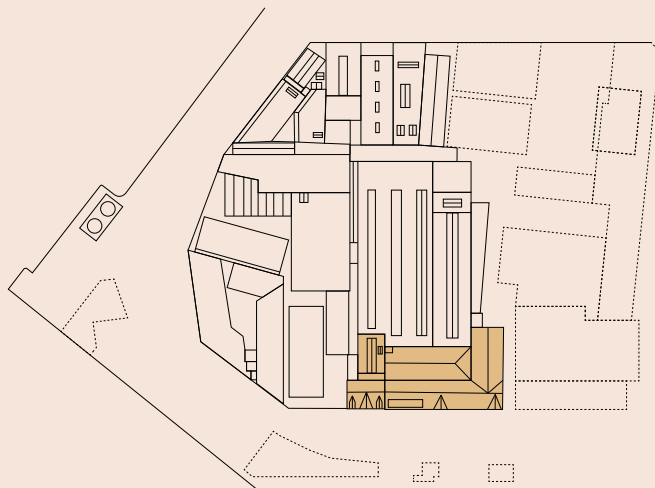
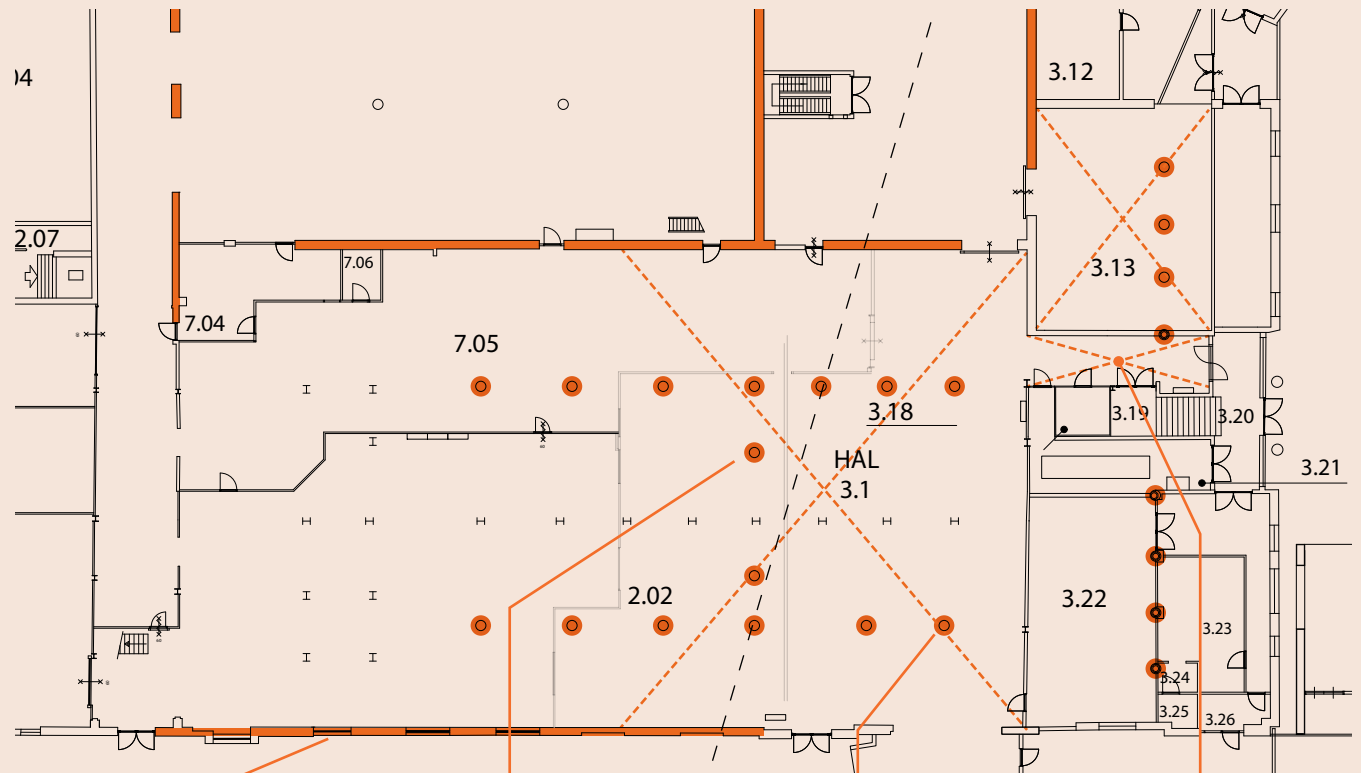
- Zadeldak met dakkapellen
- Kroonlijst met gemetseld blokverband
- Gestucte pilasters, lijsten en kroon bij topgevels
- Segmentbogen met aanzet- en sluitstenen en boogtrommel
- Speklagen

Hoofdgebouw: begane grond

Historisch waardevolle elementen:

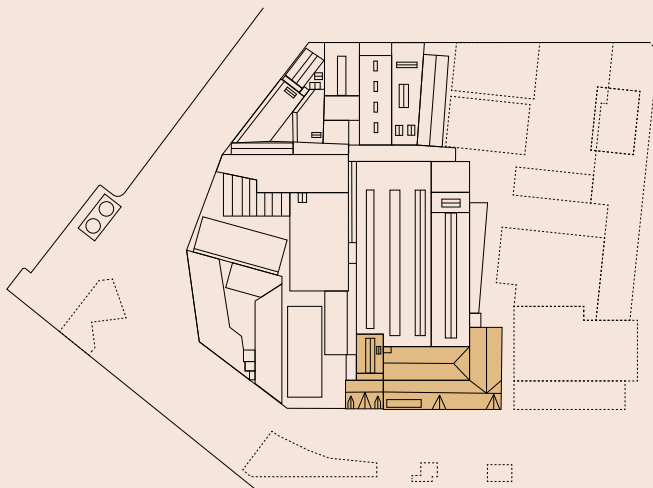
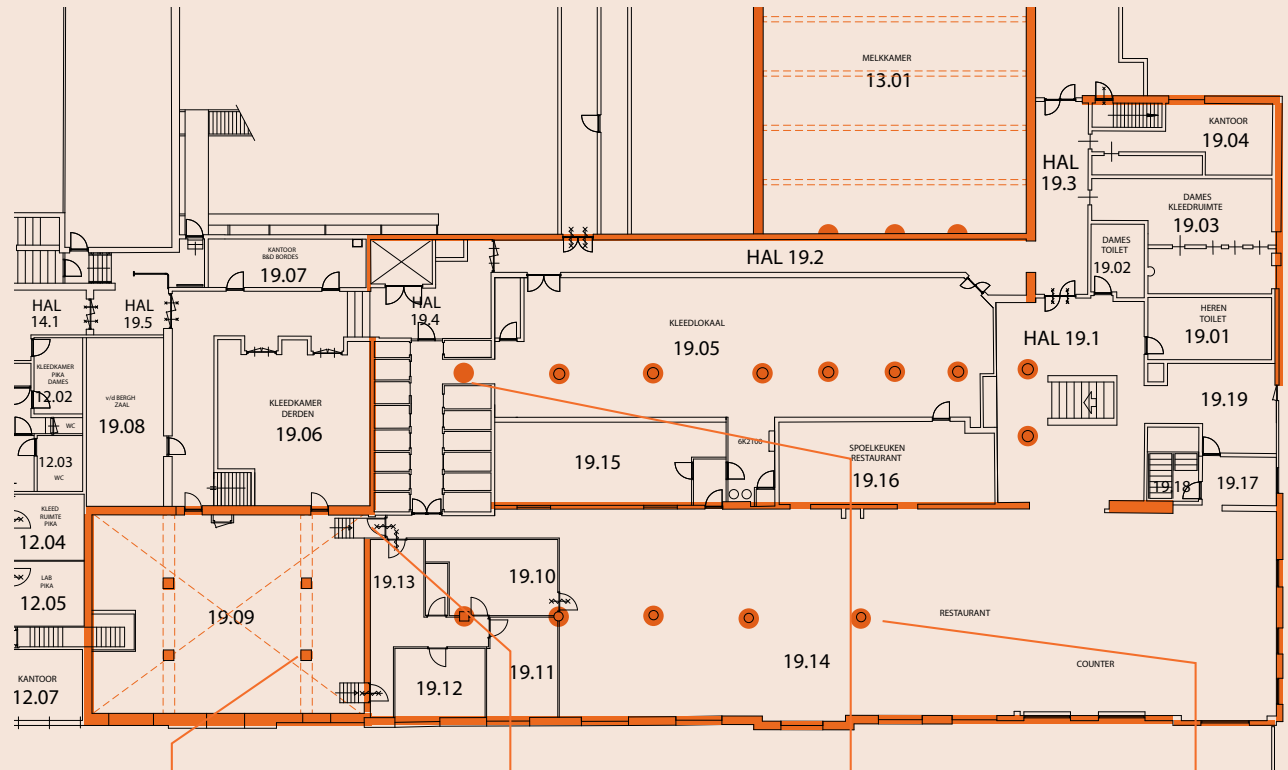
- (voormalige) buitenmuren
- gietijzeren kolommen, kapitelen en liggers
- troggewelven verdiepingvloer

Hoofdgebouw: eerste verdieping

Historisch waardevolle elementen:

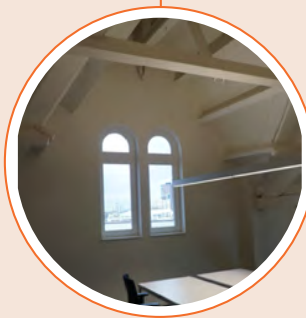
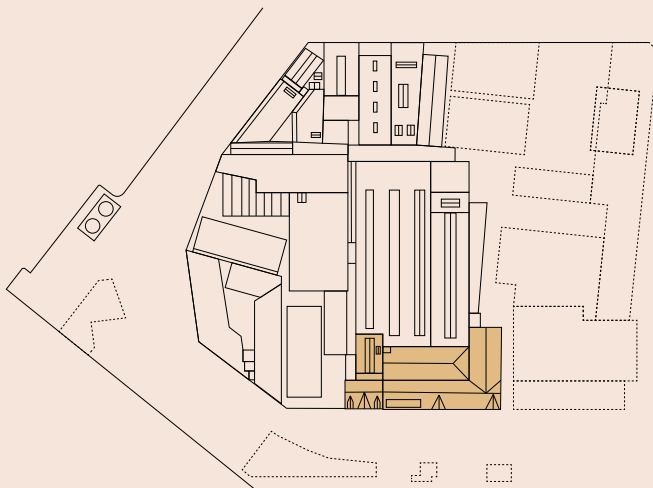
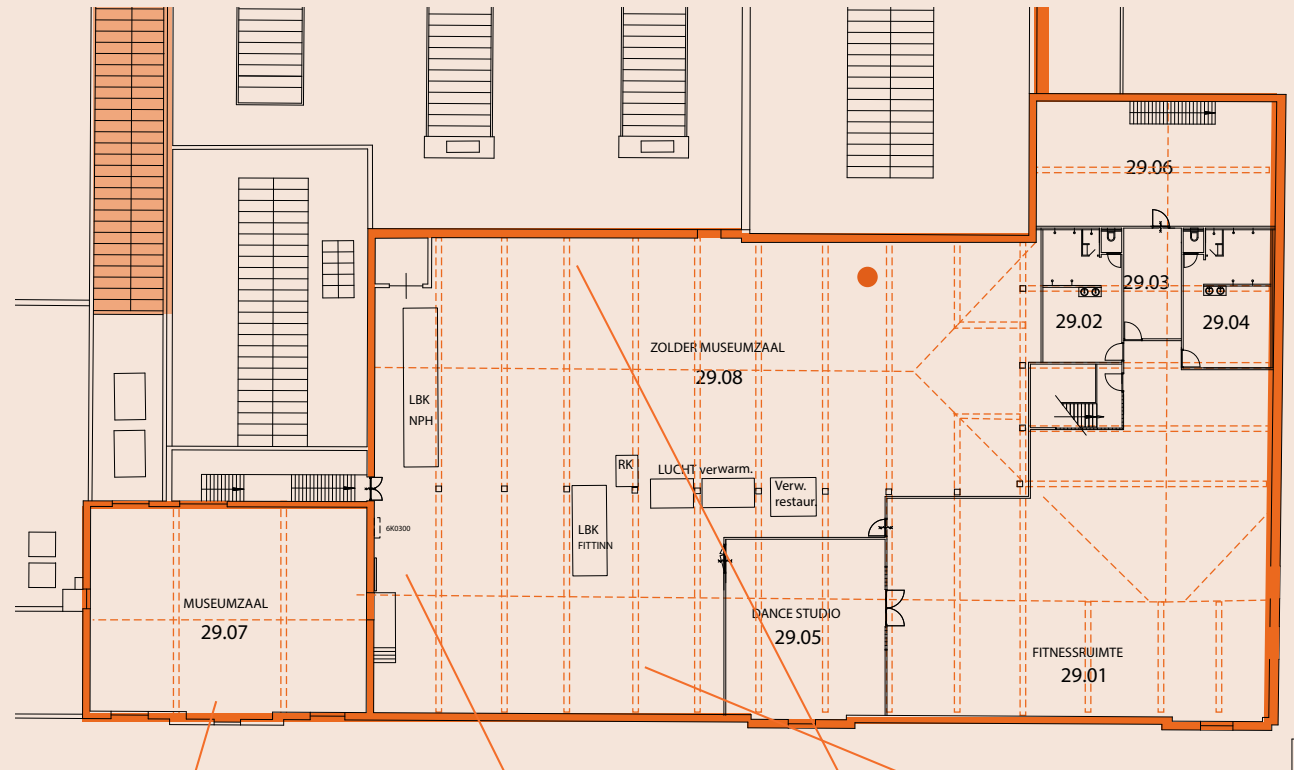
- (voormalige) buitenmuren
- Houten kolommen en balken (voormalig pakhuis)
- gietijzeren kolommen (merendeel ingepakt)
- troggewelven verdiepingsvloer

Hoofdgebouw: tweede verdieping/kap

Historisch waardevolle elementen:

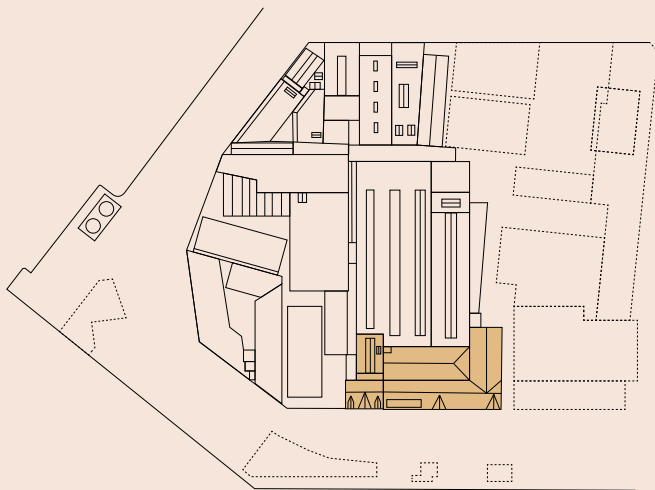
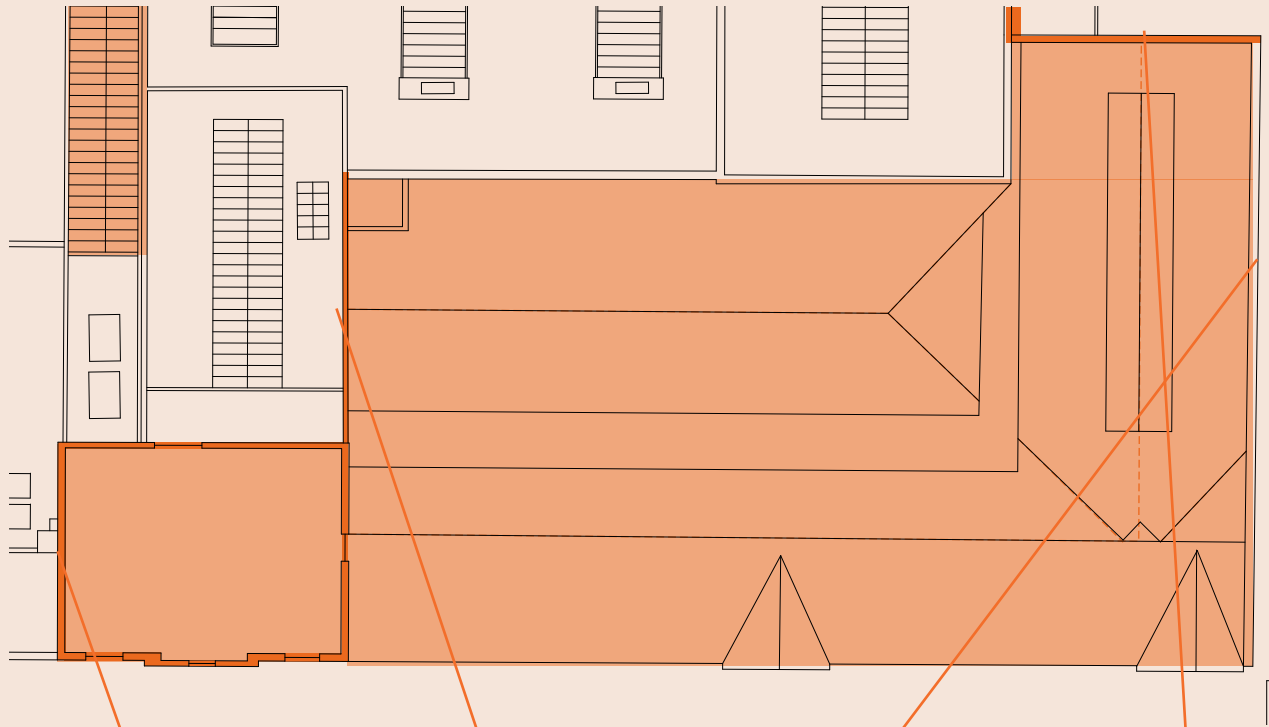
- (Voormalige) buitenmuren
- houten spantconstructie (met o.a. korbelen, hanenbalk en makelaar)

Hoofdgebouw: dak en gevels

Historisch waardevolle elementen:

- Zadeldak gedekt met gesmoorde pannen
- Geschilderde gevels, inclusief muurankers

Karnhuis/Votatorhal

bouwjaar: 1890

wijzigingen: o.a. 1955, 1961 en 1989

Oorspronkelijk ontwerp

In het ontwerp van de fabriek uit 1890 situeerde A. Nolen drie hallen haaks op het hoofdgebouw. Vanaf de kade gezien links lagen de machinehal en de wagenkamer, in het midden was de karnhal en rechts de oliebergplaats en oliepompkamer. Laatstgenoemde hal komt hierna aan bod (bij het vet- en oliemagazijn), de twee eerste hallen zijn in de votatorhal opgegaan. Op de doorsnede uit 1890 is nog een vierde volume zichtbaar, dit is de korte poot van het L-vormige volume van het hoofdgebouw aan de kade.

Hoofdopzet

Links lagen de machine- en wagenkamer in elkaars verlengde. De machinekamer had één bouwlaag met een kap en lantaarn. De wagenkamer lag in hetzelfde vlak en bestond uit twee bouwlagen. Rechts daarvan, centraal in het fabriekscomplex, was het karnhuis.

Exterieur

De karnhal was aan alle zijden ingebouwd door andere hallen, behalve aan de achterkant. Van de vrij liggende achtergevel is geen tekening gevonden. De wagenkamer was hoger dan de buitenmuur van de karnhal, waardoor het dakvlak alleen ter hoogte van de machinekamer zichtbaar was. De gevels van de machinekamer en wagenkamer hadden een vergelijkbare vormgeving, maar de twee bouwdelen waren duidelijk herkenbaar door het verschil in bouwhoogte. De gevels waren opgetrokken in baksteen en hadden elk raam- en deuropeningen met segmentbogen.

Interieur

De hallen van de machinekamer en wagenkamer waren relatief klein en hadden een houten spantconstructie met ijzeren trekstaven. De karnhal was een indrukwekkende

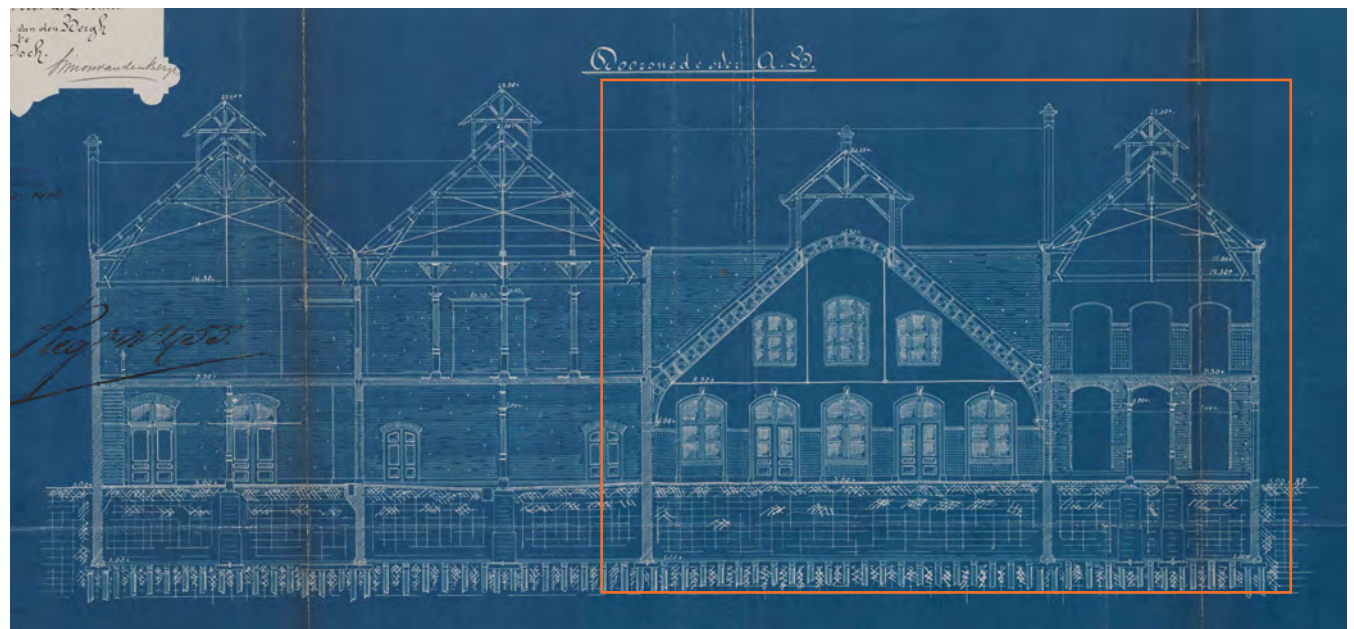
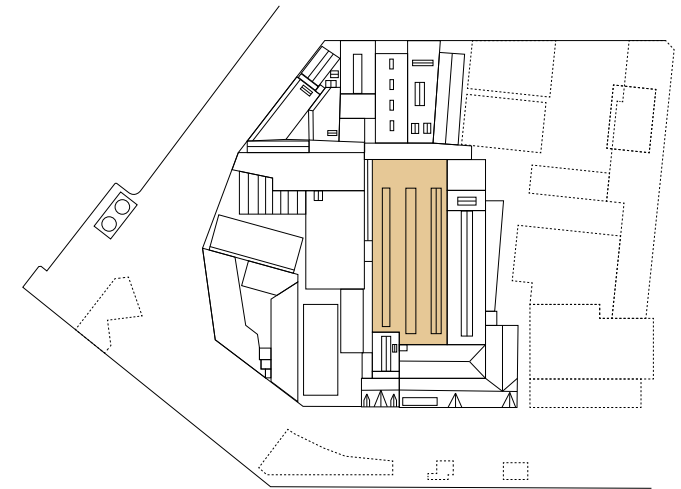
open ruimte, waarin op een verhoging grote karnmachines stonden opgesteld. De gietijzeren spanten (twaalf traveeën) waren als vakwerk uitgevoerd. De afgeronde knik in de nok werd nog extra benadrukt door de open ruimte van de lantaarn hierboven.

Historische ontwikkeling en huidige situatie

De hal van het karnhuis is in stapjes opgegaan in nieuwbouw, waarbij het hart van de margarineproductie op zijn plaats bleef en naar links en naar achteren toe werd uitgebreid. De wagenkamer werd als eerste vervangen door een hoger vierkant bouwdeel met spantconstructie. Het is niet duidelijk wanneer dit precies is gebeurd. Voor de oorlog ontstond achter het karnhuis de multiplexhal, met daarin enorme kneedmachines. Aan de achterzijde (aan de

Doorsnede van de productiehallen, in het oranje kader het Karnhuis en de machinehal, 1890 [SAR]

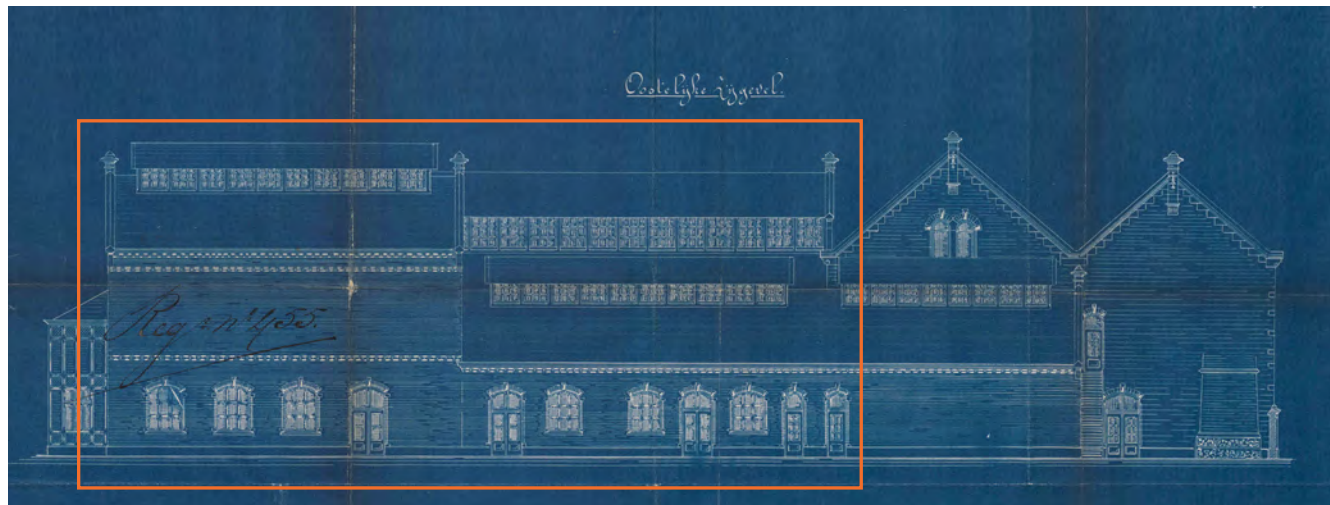

Multiplexgang) had deze hal een opvallende kap met een tonvormig gewelf, waaronder een enorme kneedmachine zijn werk deed. In de achtergevel van deze hal zijn de typerende vensters met de afgeknotte hoeken gemaakt

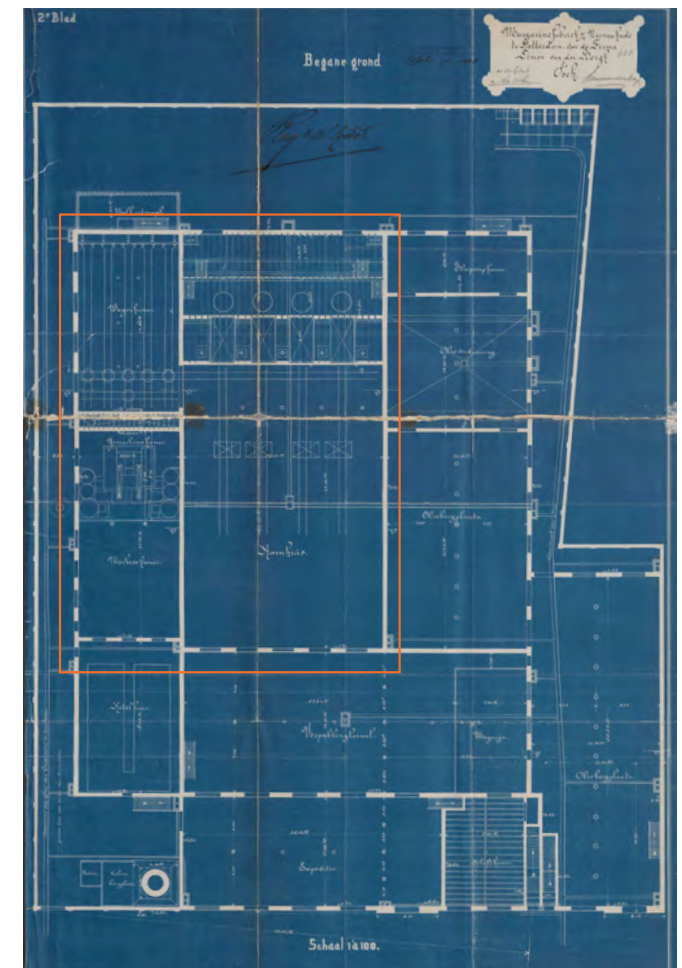
Rond 1950 deed de votator zijn intrede in de fabriek. Het is een wondermachine die karnt, koelt en kneedt – maar het duurde even voor het apparaat zijn kinderziektes te boven was. Geleidelijk aan verdrongen de votators de karnmachines en de multiplexen. Vanaf 1965 werden alleen nog votators voor de margarineproductie ingezet. De lange productielijnen konden worden opgedoekt en daarvoor in de plaats kwam een groot aantal votators, waarmee de capaciteit van de fabriek sterk werd vergroot. Het leidde tot uitbreiding van de votatorhal. Op de tekening van de in 1955 bestaande situatie is te zien dat de wagenkamer

en de karnhal al waren samengevoegd. Het dak werd vernieuwd en zo ontstond een grote hal, met een nieuwe betonconstructie en een plat dak met drie rijen daklichten. In 1961 werd ook de multiplexhal van het tongewelf ontdaan en bij de platte spantconstructie getrokken. . Later zijn deze ramen dicht gemetseld.

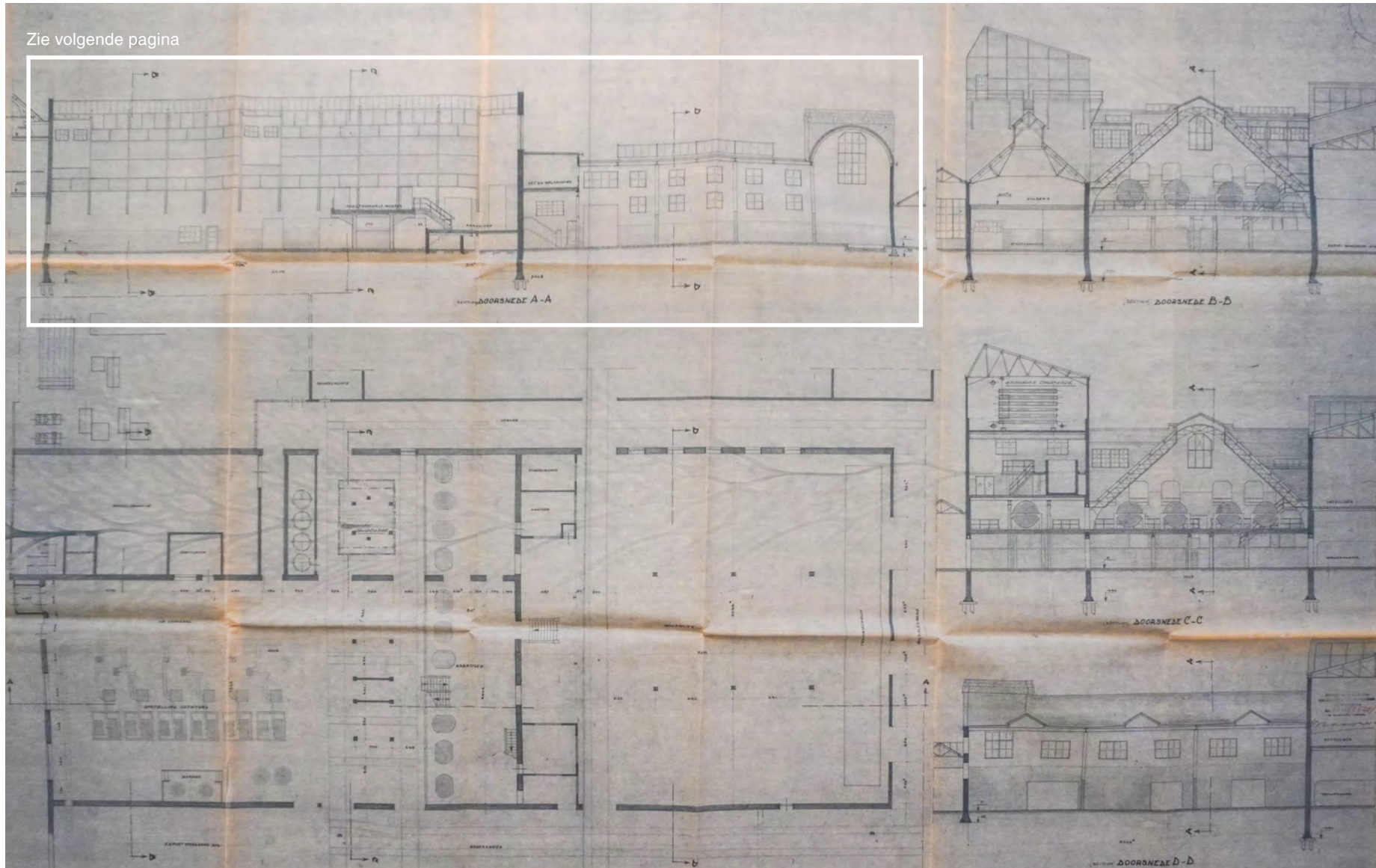
In de votatorhal werd in 1989 een verhoogde loopbrug dwars over de votatorhal aangelegd, waardoor een snelle verbinding vanaf de kantoren in het voorgebouw naar het gedeelte met de expeditie (en kantoren) ontstond. De driehoekige daklichten zijn op enig moment vervangen door afgeronde daklichten

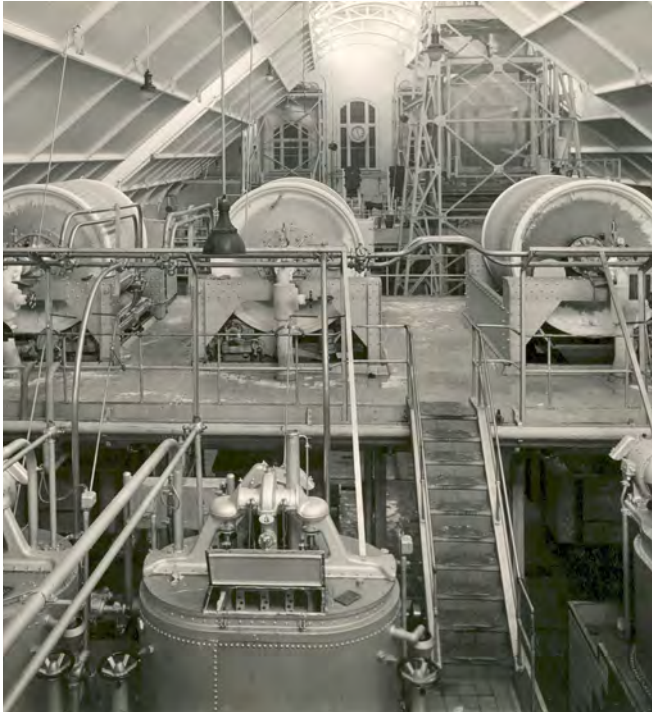
- ↙ Zijaanzicht van de margarinefabriek. In het oranje kader zien we de machine- en wagenkamer, daarachter de kap van het karnhuis, 1890 [SAR]
- ↓ Plattegrond van de margarinefabriek, in het oranje kader het karnhuis en de machinehal, 1890 [SAR]

↓ Het karnhuis en de multiplexhal in 1955 [SAR]

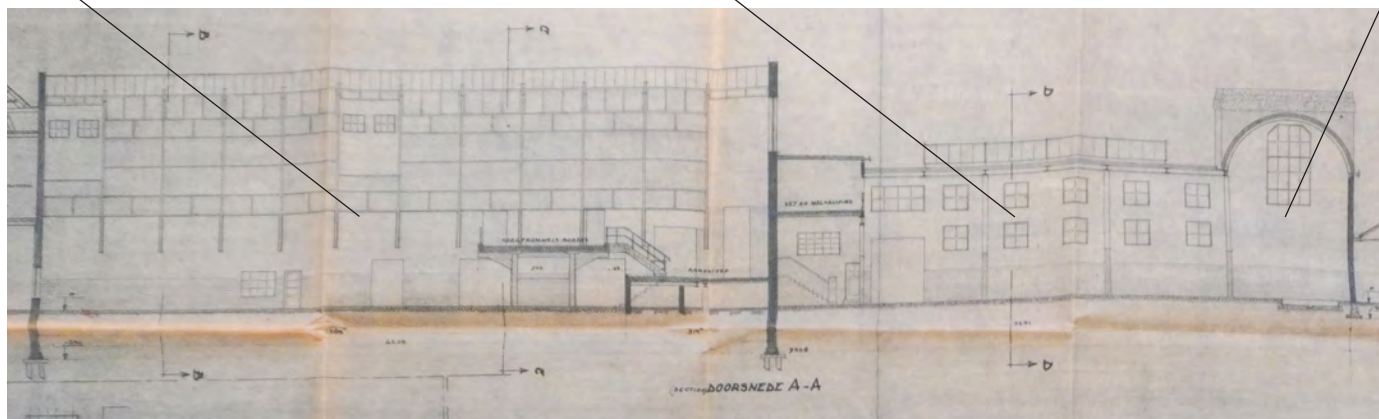
↓ Het karnhuis met de karnen. De spanten zijn bovenin goed zichtbaar, z.j. [Upfield]

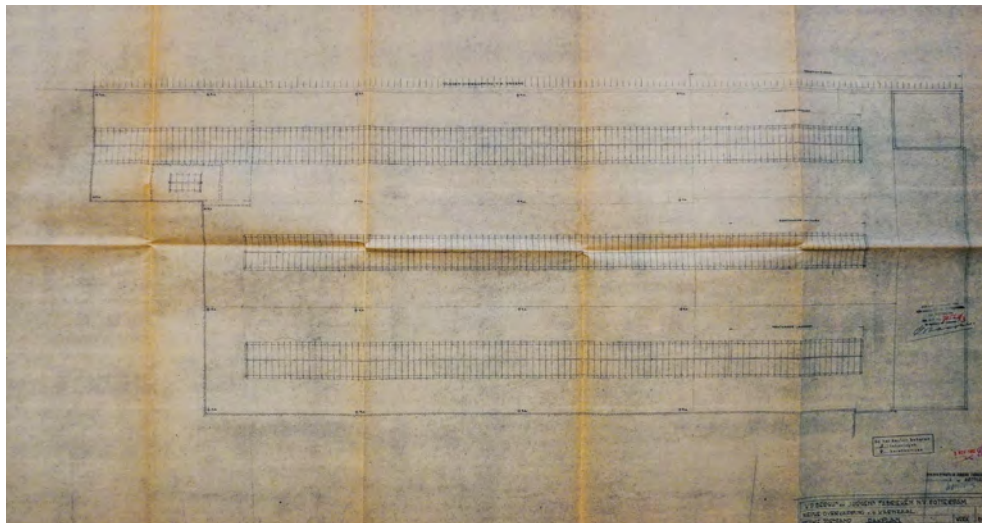
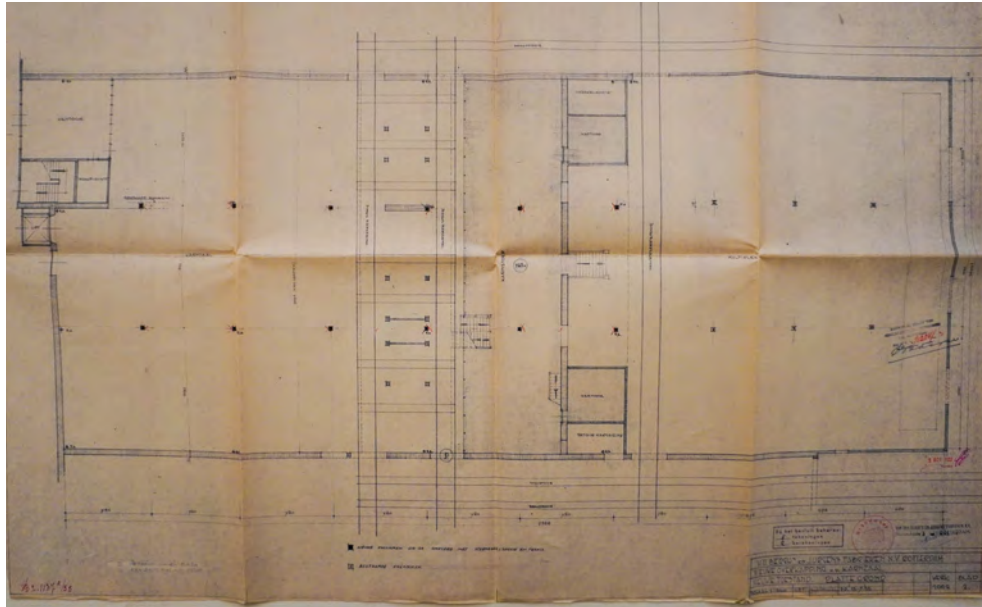
↓ Voorzijde van de multiplexhal met de getoogde stalen constructie en cassetteplafond, z.j. [Upfield]

↓ Achterzijde van de multiplexhal, dit hogere deel had een half rond stalen constructie en cassetteplafond, z.j. [Upfield]

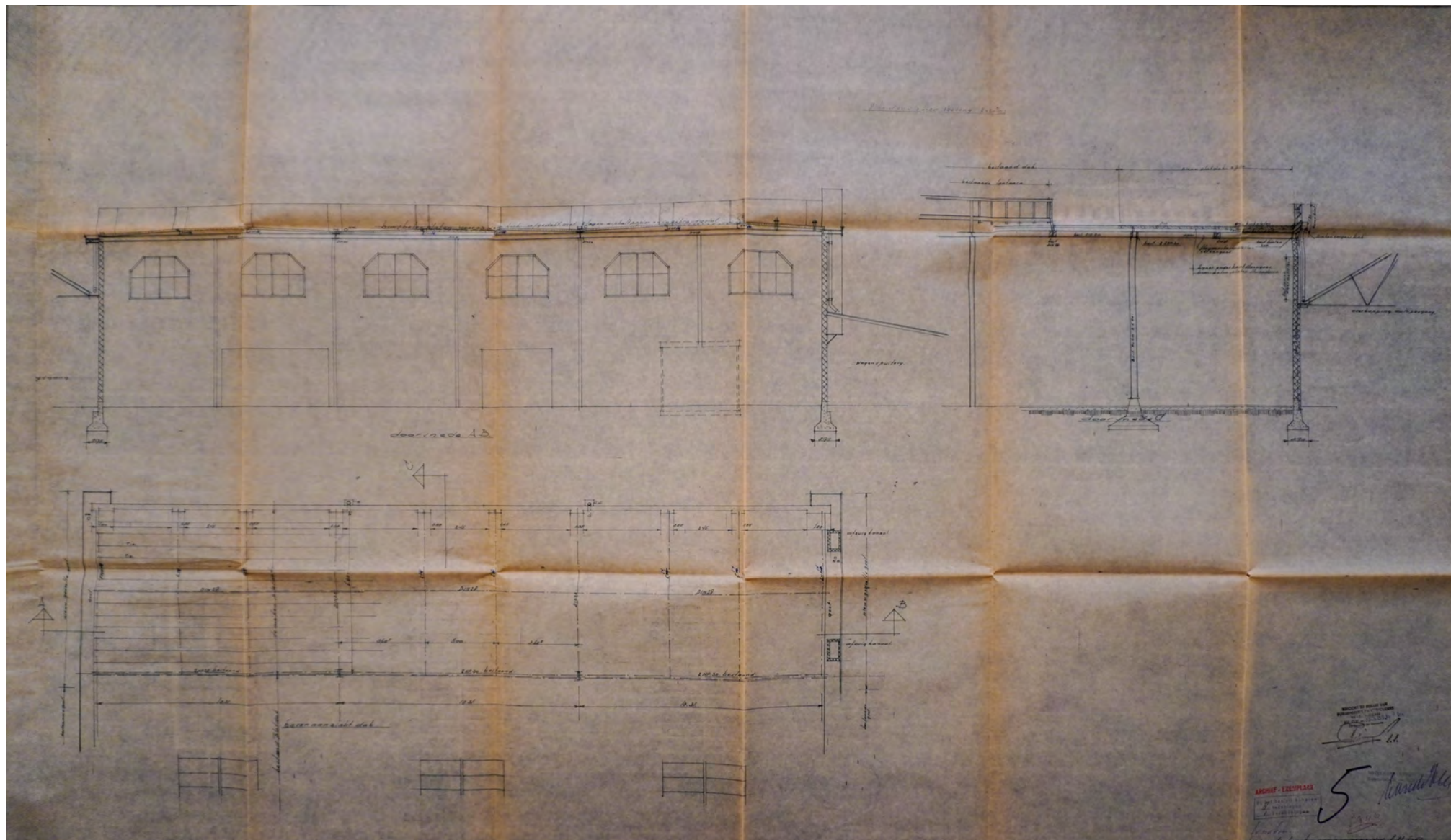
- ↓ Nieuwe situatie van het karnhuis en de multiplexhal in 1955 [SAR]
- ↓↓ Nieuwe kap van het karnhuis, 1955 [SAR]

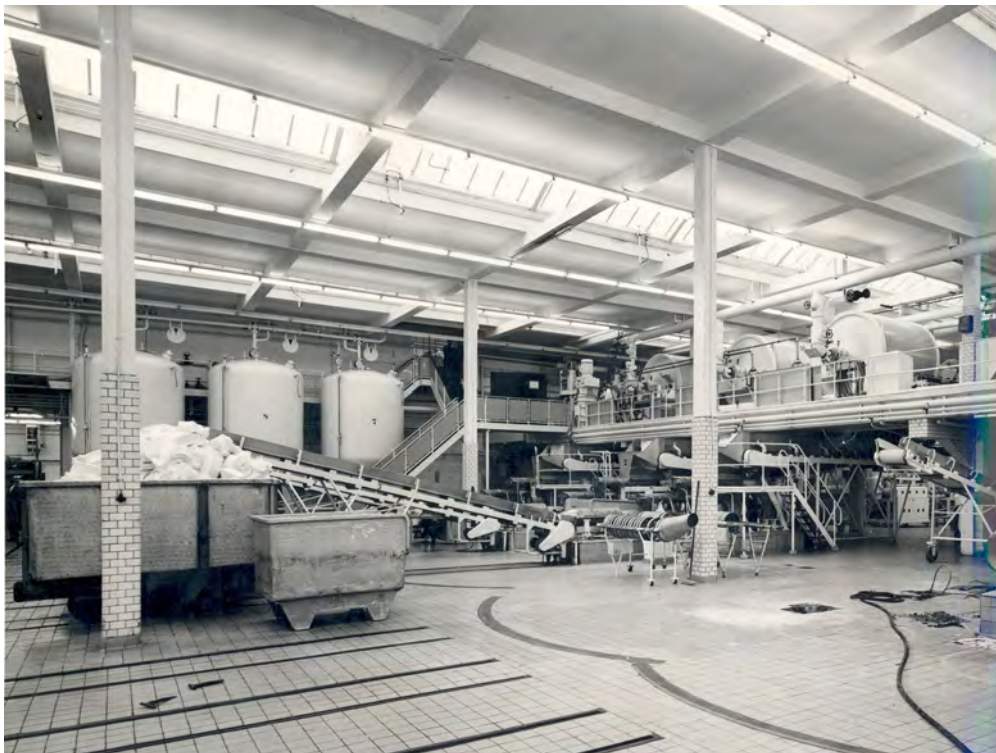
- ↓ Sloop van de oorspronkelijke karnhal, circa 1955 [AU]

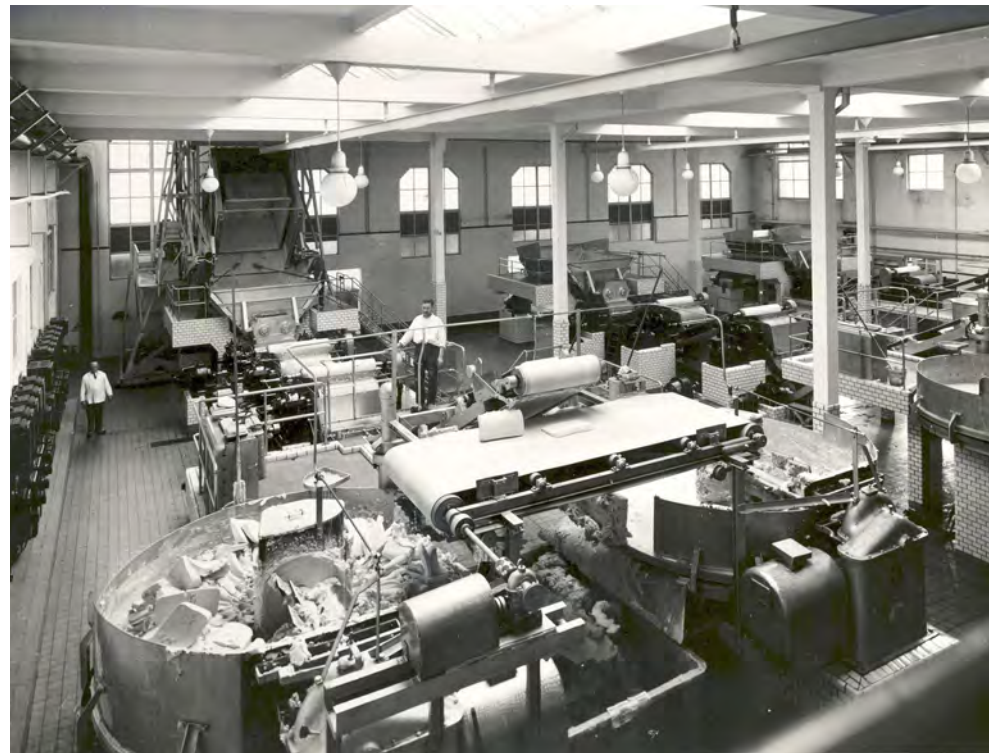
- ↓ Het nieuwe dak van de karnzaal/multiplexzaal, 1961. De typerende afgeknotte vensters zijn waarschijnlijk uit de jaren 1930 [SAR]

- ↓ De nieuwe votatorhal met betonconstructie en langwerpige lichtstraten aangebracht in 1955, z.j. [AU]

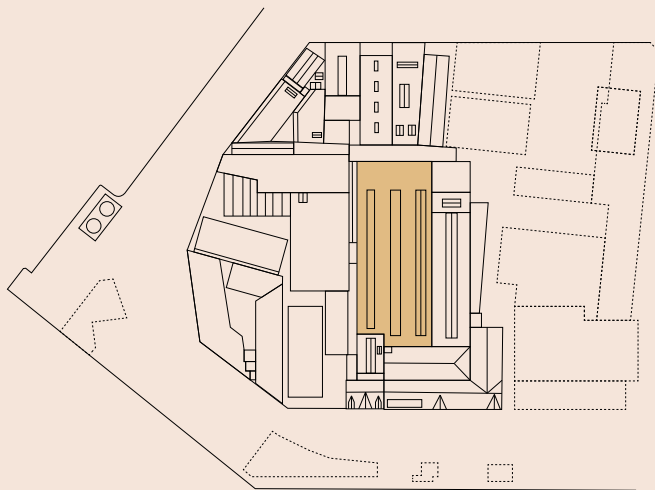
- ↓ De verlengde votatorhal, waarin de vooroorlogse gevel met typerende vensters is behouden, z.j. [AU]

Votatorhal: cultuurhistorische waarde

De huidige votatorhal is voortgekomen uit de oude karnhal, waar enkele omringende hallen bij zijn getrokken. Tussen 1955 en 1961 kwam deze immense hal onder één constructie met een plat dak. De zijwanden zijn echter geheel of grotendeel opgebouwd uit restanten van de vroegere hallen, zoals de multiplexhal en vermoedelijk ook de wagenkamer en de machinekamer.

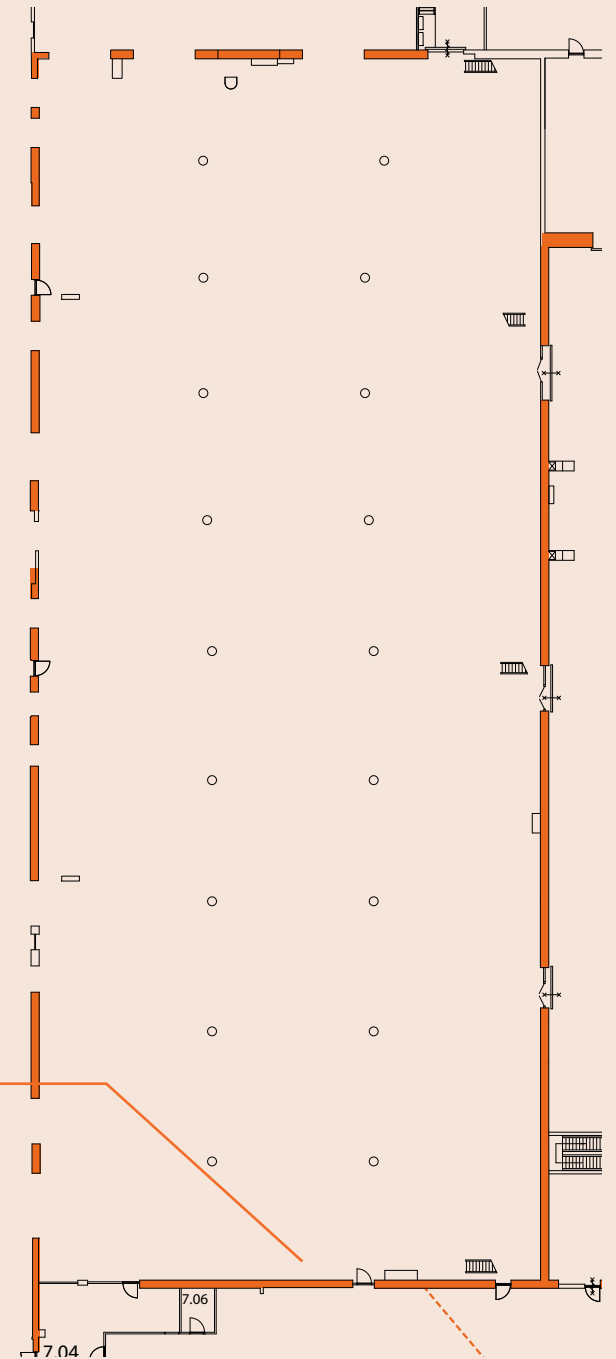
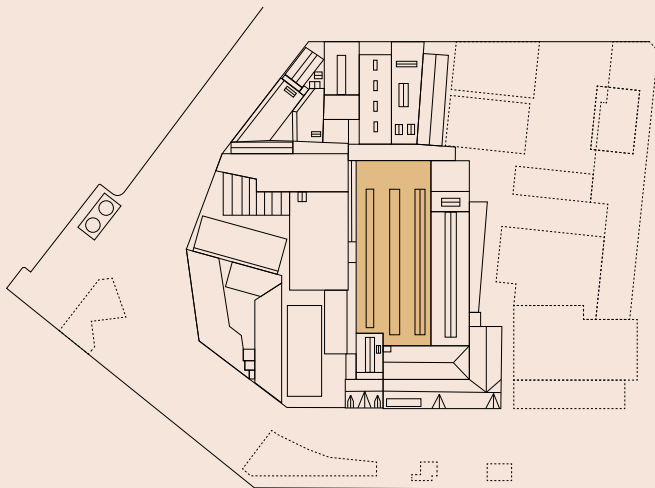
- Structuurwaarde: bepalend volume binnen de hoofdstructuur van het complex aan de IJsgang en de Multiplexgang
- Architectonische waarde: gering, door de doosconstructie van rond 1960
- Materiële waarde: groot in de zijgevels langs IJsgang en Multiplexgang, bouwsporen uit eerdere bouwfases.
- Immateriële waarde: groot, de karnhal/votatorhal was het hart van het productieproces.

Votatorhal: begane grond

Historisch waardevolle elementen:

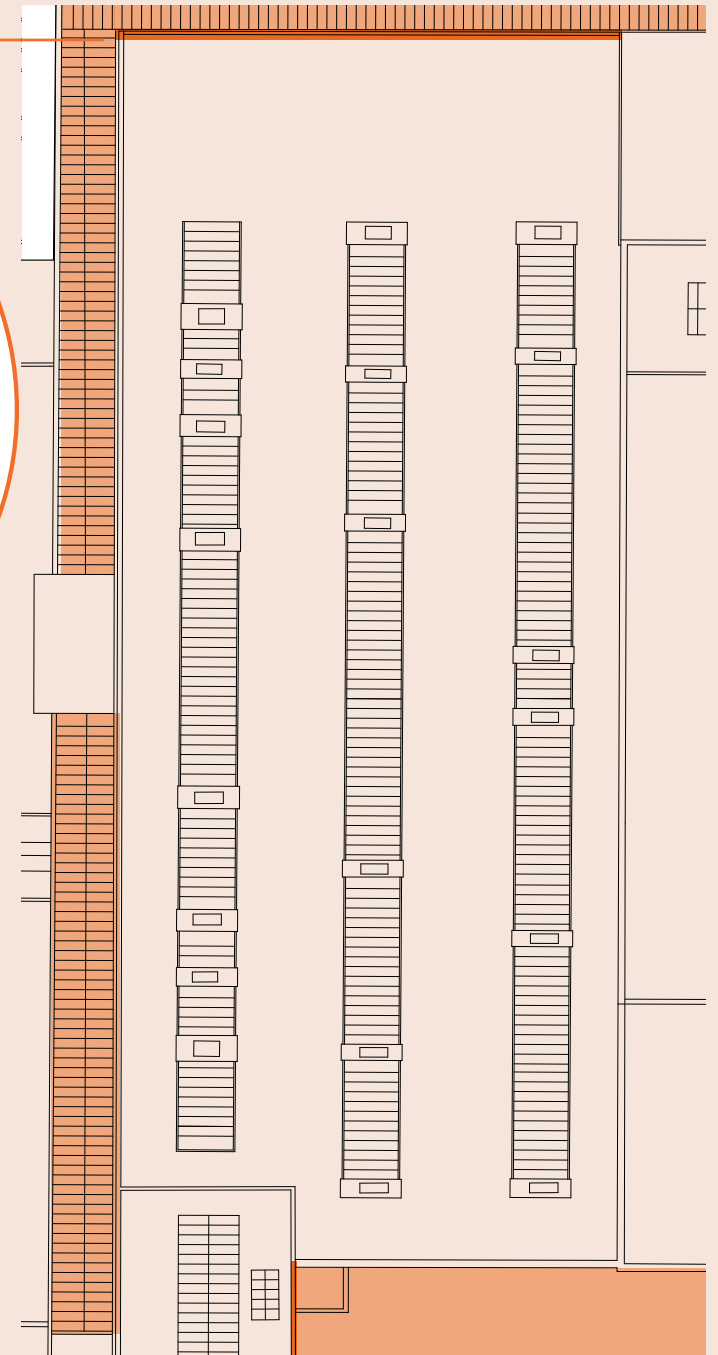
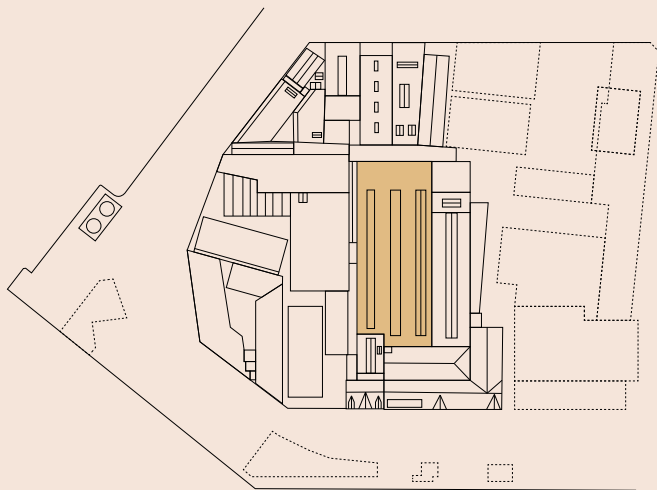
- voormalige buitenmuren

Votatorhal: dak en gevels

Historisch waardevolle elementen:

- voormalige buitenmuren
- dichtgezette vensteropeningen

Vet- en oliemagazijn/Vetsmelterij/Emballagehal

bouwjaar: 1890

wijzigingen: o.a. 1934, 1973, 1996

Oorspronkelijk ontwerp

De langgerekte emballagehal is gebouwd als vet- en oliemagazijn en vetsmelterij. De hal is samen met de karnhal en de machinekamer onderdeel van de drie hallen die in samenhang met het hoofdgebouw zijn ontworpen door architect A. Nolen in 1890.

Hoofdopzet

De hal staat dwars op het hoofdgebouw, rechts van de voormalige karnhal. Het gebouw bestaat uit een langwerpige hal over 2 bouwlagen. Rechts daarvan zijn enkele ruimtes die nog de oorspronkelijke begrenzing van de fabriek langs de Nassastraat volgen.

Exterieur

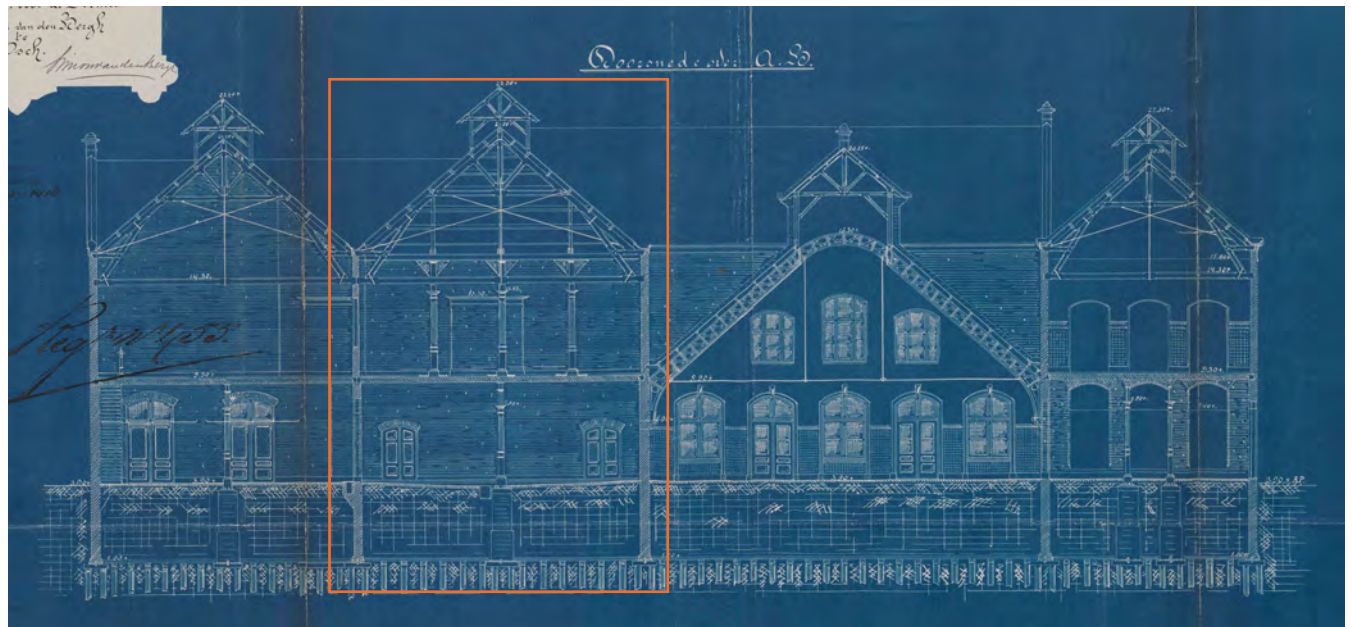
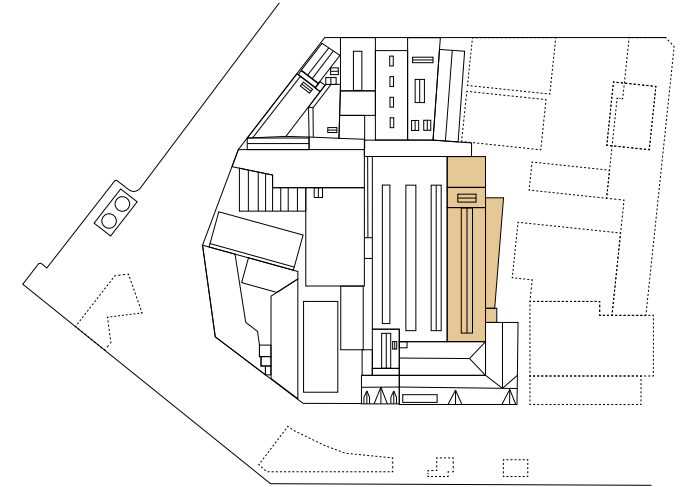
Er zijn van deze hal geen oorspronkelijke geveltekeningen aangetroffen. Vermoedelijk was de zijgevel vergelijkbaar met de andere fabriekshallen, opgetrokken in baksteen. Het zadeldak was van een lantaarn voorzien.

Interieur

De twee bouwlagen hadden verschillende functies. Op de begane grond hadden de oliepompkamer, olieverdunning en oliebergplaats elk een eigen ruimte. Deze ruimten hadden één centrale rij met gietijzeren kolommen. Deze kolommen dragen een metalen ligger, met daarboven een vloer van troggewelven voor de eerste verdieping. Op deze verdieping waren twee ruimten voor het vetmagazijn en de smeltkamer. Deze ruimten werden verdeeld door drie rijen gietijzeren kolommen. Oorspronkelijk had de vetsmelterij een houten spantconstructie met ijzeren trekstaven en een lantaarn in de nok, vergelijkbaar met de andere fabriekshallen.

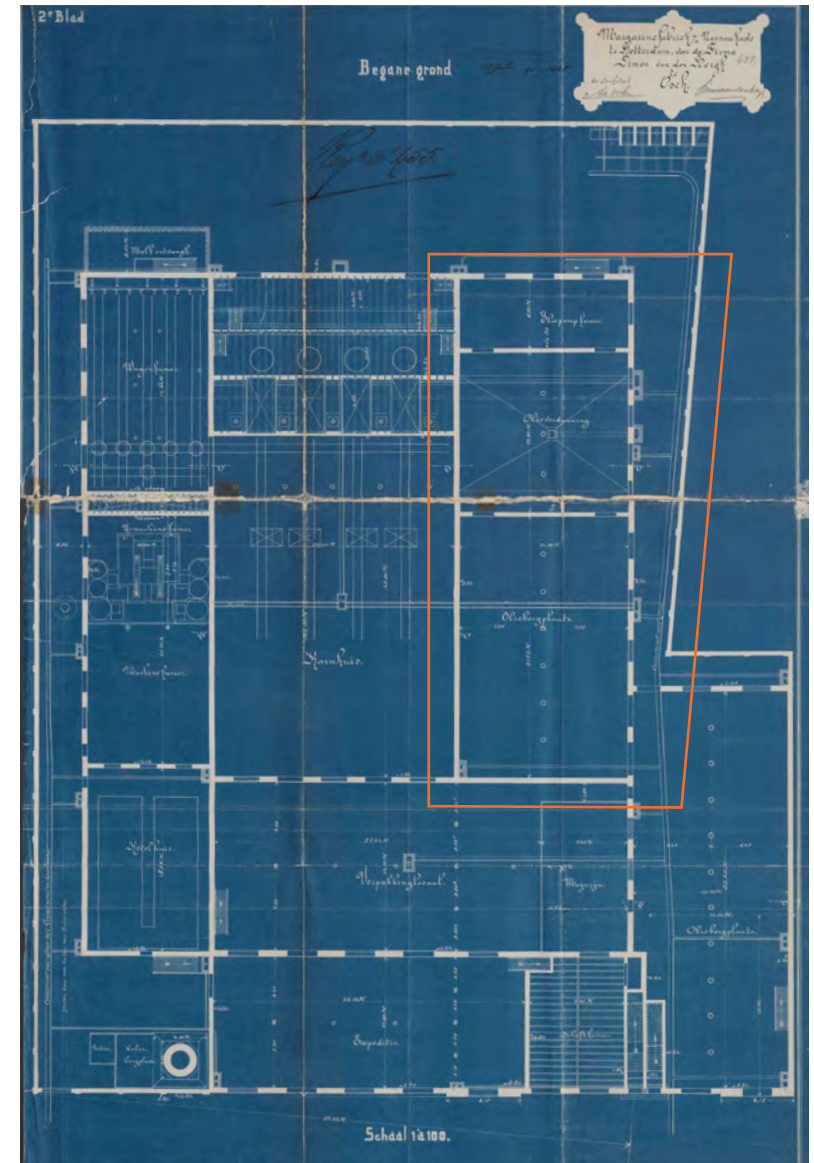
Doorsnede van de fabriekshallen, in het oranje kader het vet- en oliemagazijn, 1890 [SAR]

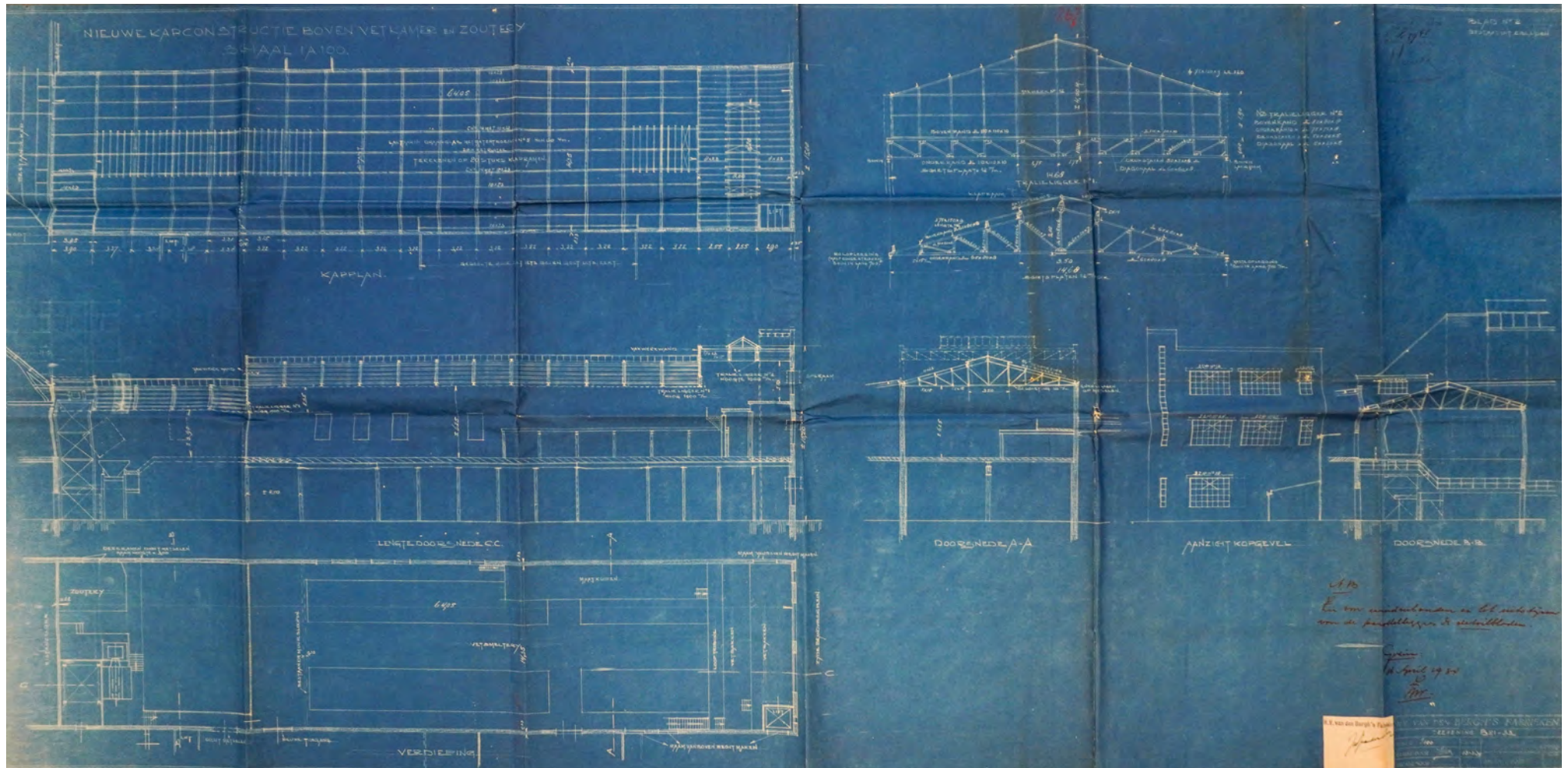
Historische ontwikkeling en huidige situatie

In 1934 werd de vetmelterij verbouwd. Hierbij werd de vloer van de eerste verdieping deels verwijderd en kreeg de gehele fabriekshal een nieuwe kapconstructie met ijzeren spanten. De spanten zijn uitgevoerd als Engelse spanten met vallende diagonalen. De hal kreeg bij deze verbouwing ook een nieuwe gevel, opgetrokken in baksteen en van grote vierkante vensters voorzien, zoals we die ook elders in de fabriek aantreffen. In 1973 werd de productieruimte naar de achterzijde uitgebreid. Een grote verandering was de komst van de melkkamer naar de eerste verdieping, direct achter het monumentale hoofdgebouw. Op het dak werd in 1996 de overkapping met de ringmain aangebracht voor eenvoudigere receptuurwisseling.

↓ Plattegrond van de margarinefabriek, in het oranje kader het vet- en oliemagazijn, 1890 [SAR]

↓ Tekeningen van de nieuwe Engels spantconstructie van de vetsmelterij in 1934.[AU]

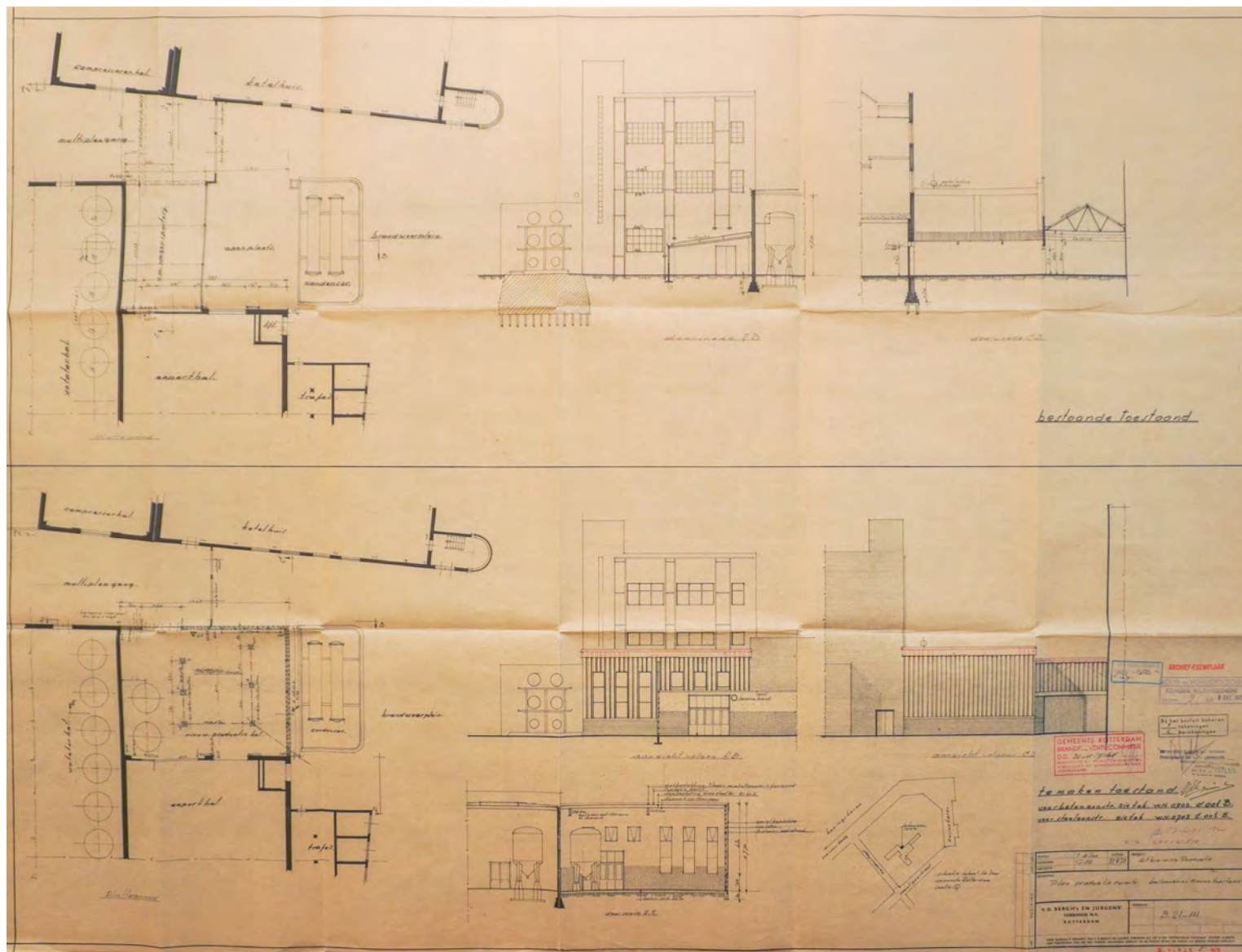

↓ Oorspronkelijke kapconstructie in de vetmelterij, voor 1934. z.j. [AU]

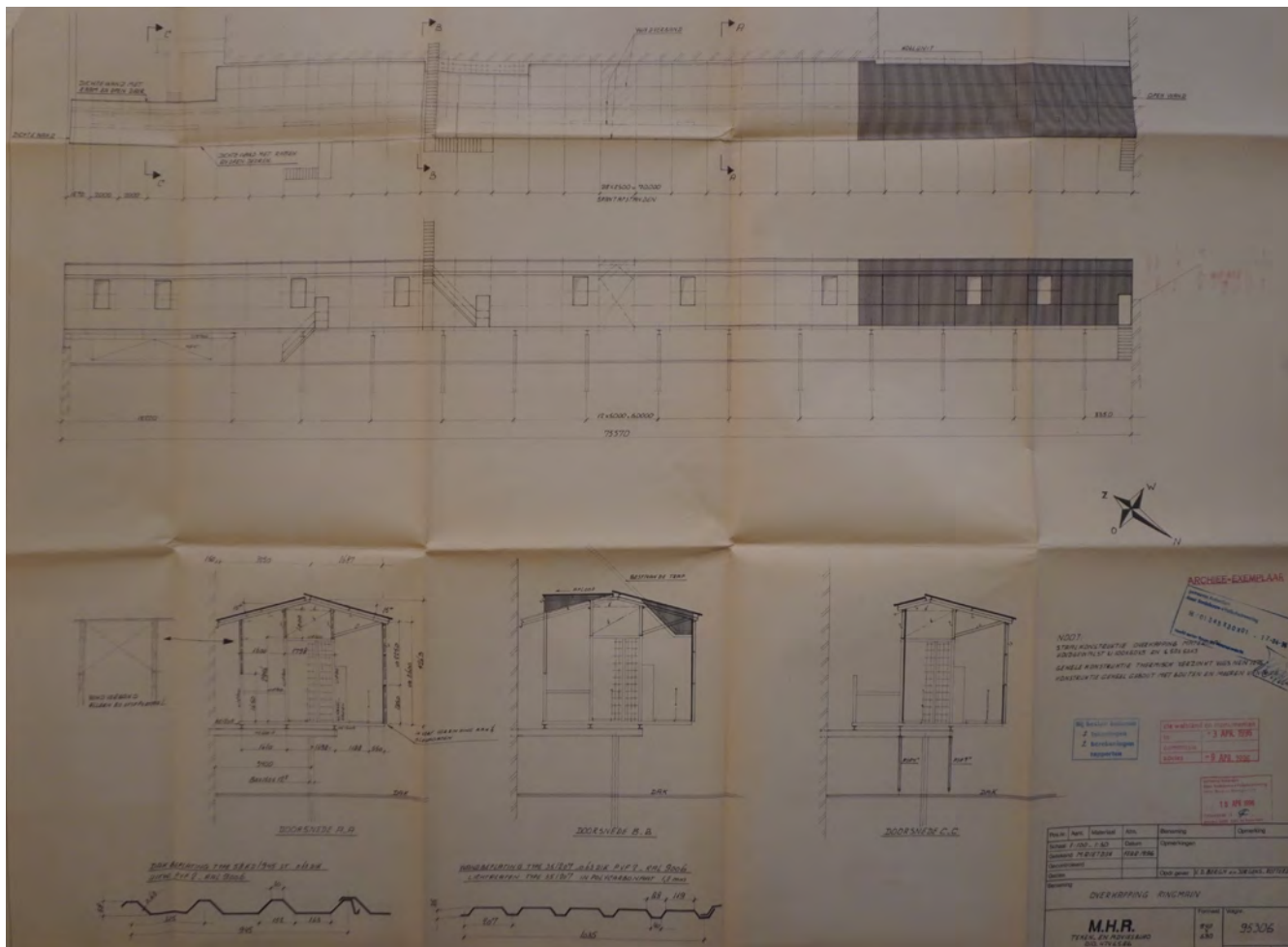

↓ De nieuwe ijzeren spantconstructie in de vetmelterij, aangebracht in 1934. z.j. [AU]

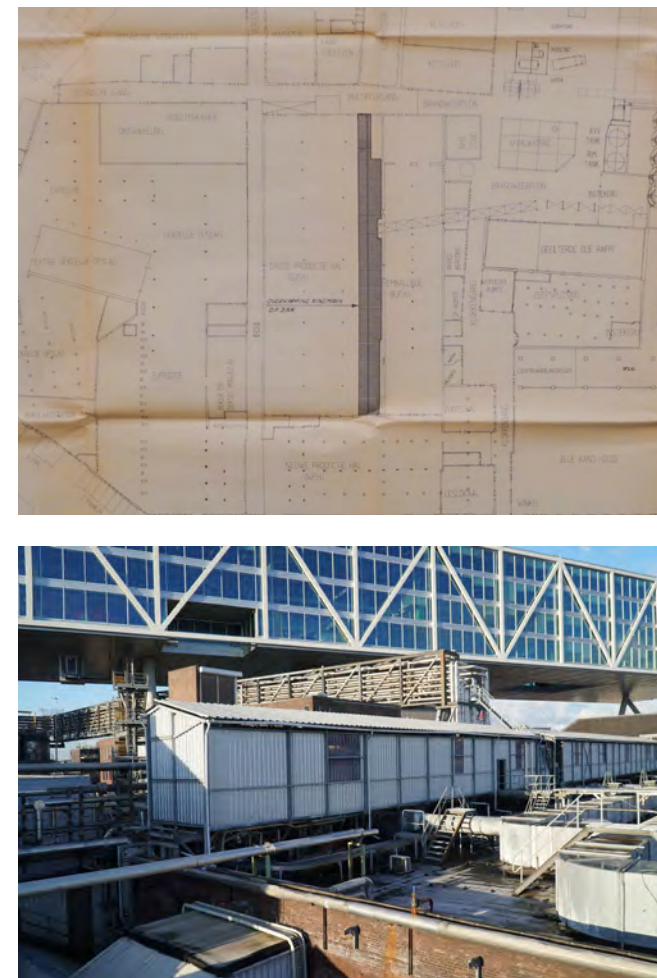

- ↓ Doorsneden en aanzichten voor de Ringmain op het dak van de voormalige vetmelterij, 1996 [SAR]

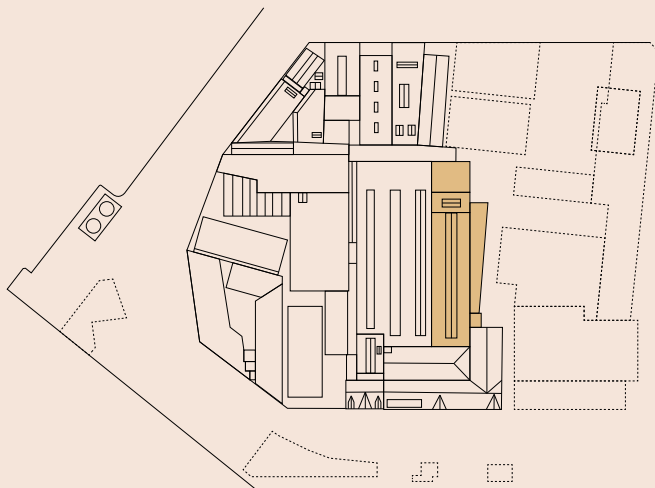
- ↓ Kaplan met daarin de aangegeven Ringmain, 1996 [SAR]
 ↓↓ Huidige situatie an de Ringmain

Emballagehal: cultuurhistorische waarde

De emballagehal is gebouwd in 1890, later verlengd en in de jaren dertig gemoderniseerd. Uit de eerste bouwfasen resteert de draagconstructie met een rij gietijzeren kolommen op de begane grond en een drietal ingemetselde gietijzeren kolommen op de verdieping. Daarnaast is er op de begane grond aan de rechterzijde en in enkele zijkamers nog een troggewelf aanwezig. De overige historische elementen stammen voornamelijk uit 1934, zoals delen van de buitengevel en de Engelse spanten. In de gevels zijn mogelijk delen uit de eerste bouwphase bewaard gebleven. De kleine ruimtes rechts van dit bouwdeel volgen de oorspronkelijk perceelgrens (1891), die evenwijdig loopt aan de Nassaustraat. Ze grenzen aan de Klokkengang.

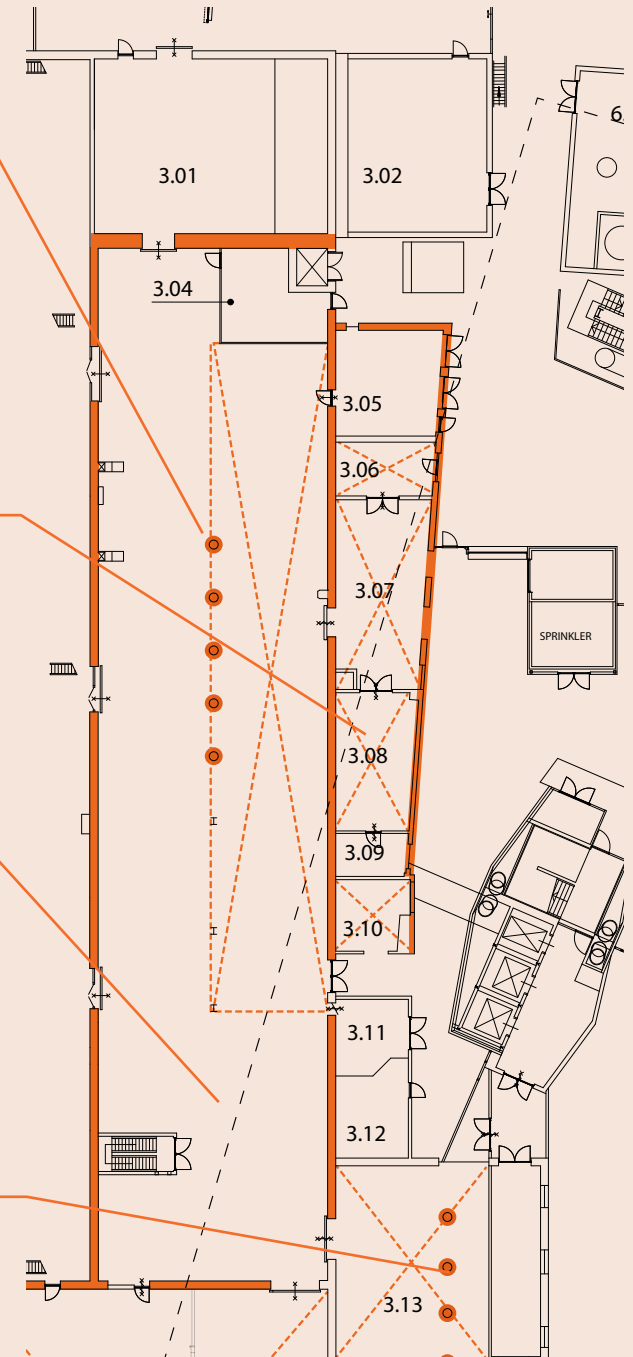
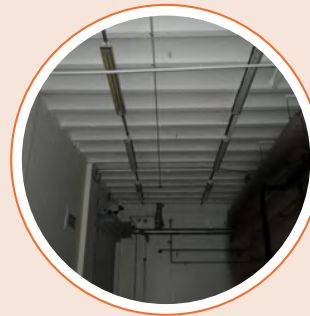
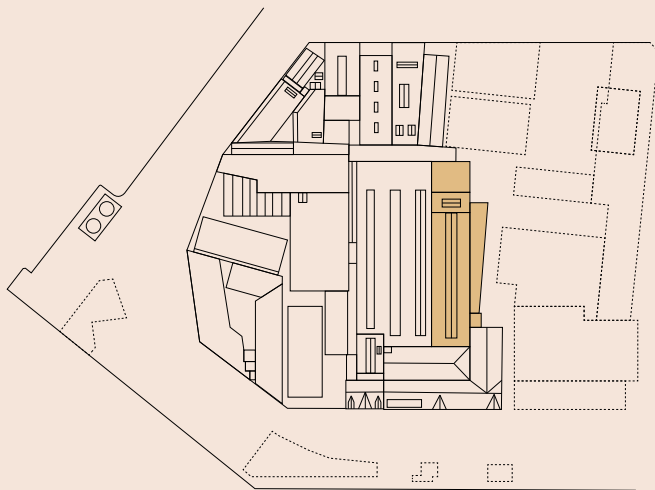
- Structuurwaarde: groot, als onderdeel de oudste bouwphase en als begrenzing van de Klokkengang en het Brandweerplein
- Architectonische waarde: groot, als onderdeel van het oorspronkelijke fabriekscomplex, zij het dat er vele latere wijzigingen en verbouwingen hebben plaatsgevonden
- Materiële waarde: groot, door in de aanwezigheid van gietijzeren kolommen op de begane grond
- Immateriële waarde: groot, als schakel in het productieproces (vetten en later ook melk)

Emballagehal: begane grond

Historisch waardevolle elementen:

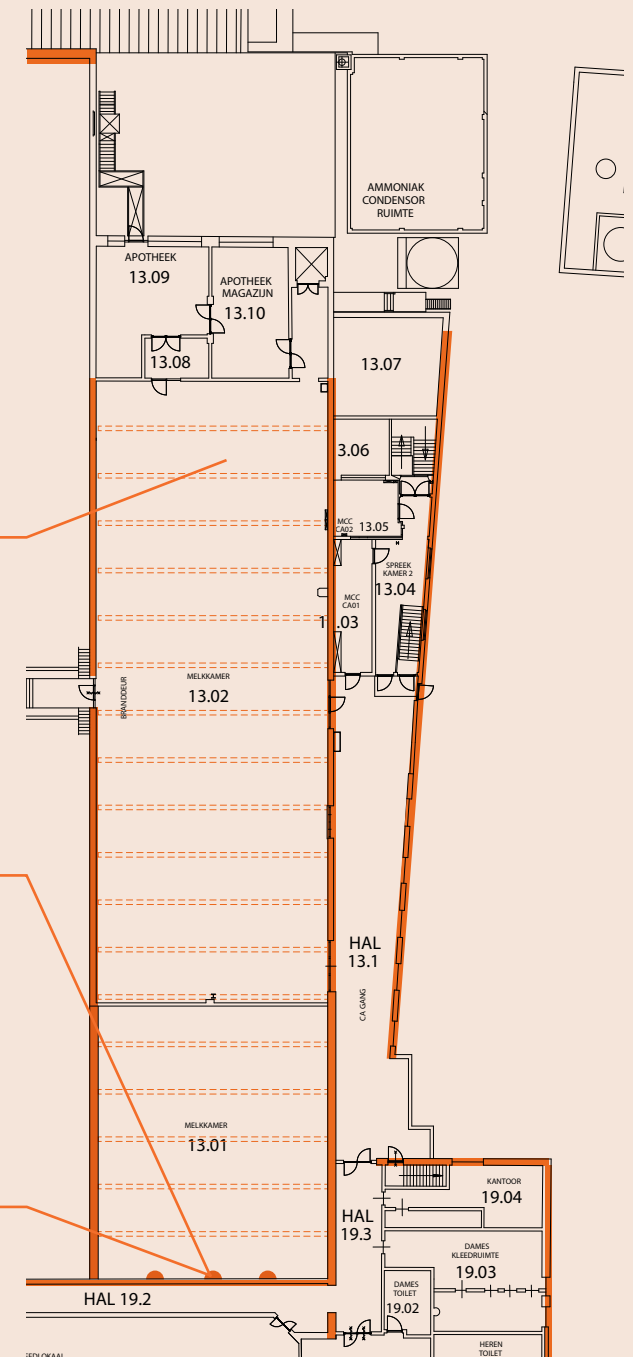
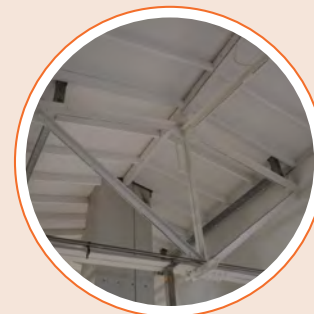
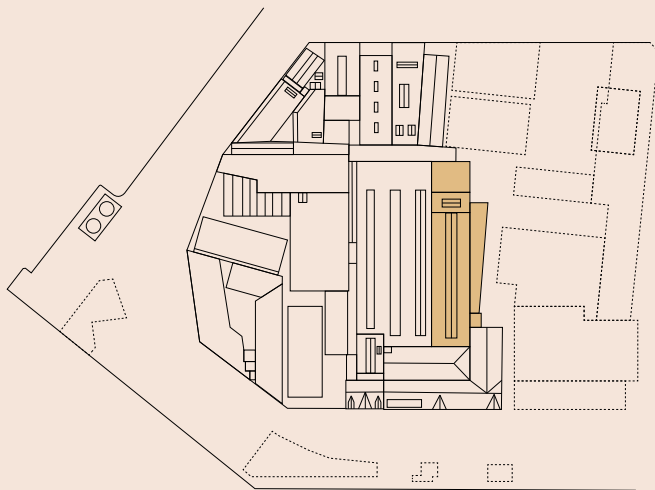
- Voormalige buitenwanden
- Spantconstructie
- Gietijzeren kolommen
- Troggewelven verdiepingsvloer melkkamer en in zijkamers

Melkkamer: eerste verdieping

Historisch waardevolle elementen:

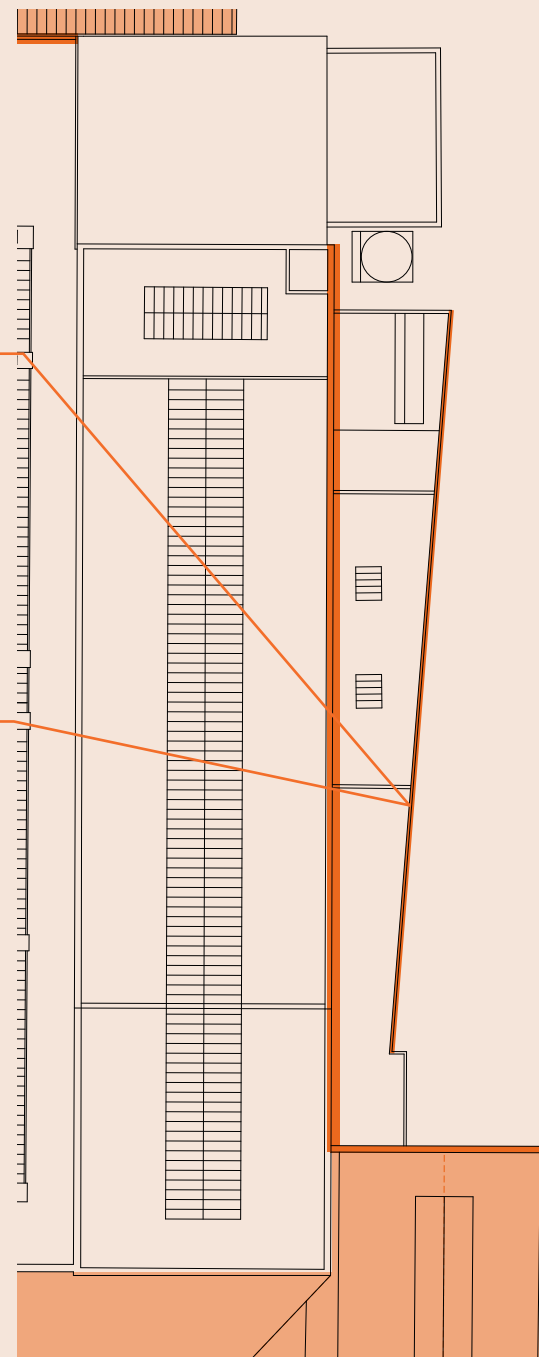
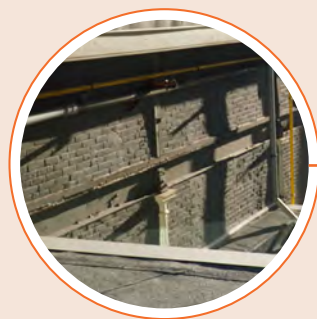
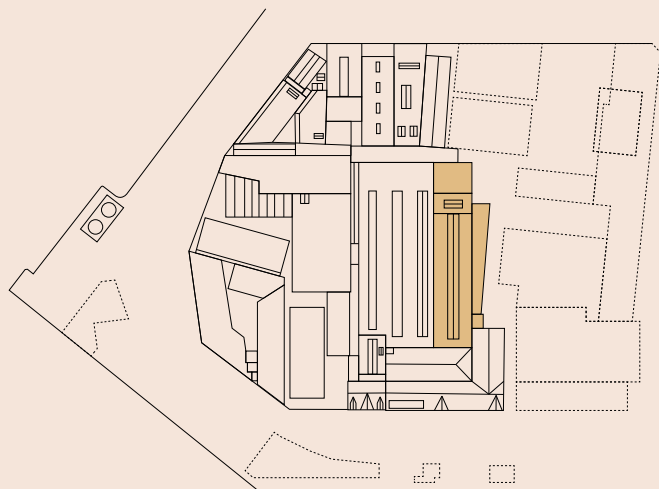
- Voormalige buitenwanden
- Spantconstructie
- (ingemetselde) gietijzeren kolommen

Emballagehal en melkkamer: gevels en dak

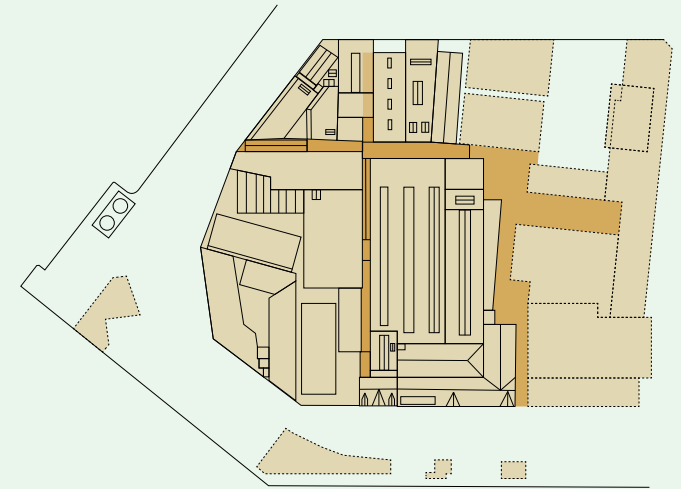
Historisch waardevolle elementen:

- Voormalige buitenwanden
- Gemetselde gevels
- Gietijzeren kolommen

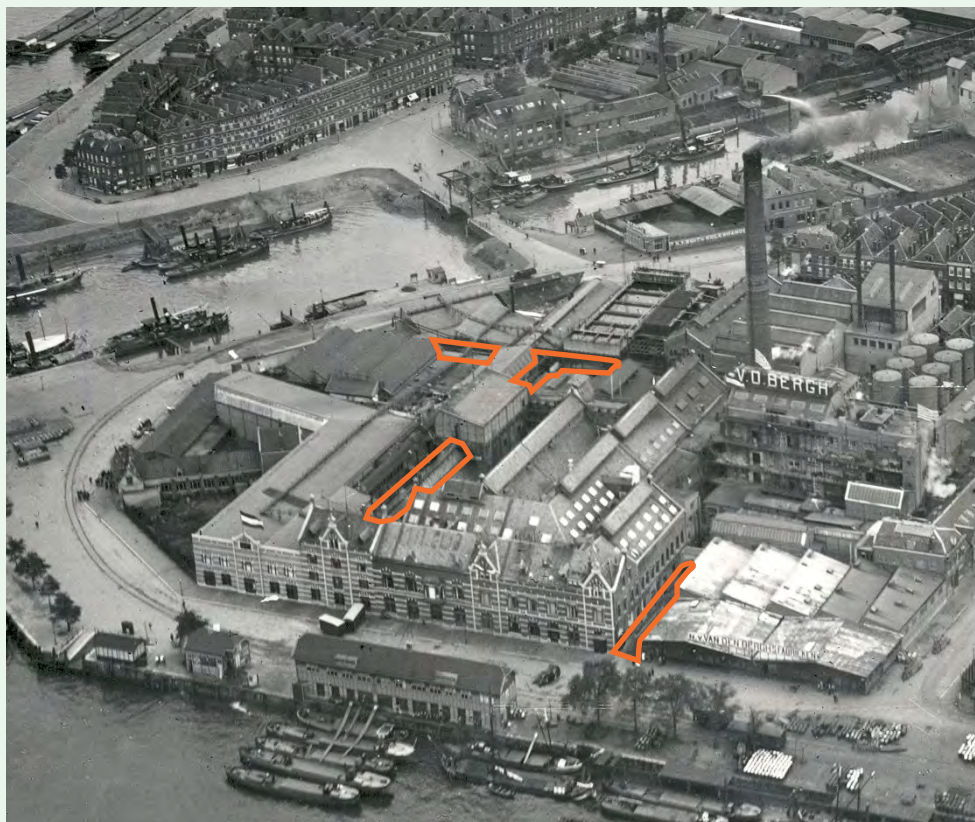

Bouwdeel B - Stegen en Pleinen

De structuur van het fabriekscomplex wordt bepaald door een stelsel van stegen, die haaks op elkaar staan. Deze 'gangen' zijn bij de eerste uitbreidingen, nog in de negentiende eeuw, ontstaan en dienden voor de interne ontsluiting van de fabriek. Daarna vormden ze een vanzelfsprekende afbakening van de verschillende zones, waarin de fabriek en het productieproces was ingedeeld. De hoofdstructuur bestaat uit drie zeer lange stegen: de IJsgang en de Klokkengang, van de Nassaukade naar de Roentgenstraat, en de Technische Gang / Multiplexgang daar haaks op. Aan deze gangen lagen het Brandweerplein en het Middenplein. De circulatieruimte werd verder gecompleteerd door open ruimten rondom het tankpark en de raffinaderij, alsmede de Nassaukade en de Nassauhaven aan de buitenzijde van het complex. De kades zijn als een apart bouwdeel in deze catalogus opgenomen.

↓ Luchtfoto van de margarinefabriek met daarin de stegen, omstreeks 1920 [SAR]

↓ Luchtfoto van de margarinefabriek met daarin de stegen aangegeven, omstreeks 1980 [SAR]

Klokkengang

bouwjaar: 1891

wijzigingen: onbekend

Oorspronkelijk ontwerp

De Klokkengang was oorspronkelijk de westelijke begrenzing van het eerste fabrieksgebouw in 1891. Ten westen van de Klokkengang lagen de Peru Guano loodsen en de Koolzuurfabriek.

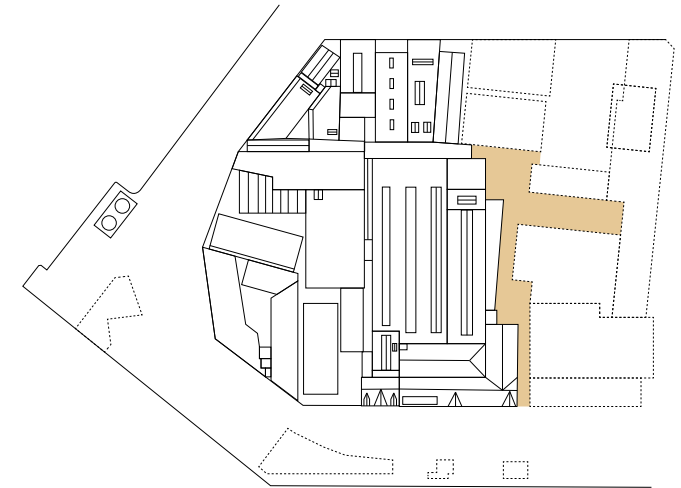
Historische ontwikkeling en huidige situatie

Het voormalig terrein van de Peru Guano loodsen en de Koolzuurfabriek werd vóór 1900 bij de margarinefabriek getrokken. Aanvankelijk dienden de loodsen als opslagruimte, ze werden in 1936 door een tweelaags kantoorgebouw voor drukkerij Reclame vervangen.

De Klokkengang deed dienst als de (hoofd)entree tot de achtergelegen gebouwen en binnenplaatsen, zoals het Binnenplein en Brandweerplein. Het werd daarom ook wel aangeduid als de Hoofdgang. De gang is lange tijd tot het Binnenplein overdekt geweest met een kap. Het is onduidelijk wanneer deze is verwijderd. Ondanks de verschillende bouwfasen op dit terrein, inclusief de nieuwe kantoren, garagegebouw en de Brug, is de Klokkengang als structuur altijd bewaard gebleven. Wel gaat de gang tegenwoordig schuil achter een moderne gevel van het kantoordeel, en is zij niet meer een functionele hoofdroute tot het binnenterrein.

Doorkijk door de Klokkengang, omstreeks 1935 [Upfield]

Klokkengang: cultuurhistorische waarde

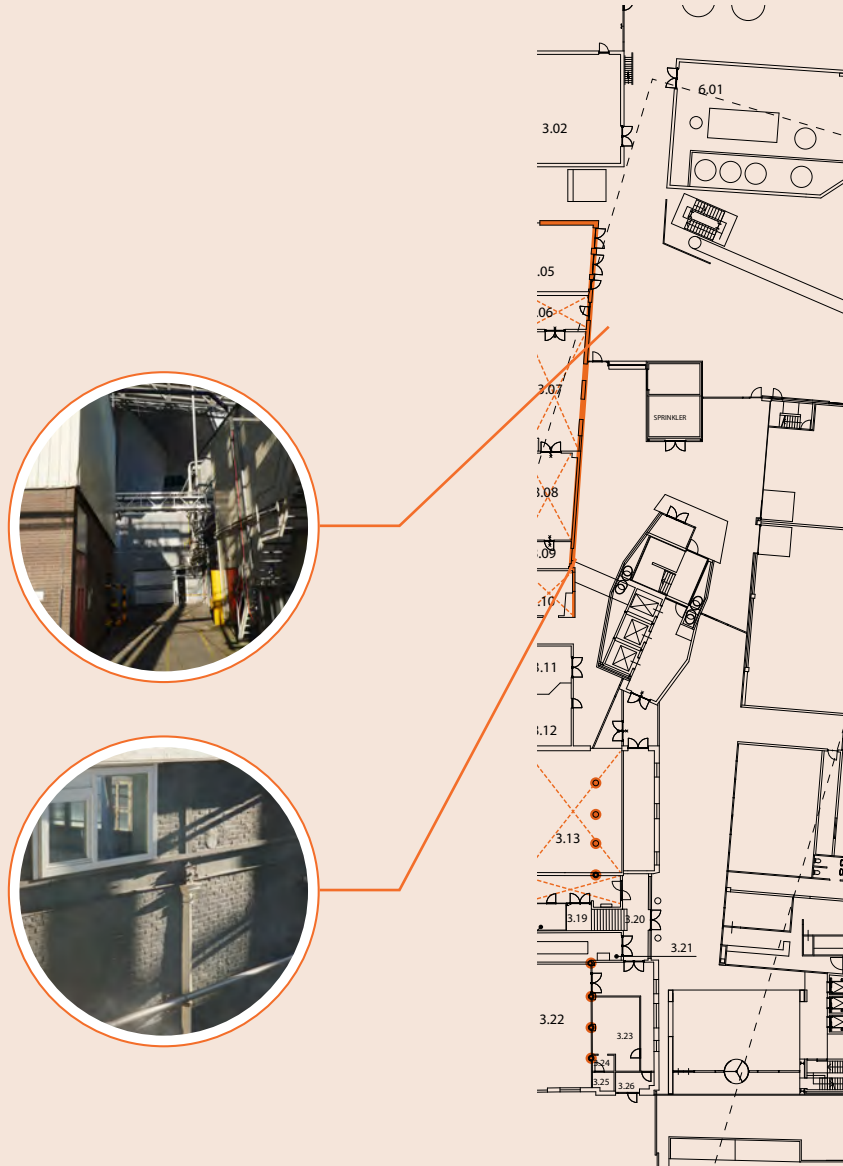
De Klokkengang markeert de fabrieksgrens van 1891, maar is niet meer de hoofdroute door het complex. De gevels aan de oostzijde bevatten nog historische elementen.

- **Structuurwaarde:** groot, als een van de leidende structuren door het complex
- **Architectonische waarde:** gering, de steeg is grotendeels opgegaan in nieuwbouw en buitenruimtes.
- **Materiële waarde:** mogelijke aanwezigheid van fragmenten van oude buitenburen in de oostelijke zijwand.
- **Immateriële waarde:** groot, als onderdeel van de oude ontsluitingsstructuur van de fabriek

Begane grond

Historisch waardevolle elementen:

- voormalige buitenwanden (deels met gietijzeren kolommen)

IJsgang

bouwjaar: 1897

wijzigingen: onbekend

Oorspronkelijk ontwerp

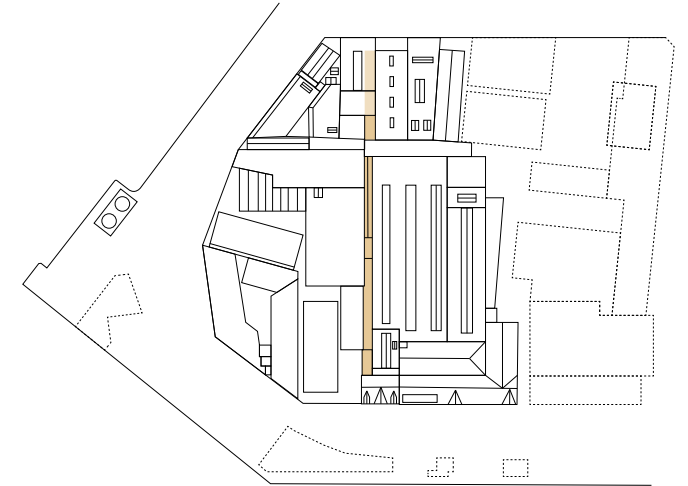
De IJsgang is ontstaan bij de uitbreiding van de fabriek in 1897. Ten oosten van de margarinefabriek werd een strook grond van de Nassaukade tot de Roentgenstraat bij het fabrieksterrein getrokken. Hier verrezen achter elkaar drie houten gebouwen: een bergplaats, koellokaal en schaftlokaal met een open plaats. Tussen de fabriek en de uitbreiding bleef een smalle gang open. De gang dankt zijn naam aan de ijsmachine (voor de koeling) die in de uitbreiding stond opgesteld. Hij stond later ook bekend als de 'Shuttle-gang'.

Historische ontwikkeling en huidige situatie

In de eerste jaren van de fabriek was er een tramlijn die van de Roentgenstraat door de IJsgang richting de Nassaukade liep. Deze tramlijn is later vervallen, maar vervoer door de IJsgang ging lange tijd over rails. De houten gebouwen ten oosten van de gang zijn in 1920 vervangen door de verpakkingshal. In 1932 is de gang doorgetrokken richting de Roentgenstraat. Door deze Verlengde IJsgang in het laboratoriumdeel is de leidende kruisvormige structuur van de fabriek ontstaan. De IJsgang is overkapt met een stalen spant en glas.

- ↙ Plattegrond voor de nieuwe houten gebouwen en de IJsgang, 1897 [SAR]
- ↓↓ Doorkijk door de IJsgang, z.j. [Upfield]

IJsgang: cultuurhistorische waarde

De IJsgang markeert de oude perceelgrens uit 1891 en is een interne hoofdroute door de fabriek, die vanaf 1897 in gebruik was. In de wanden zijn oude gemetselde gevels bewaard van gebouwen die verder grotendeels zijn uitgewist.

- Structuurwaarde: zeer groot, belangrijkste interne ontsluitingsstructuur
- Architectonische waarde: gering
- Materiële waarde: groot in de gemetselde wanden, waarin sporen van eerdere bouwfases bewaard bleven
- Immateriële waarde: groot, als 'main street' van de fabriek een zeer herkenbare plek voor vele generaties personeel

Begane grond

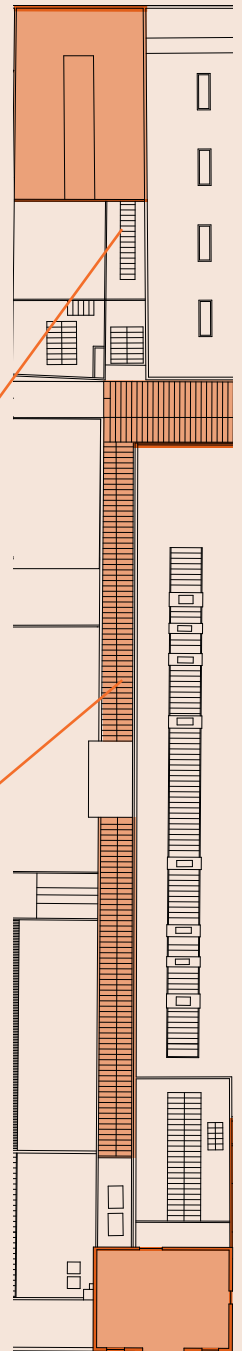
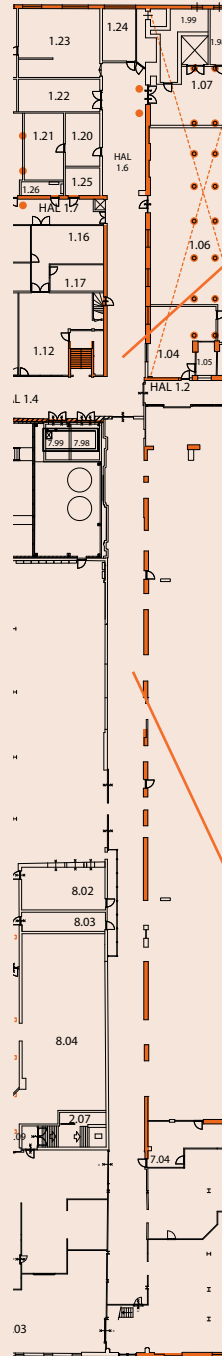
Historisch waardevolle elementen:

- voormalige buitenwanden
- spantconstructie

Kapplan

Historisch waardevolle elementen:

- voormalige buitenwanden
- lichtstraten

Multiplexgang

bouwjaar: 1897

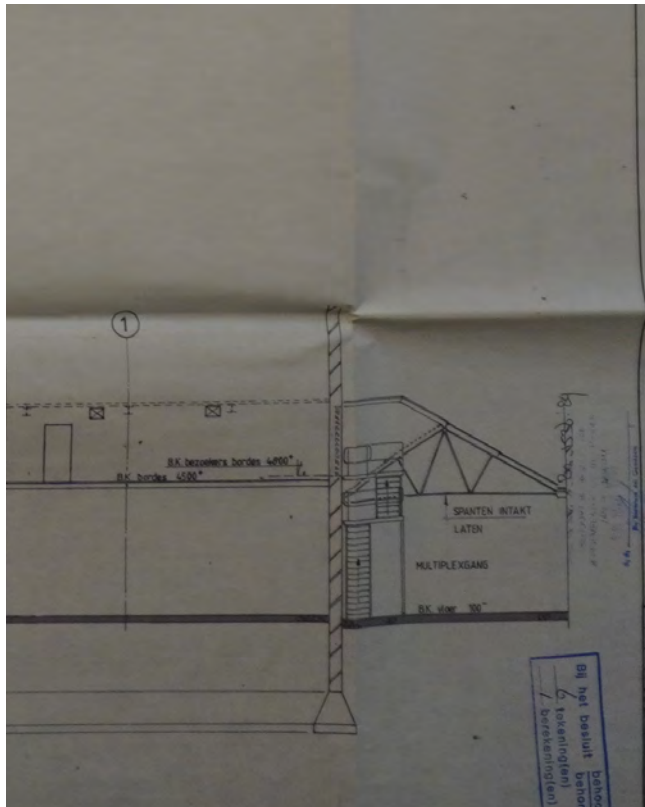
wijzigingen:

Oorspronkelijk ontwerp

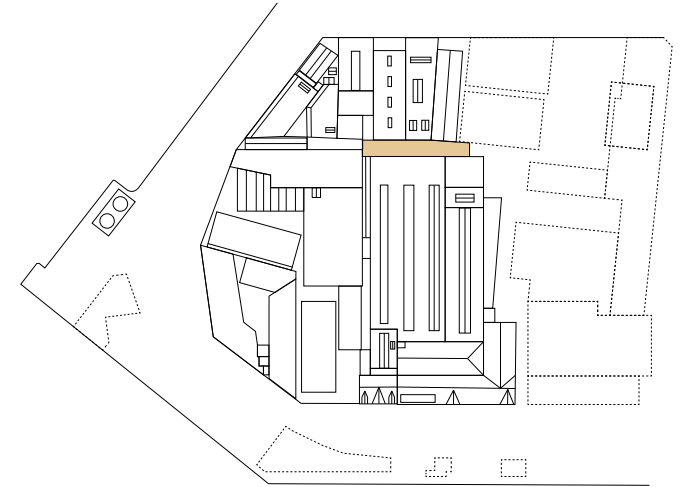
De Multiplexgang was in 1891 de achterste grens van de oorspronkelijke fabriek. Vanaf 1893 werd het terrein achter de karnhal bij de fabriek betrokken. De nieuwe bebouwing kwam los te staan van de bestaande hal, met de Multiplexgang als verbindende steeg.

Historische ontwikkeling en huidige situatie

Het terrein ten zuiden van de Multiplexgang werd gebruikt voor de stoom-, warmte- en energieproductie. Het is onduidelijk wanneer de glazen overkapping is geplaatst. Al in 1951 zien we dat de overkapte Multiplexgang eindigt bij het Brandweerplein. De gang werd in de jaren zestig een tijd aangeduid als de Centrale gang, wat het belang van de interne structuur laat zien.

↙ Doorsnede van de Votatorhal en Multiplexgang, 1989 [SAR]
↓↓ Zicht op het Brandweerplein door de Multiplexgang, z.j. [Upfield]

Multiplexgang: cultuurhistorische waarde

De Multiplexgang is een belangrijke gang door het fabriekscomplex die de contour van de fabriek in 1891 markeert. De gang is representatief voor de interne structuur van stegen, maar heeft weinig historische bouwelementen.

- Structuurwaarde: zeer groot, belangrijke interne ontsluitingsstructuur
- Architectonische waarde: gering
- Materiële waarde: groot, vanwege mogelijke bouwsporen van eerdere bouwfases in de wanden
- Immateriële waarde: groot, als belangrijke verbindings-as in de fabriek een zeer herkenbare plek voor vele generaties personeel

Begane grond

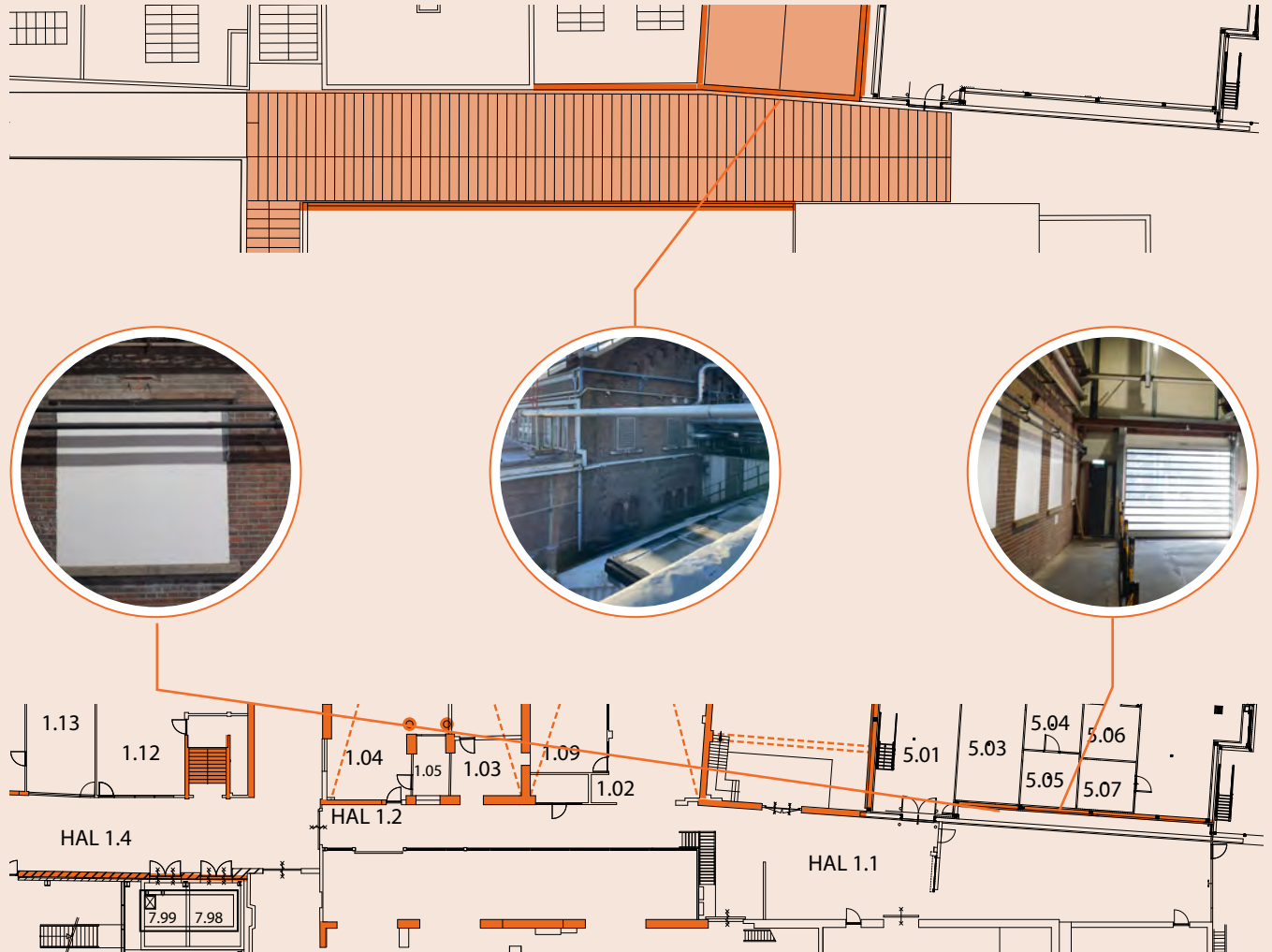
Historisch waardevolle elementen:

- voormalige buitenwanden
- spantconstructie

Kapplan

Historisch waardevolle elementen:

- voormalige buitenwanden
- lichtstraten

Technische Gang

bouwjaar: <1916

wijzigingen: o.a. 1982

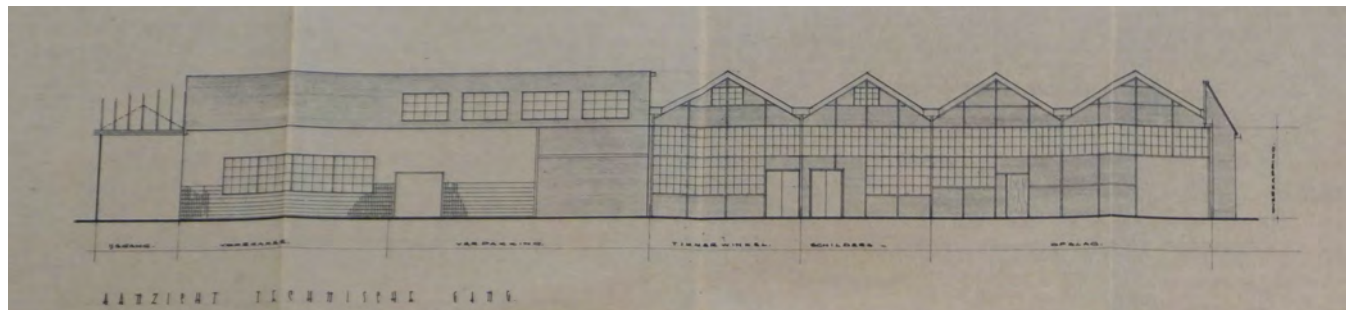
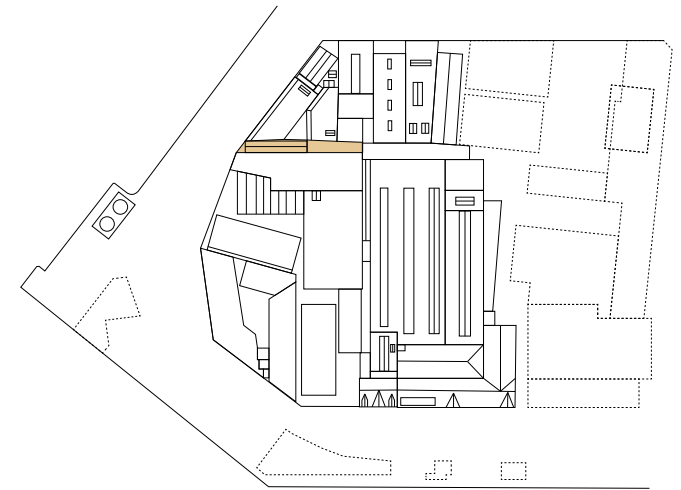
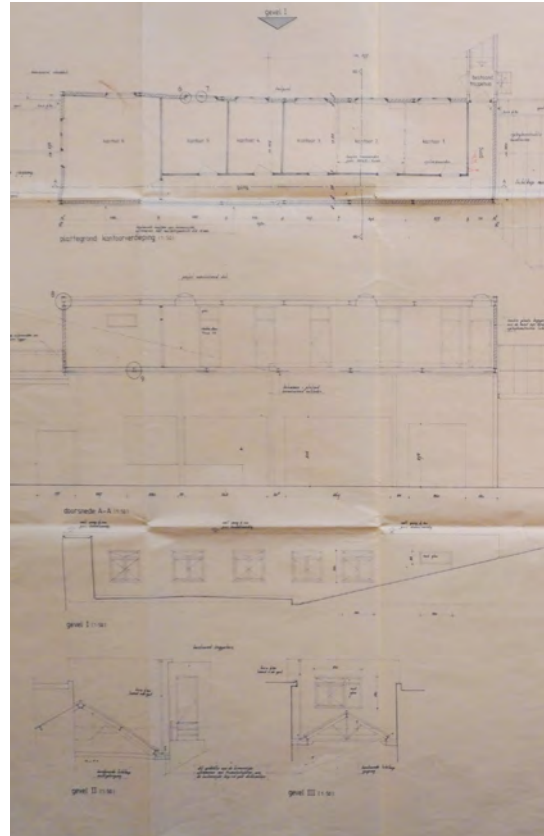
Oorspronkelijk ontwerp

De Technische Gang ligt in het verlengde van de Multiplexgang en maakt de dwarsverbinding tussen de IJsgang en de Nassauhaven. Waarschijnlijk is de gang ontstaan door de bebouwing op de hoek van het latere laboratorium, dit zal rond 1913 zijn geweest.

Historische ontwikkeling en huidige situatie

Sinds het ontstaan van de gang is dit de toegang geweest tot het binnenterrein vanaf de Nassauhaven. Rondom deze gang waren de verschillende werkplaatsen, met ten zuiden de technische- en elektrische werkplaats en ten noorden (voor 1963) de timmer- en schilderwerkplaats. Lange tijd was er sprake van een gevelwand langs de Technische Gang. Deze is geleidelijk steeds meer vervaagd en in 1963 verdwenen door het vergroten van de expeditie. In 1982 werd een uitbreiding van de laboratoria gemaakt bovenop de Technische Gang. Tenslotte is in 2013 de noordzijde geheel vervangen door de nieuwe flessenhal.

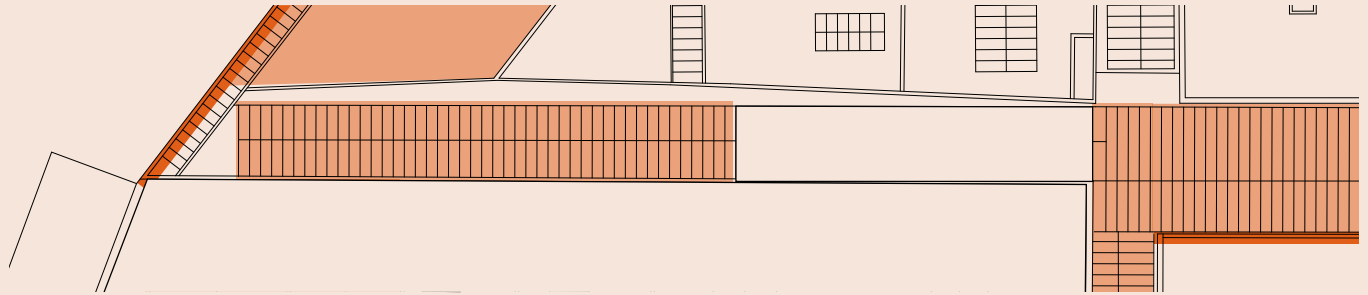
- ↓ Plattegronden en doorsneden van de nieuwe kantoorruimte op de Technische Gang, 1982 [SAR]
- ↓↓ Aanzicht van de 'gevel' aan de Technische Gang, 1964 [SAR]

Technische Gang: cultuurhistorische waarde

De Technische Gang is de enige steeg die niet de oorspronkelijke grens van de fabriek volgt. Het is een uitbreiding op de bestaande structuur.

- Structuurwaarde: groot, een belangrijke dwarsverbinding door het fabriekscomplex
- Architectonische waarde: gering
- Materiële waarde: gering
- Immateriële waarde: groot, als belangrijke 'main street' van de fabriek een zeer herkenbare plek voor vele generaties personeel

Begane grond

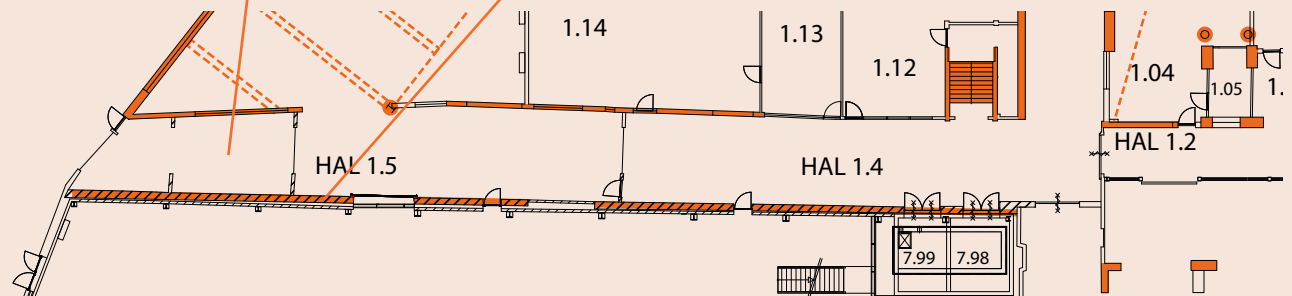
Historisch waardevolle elementen:

- voormalige buitenwanden
- spantconstructie

Kapplan

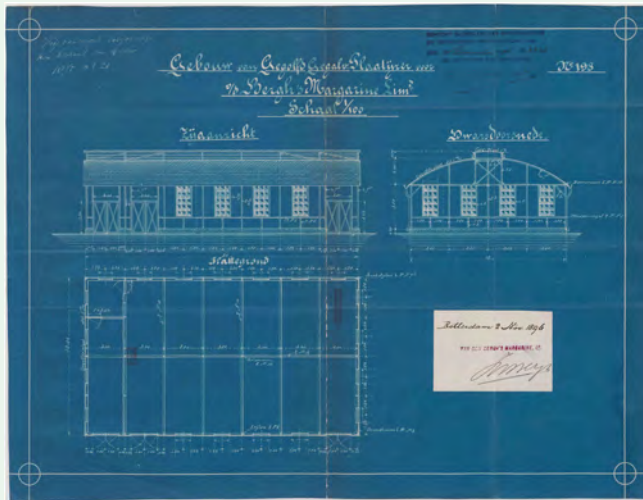
Historisch waardevolle elementen:

- voormalige buitenwanden
- lichtstraten

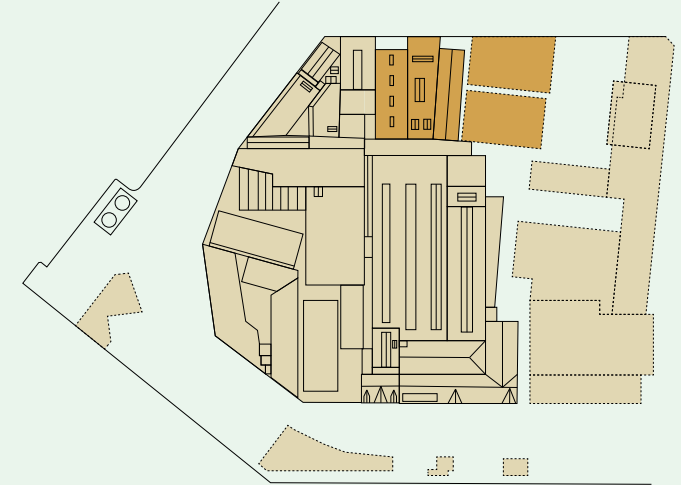

Bouwdeel C - Roentgenstraat

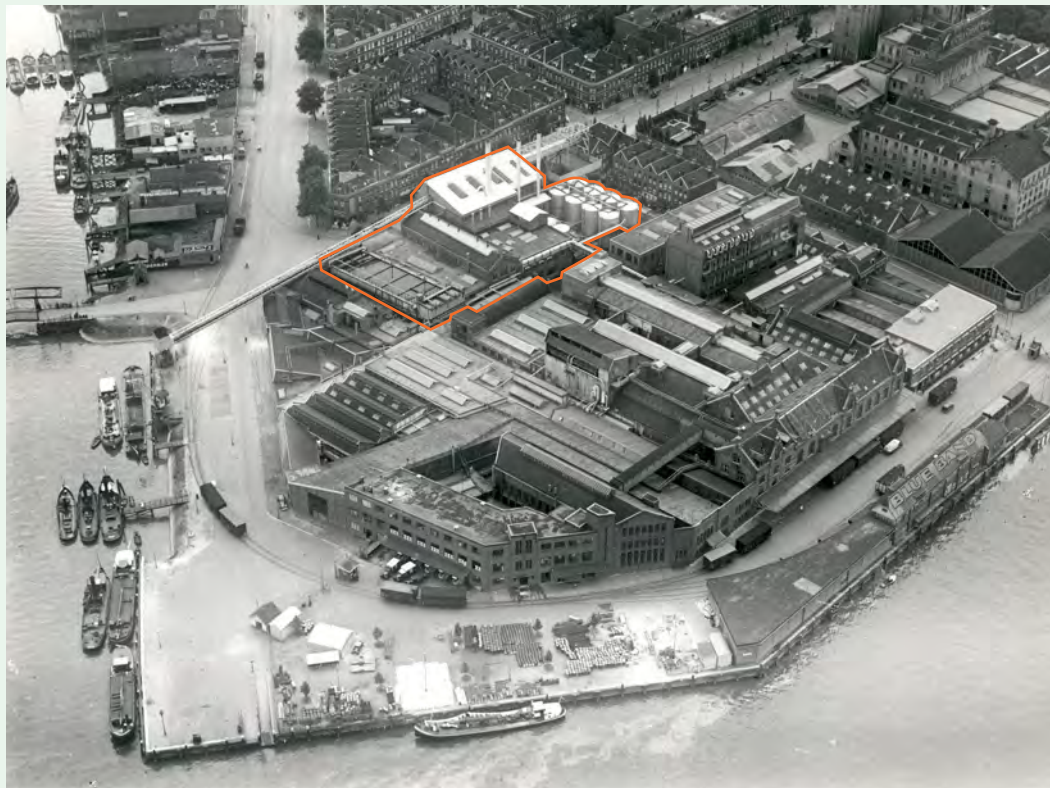
De bebouwing aan de Roentgenstraat is vanaf 1897 ontstaan, toen het terrein achter de fabriek bij het complex werd getrokken. Hier concentreerde zich de energievoorziening en technische ondersteuning: de wereld van stoommachines, generatoren en kolenaanvoer. Later kwam hier ook het tankpark. De eerste bouwsels waren kleine schuren van ijzeren golfplaten. Vanaf 1913 ontstond een rij aparte panden aan de Roentgenstraat, vanaf de Klokkengang tot de IJsgang. Bij de IJsgang werd deze rij panden afgesloten door het ingrediëntenmagazijn met daarop de watertoren. Geleidelijk zijn de gebouwen aan de Roentgenstraat vernieuwd en soms opgetopt. De pandsgewijze opbouw is altijd karakteristiek voor de fabrieksgevel in de Roentgenstraat gebleven.

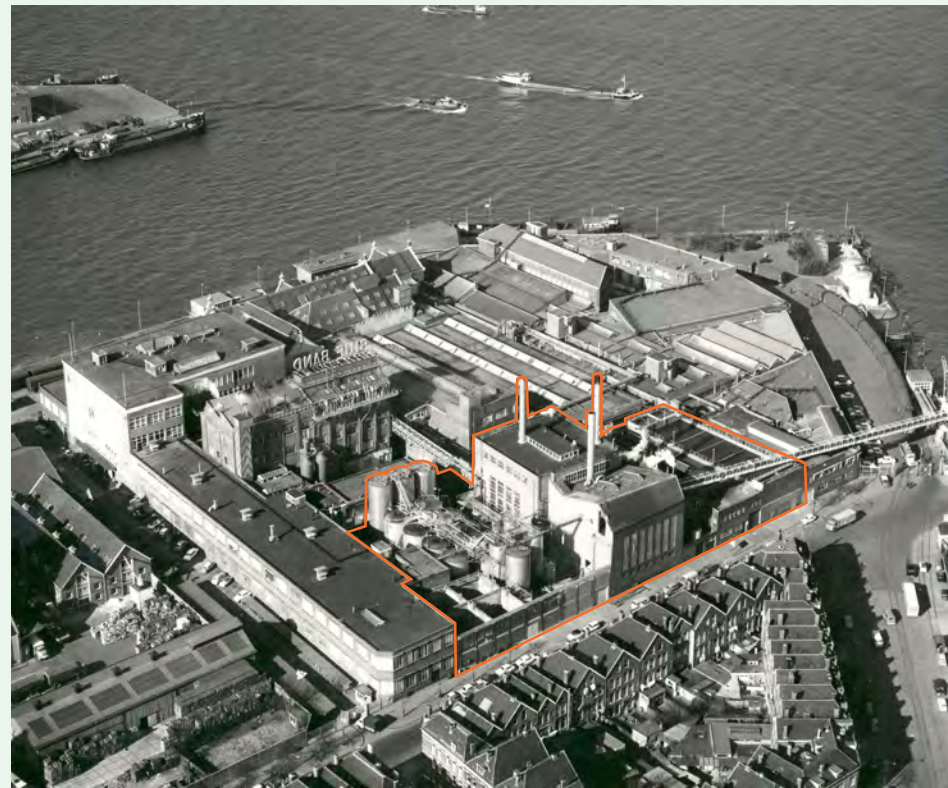
- ⚡ Arbeiders in een van de loodsen langs de Roentgenstraat, z.j. [Upfield]
- ⚡ Tekeningen voor een loods langs de Roentgenstraat, 1897 [SAR]

↓ Luchtfoto van de margarinefabriek met in oranje de panden aan de Roentgenstraat, omstreeks 1940 [Upfield]

↓ Luchtfoto van de margarinefabriek met in oranje de panden aan de Roentgenstraat, omstreeks 1960 [Upfield]

Ketelhuis

bouwjaar: 1905

wijzigingen: o.a. 1913, 1920, 1960, 1968

Oorspronkelijk ontwerp

Tot 1897 stonden de machinekamer en het ketelhuis links van het hoofdgebouw aan de Nassaukade. In het ketelhuis werd in stoomketels water verwarmd tot stoom voor de aandrijving van de machines in de naastgelegen machinekamer. Dat jaar verhuisden ze naar de Roentgenstraat. De panden werden in 1905 vernieuwd. Op de tekening van de uitbreiding van het ketelhuis uit 1913 is goed te zien hoe de twee gebouwen in samenhang met elkaar waren ontworpen.

Hoofdopzet

Het ketelhuis heeft een trapeziumvormig grondplan, vanwege de hoekverdraaiing tussen de Roentgenstraat en de Nassaustraat. Aanvankelijk stond het gebouw iets terug in de rooilijn van de Roentgenstraat. Van buitenaf leek het ketelhuis te bestaan uit een hal met aan weerszijden een zijbeuk. Ondanks de geleding in de gevel bestond het ketelhuis aan de binnenzijde uit één grote zaal.

Exterieur

Het ketelhuis was lager dan de naastgelegen machinehal, maar had eenzelfde opzet met in het midden een topgevel en aan weerszijden lagere vleugels. De gevel was opgetrokken uit baksteen en had boogvensters en een boogfries.

Interieur

Het ketelhuis bood ruimte aan de ketels, die in één rij liggend werden opgesteld. Hiervoor was een grote ruimte met een vrije overspanning van 20 meter nodig. De spanten waren in tegenstelling tot veel andere spantconstructies in het fabriekscomplex uitgevoerd als Belgisch spant (zonder verticale stijlen).

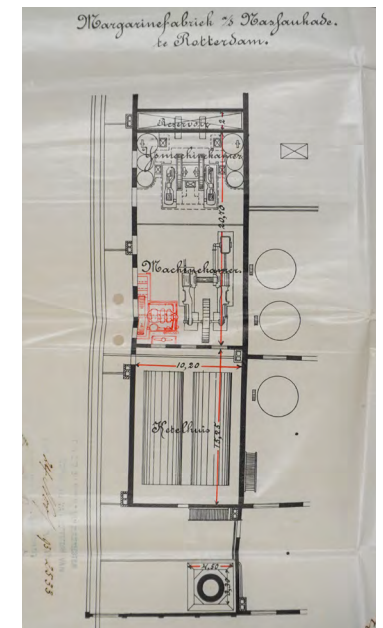
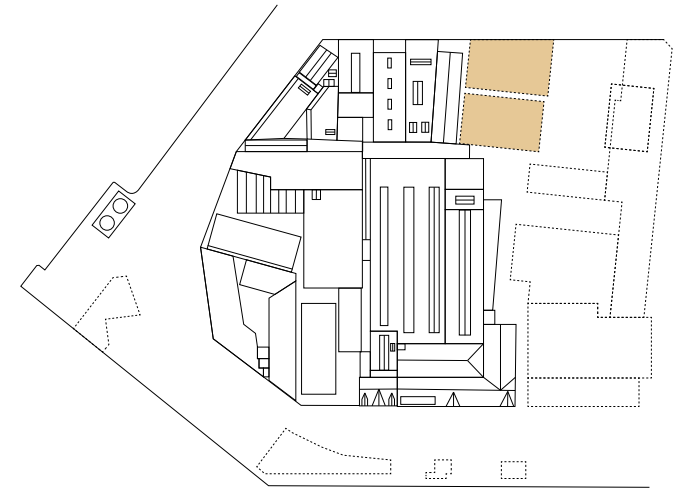
Historische ontwikkeling en huidige situatie

In 1913 werd het ketelhuis uitgebreid richting de Roentgenstraat. Er kwam daardoor ruimte voor vier extra ketels. Na enkele jaren werd het pand gesloopt en vernieuwd. De nieuwbouw werd hoger, voor de verticaal geplaatste ketels, en kreeg een asymmetrische kap en een nieuwe gevel. In 1932 zien we de aangepaste gevel met grote vensters in zeven verticale stroken.

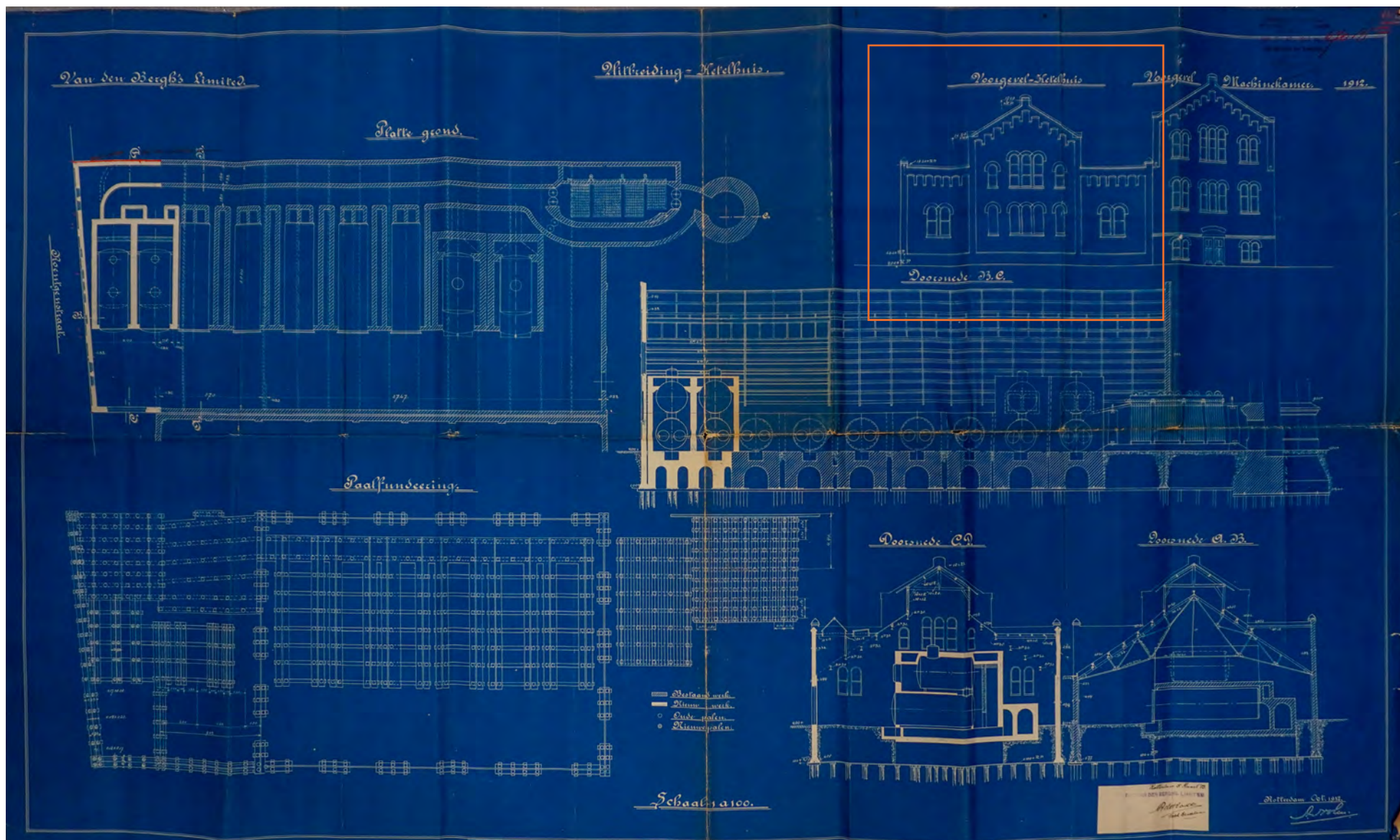
In 1952 werd er een grote uitbreiding gedaan aan het ketelhuis. Hiervoor werd de kantine/schaftlokaal aan het Brandweerplein gesloopt. Dit gebouwtje had een vierkant bouwvolume van twee bouwlagen. Daarvoor in de plaats kwam een 20 meter hoog volume met een stalen vakwerkconstructie, bakstenen gevels en verticale vensters, vergelijkbaar aan het al bestaande ketelhuis. Na deze verbouwing werd op de tekeningen gerefereerd aan het oude ketelhuis (direct aan de Roentgenstraat) en het nieuwe ketelhuis (de uitbreiding bij het Brandweerplein).

Stap voor stap werd de functie van het ketelhuis geconcentreerd in het nieuwe ketelhuis. Zo werden in 1963 ketel 3 en 4 in het oude ketelhuis verwijderd. In 1993 kwam het oude ketelhuis in gebruik als warmtekrachtkoppeling. Tegenwoordig staat er tussen de oude voor- en achtergevel van het voormalige ketelhuis een nieuw gebouw met een aluminium gevel.

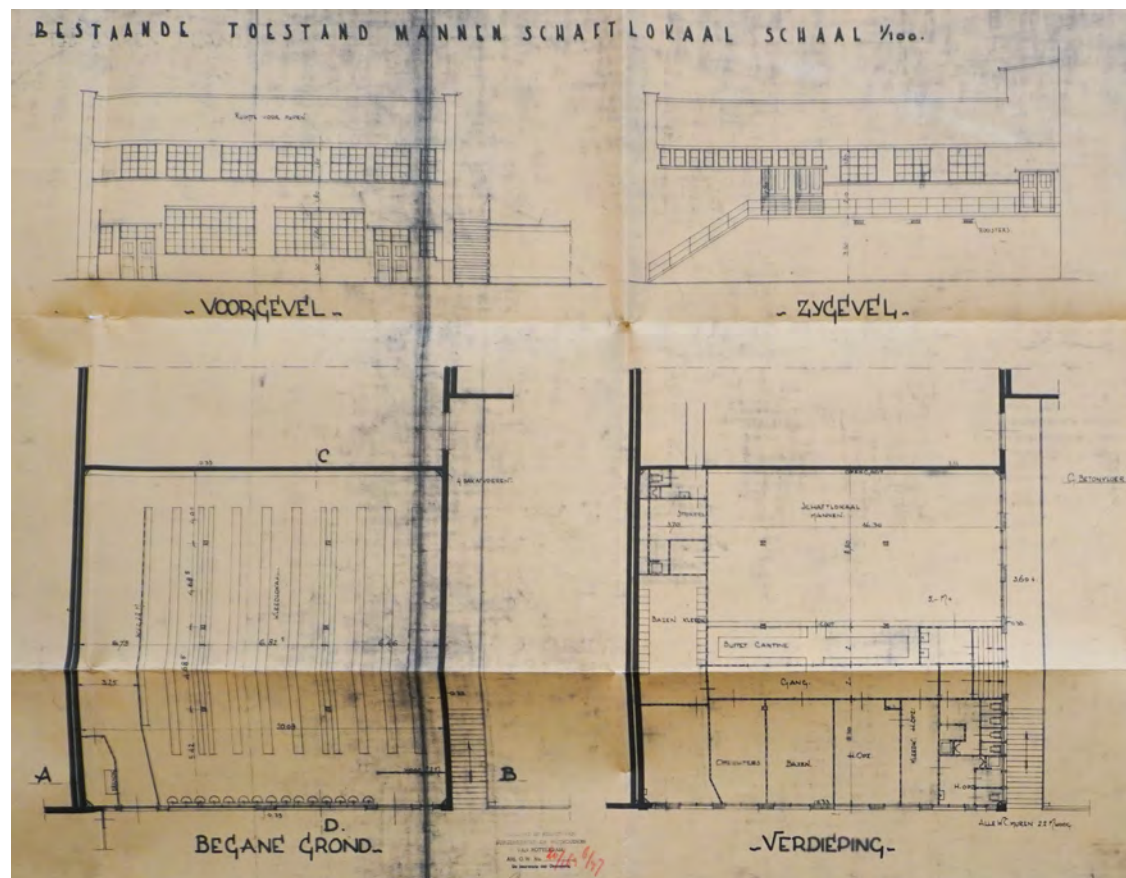
↓↓ Eerste machinekamer en ketelhuis aan de Nassaukade, 1897 [AU]

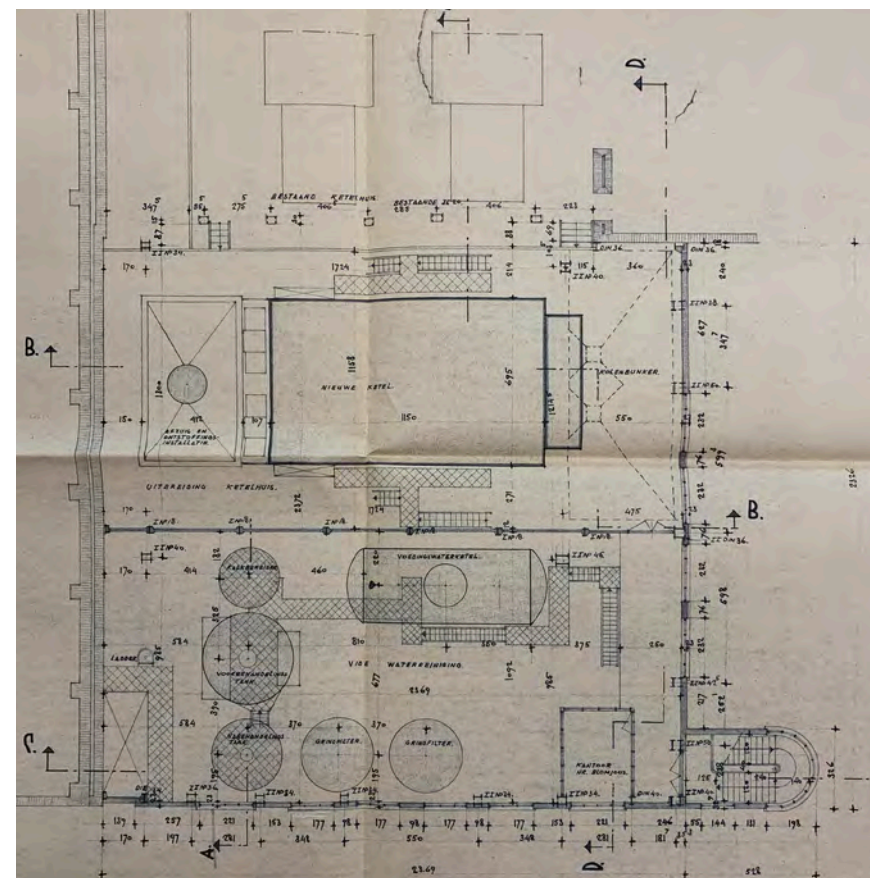
↓

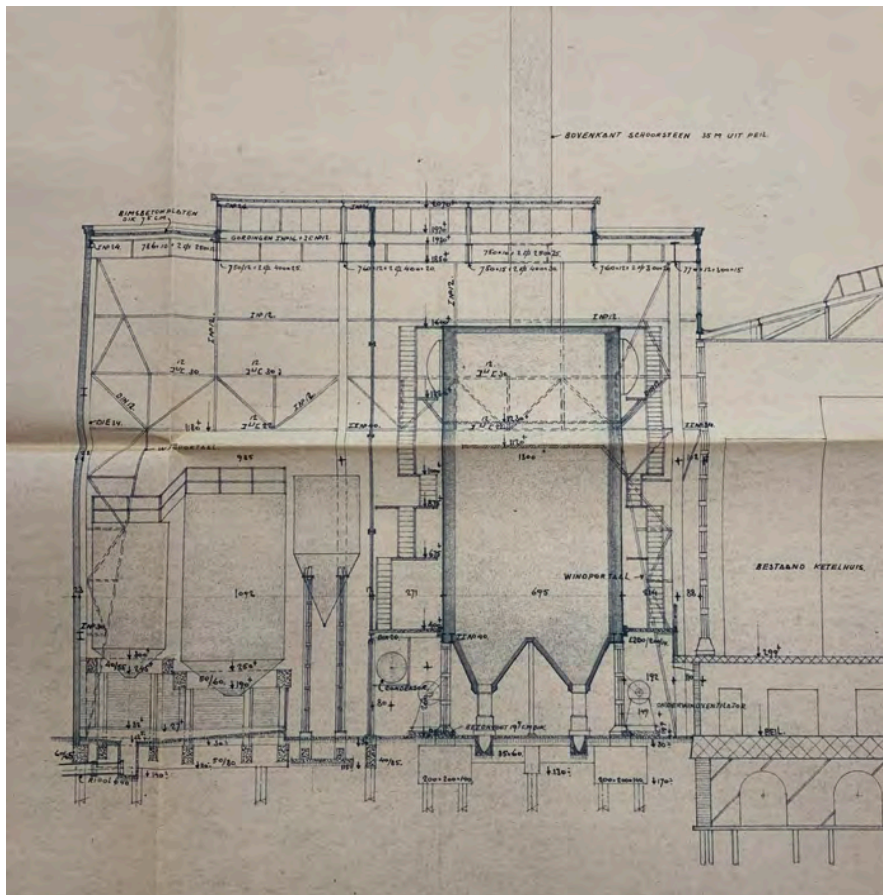
↓ Bestaande toestand van het schaflokaal in 1947, dit gebouw werd in 1952 gesloopt voor een uitbreiding van het ketelhuis [SAR]

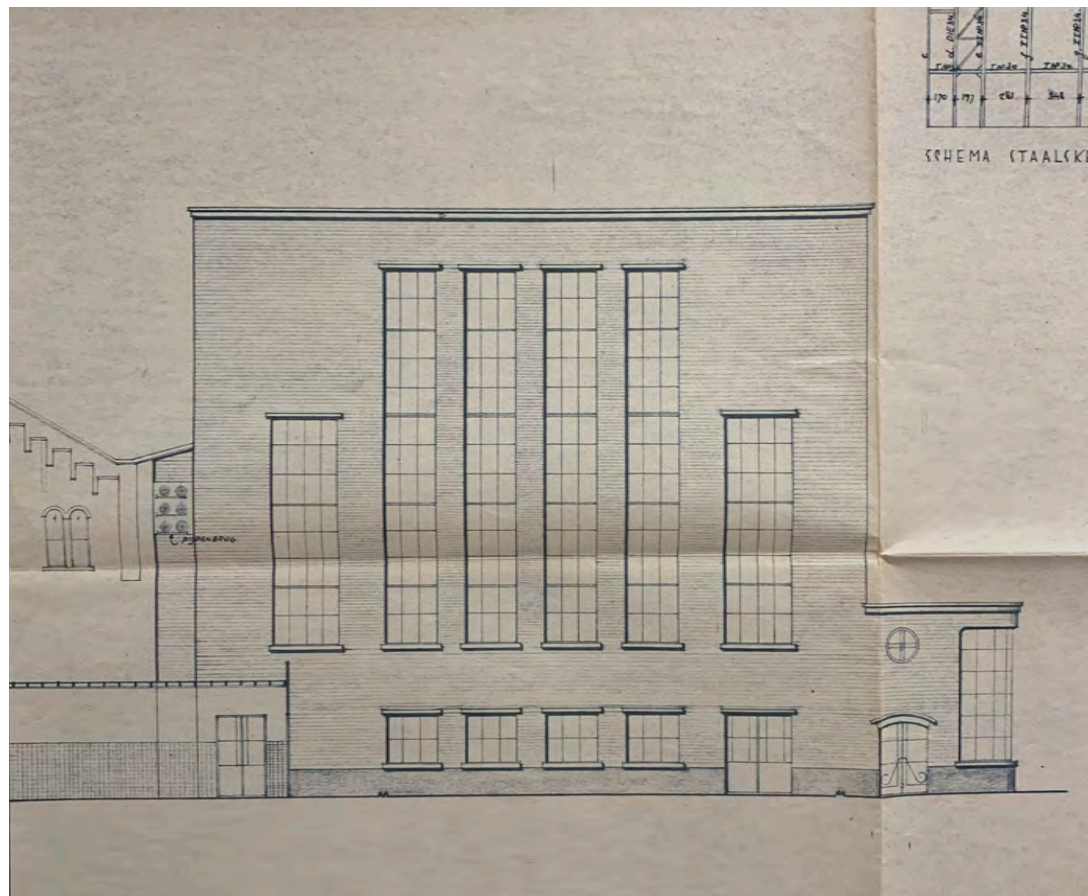
↓ Uitbreiding van het ketelhuis ter plaatse van het schaflokaal, 1952 [SAR]

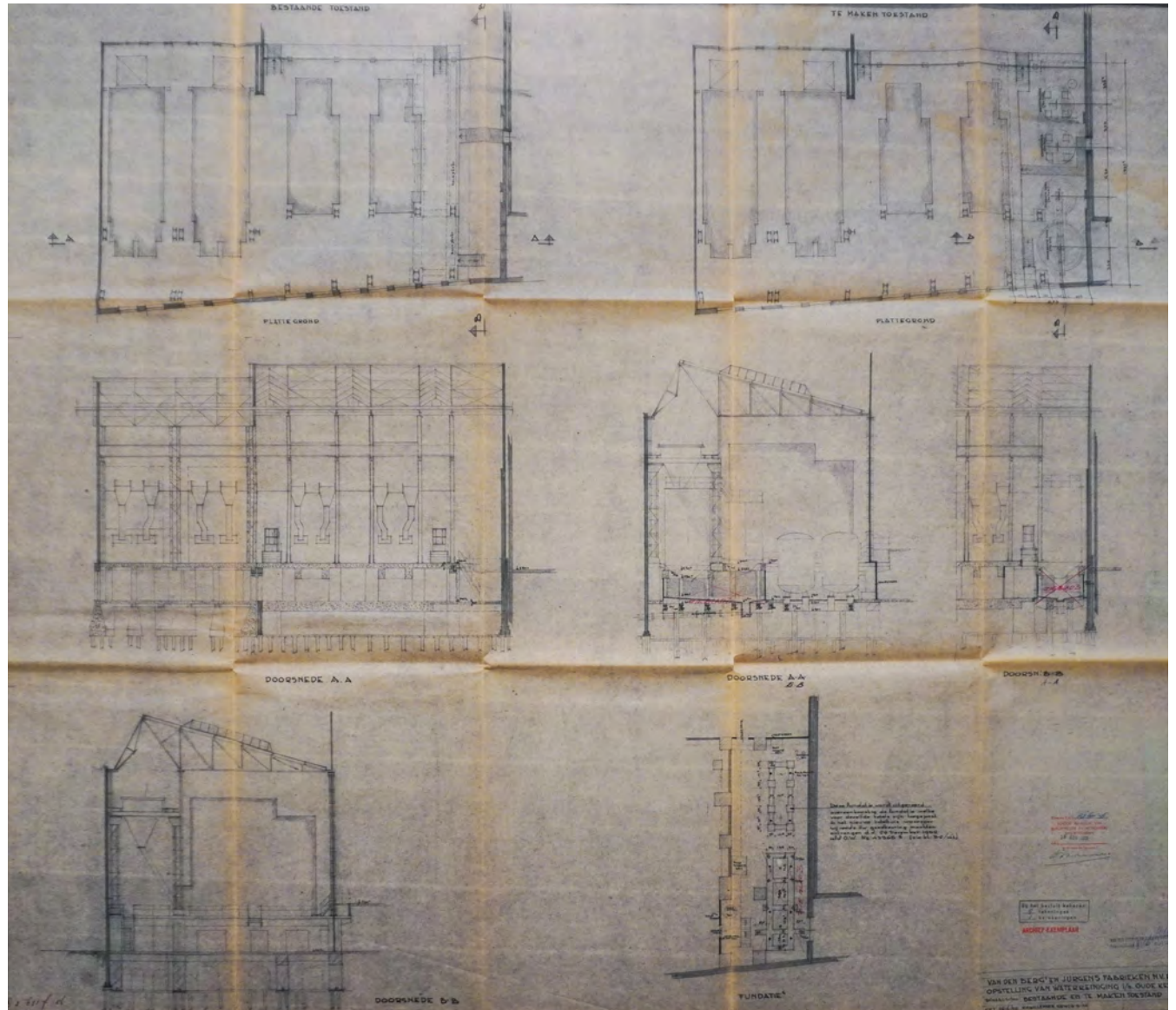
- ↓ Doorsnede voor de uitbreiding van het ketelhuis ter plaatse van het schaftlokaal met aan de rechterkant het bestaande ketelhuis, 1952 [SAR]

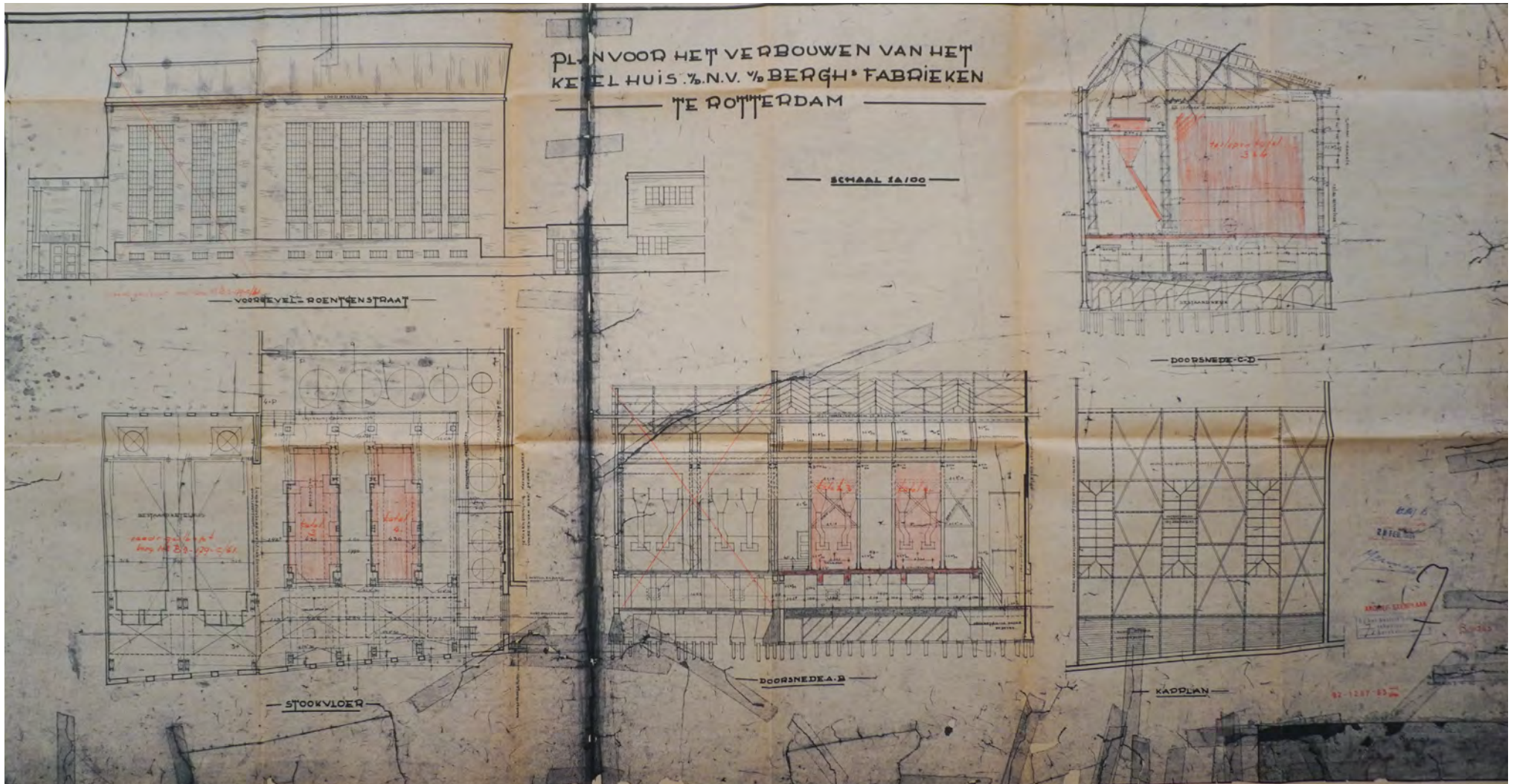

- ↓ Gevelaanzicht van het nieuwe ketelhuis, te plaatse van het schaftlokaal, 1952 [SAR]

↓ Plattegrond en doorsnede voor de nieuwe waterreining in het bestaande ketelhuis, 1956 [SAR]

↓ Plaatsing van een stoomketel vanaf de Roentgenstraat, z.j. [AU]

↓ Plaatsing van een stoomketel vanaf het Brandweerplein, met op de achtergrond het nieuwe ketelhuis, z.j. [AU]

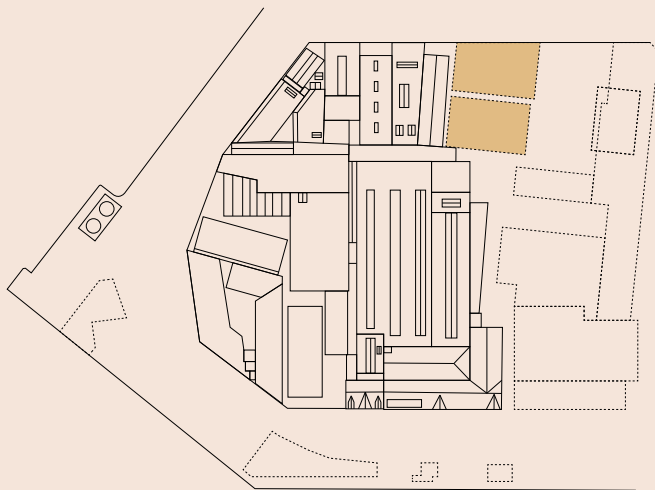
↓ Gezicht op het ketelhuis vanaf de Roentgenstraat, omstreeks 1950
[Upfield]

Ketelhuis: cultuurhistorische waarde

Het ketelhuis is in de loop van de tijd enkele malen gesloopt en vervangen door nieuwbouw. De positie op het terrein en het bouwvolume bleef min of meer gelijk. De gevel aan de Roentgenstraat dateert uit de jaren dertig, de gevel aan het Brandweerplein is uit 1952 – maar beiden zijn niet meer compleet. Alle ramen zijn dichtgemetseld. Tussen deze historische elementen staat een recent gebouw voor de warmtekrachtkoppeling.

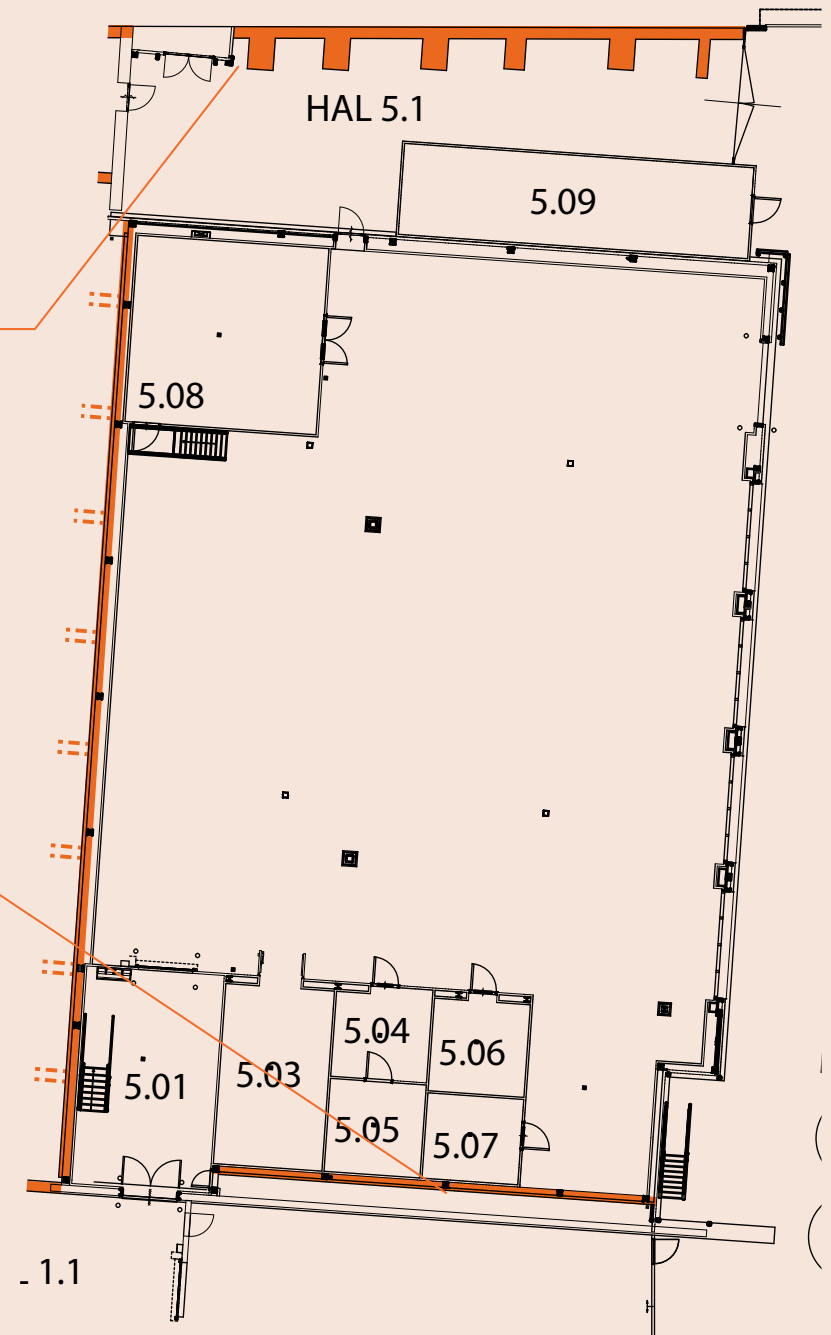
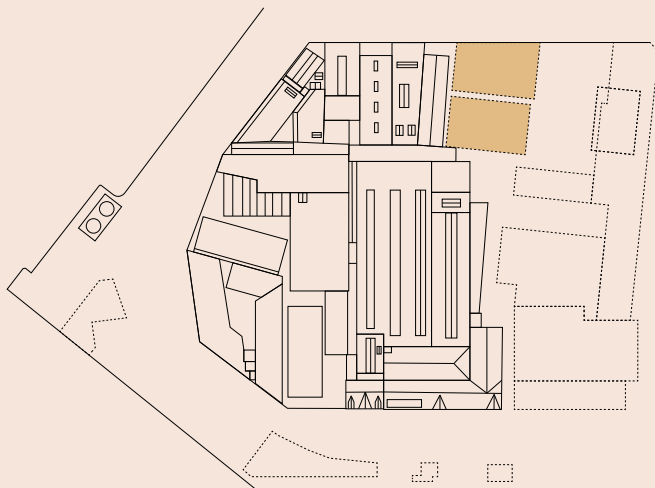
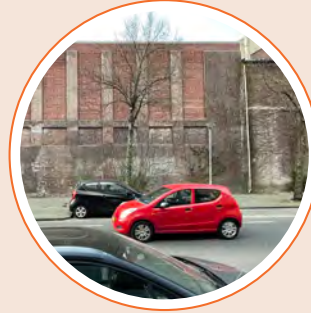
- Structuurwaarde: groot, als onderdeel van de pandsgewijze opbouw aan de Roentgenstraat
- Architectonische waarde: gering, door het aftoppen en dichtzetten van de oude gevels.
- Materiële waarde: sporen uit eerdere bouwfases in de voor- en achtergevel
- Immateriële waarde: getuigenis van het 'powerhouse' van de fabriek.

Ketelhuis: begane grond

Historisch waardevolle elementen:

- Voormalige buitenwanden
- dichtgezette vensters

Machinekamer

bouwjaar: 1905

wijzigingen: o.a. 1913, 1968

Oorspronkelijk ontwerp

Tot 1897 stond de machinekamer achter het ketelhuis, links van het hoofdgebouw aan de Nassaukade. Dat jaar verhuisden beide functies naar de Roentgenstraat. De panden werden in 1905 vernieuwd. Op de tekening van de uitbreiding van het ketelhuis in 1913 is goed te zien hoe de twee gebouwen in samenhang met elkaar waren ontworpen.

Hoofdpziet

De machinekamer ligt iets gedraaid ten opzichte van de fabriek en de Roentgenstraat. Dat komt omdat de verkaveling op de Nassaustraat was georiënteerd. Het pand ligt ook terug in de rooilijn van de Roentgenstraat. Het langwerpige bouwvolume heeft ogenschijnlijk drie bouwlagen en een zadeldak. Intern bestaat het gebouw echter uit twee bouwlagen met een grote open zaal (parterre) boven een verhoogde kelder.

Exterieur

De gevels van het ketelhuis en de machinekamer waren vergelijkbaar. Ze werden opgetrokken uit baksteen, met een symmetrische indeling van drie traveeën. Centraal ligt de entree met daarboven twee lagen van drie rondboogvensters. Aan weerszijden zijn op beide lagen twee rondboogvensters. Verder heeft de gevel gemetselde details zoals het boogfries in de topgevel.

Interieur

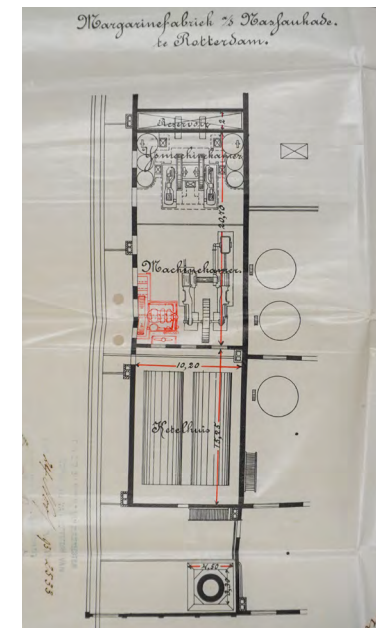
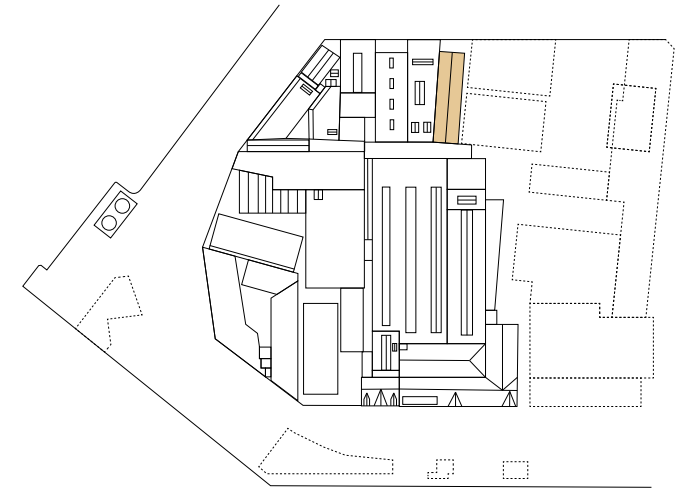
Het interieur van de machinekamer bestaat uit een grote open hal op de parterre. In het midden stonden grote machines. De omliggende wanden hebben een verticale geleding van pilasters en halfbogen. Daarboven is aan de oostzijde een serie van steeds drie rondboogvensters

en aan de westzijde gelijkvormige blinde nissen. Het dak wordt gedragen door een getoogd ijzeren spantconstructie met bijzonder ranke stijlen. Door de vrije overspanning van de spanten zijn er geen kolommen nodig en is er een indrukwekkende open ruimte gecreëerd voor de machines. Oorspronkelijk was aan de oostzijde een uitbouw met daarin de bediening voor de machines. In de kelder staan gemetselde en betonnen poeren, ter ondersteuning van de zware machines. De verdiepingsvloer is opgebouwd uit troggewelven, ondersteund door gietijzeren kolommen. De kolommen bestaan uit vier kwartronde vormen, die met bouten aan elkaar zijn geklonken. Dezelfde kolommen zijn ook op de begane grond van het ingrediëntenmagazijn gebruikt.

Historische ontwikkeling en huidige situatie

De machinekamer heeft lange tijd kunnen functioneren zonder dat grote aanpassingen aan het gebouw nodig waren. In 1932 is de open plaats aan de achterzijde verbouwd tot garage. Pas in 1965 kreeg de machinehal een nieuwe functie toen de turbogeneratoren werden vervangen door ammoniak-compressoren. Deze compressoren waren voor de koeling, vandaar dat de machinehal in het vervolg ook wel de koelcentrale werd genoemd. Aan het exterieur is in 1968 de achtergevel sterk versoberd. Veel van de oorspronkelijke details, zoals het boogfries zijn achter plaatmateriaal verdwenen. Ook zijn de vensters dichtgezet.

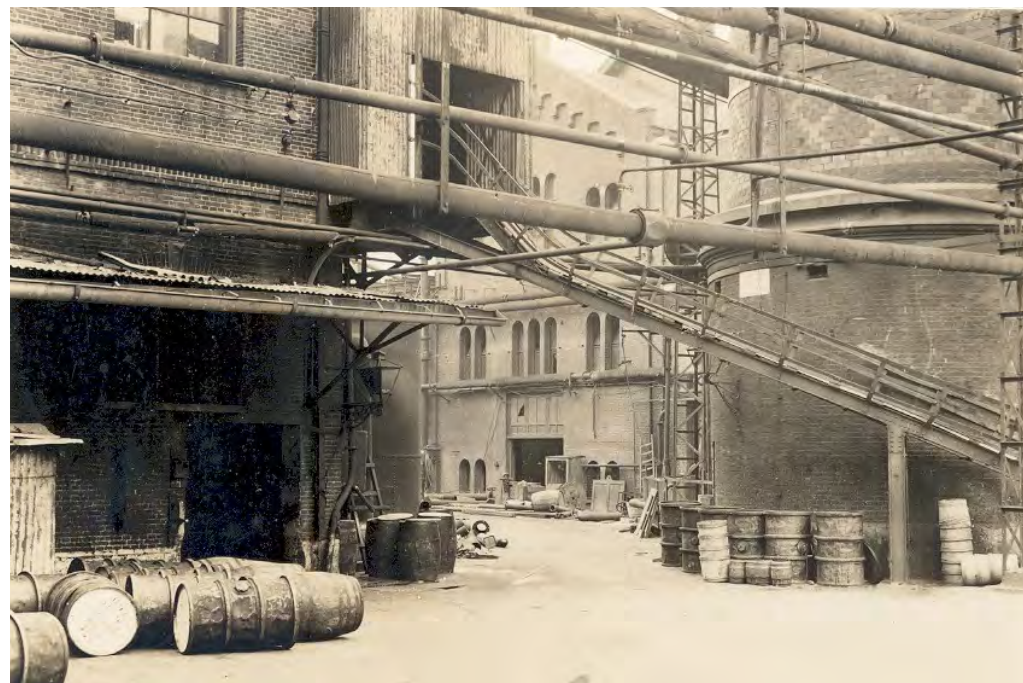
↓↓ Eerste machinekamer en ketelhuis aan de Nassaukade, 1897 [AU]

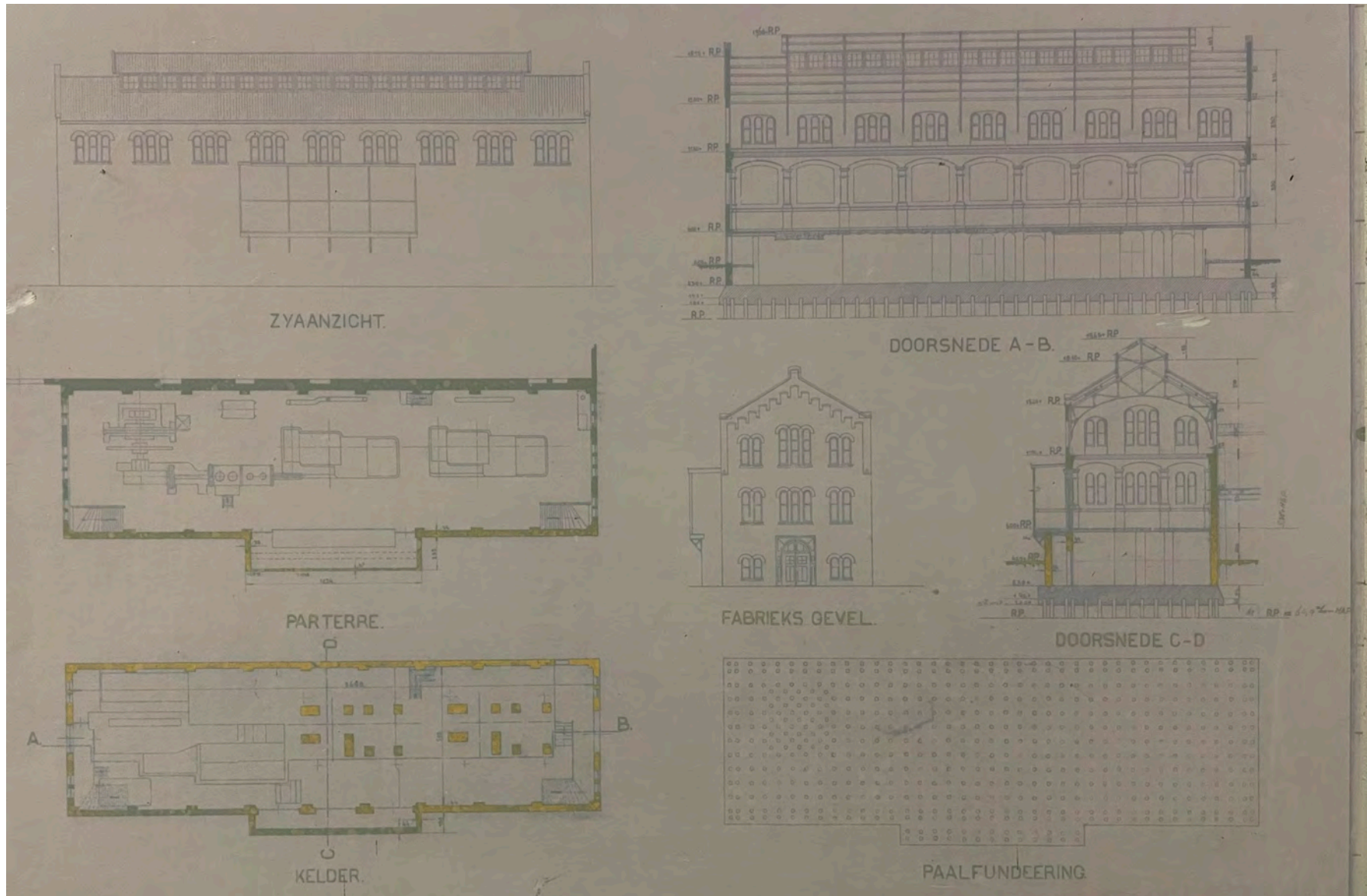

- ↓ Het interieur van de machinekamer met centraal de machines en rechts de bedienging, gezien richting de latere Multiplexgang, circa 1910 [AU]

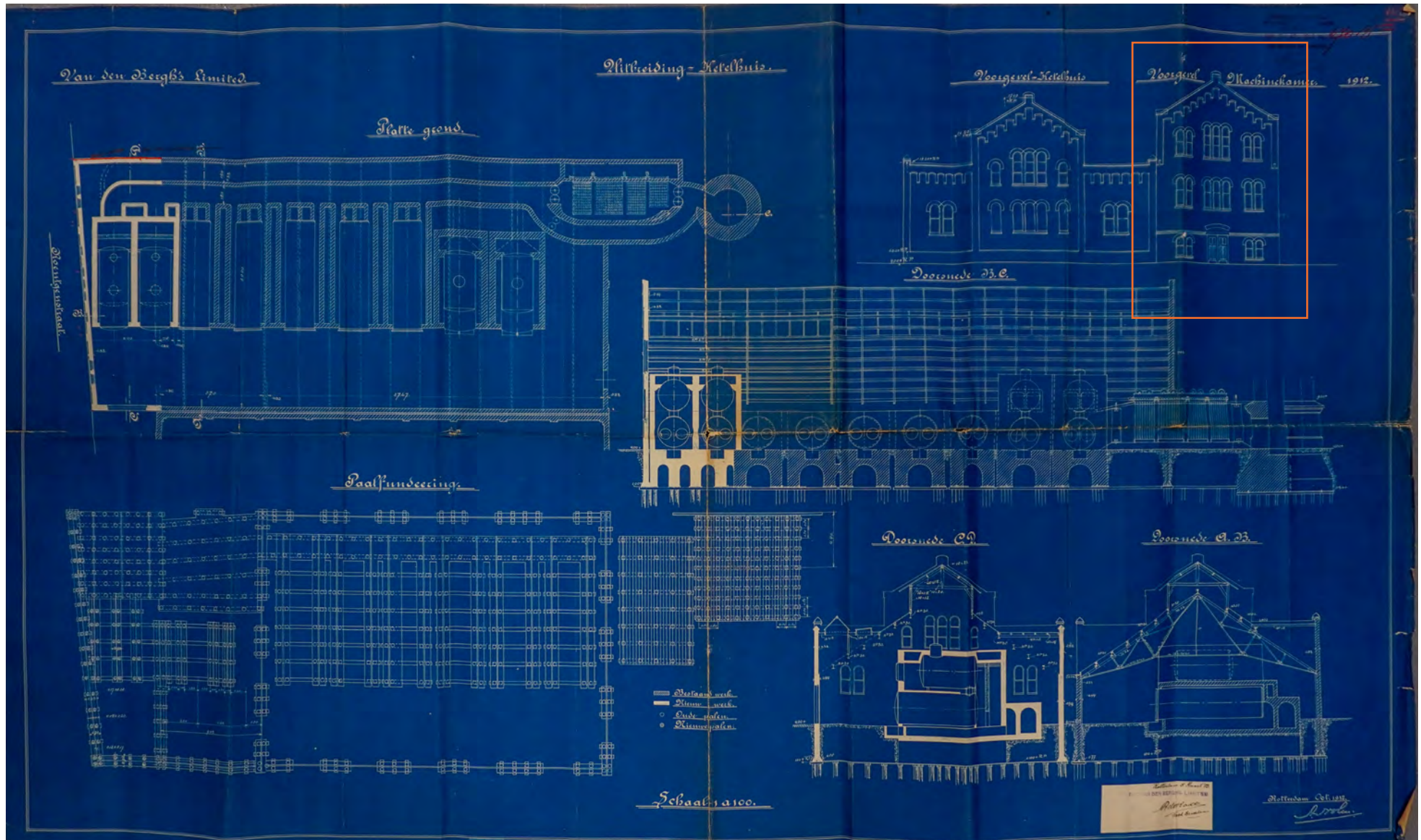

- ↓ Gevel van de machinekamer gezien vanaf het Brandweerplein, z.j. [AU]
 ↓↓ Gevel van de machinekamer gezien vanaf de Roentgenstraat, z.j. [AU]

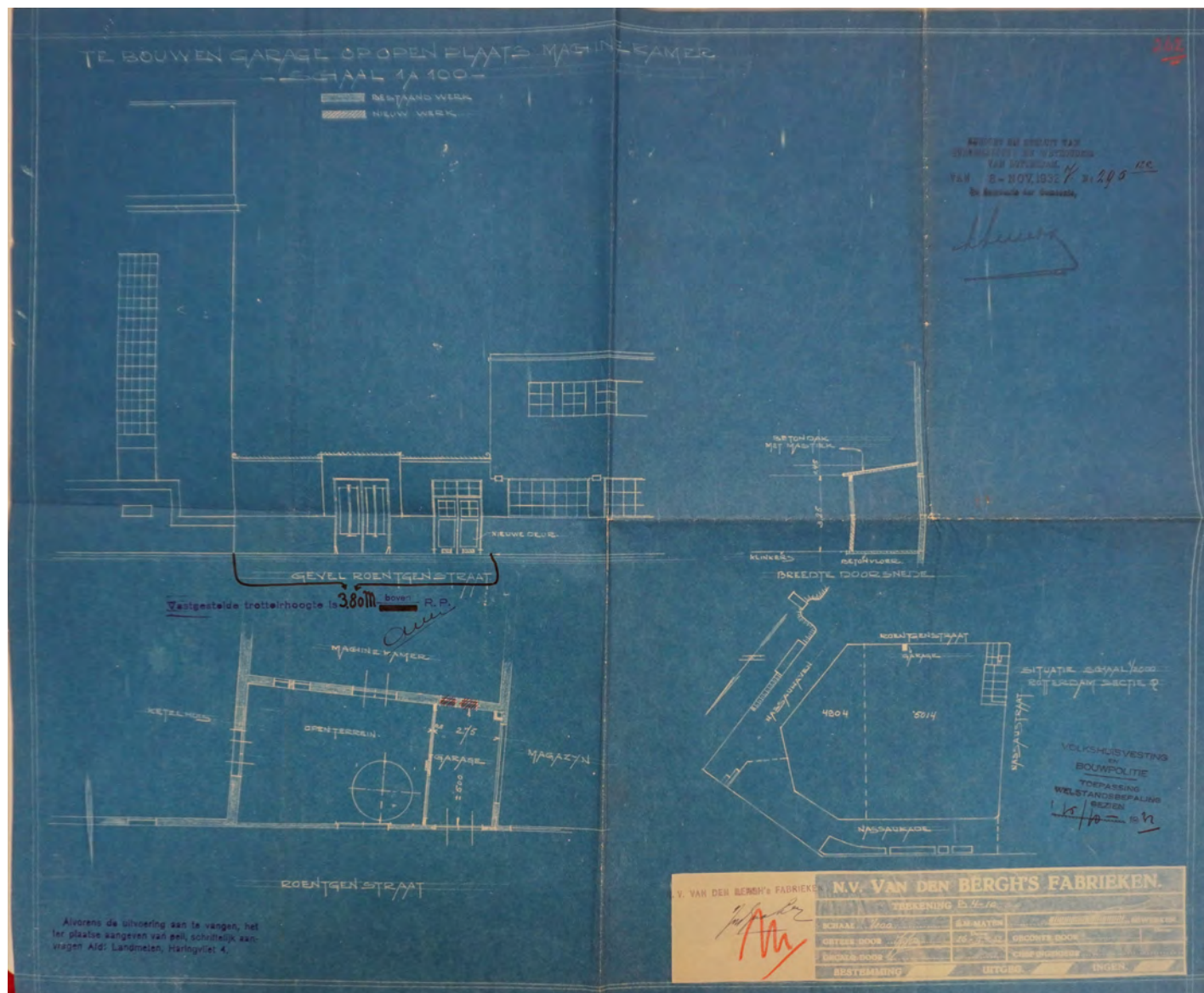

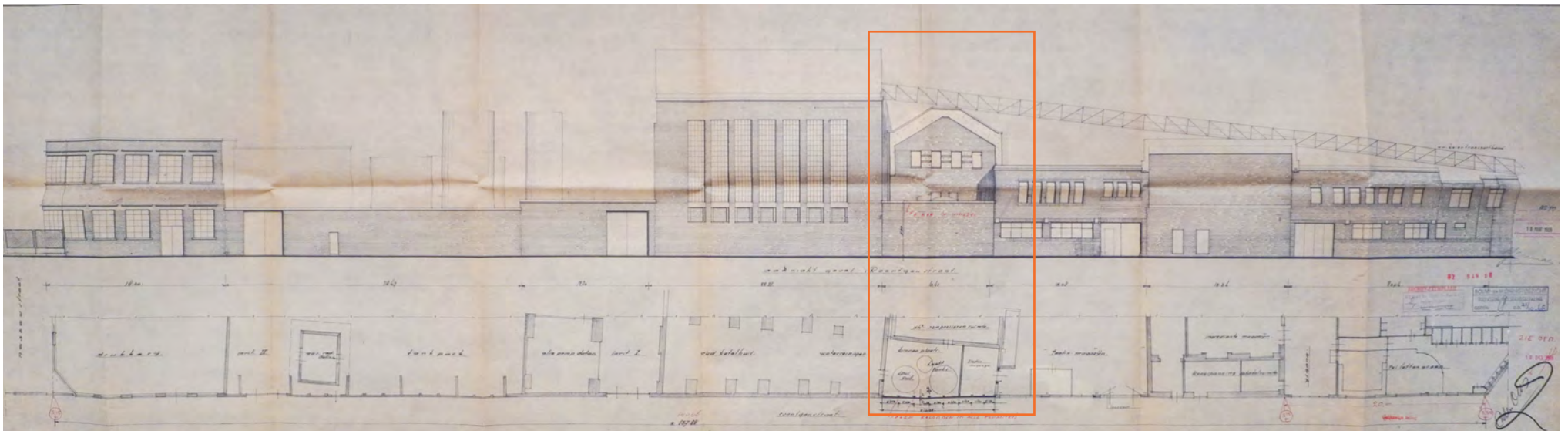
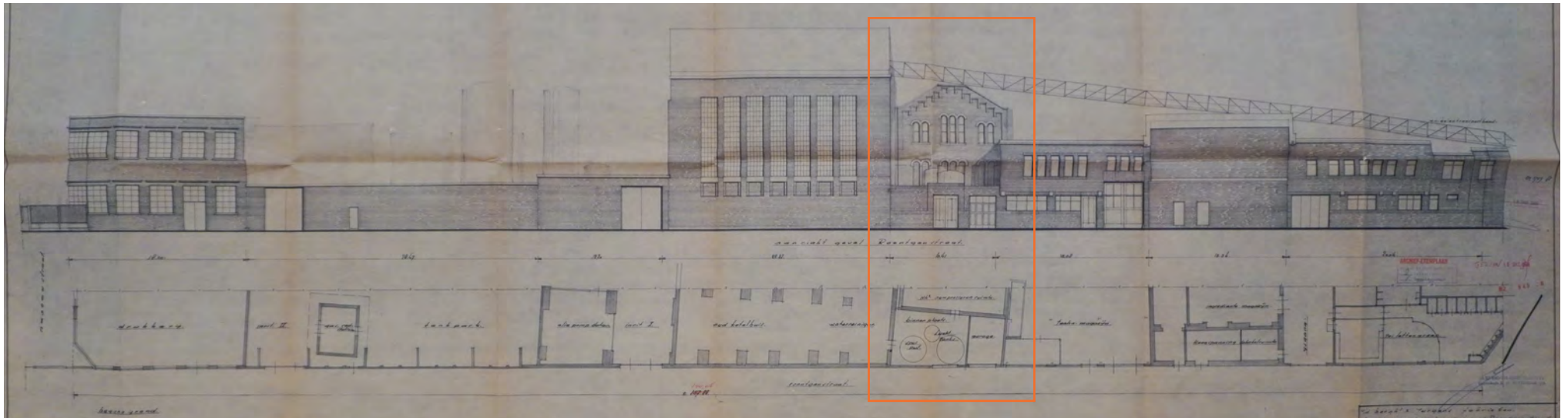
↓ Tekeningen voor de verlenging van het voormalig ketelhuis met in het oranje kader de gevel van de machinekamer, 1913 [AU]

- ↓ Tekening voor de bouw van een garage op de open plaats achter de machinekamer, 1932 [AU]

↓/↓/↓ Geveltekening van de panden aan de Roentgenstraat, oude situatie en nieuwe situatie met in het oranje kader de machinekamer, 1968 [SAR]

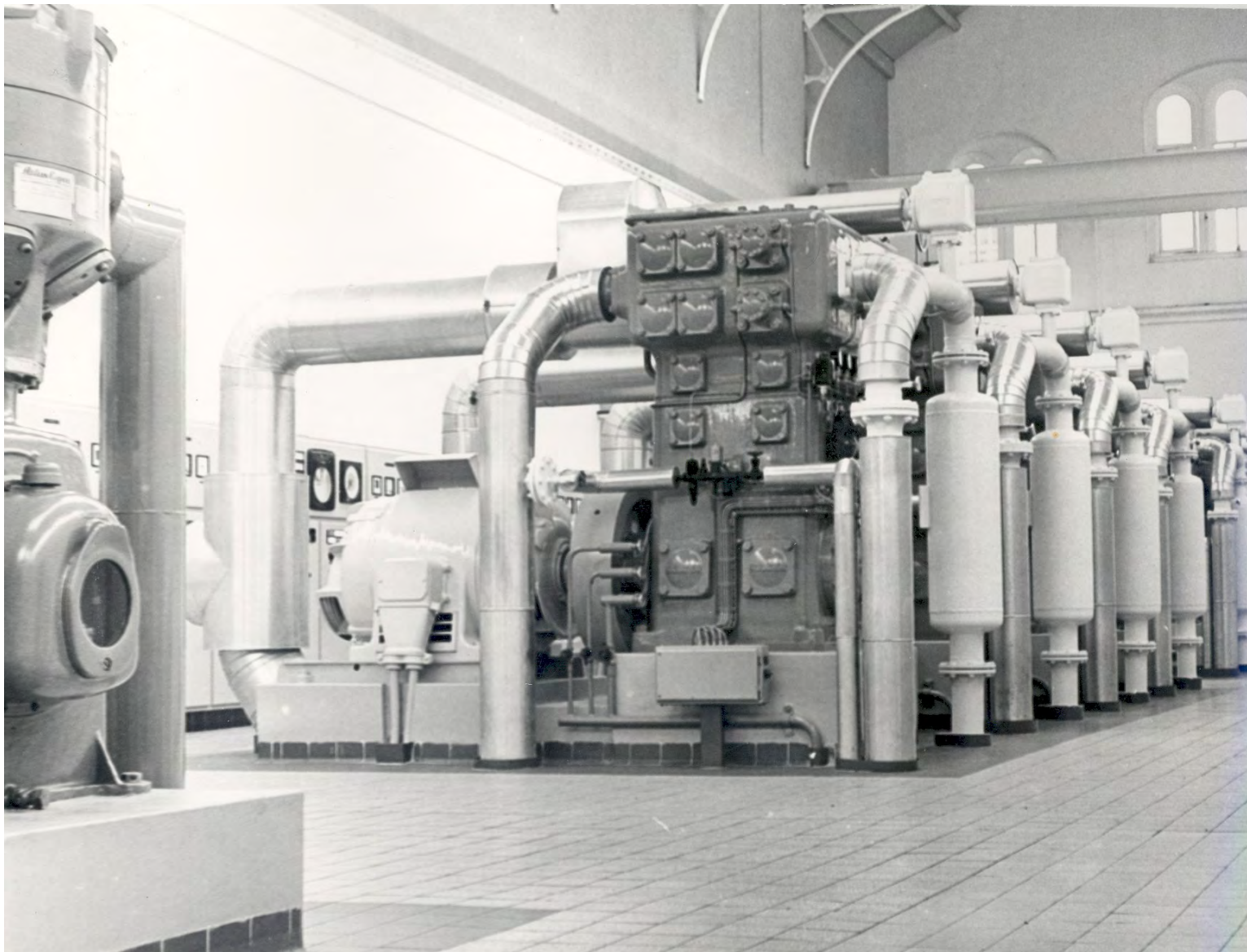
De machinekamer en het bedieningspaneel, z.j. [Upfield]

Huidige situatie van de machinehal

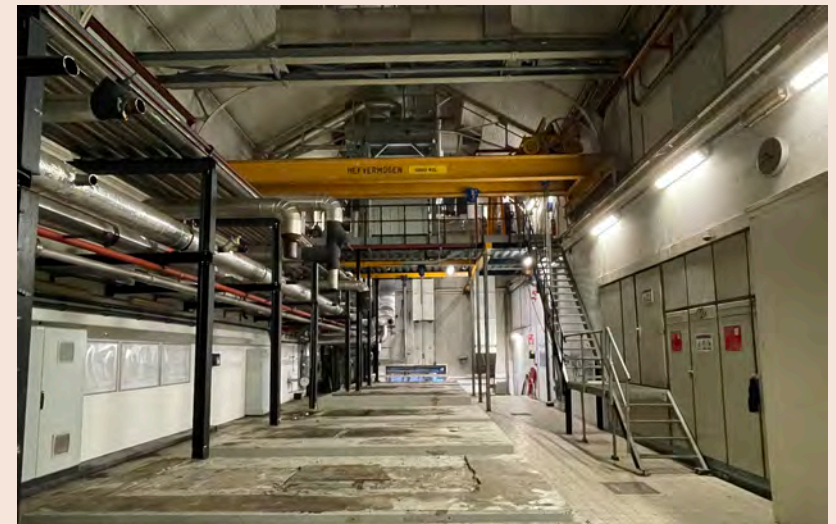
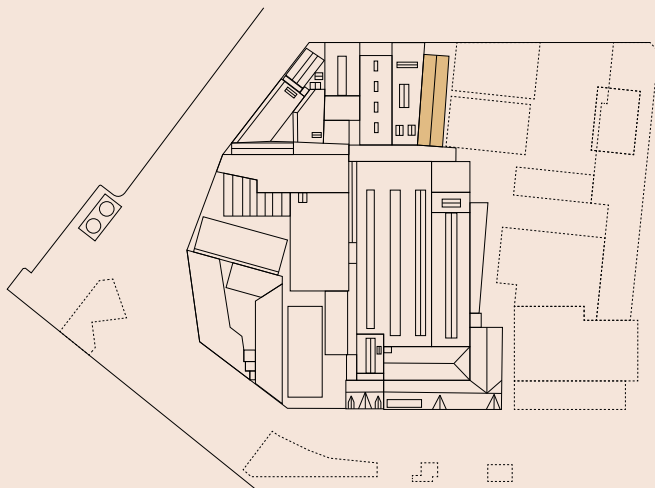
- ↓ Nieuwe machines in de machinehal, vermoedelijk de ammoniak compressoren circa 1965 [Upfield]

Machinekamer: cultuurhistorische waarde

Intern zijn er weinig verbouwingen gedaan, tegenwoordig is de zaal leeg en is het interieur sterk versoberd. Toch zijn veel van de oorspronkelijke elementen nog aanwezig. Deze elementen gaan vaak verscholen achter andere gebouwen of nieuwe afwerkingen. Zo gaat de gevel aan de open plaats schuil achter een nieuwe overkapping en zijn de rondboogvensters aan de langsgevel afgetimmerd.

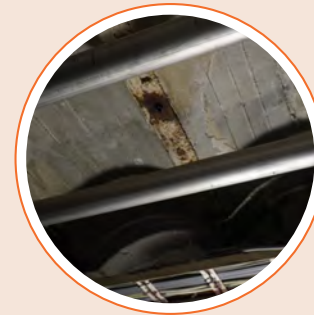
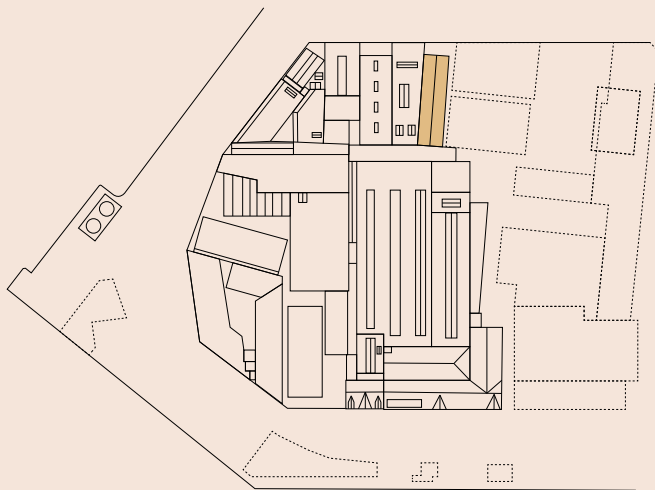
- Structuurwaarde: zeer groot, als onderdeel van de pandsgewijze opbouw aan de Roentgenstraat
- Architectonische waarde: zeer groot, door de opzet, compositie en kwaliteit van detaillering.
- Materiële waarde: zeer groot, goed bewaard gebleven bouwvolumes van kort na 1900
- Immateriële waarde: groot, vanwege de continuïteit in gebruik van dit onderscheidende gebouw

Machinekamer: kelder

Historisch waardevolle elementen:

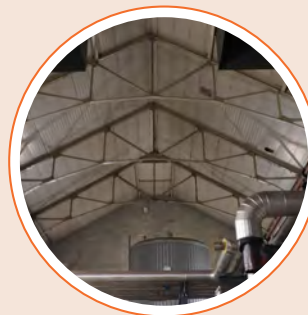
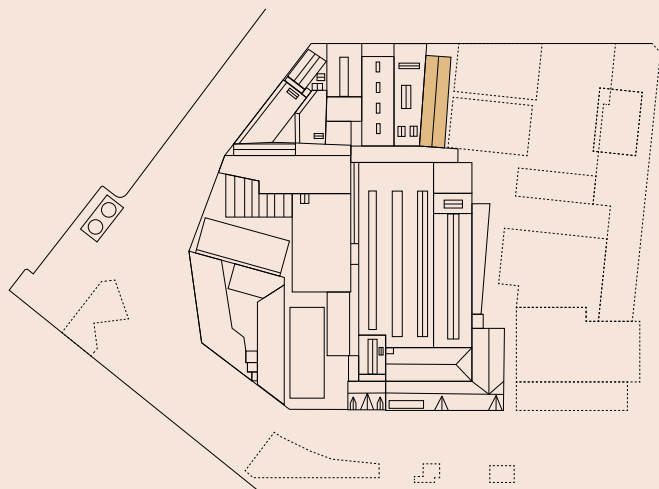
- Gietijzeren kolommen (gebout en geklinknageld)
- troggewelven verdiepingsvloer

Machinekamer: begane grond

Historisch waardevolle elementen:

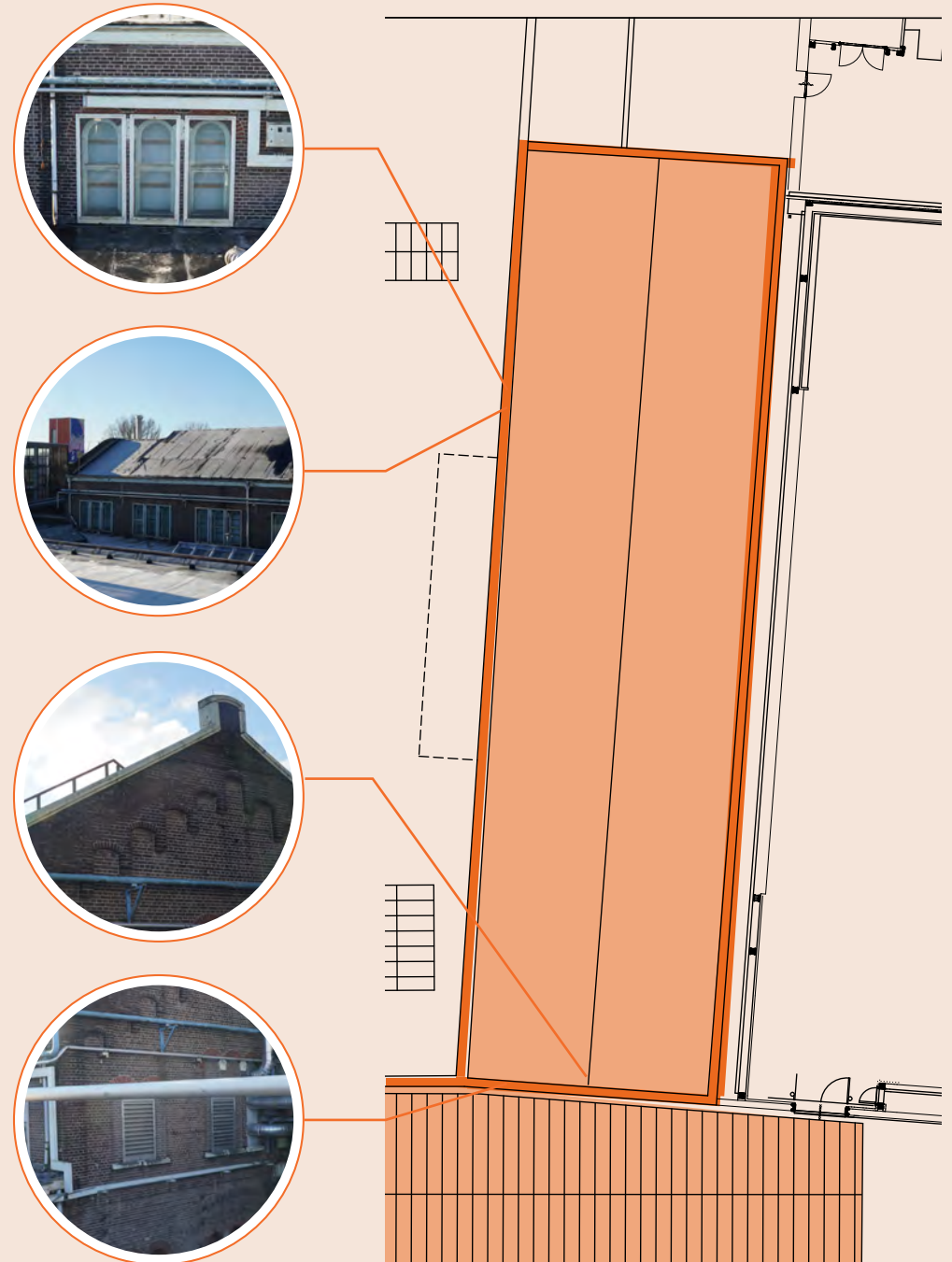
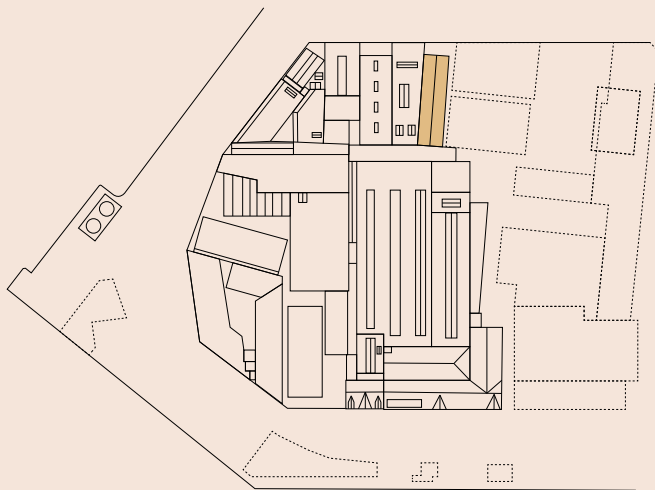
- Wanden, met relictten van de oorspronkelijke afwerking (Zoals: waterlijst, blinde nissen etc.)
- Spantconstructie
- Dichtgezette bovenvensters
- Betonnen onderconstructie machines

Machinekamer: gevels en dak

Historisch waardevolle elementen:

- Bakstenen gevels (o.a. met gestucte daklijst, boogfries en rollagen)
- Oorspronkelijke rondboogvensters

Technisch magazijn

bouwjaar: circa 1930

wijzigingen: onbekend

Oorspronkelijk ontwerp

Er is weinig bekend over de ontstaansgeschiedenis van het technisch magazijn. Afgaand op luchtfoto's zien we rond 1930 het gebouw in de huidige vorm staan. Gezien de uiterlijke overeenkomsten is het mogelijk dat de huidige gevel gelijktijdig is gebouwd met de uitbreiding van de kuiperij (1928).

Hoofdopzet

Het magazijn is gebouwd tussen de machinekamer en het ingrediëntenmagazijn. Daardoor heeft het gebouw een wigvormige opzet over twee verdiepingen.

Exterieur

De gevel aan de Roentgenstraat is opgemetseld in baksteen, met brede rollagen over de volle lengte van de gevel. Dit vlak van metselwerk wordt onderbroken door vensters en een grote deur. Op de begane grond zijn brede horizontale vensters en op de verdieping een serie van verticale vensters. Zoals gezegd toont de gevel gelijkenissen met de gevel van de kuiperij uit 1928. Hier gaat het met name om de uitkragende rollagen onder de vensters. Aan de multiplexgang is de gevel opgebouwd uit een ijzeren vakwerk, met baksteen invulling. Dit soort gevels zijn kenmerkende voor de fabrieksbouw aan het begin van de twintigste eeuw.

Interieur

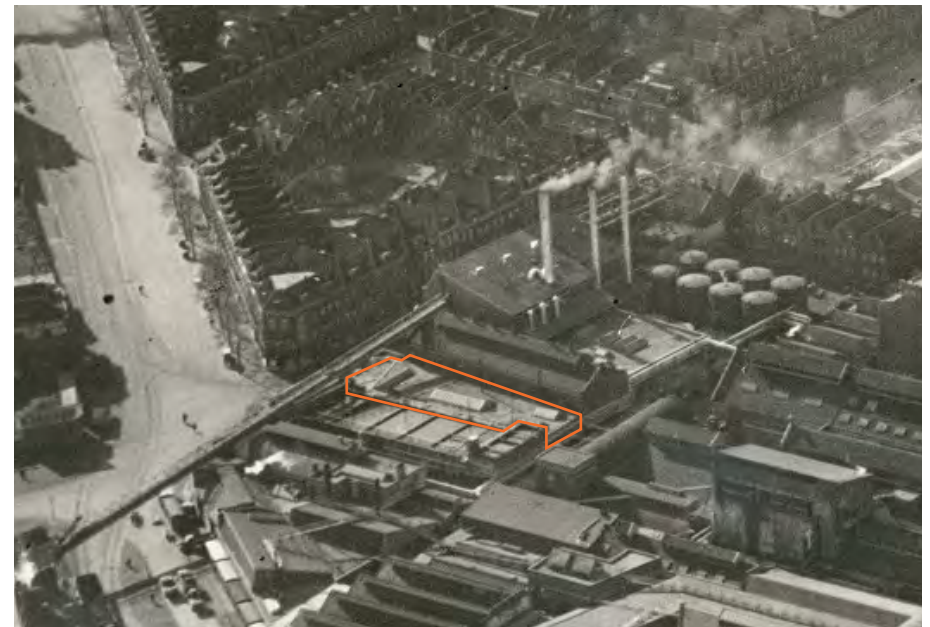
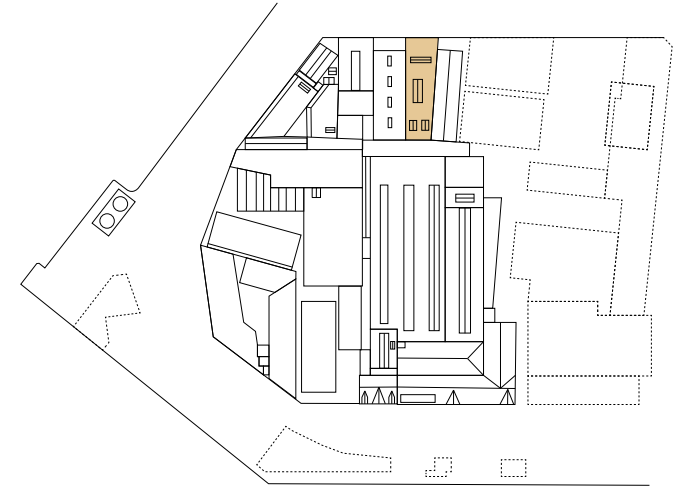
Ijzeren vakwerkliggers, drie lichtstraten in de lengterichting, en aan de Roentgenstraatzijde één lichtstraat in de dwarsrichting. Gaaf bewaard gebleven draagconstructie met vakwerkliggers.

Historische ontwikkeling en huidige situatie

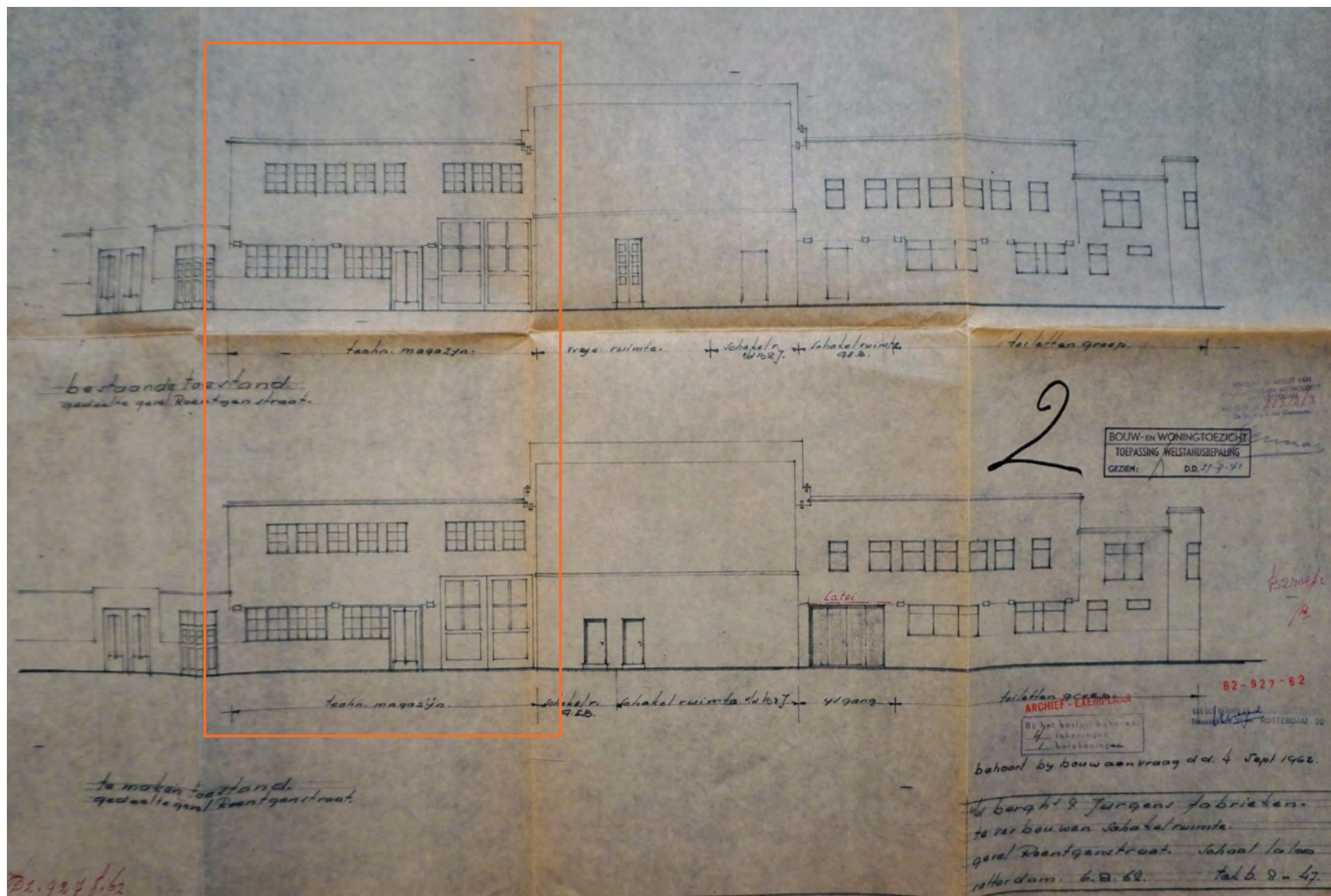
Er is geen verbouwingsgeschiedenis bekend voor dit pand. We zien in een geveltekening uit 1962 dat de dubbele garagedeur vervangen is. Vermoedelijk zijn er meer van dergelijke kleine wijzigingen gedaan, zoals de toevoeging van de vide en open trap.

Luchtfoto met in het oranje kader het technisch magazijn, omstreeks 1940 [Upfield]

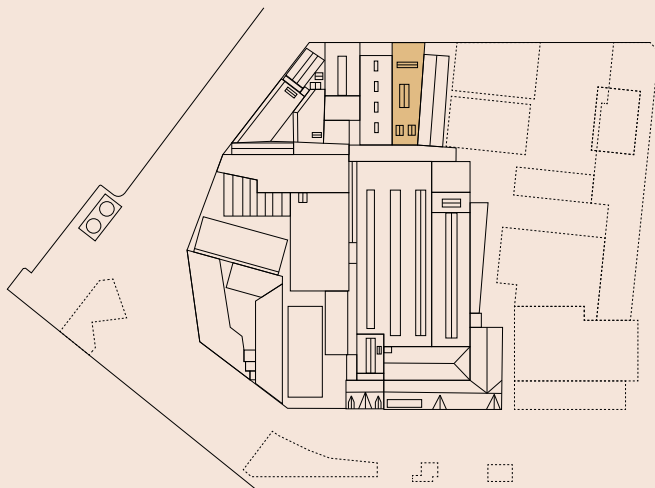
- ↓ Wijziging in de gevel langs de Roentgenstraat, het technisch magazijn blijft nagenoeg gelijk, 1962 [SAR]

Technisch Magazijn: cultuurhistorische waarde

Het technisch magazijn geeft een eenduidig historisch beeld. Bijzondere historische elementen zijn de gevels, kolommen en vakwerkliggers. Daarnaast is in dit gebouw het vakwerk van het naastgelegen Ingrediënten magazijn goed zichtbaar.

- Structuurwaarde: groot, als onderdeel van de pandsgewijze opbouw aan de Roentgenstraat
- Architectonische waarde: groot, door de kwaliteit van de gevels, de intacte constructie en de bovenlichten.
- Materiële waarde: groot, vanwege het bewaard gebleven geheel uit het interbellum
- Immateriële waarde: herkenbaar gebleven pand binnen het ensemble

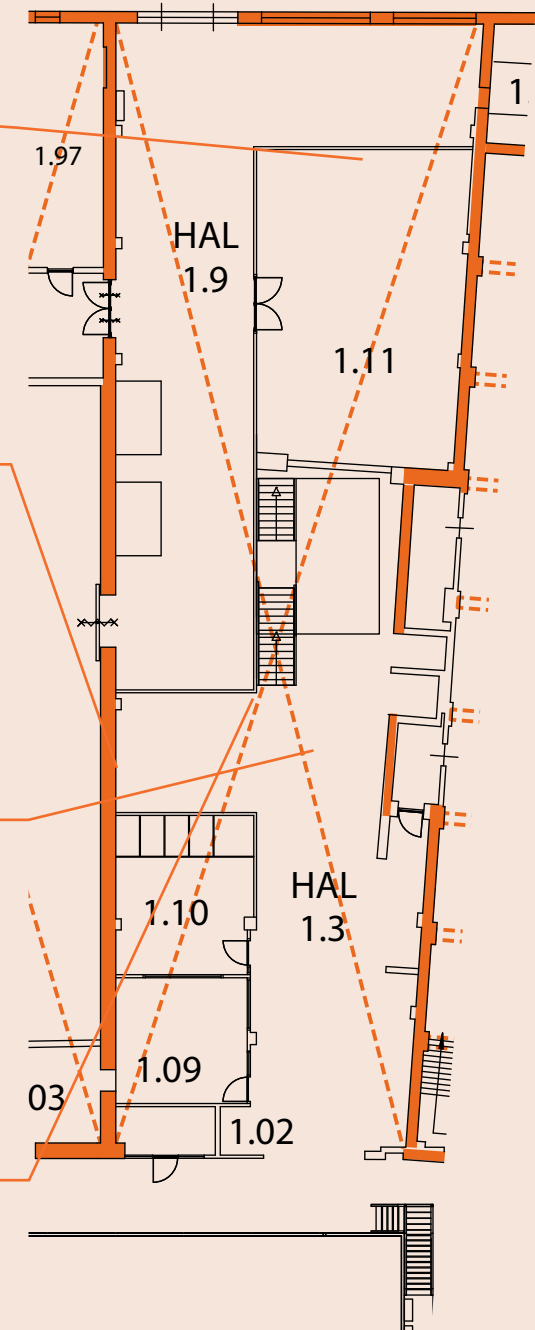
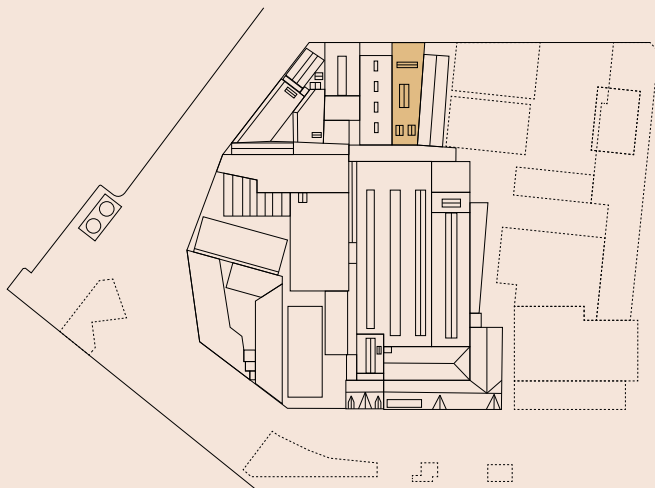

Technisch magazijn: begane grond

Begane grond

Historisch waardevolle elementen:

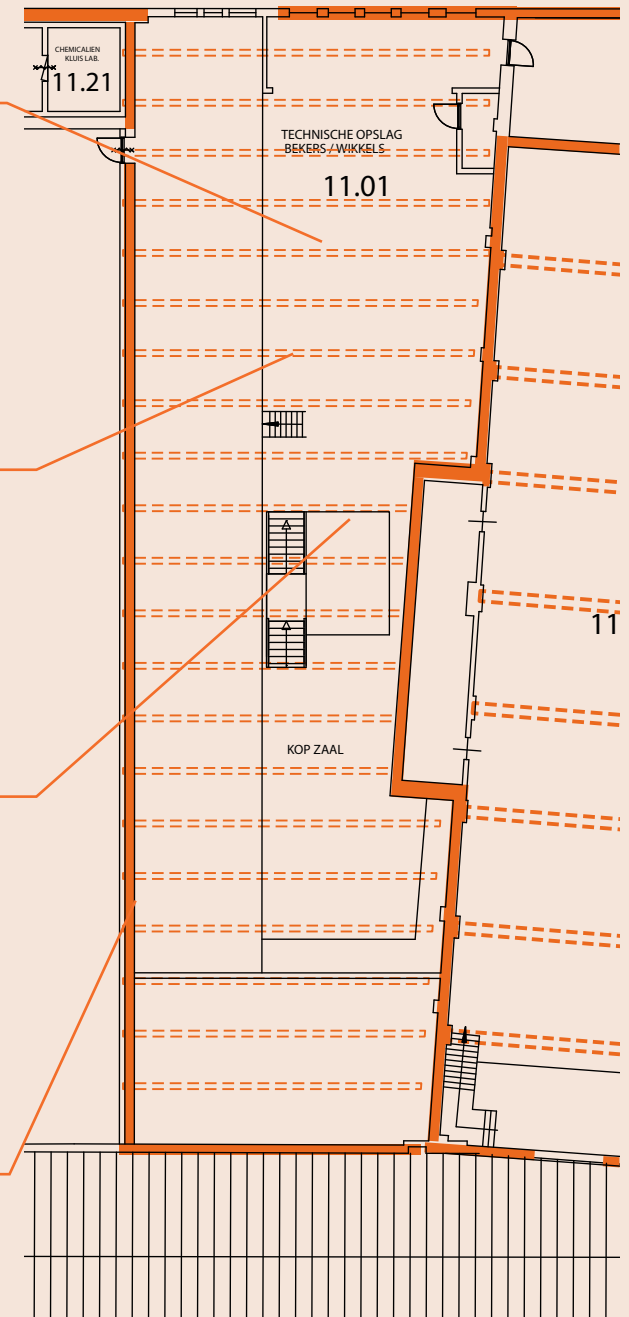
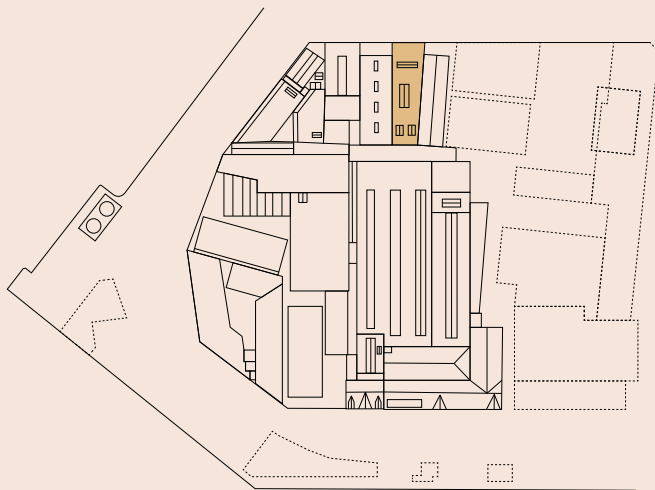
- voormalige buitengevel Ingrediëntenmagazijn (ijzeren vakwerk met metselwerk invulling)
- Kolommen
- Houten balken verdiepingsvloer

Technisch magazijn: eerste verdieping

Historisch waardevolle elementen:

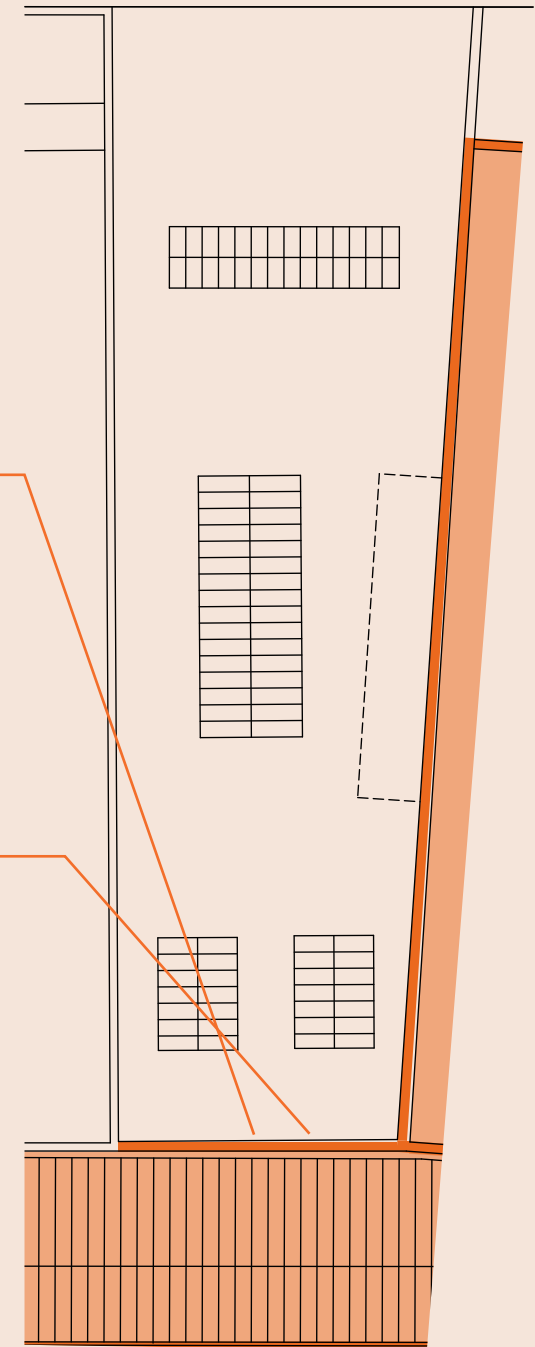
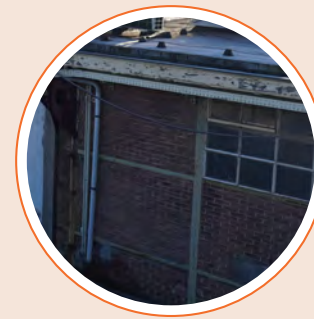
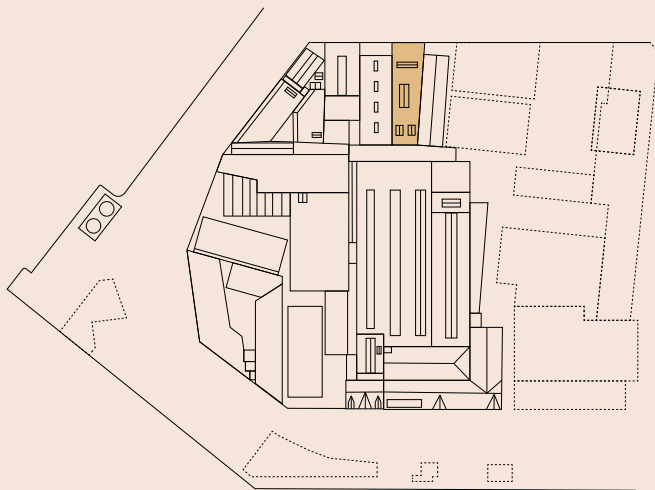
- vakwerkliggers
- voormalige buitengevel Ingredientenmagazijn (vakwerk met metselwerk invulling)

Technisch magazijn: gevels en dak

Historisch waardevolle elementen:

- Gevels, vakwerk met metselwerk invulling
- Stalen kozijnen

Ingrediëntenmagazijn en voormalig watertoren

bouwjaar: Voor 1920

wijzigingen: 1931, 1963, 1979

Oorspronkelijk ontwerp

Het is onduidelijk wanneer het ingrediënten magazijn precies is gebouwd. Er is een tekening aangetroffen van de situatie in 1931, maar afgaand op de constructie en luchtfoto's is het gebouw ouder, in ieder geval van voor 1920.

Hoofdopzet

Het magazijn grenst aan de IJsgang en de Multiplexgang. Het bestaat uit een rechthoekig volume van oorspronkelijk één bouwlaag. Waarschijnlijk is later op de verdieping de watertoren gebouwd met reinwaterkelders en op het dak de waterfilterbakken.

Exterieur

De gevel van het ingrediëntenmagazijn aan de Roentgenstraat is opgetrokken in baksteen, gemetseld in kruisverband. Met de latere toevoeging van de watertoren kreeg de gevel een waterlijst met daarboven een afwijkende baksteengevel gemetseld in staand verband.

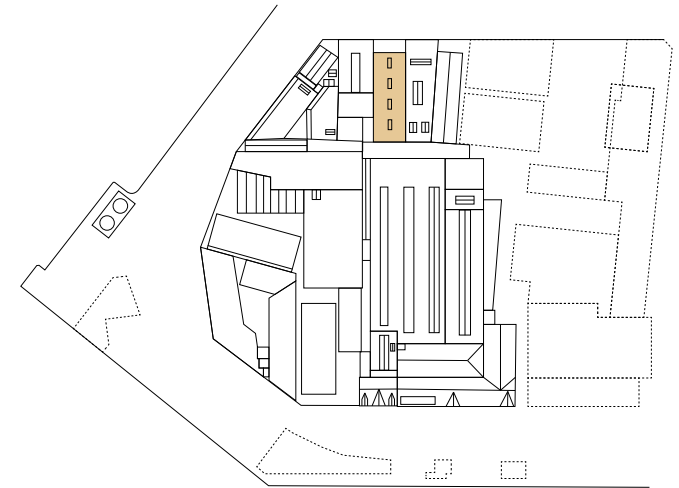
Interieur

Het ingrediëntenmagazijn is gebouwd als grote open zaal, door gietijzeren kolommen verdeeld in drie beuken. De kolommen zijn opgebouwd uit kwartronde delen, die aan elkaar zijn geklonken; identiek aan de kolommen in de kelder van de Machinekamer. Aan de kopse einden van de hal zijn kleinere ruimtes.

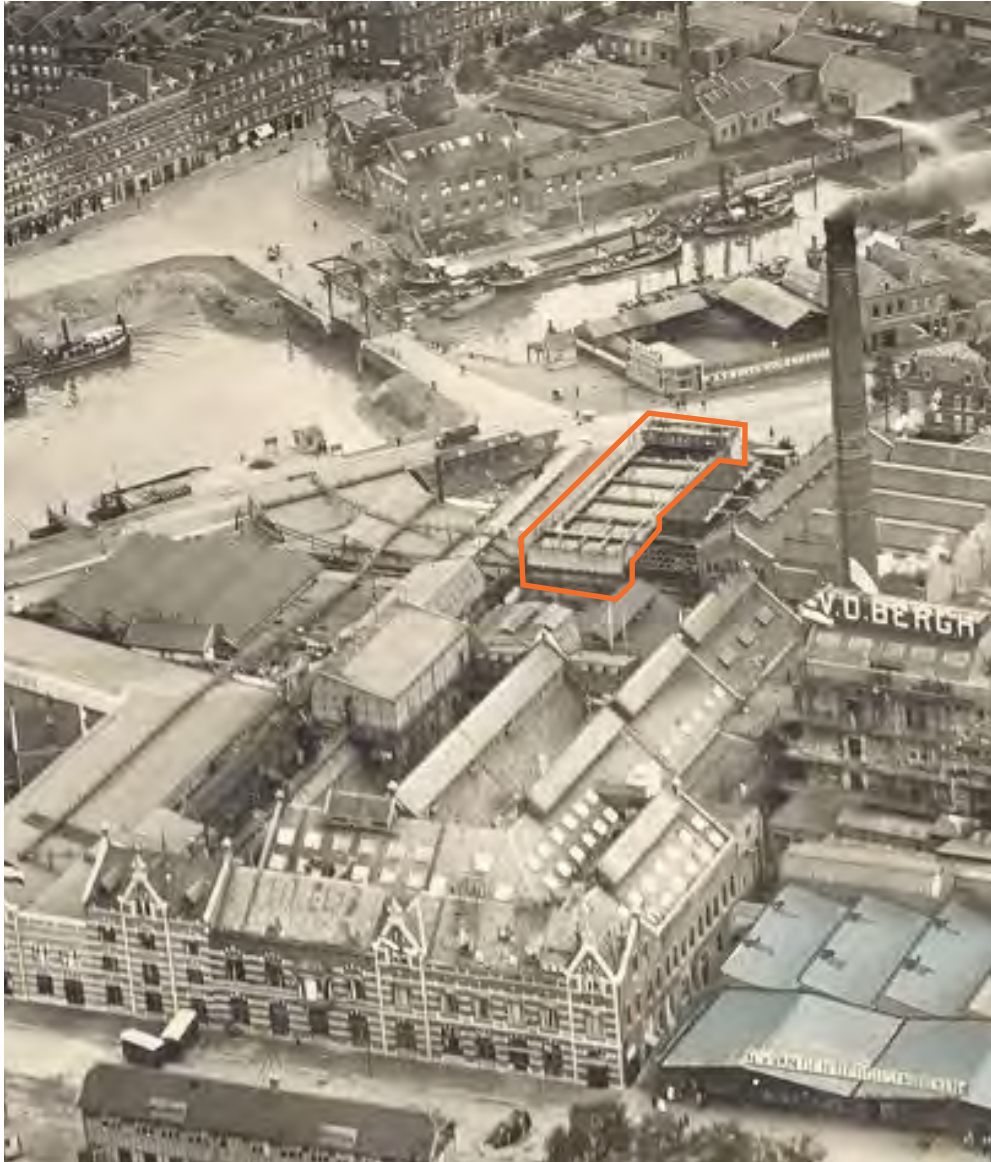
Historische ontwikkeling en huidige situatie

Ook van de toevoeging van de watertoren boven het magazijn is niet zeker wanneer dit gedaan is. In 1931 is een tekening gemaakt van de bestaande toestand. Hier zien we een zware betonnen constructie van kolommen, moer- en kinderbinten en daartussen vier reservoirs voor schoon water. Op het dak waren vijf reservoirs voor de waterfilters, deze waren gevuld met een laag zand en Norit (actieve kool). Het water stroomde via de westelijke hoek naar de reinwaterkelders.

In 1963 werd op de begane grond een nieuwe hoogspanningszaal gemaakt, waarbij ook de gevel werd aangepast naar de situatie zoals we die nu kennen. In 1979 is de watertoren vervangen door een nieuwe opbouw met een staalconstructie. Dit nieuwe volume is sober uitgevoerd met een gevel van golfplaat. De begane grond werd ingericht als postkamer.

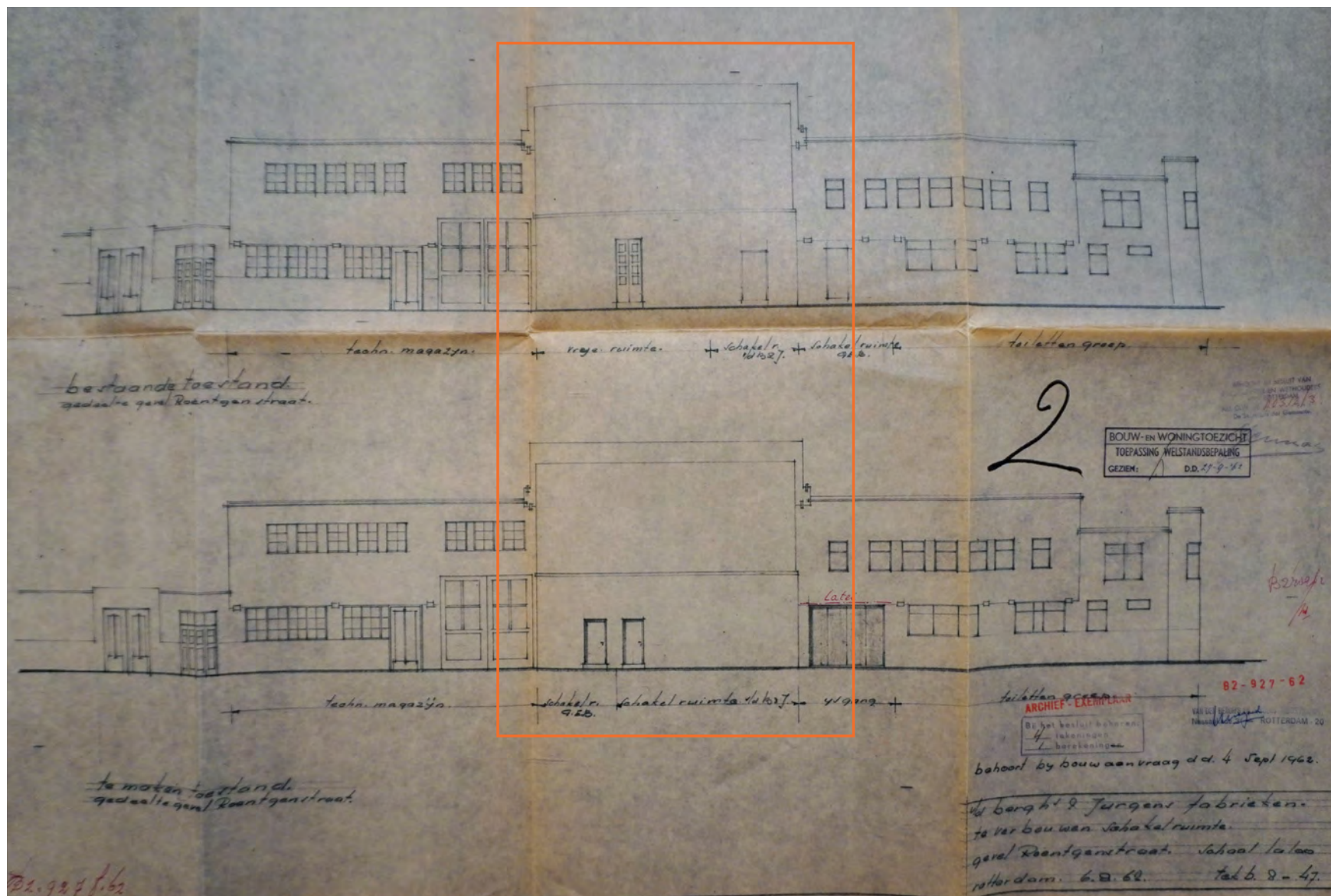
↓ Luchtfoto met de waterfilterbakken aangegeven in oranje, circa 1920
[Upfield]

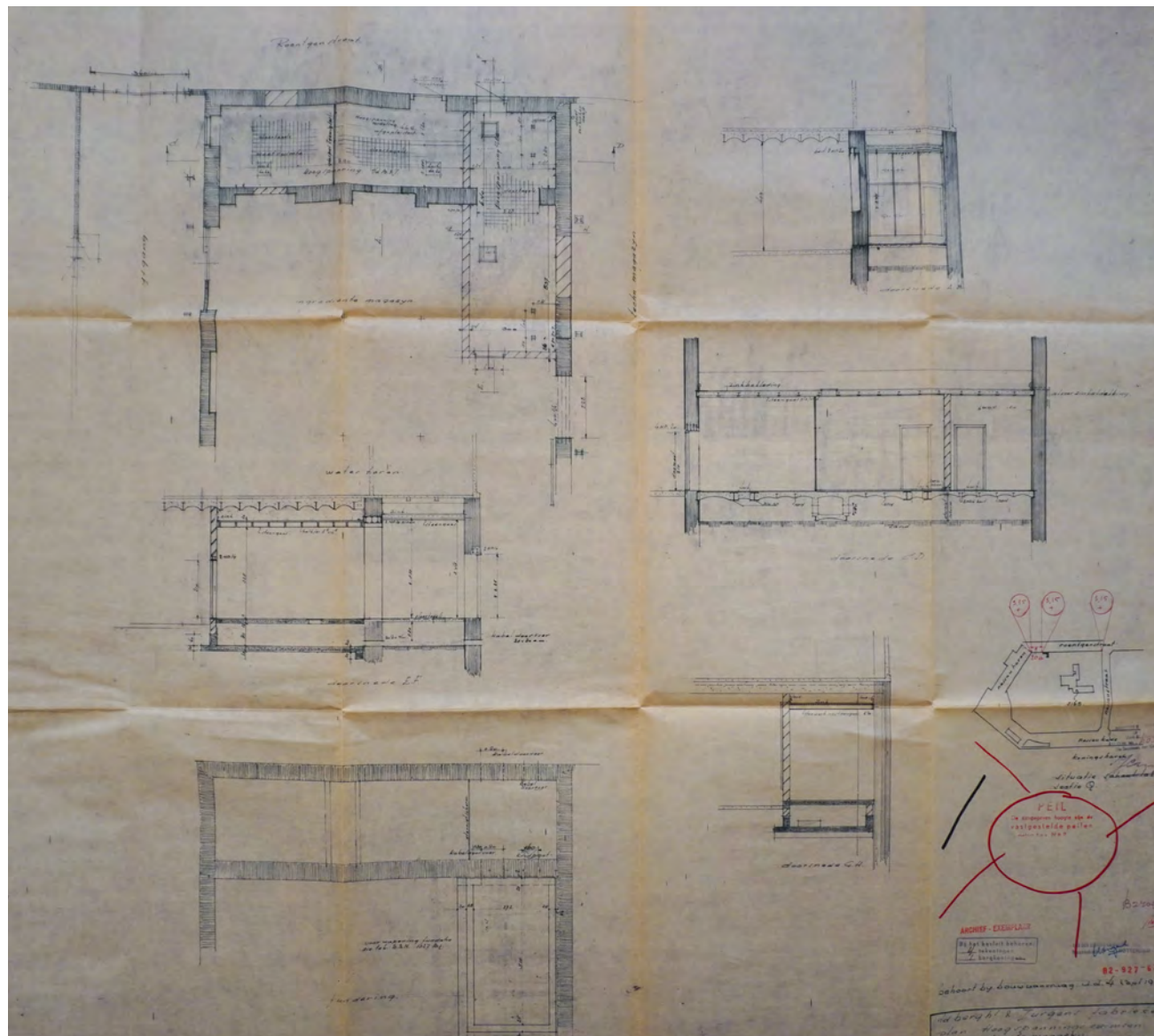

↓ Luchtfoto met in het oranje kader de nieuwe verdieping, circa 1980
[Upfield]

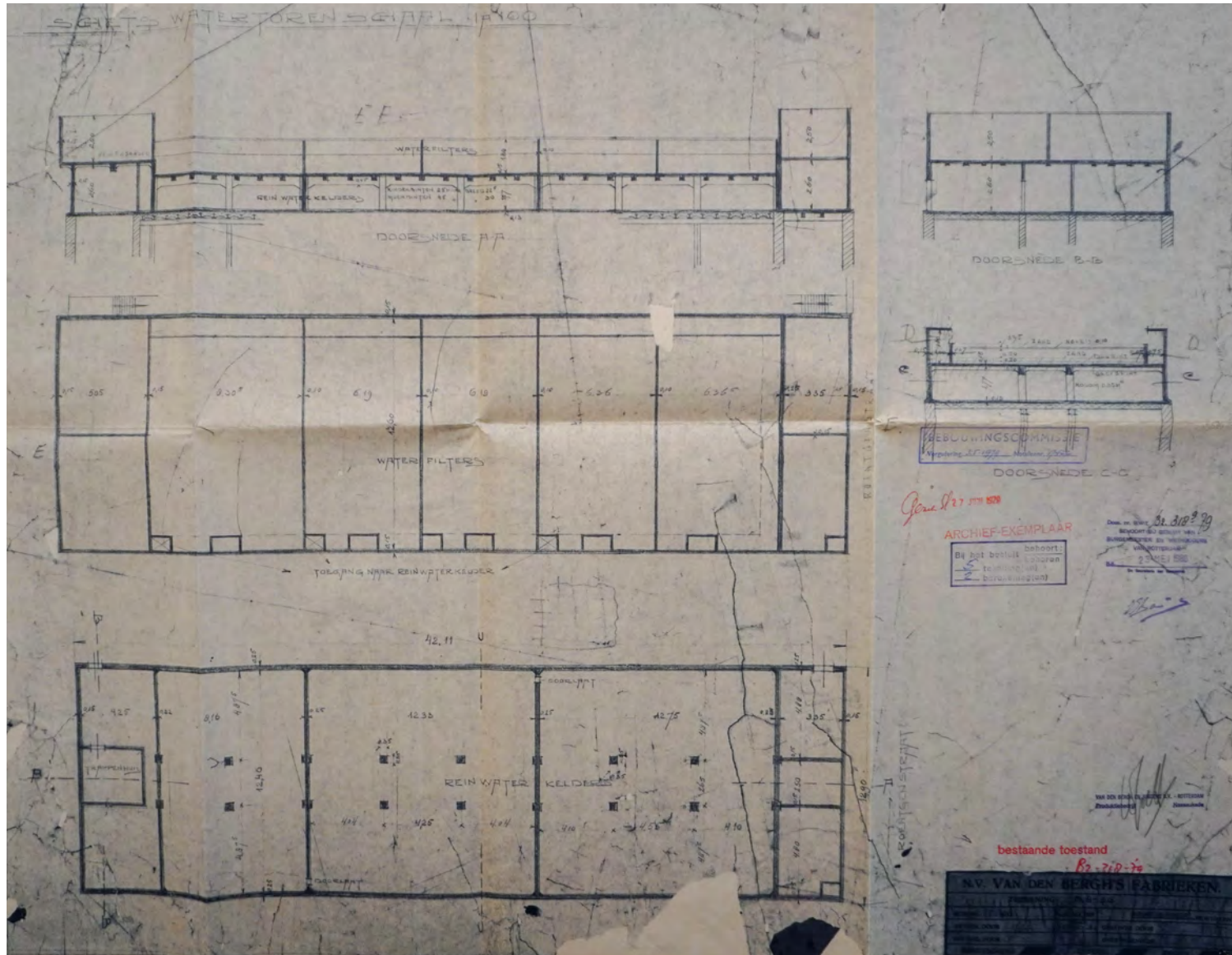

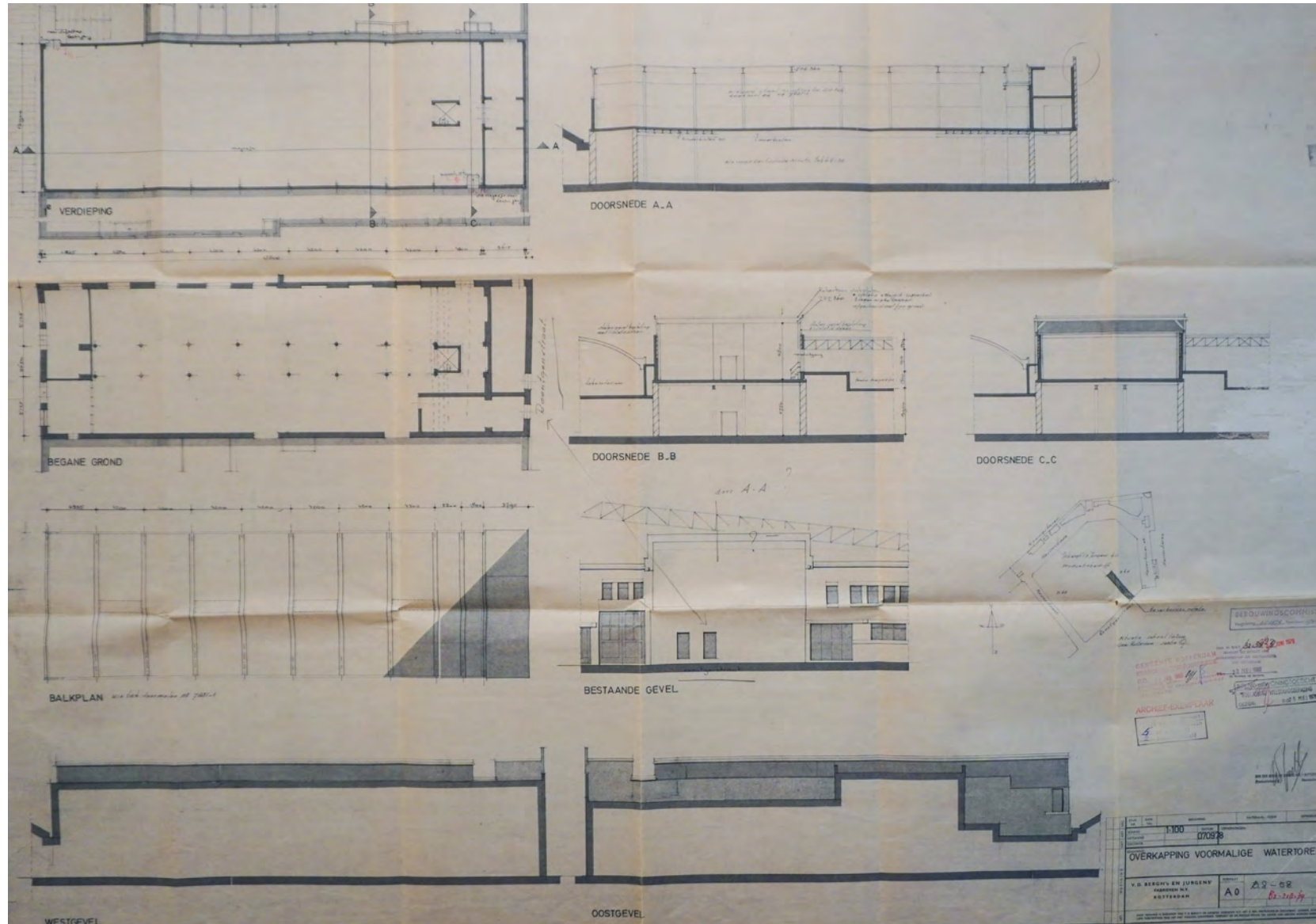
- ↓ Wijziging in de gevel langs de Roentgenstraat met in het oranje kader het ingrediëntenmagazijn, 1962 [SAR]

↓ Bestaande toestand van de watertoren, 1979 [SAR]

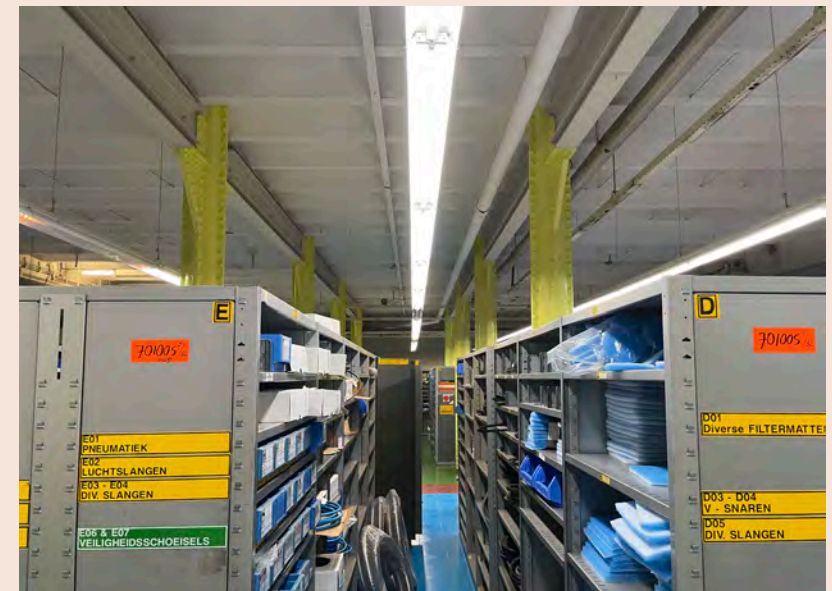
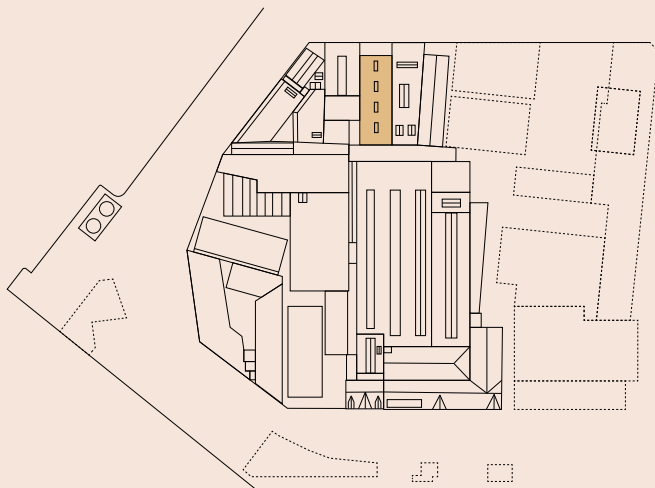

Ingrediëntenmagazijn: cultuurhistorische waarde

Het ingrediëntenmagazijn is een verborgen historisch overblijfsel binnen het fabriekscomplex. Het sobere uiterlijk aan de buitenzijde en op de verdieping doet niet vermoeden dat er op de begane grond nog een historische constructie met geklonken gietijzeren kolommen aanwezig is.

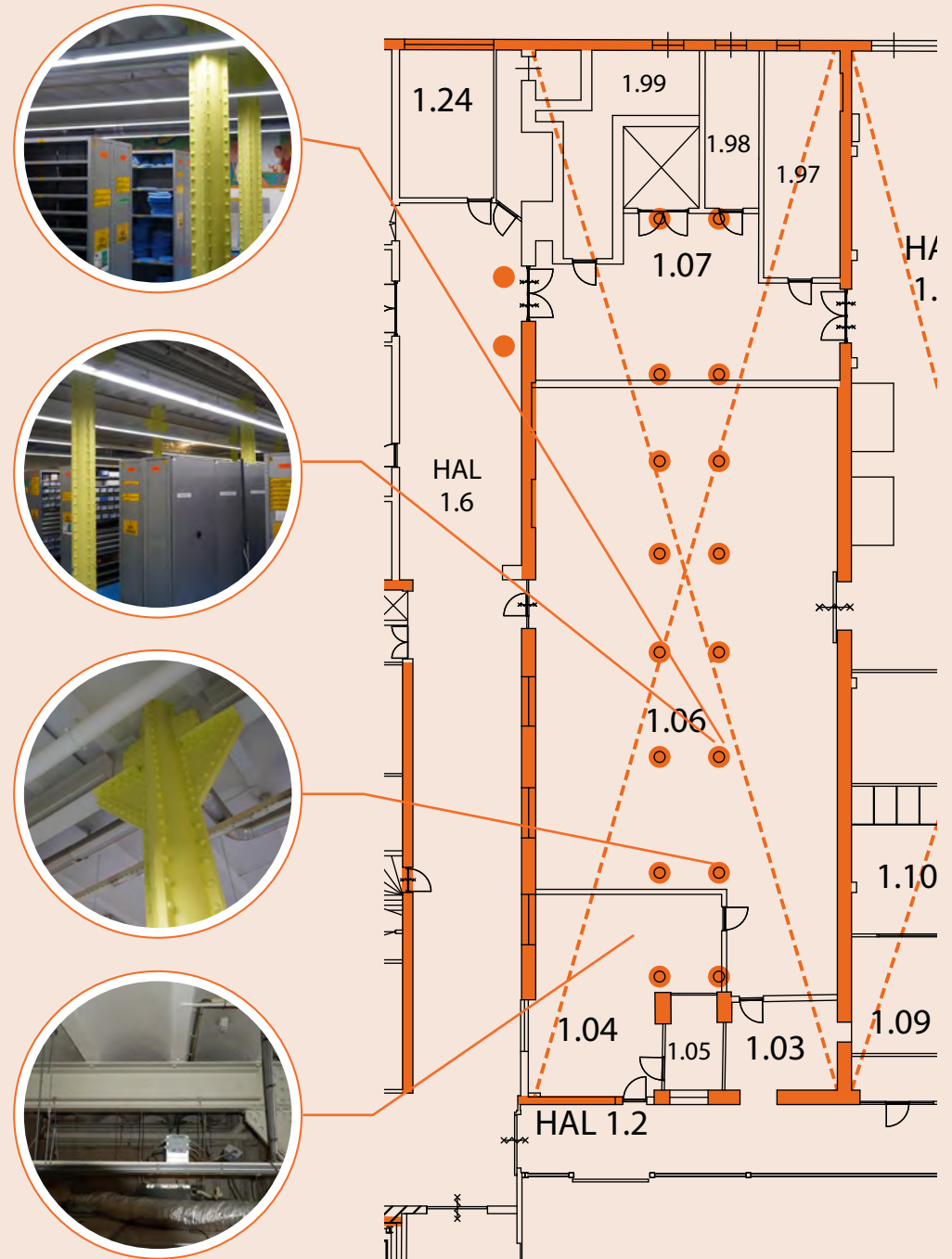
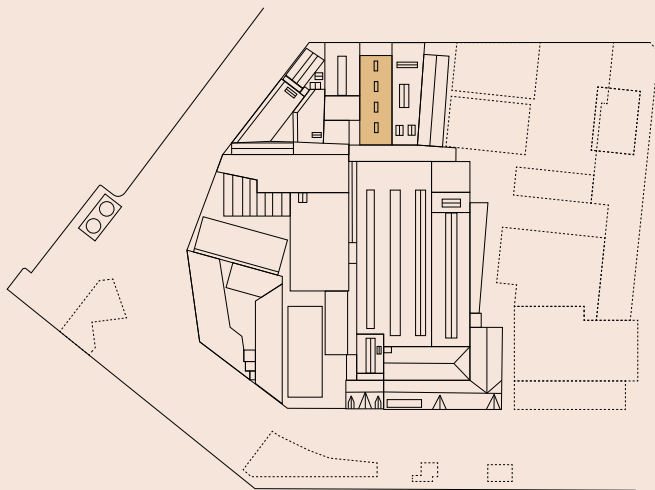
- Structuurwaarde: groot, als onderdeel van de pandsgewijze opbouw aan de Roentgenstraat
- Architectonische waarde: groot op de begane grond, door de gave constructie, en gering daarboven.
- Materiële waarde: groot, door de oude kolom- en vloerconstructie
- Immateriële waarde: niet specifiek / nader te onderzoeken

Ingrediëntenmagazijn: begane grond

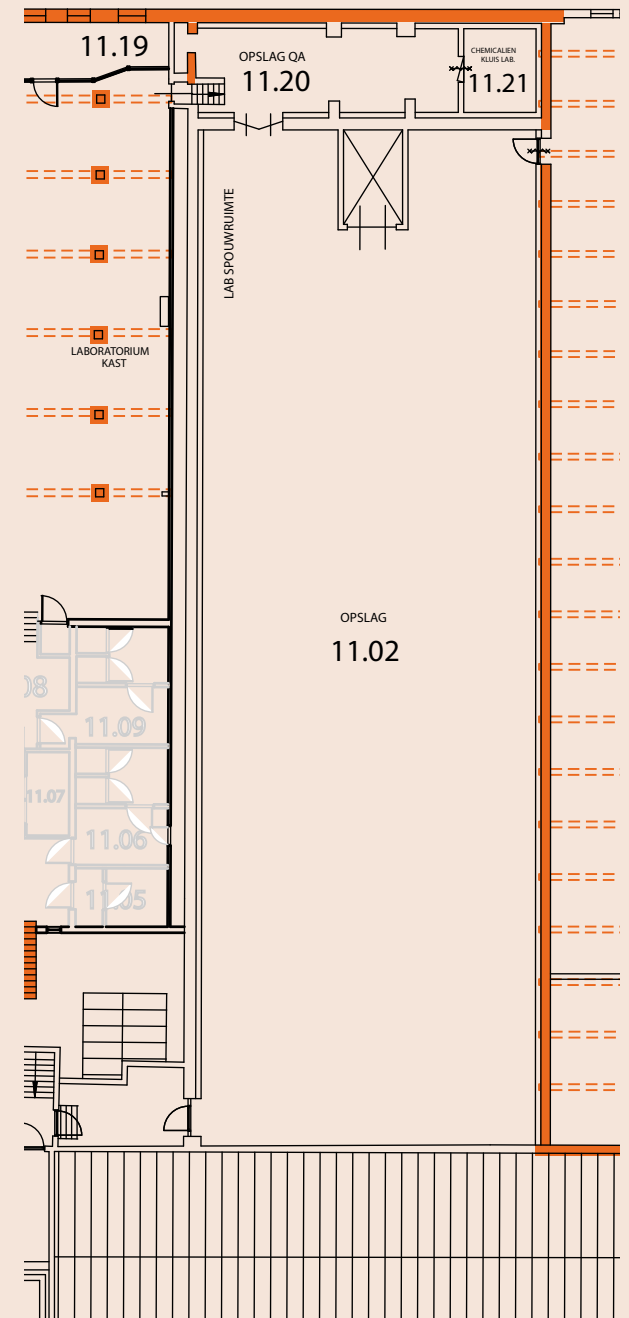
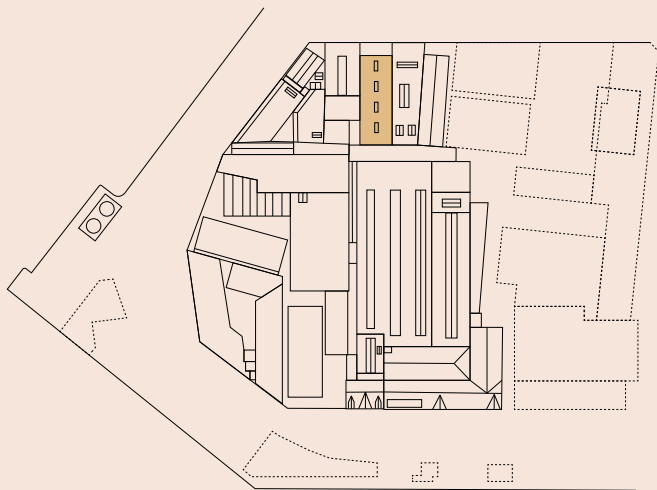
Historisch waardevolle elementen:

- Kolommen (geklinnageld) en liggers
- Troggewelven

Ingrediëntenmagazijn: eerste verdieping

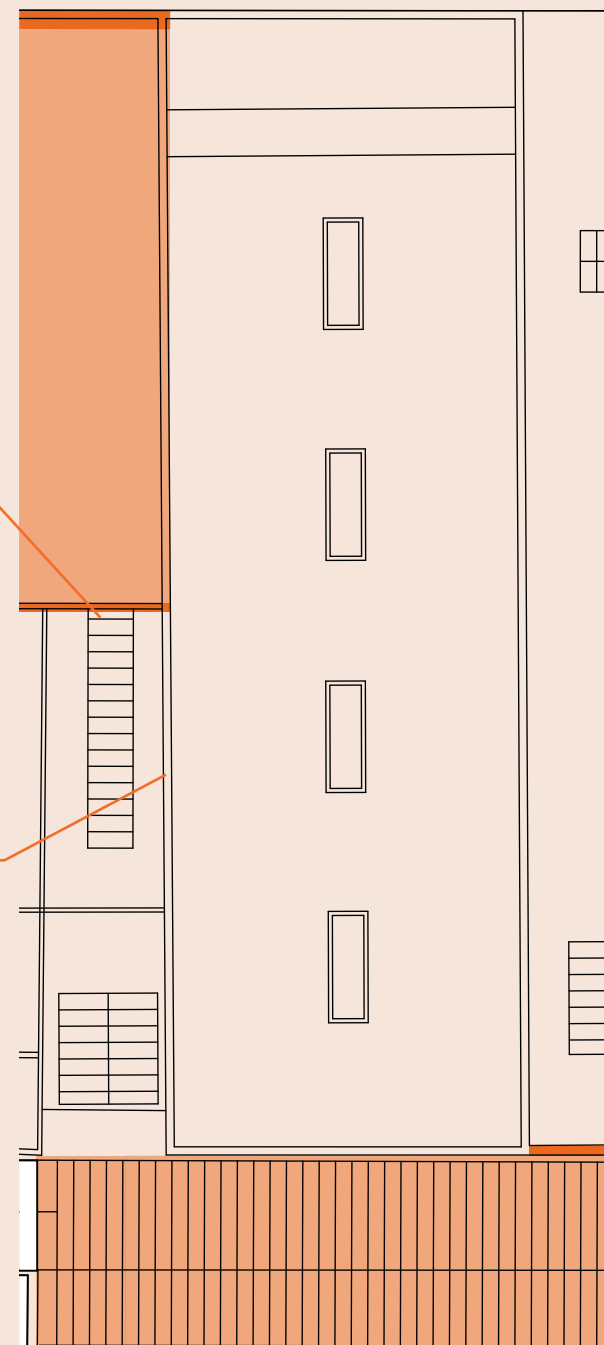
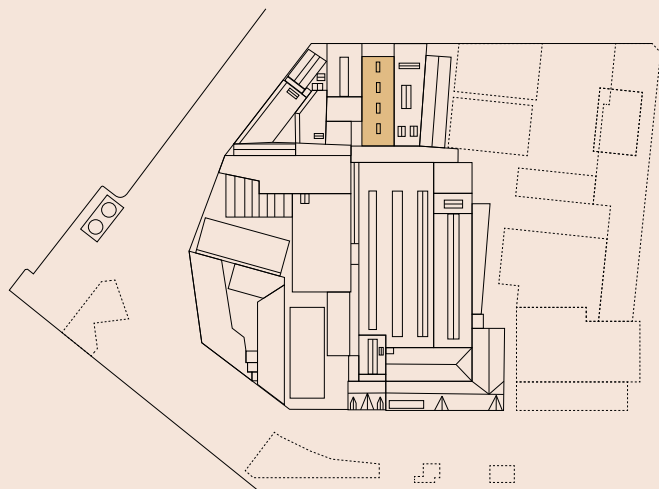
Geen historisch waardevolle elementen

Ingrediëntenmagazijn: gevels en dak

Historisch waardevolle elementen:

- Baksteengevel begane grond

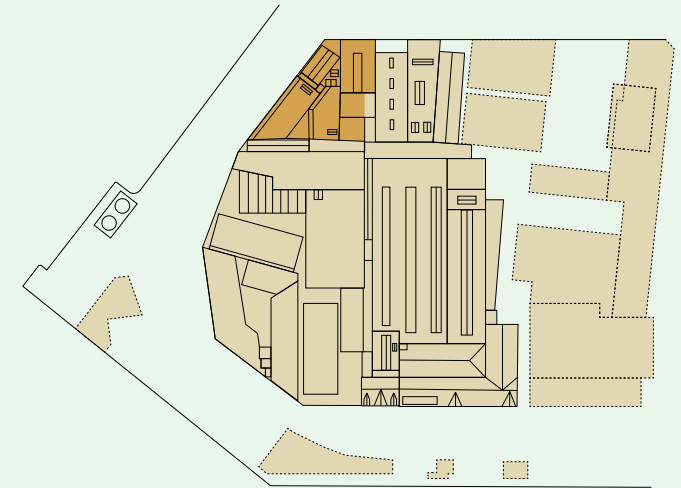

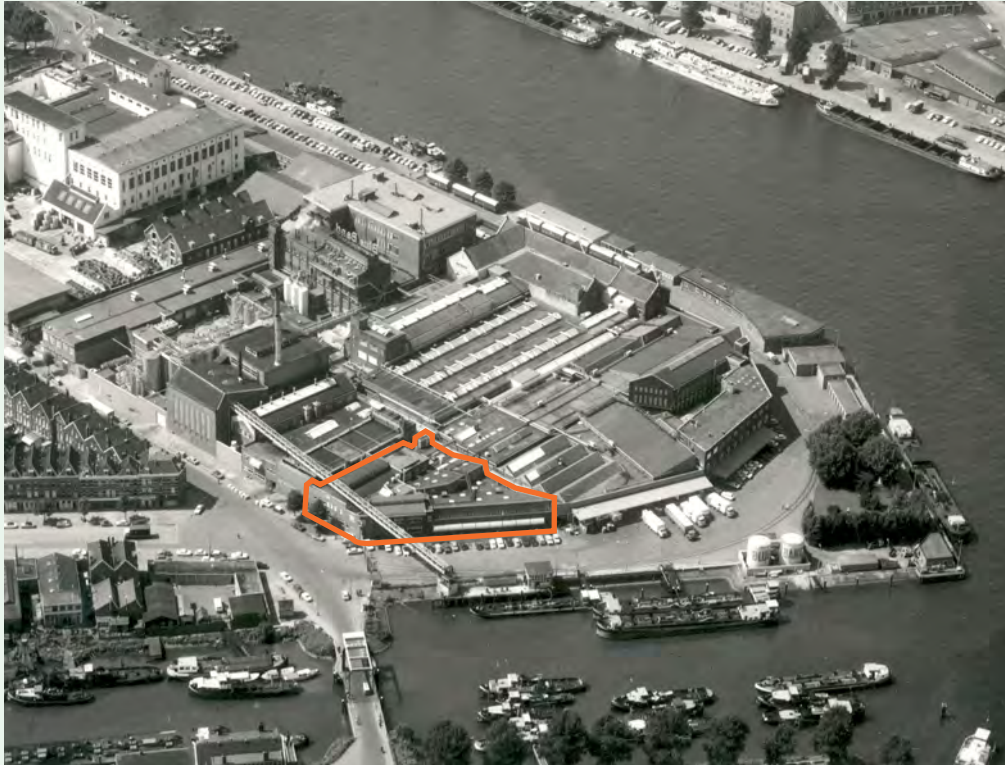
Bouwdeel D - Technische Werkplaats en Laboratorium

Het perceel op de hoek van de Roentgenstraat en de Nassauhaven kon in 1899 van de gemeente worden gehuurd. Hier werd binnen afzienbare tijd de tramlijn vanuit de Zuid-Holland eilanden het fabrieksterrein binnen geleid. Het was dan ook een logische plek om de melk te lossen, eerst uit de tram, later uit vrachtwagens, en gekoeld op te slaan. Als vanzelf kwam er een laboratorium bij, om de melk te onderzoeken. Vanuit de Roentgenstraat gezien, lag het ook voor de hand om in deze zone ondersteunende functies onder te brengen, zoals een smederij en werkplaatsen. De functionele tweedeling is altijd blijven bestaan, ook nadat de melk uit deze hoek verdween. Op de verdieping breidde het laboratorium zich uit tot een grote onderzoeksafdeling, met een brede trap ontsloten vanuit de Technische Gang. De begane grond kreeg steeds wisselende functies, waarbij de functie van werkplaats geleidelijk plaatsmaakte voor opslag in een grotendeels doorlopende ruimte.

↓↓

Aanhuur van de grond in 1899 [SAR]

Natuurbotergebouw en melkontvangkamer/laboratorium

bouwjaar: <1930

wijzigingen: o.a. 1932, 1939, 1956, 1959 en 1962

Oorspronkelijk ontwerp

Het hoekgebouw tussen de Nassauhaven en Roentgenstraat is gebouwd als natuurbotergebouw en melkontvangkamer. Hierbij vestigde zich een laboratorium, om het vetgehalte van de binnenkomende melk te controleren. Het is onduidelijk wanneer het huidige gebouw precies is ontstaan, vermoedelijk in de jaren twintig. Al in 1903 werd op de hoek van de Nassauhaven en Roentgenstraat een nieuwe melkontvangkamer gebouwd. Het gaat hier om een voorganger van het huidige gebouw, aangezien er wordt geschreven over 'houten stijlen en regelwerk met tuschenmetselingen (...) afgedekt met asfaltpapier'.

Hoofdpziet

De boterafdeling en melkontvangkamer bestaat uit twee volumes. Een staat met de kopgevel langs de Roentgenstraat en bestaat uit twee bouwlagen. Het tweede volume staat hier schuin naast, parallel aan de Nassauhaven, en bestond aanvankelijk uit een enkele bouwlaag. Beide volumes zijn herkenbaar door het getoogde dak met een centrale lichtstraat.

Exterieur

De gevels van het laboratorium zijn opgetrokken in baksteen (staand verband) met gemetselde baksteendetails afgewisseld met vier eenvoudige betonnen elementen. De gevel heeft een verticale geleiding door middel van brede rollagen. Het meest opvallend is de afgeronde hoek, als gezicht voor de fabriek vanaf de Nassaubrug (zie rechts).

Interieur

Het bouwvolume aan de Roentgenstraat bestaat uit twee lagen en had oorspronkelijk een vide. Langs de randen

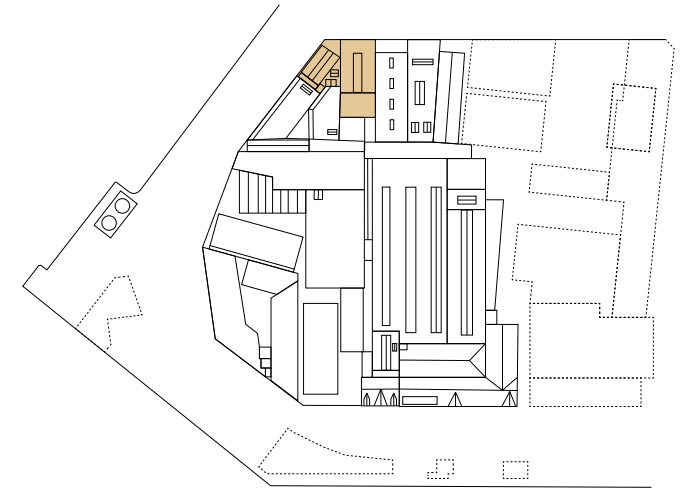
waren koelkamers en het melkonderzoek. De twee gebouwen hebben een betonnen boogspant met metalen trekstang. De centrale lichtstraat zorgt voor een licht interieur.

Historische ontwikkeling en huidige situatie

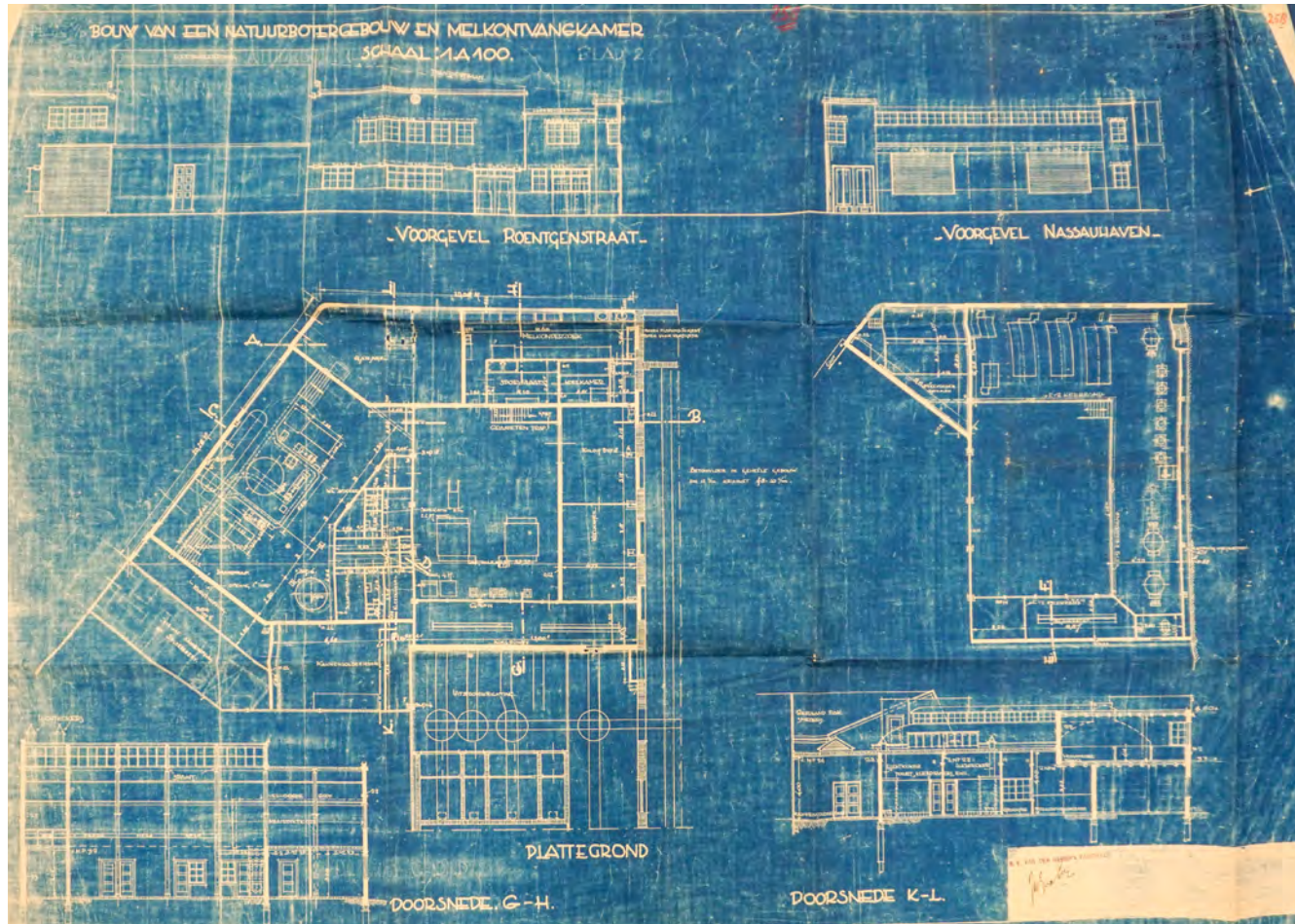
De melkontvangkamer werd in 1930 al verplaatst naar elders in het fabriekscomplex. Twee jaar later volgde de verbouwing van een gedeelte van de natuurboterafdeling tot garage. Een groot deel van de begane grond werd ingericht als opslag (o.a. voor vaten en bleekarde) en de IJsgang werd doorgetrokken tot de Roentgenstraat. In 1939 ontstond door het optillen van de kapconstructie een tweede verdieping op het bouwvolume aan de Nassauhaven. Hierbij werd het bovenste deel van de gevel eveneens vernieuwd. Beide gebouwen zijn vervolgens ingericht als laboratorium, langs de Nassauhaven als bacteriologisch laboratorium en langs de Roentgenweg als chemisch laboratorium. Dit laatste is in 1956 aan de achterzijde uitgebreid. In 1959 werd de opslag op de begane grond verbouwd tot toiletgroep en bij de laatste bekende verbouwing in 1962 is er een opening gemaakt ter hoogte van de verlengde IJsgang. Deze is later weer teruggebracht tot een breed venster.

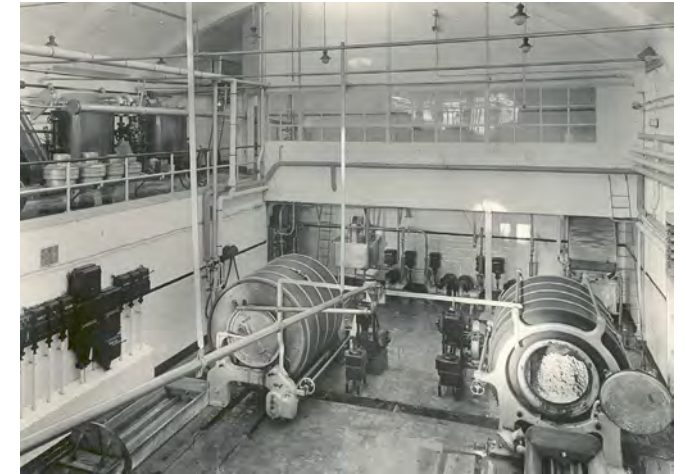
Gevelaanzicht van de melkontvangkamer (later laboratorium), eind jaren '20 [SAR]

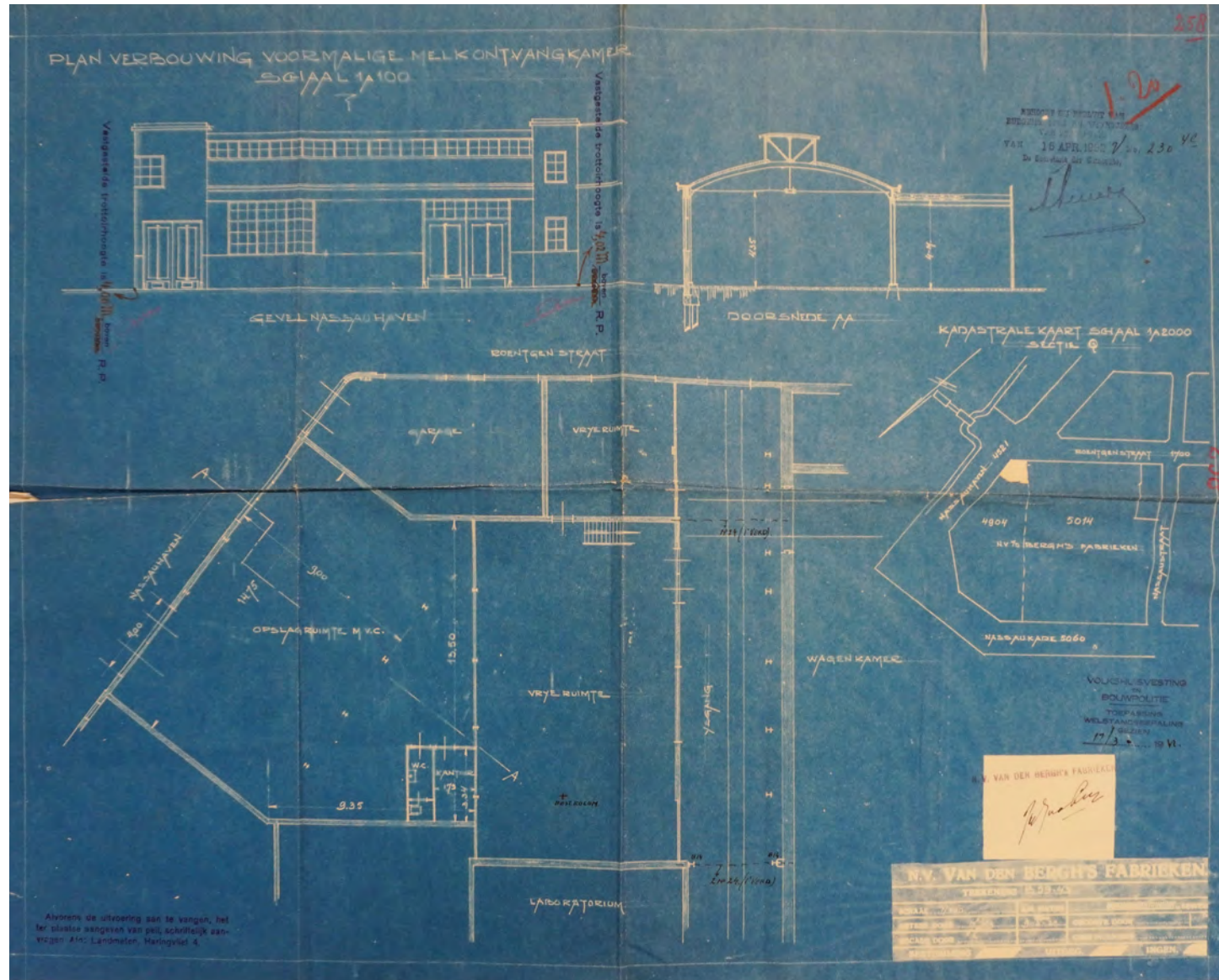
- ↓ Tekening voor de bouw van het natuurbotergebouw en de melkontvangkamer, z.j. [AU]

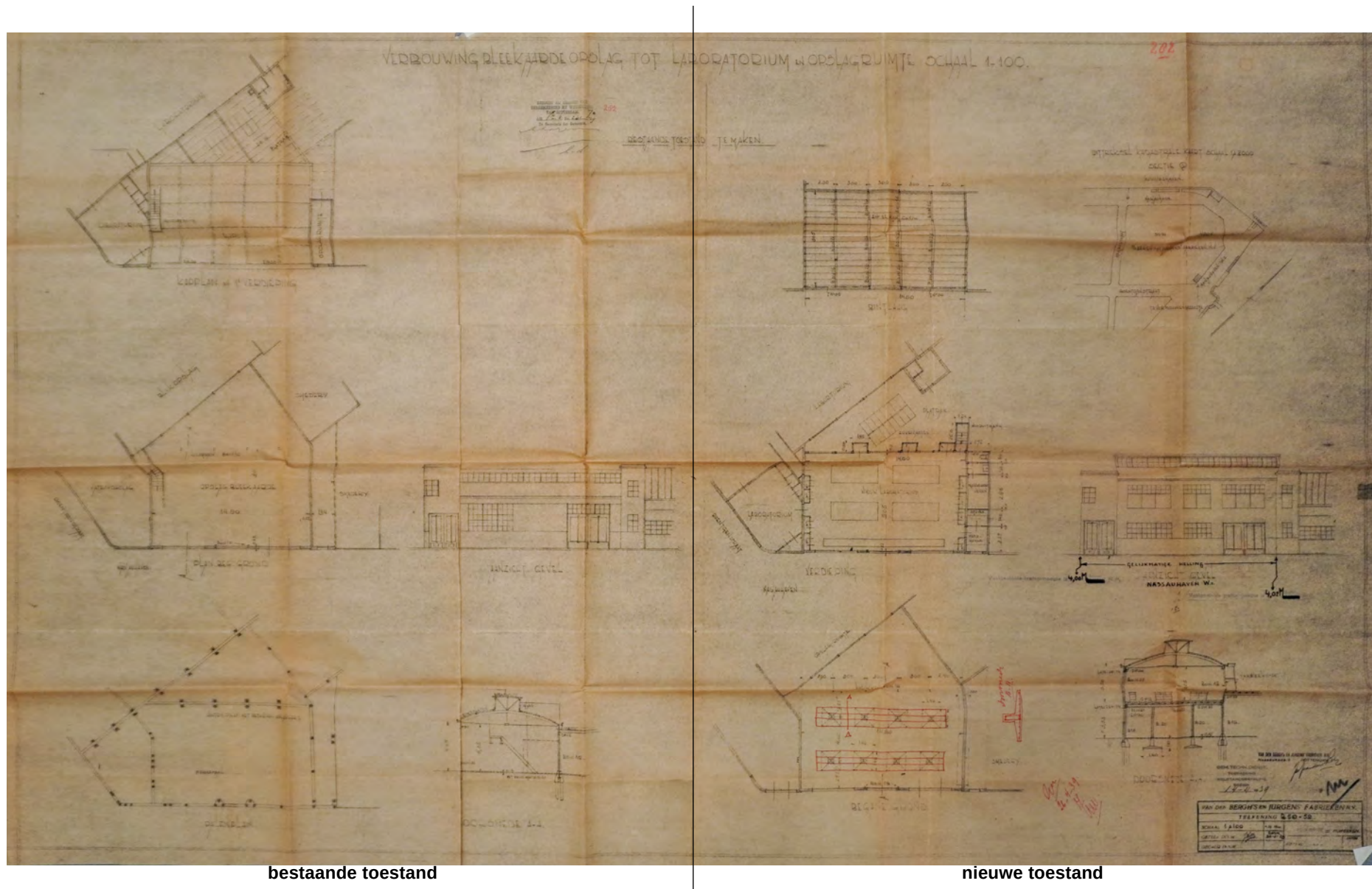
- ↓ Foto van het machines en de vide in het latere laboratorium. De getoogde dakconstructie is goed herkenbaar, z.j. [AU]

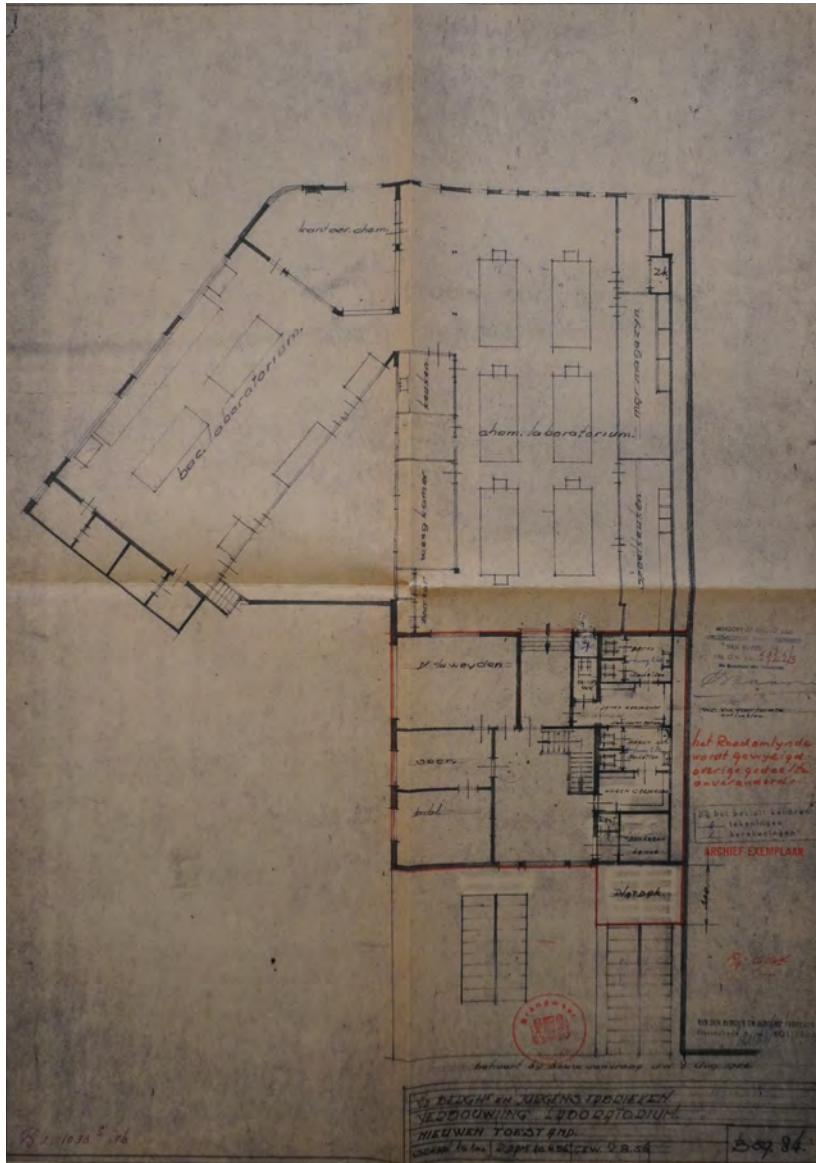
- ↓ Bouw van een garage in de voormalige melkontvangkamer, 1932
[AU]

- ↓ Bestaande en nieuwe toestand bij de verbouwing tot laboratoria waarbij de het bouwvolume langs de Nassauhaven verhoogd werd, 1939 [AU]

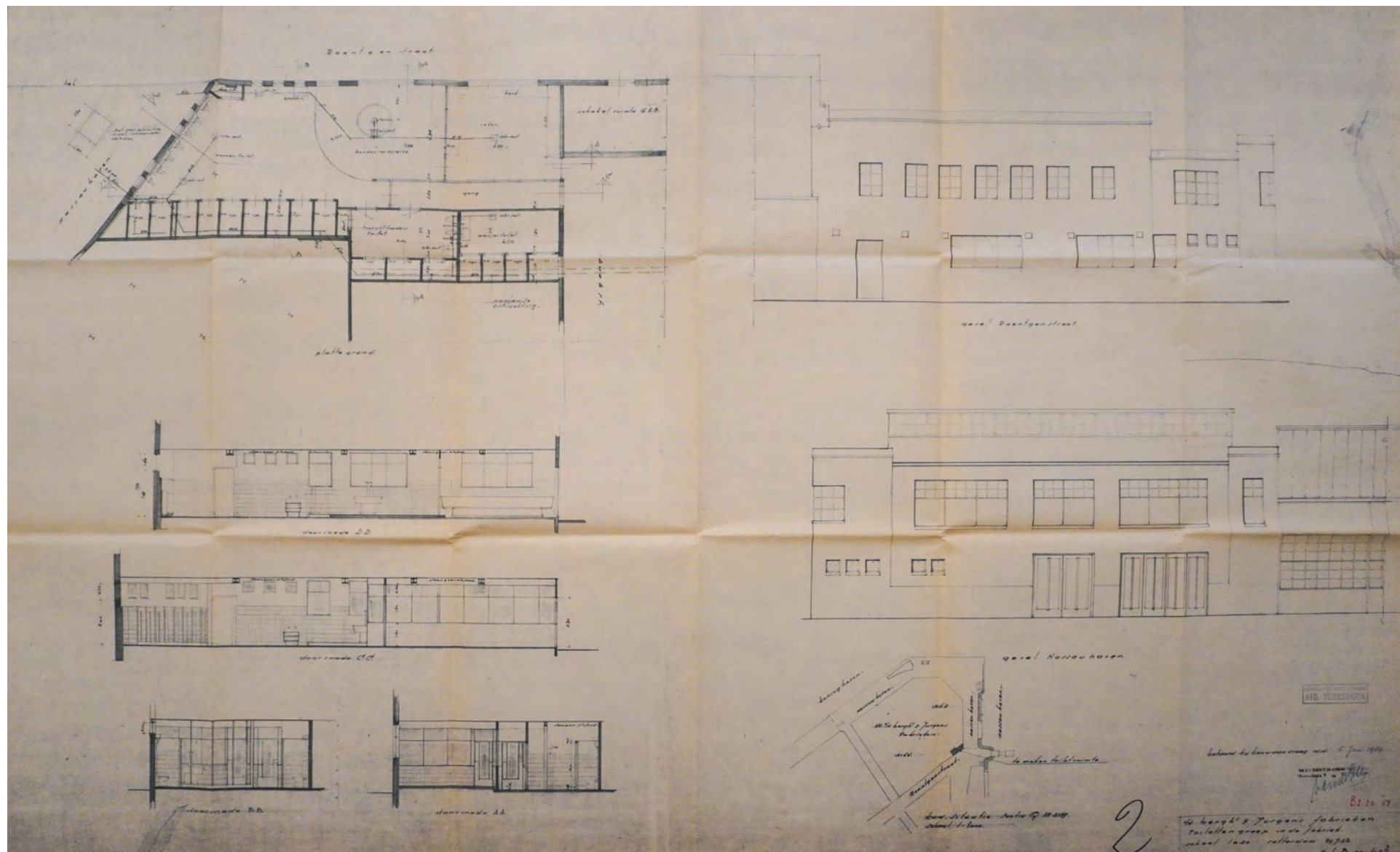

↓ Indeling en uitbreiding van het chemisch laboratorium, 1956 [AU]

↓/↓/↓ Interieur van het chemisch laboratorium, z.j. [AU]

↓ De toegang tot de laboratoriumruimten

↓ Labmedewerker, met op de achtergrond de gebouwen aan de Nijverheidstraat, z.j. [Upfield]

↓ Het laboratorium aan de Roentgenstraat.

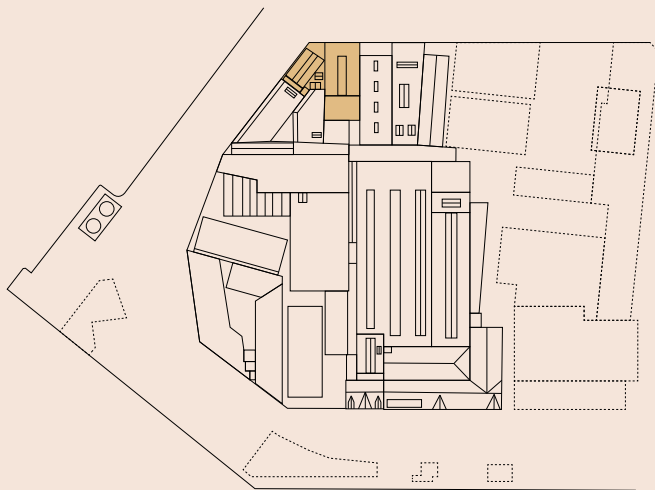
↓ Het laboratorium aan de Nassauhaven
↓ Uitzicht op de Nijverheidstraat gezien vanaf het laboratorium aan de Nassauhaven

Laboratorium: cultuurhistorische waarde

De begane grond is veelvoudig gewijzigd, waarbij steeds nieuwe wanden zijn geplaatst en doorgebroken. Daardoor zijn de bouwvolumes op de begane grond lastig te herkennen. De laboratoria zijn daarentegen goed bewaard gebleven. Deze ruimtes zijn opvallend licht en exemplarisch voor het experimentele karakter van de margarinefabriek. Daarnaast is de hoekbebouwing in de Roentgenstraat van ver gezien een beeldbepalend element van de fabriek, door de ligging op de as van de Nassauhaven en de zichtlijn vanaf de Nassaubrug.

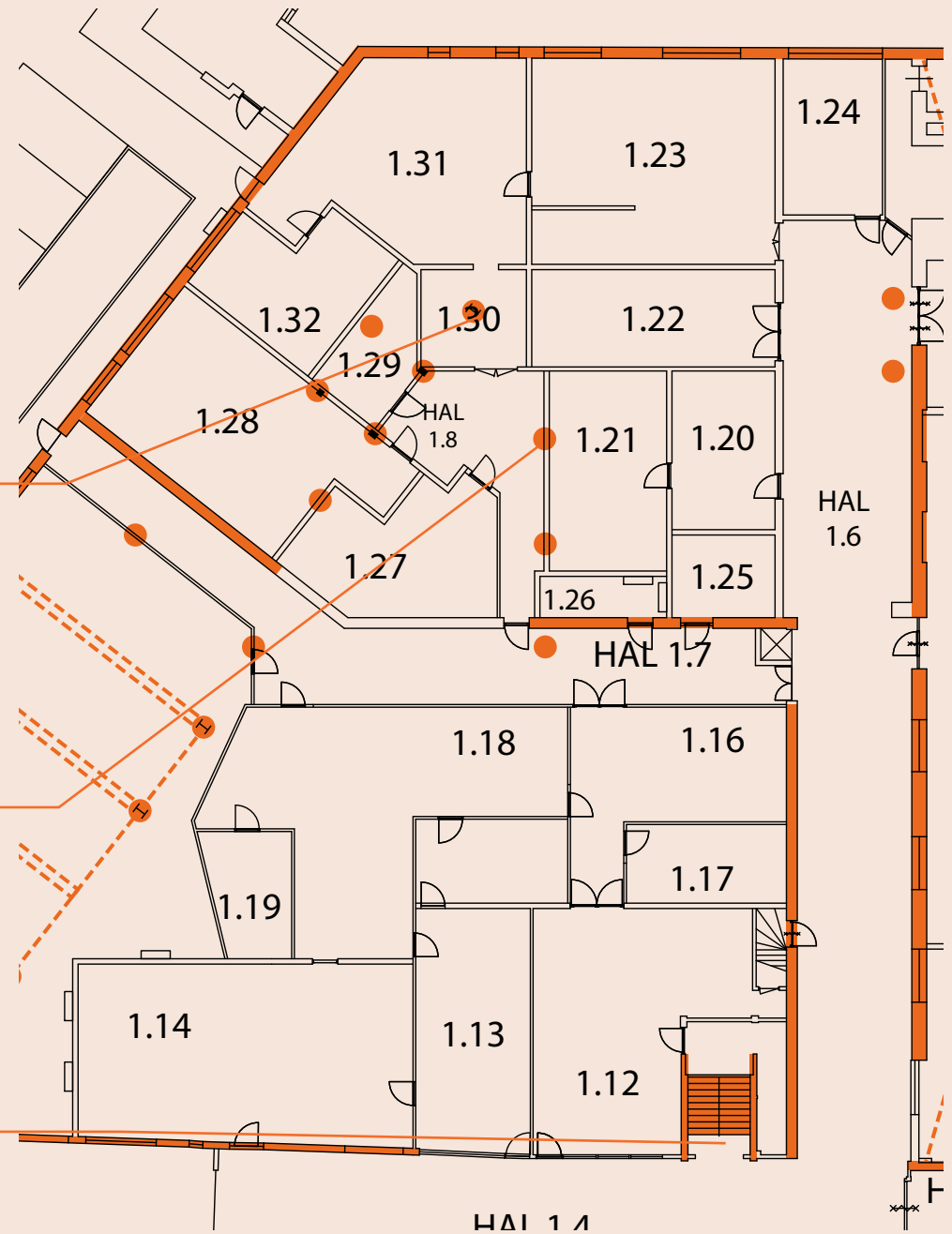
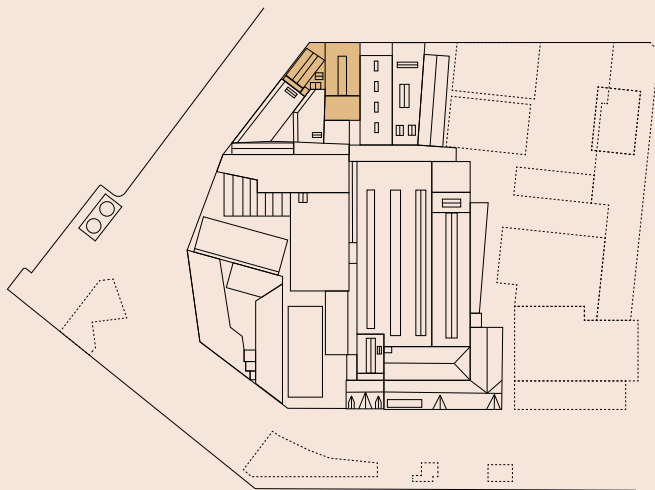
- **Structuurwaarde:** zeer groot, als onderdeel van de pandsgewijze opbouw aan de Roentgenstraat en als beeldbepalend element op de zichtas van de Nassauhaven en bij de entree van het fabrieksterrein
- **Architectonische waarde:** groot, door de opbouw met twee maal een getoogd dak met lichtstraat
- **Materiële waarde:** zeer groot, door de herkenbare opzet van de gevels en het zeer gaaf bewaard gebleven laboratoriuminterieur op de verdieping.
- **Immateriële waarde:** zeer groot, vanwege de ontvangst van melk (per tram) vanaf de Zuid-Hollandse eilanden, de productie van boter, maar bovenal door de aanwezigheid van het laboratorium, dat zich richtte op kwaliteitscontrole en productinnovatie.

Laboratorium: begane grond

Historisch waardevolle elementen:

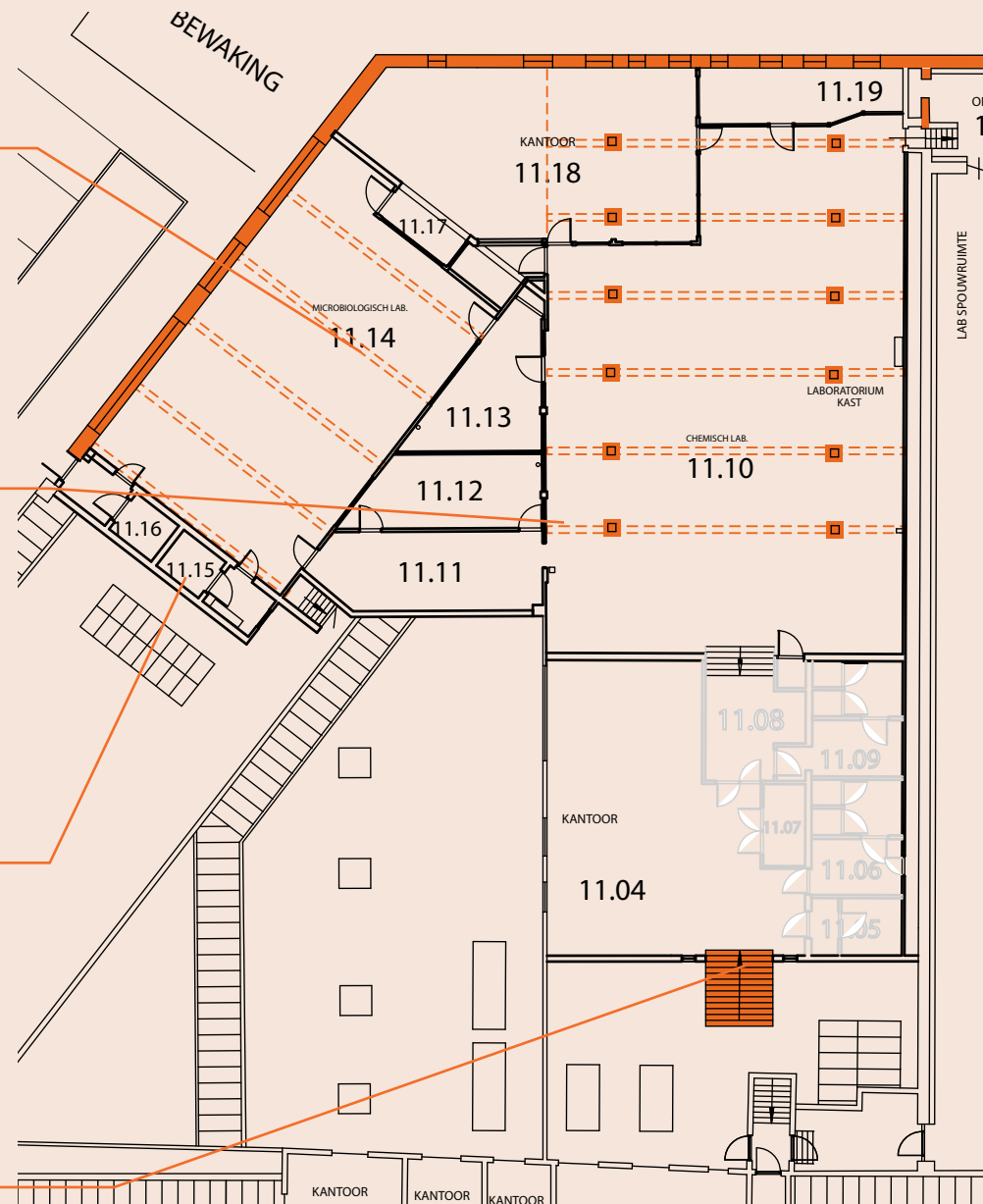
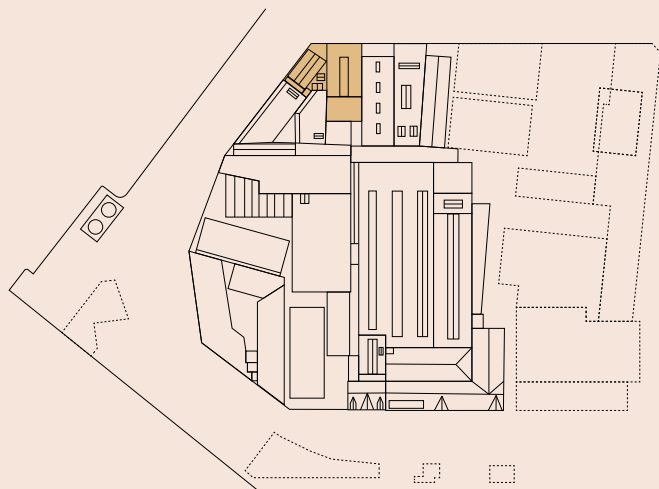
- Buitenwanden
- Stalen kolommen
- Trappartij

Laboratorium: eerste verdieping

Historisch waardevolle elementen:

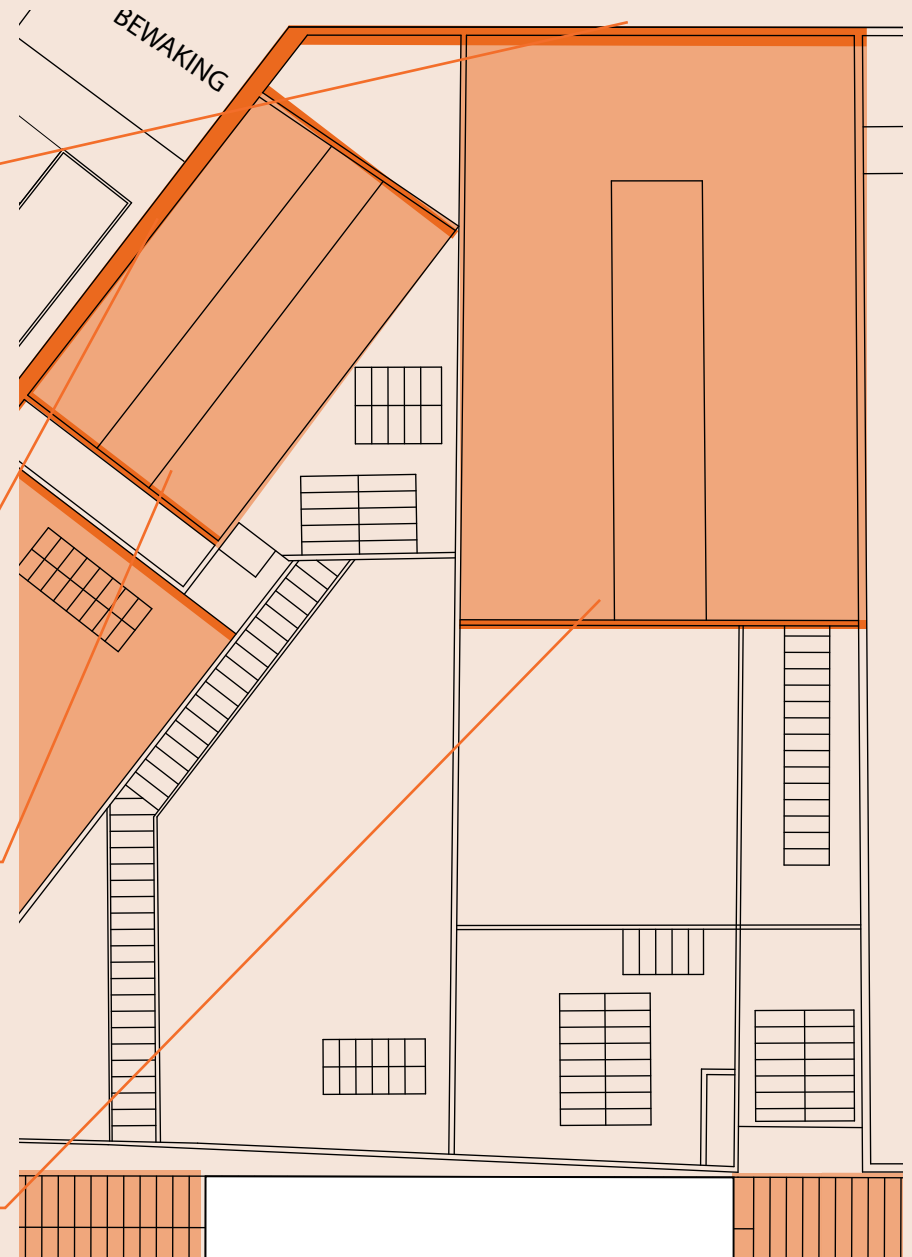
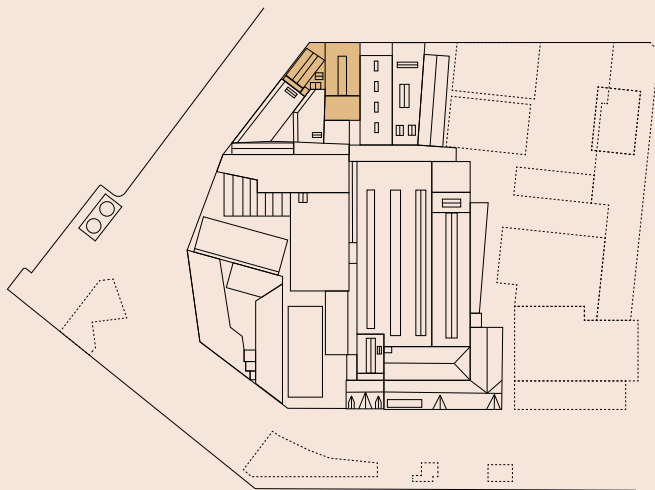
- Buitenwanden
- Betonnen boogspanten met trekstang
- Lichtstraat
- Koude en warme kluis
- Trappartij

Laboratorium: gevels en dak

Historisch waardevolle elementen:

- Gevel Nassauhaven en Roentgenstraat, inclusief metselwerkdetails
- Gemetselde topgevel bovenlichten

Technische werkplaats

bouwjaar: <1916

wijzigingen: o.a. 1916, 1932, 1940

Oorspronkelijk ontwerp

Het bouwjaar van de technische werkplaats is niet geheel duidelijk. Op dit stuk grond werden na de aanhuur in 1899 eerst kleine loodsen gebouwd. Mogelijk dat een bouwvergunning uit 1905 slaat op een voorganger van het huidige gebouw. Hierin wordt geschreven over een werkplaats evenwijdig aan de Nassauhaven en een wagenbergplaats evenwijdig aan (maar op afstand van) de Roentgenstraat.

Hoofdpopzet

De technische werkplaats bestaat uit twee asymmetrische bouwvolumes. Beide bouwvolumes staan schuin naast elkaar, convergerend richting de Roentgenstraat, verbonden door een enkellaags tussenlid.

Exterieur

De gevels van de technische werkplaats zijn eenvoudig geconstrueerd met stalen kolommen. De ruimte tussen de kolommen is ingevuld met baksteen in halfsteensverband. Het steile dakschild is gemaakt van glas en is bepalend voor het gevelbeeld langs de Nassauhaven.

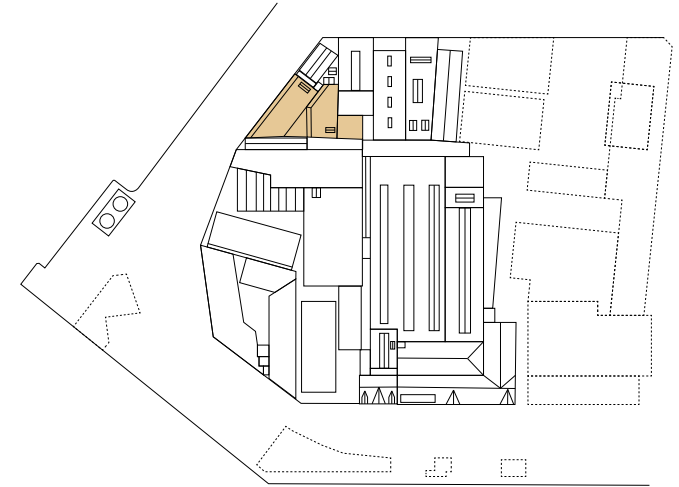
Interieur

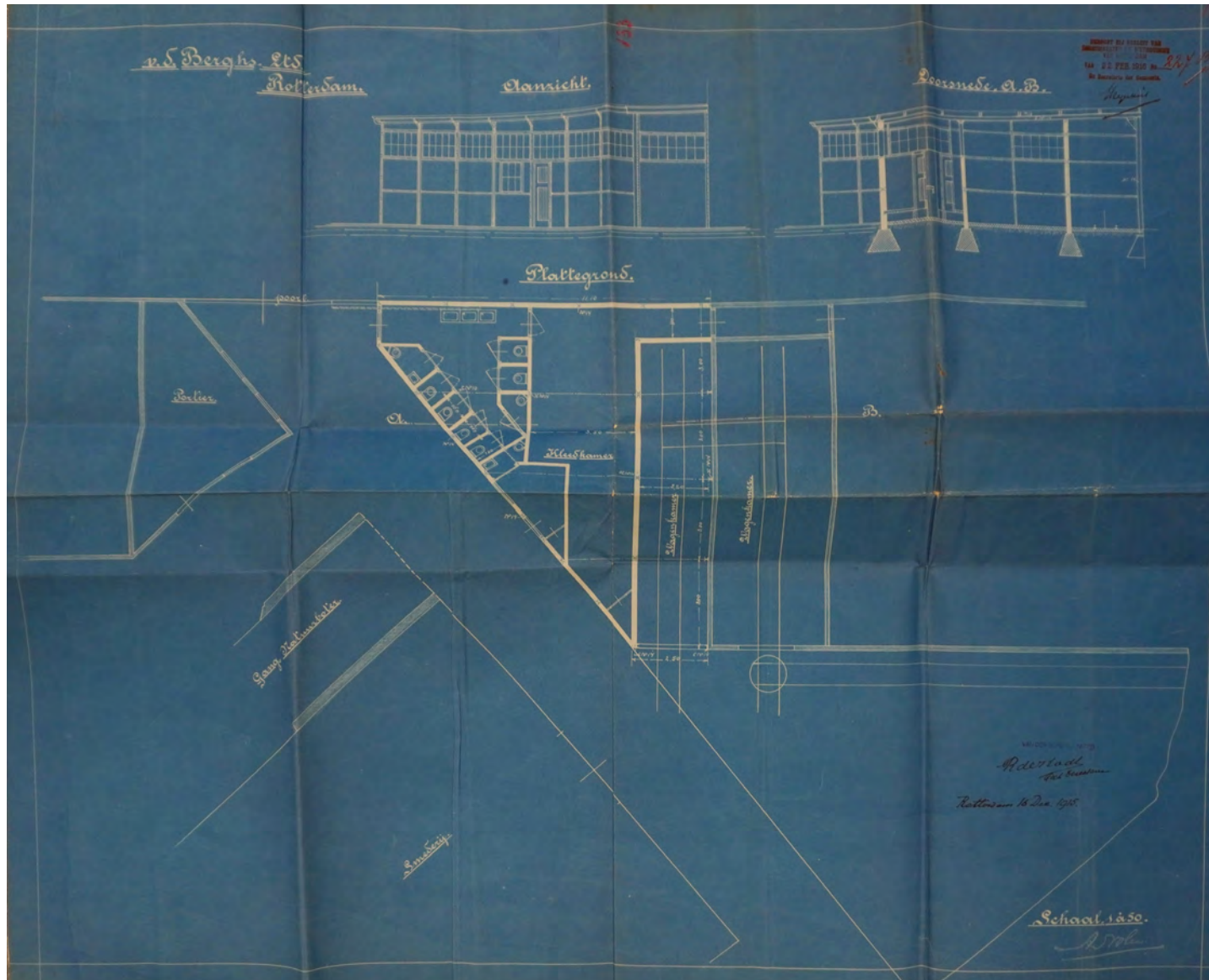
De twee hallen hebben een grote open ruimte onder een constructie van asymmetrische getoogde spanten met diagonale stijlen. Het grote glasvlak in het dak zorgde voor voldoende lichttoetreding.

Historische ontwikkeling en huidige situatie

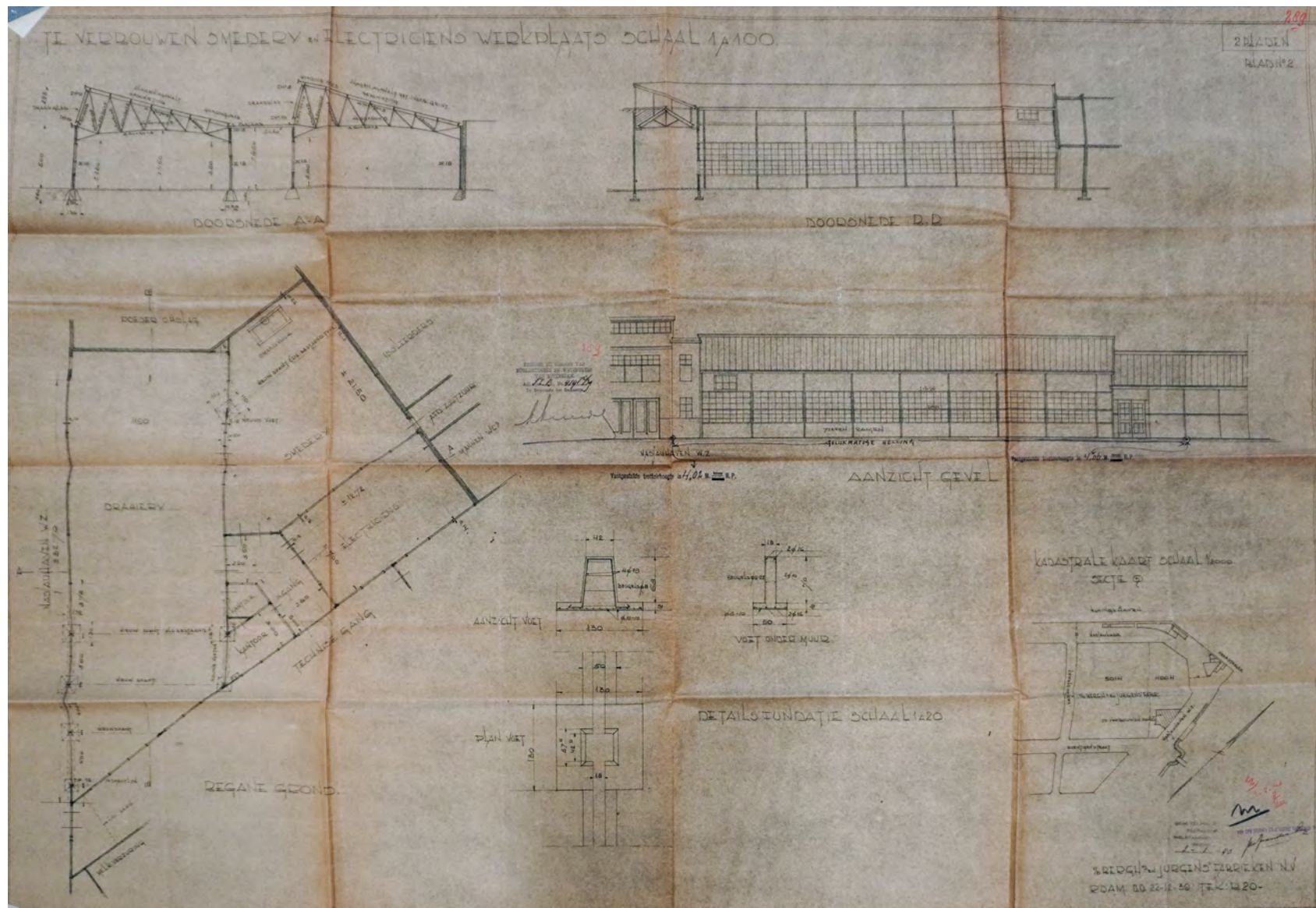
Op een tekening van 1916 zien we een klein gebouw voor de wagenbergplaats, mogelijk is dit het gebouw dat in 1905 werd beschreven. In 1916 werd dat gebouw deels verbouwd tot toiletgroep. Vanaf 1932 begint een reeks aan

verbouwingen. In dat jaar wordt de gevel vernieuwd met een strook vensters over de gehele lengte van de gevel. In 1939 wordt het begin gemaakt voor de technische werkplaats door de verplaatsing van de smederij naar dit gebouw. Voorheen stond de smederij aan de andere zijde van de Technische Gang. Ook de draaierij en de elektrische werkplaats worden in deze hoek van het gebouw geplaatst. In 1940 zijn de draaierij en smederij opgedeeld in kleinere ruimtes. Bij deze verbouwing werd ook het kleine gebouw dat we in 1916 zien in lijn gebracht met het overige deel. Vanaf de jaren vijftig worden de ruimtes simpelweg aangeduid als technische werkplaats. Geleidelijk is deze uitgebreid en wordt de begane grond weer verder opengebrouwen.

- ↓ De verbouwing van de smederij en elektrische werkplaats in 1940
[AU]

↓ De technische werkplaats voor de toevoeging van de vensters in 1932, z.j. [Upfield]

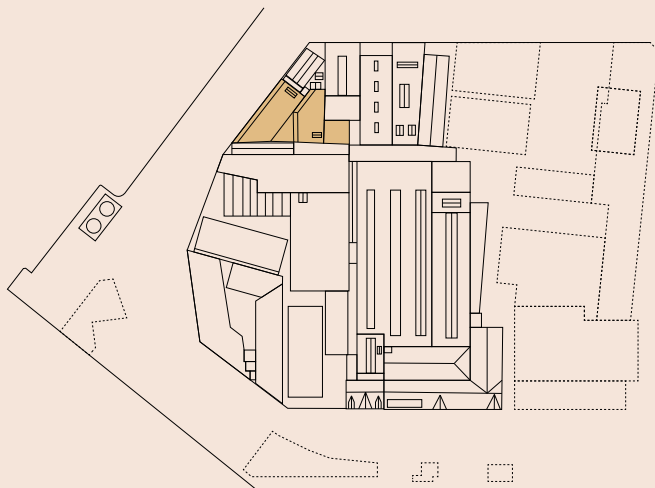
↓ Huidige situatie technische werkplaats

Technische werkplaats: cultuurhistorische Waarde

De technische werkplaats is, voor wat betreft de constructie (spanten) en de gevel aan de Nassauhaven, in redelijk gave staat bewaard gebleven – zoals in 1939 gebouwd. In het interieur zijn de ruimten tot een magazijn doorgebroken. De vensters zijn dichtgezet.

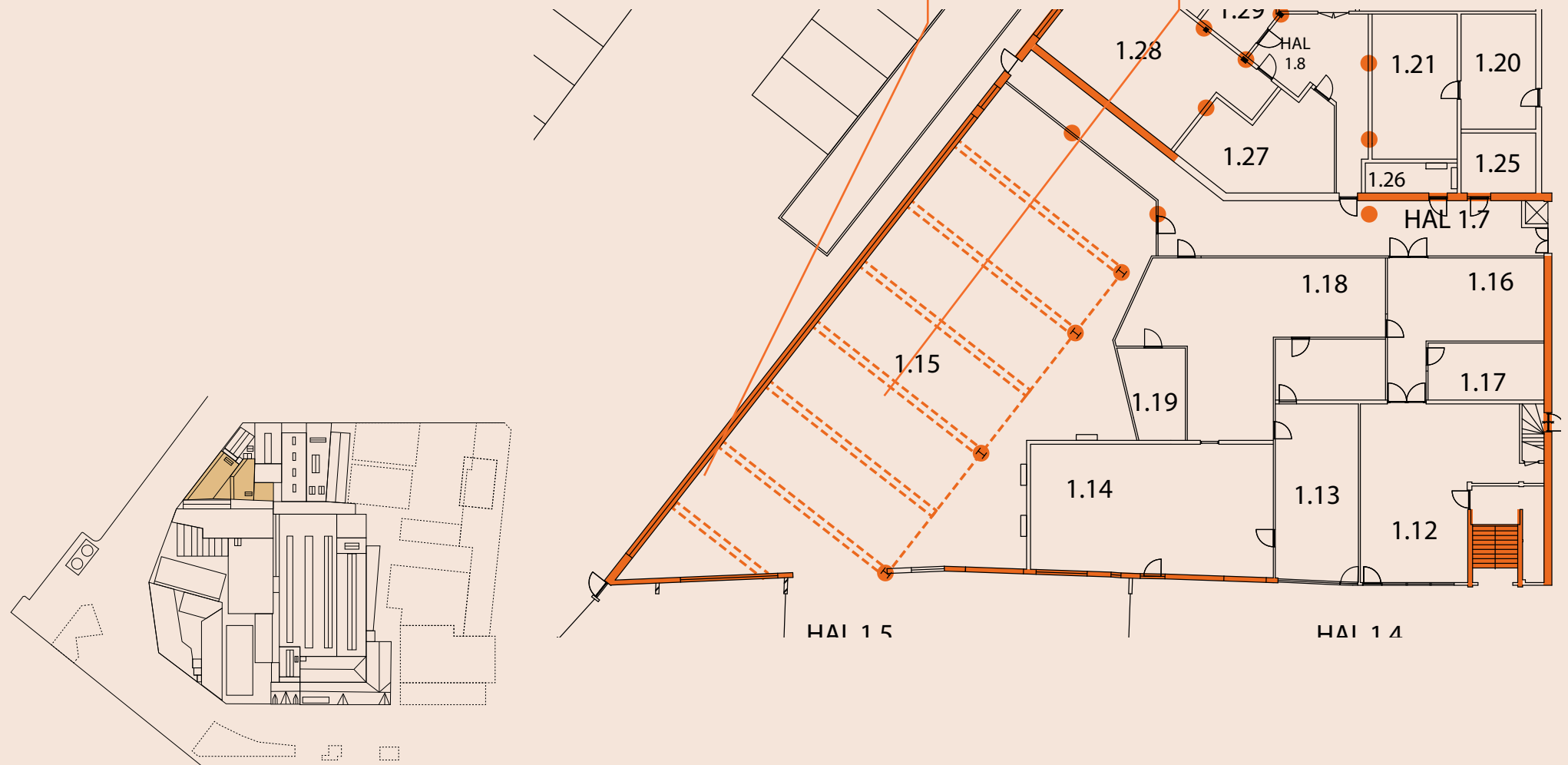
- Structuurwaarde: groot, als deel van de reeks hallen en loodsen aan de Nassaukade
- Architectonische waarde: basiswaarde
- Materiële waarde: gaaf bewaard gebleven draagconstructie (spanten) uit de jaren dertig.
- Immateriële waarde: niet specifiek / nader te onderzoeken

Technische werkplaats: begane grond

Historisch waardevolle elementen:

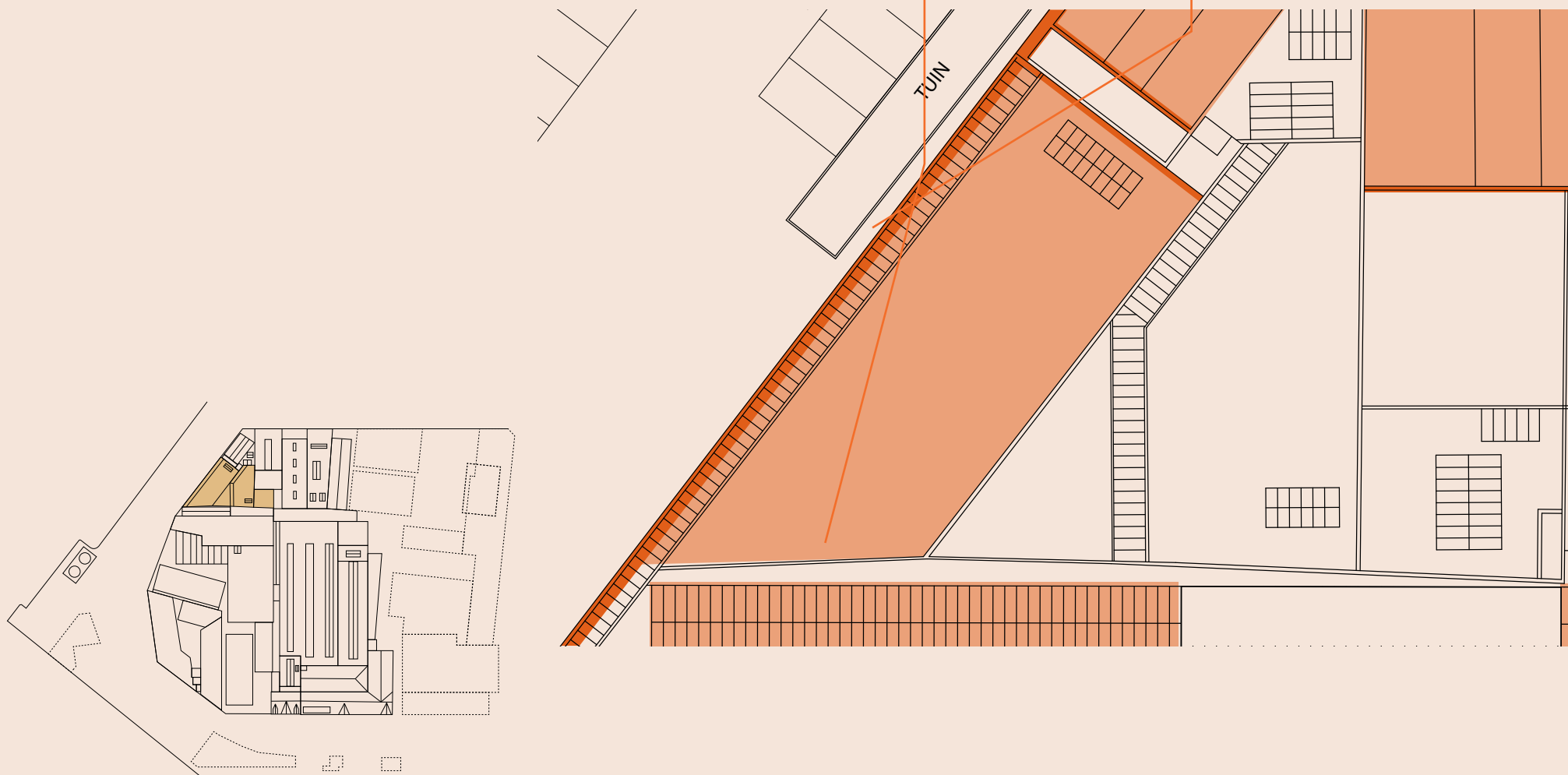
- Buitenwanden (inclusief dichtgezette vensters)
- Kolommen en spantconstructie

Technische werkplaats: gevels en dak

Historisch waardevolle elementen:

- Gemetselde gevel
- Dichtgezette vensters

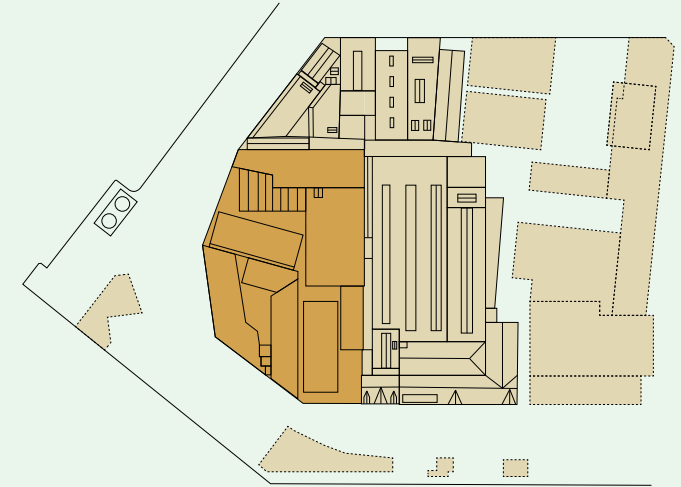

Bouwdeel E - Verpakking en Expeditie

Voorzijde van de margarinefabriek rond 1890 [Uptfield]

Het bouwdeel op de hoek van de Nassaukade en Nassauhaven kwam relatief laat bij de fabriek. Eerder was hier een Duitse rederij gevestigd. In 1920 werd een verpakingszaal gebouwd in een L-vormig volume. Het lag om de rederij heen en kwam bekend te staan als Lange en Korte Poot. Acht jaar later was de rederij helemaal verdwenen en kon op het resterend perceel een U-vormig gebouw verrijzen, met opslagruimte, een kuiperij en een bedrijfsrestaurant. Op de begane grond werden de ruimten in de loop van de tijd samengevoegd voor opslag en expeditie. Daarboven bleven voorzieningen als het restaurant en kantoren, deels omgedoopt tot Becelhuis. In het trappenhuis hingen glas-in-lood portretten van Simon van den Bergh en Jan Jurgens, de grondleggers van de Margarine Unie en de Nederlandse tak van Unilever. Ze zijn in 2022 naar Wageningen verhuisd.

↓ Luchtfoto met in het oranje de verpakingszaal, werkplaatsen en de rederij, circa 1920 [AU]

↓ Luchtfoto met in het oranje de verpakingszaal, kuiperij en Becelhuis, circa 1960 [AU]

Verpakkingszaal en werkplaatsen

bouwjaar: 1920

wijzigingen: o.a. 1931, 1950, 1964, 1968

Oorspronkelijk ontwerp

De verpakingszaal is gebouwd in 1920 aan de oostkant van de IJsgang en de bestaande fabriek aan de Nassaukade.

Hoofdropzet

De langwerpige hal, met asymmetrisch spant, heeft een grote open ruimte en vormt zich in een L-vorm om het terrein en kantoorgebouw van de rederij Rhenus. De hierdoor gevormde Korte en Lange Poot waren functioneel aan elkaar gelijk. Oorspronkelijk sloot de Korte Poot aan bij een loods van deze rederij. Tussen het hoofdgebouw en de verpakingszaal was een verbindende ondiepe hal met daarin de kleedkamers. Achter de verpakingshal zijn verschillende kleinschalige werkplaatsen en hallen gebouwd.

Exterieur

De voorgevel verbindt de verpakingshal en naastgelegen kleedzaal, maar is in de horizontale geleding verdeeld in drie delen. De symmetrische indeling had een risalerend middendeel met een topgevel. De gevel was opgemetseld in baksteen met speklagen en gemetselde details, zoals een kroonlijst, segmentbogen en boogtrommels. In de gevel waren twee lagen met gevelopeningen en drie dubbele voordeuren.

Interieur

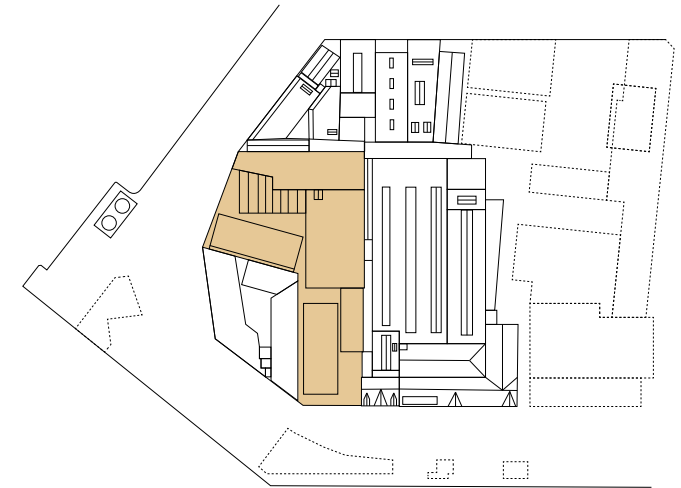
De L-vormige verpakingszaal had een karakteristiek interieur en vormde het decor van iconische oude foto's van de margarinefabriek, met grote aantallen verpakingsmachines en inpaksters die hier aan het werk waren. Daarnaast domineerden de asymmetrische spanten het interieurbeeld, waarbij de glazen kappen (aan de

binnenzijde) voor voldoende daglicht zorgden.

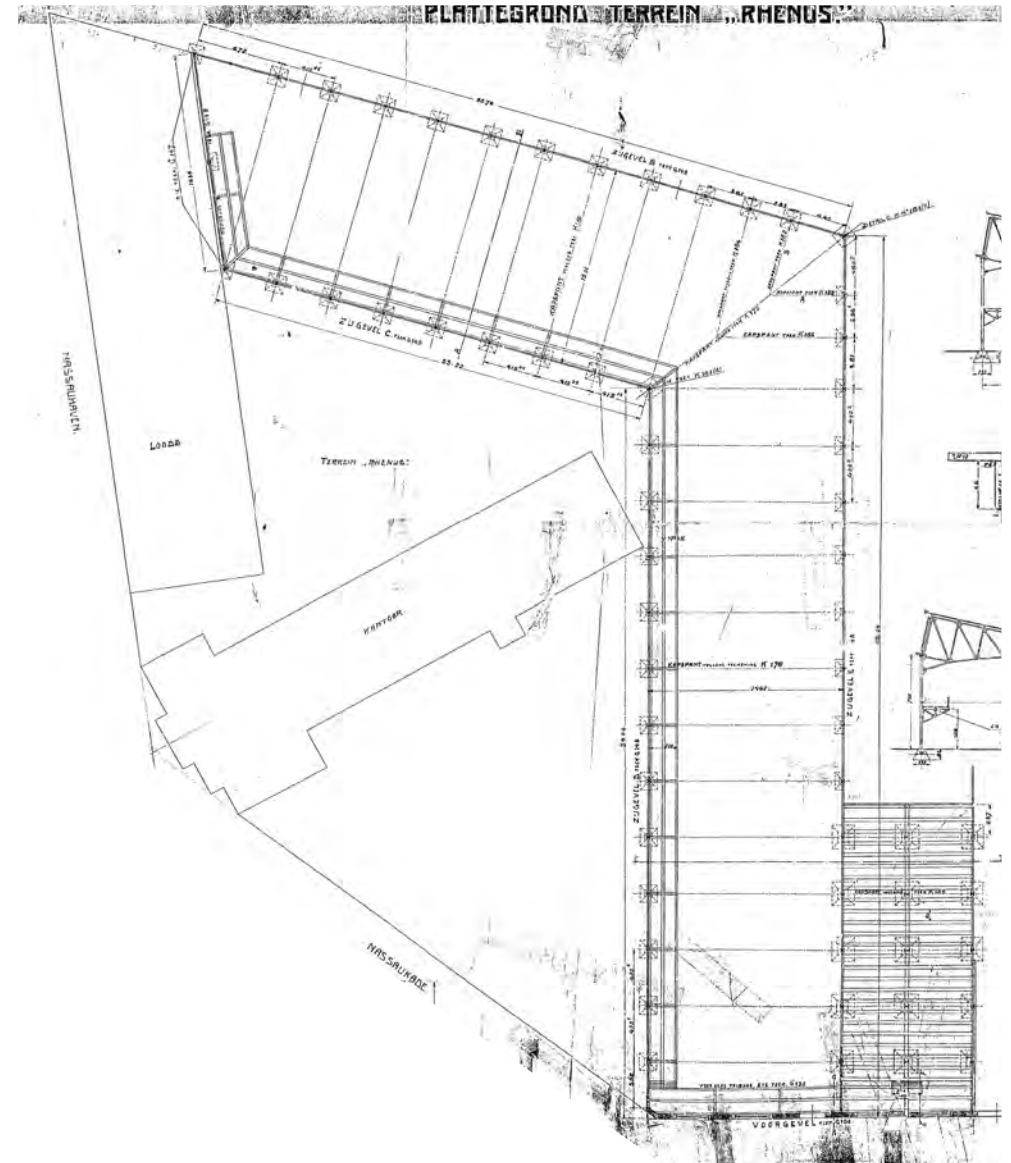
Historische ontwikkeling en huidige situatie

Al vrij snel na de bouw van de verpakingszaal werd het gebouw uitgebreid (zie: kuiperij, hierna). Ook het gebouw zelf werd drie jaar later, in 1931, aangepast. Een nieuwe gevel in baksteen met hoge verticale vensters bracht het gezicht van de verpakingshal meer in lijn met de nieuwe kuiperij en het Becelgebouw. Eveneens werden in de jaren dertig de verschillende gebouwen stapsgewijs aan de achterzijde samengevoegd, bijvoorbeeld in 1938 voor een nieuwe garage.

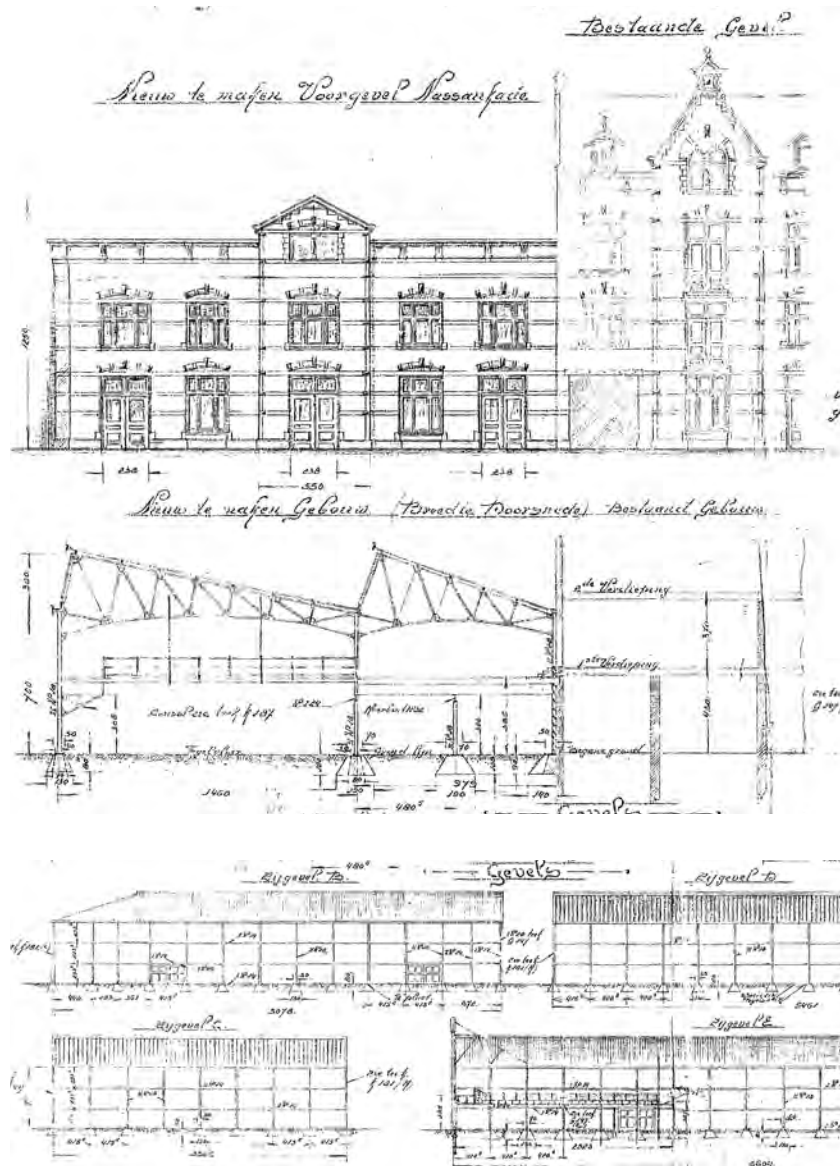
In de naoorlogse periode werd de karakteristieke geknikte kap gedeeltelijk vervangen door een hal met plat dak. Een deel van de oorspronkelijke spantconstructie is bewaard gebleven. De Korte Poot werd een tijd gebruikt als vetzuuropslag, met in de loodsen daarachter een timmer- en schilderwerkplaats. De grootste aanpassing aan de verpakingshal is gedaan in 1963, toen een nieuwe expeditie werd gemaakt over vrijwel de gehele begane grond, inclusief de achtergelegen werkplaatsen en het hoofdgebouw. De individuele gebouwen zijn hierbij grotendeels verdwenen, hoewel de structuur nog deels te ervaren is door de kolommen en kappen. Deze verbouwing bracht ook een aanpassing in de rooilijn aan de Nassauhaven met zich mee, die overigens in 1968 nogmaals werd aangepast. In datzelfde jaar werd ook de gevel aan de Nassaukade wederom aangepast, dit keer vanwege bouwvalligheid van de bestaande gevel. Bij deze verbouwing werden aan de voorzijde kantoren toegevoegd.

Aan de achterzijde van de verpakingszaal werd vrij recent nog een grote aanpassing gedaan. In 2013 werd de nieuwe flessenhal geopend. Voor de deze hal, die aan de Technische Gang ligt, is de constructie van de oorspronkelijke hallen gedeeltelijk weg gesloopt.

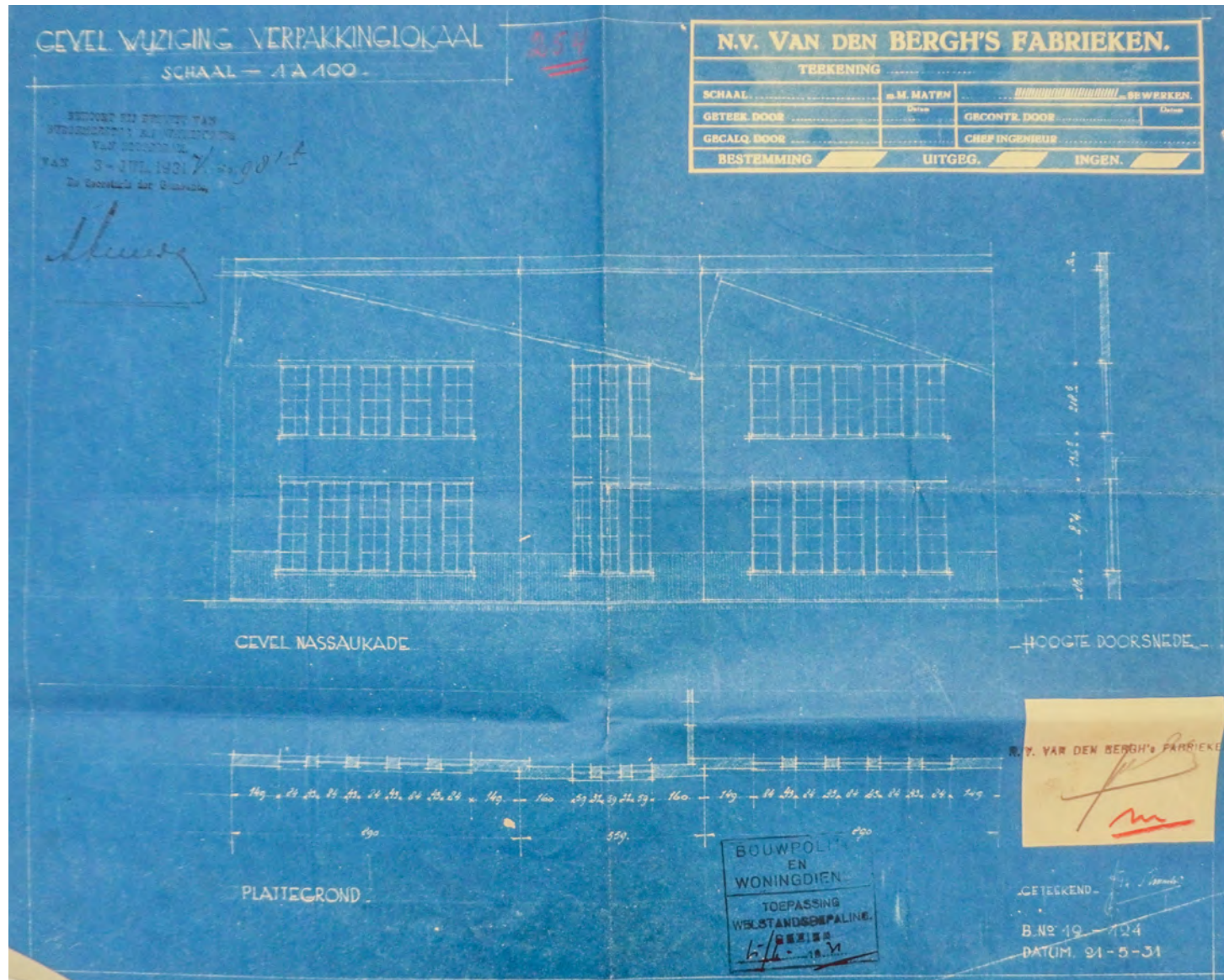
↓ Geveltekeningen en doorsnede voor de bouw van het verpakingsgebouw, 1920 [AU]

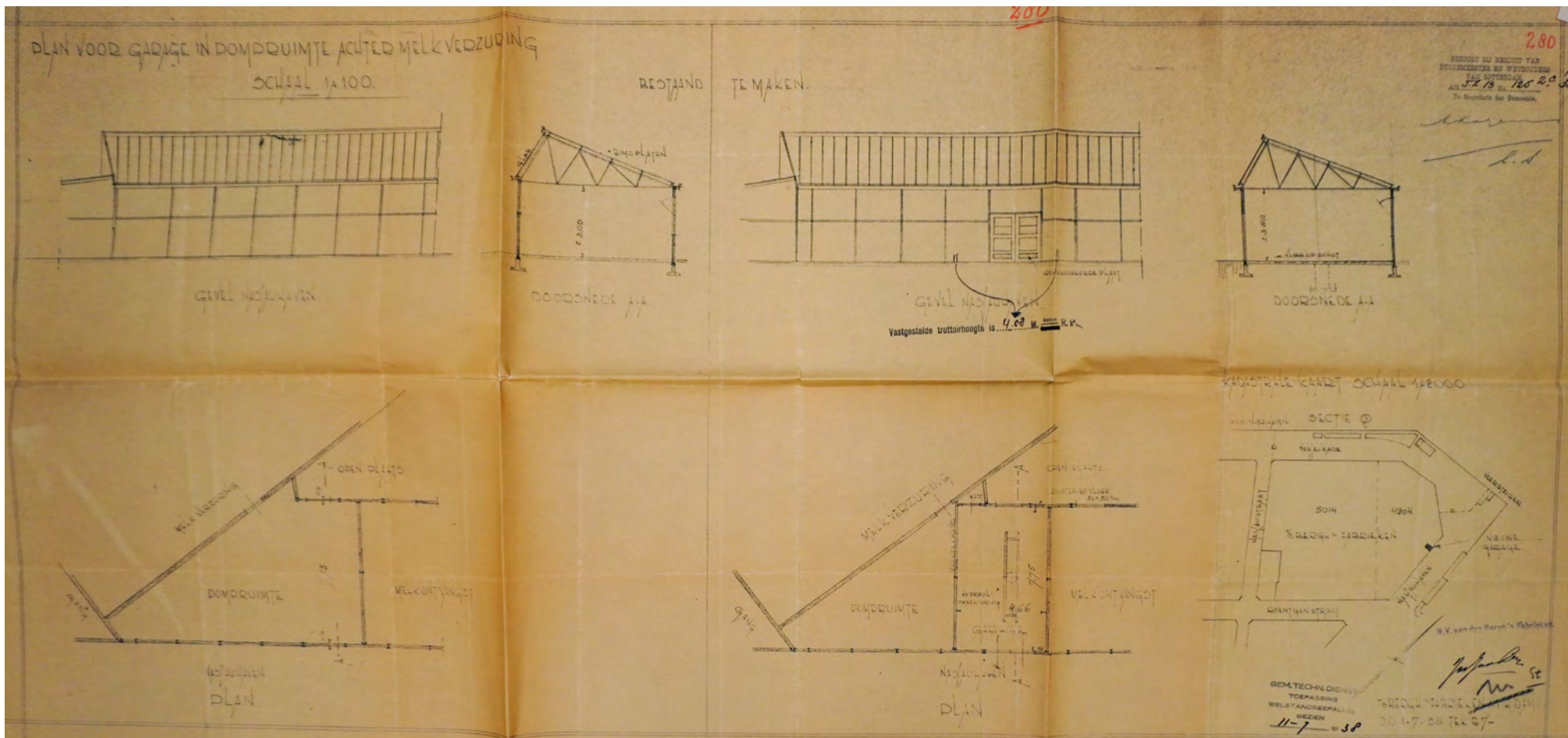

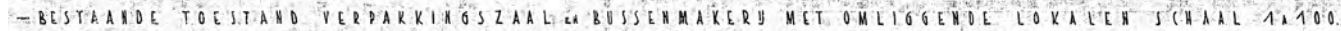
↓ Voorzijde van de verpakingszaal, met rechts het pakhuis uit 1897, circa 1920 [Upfield]

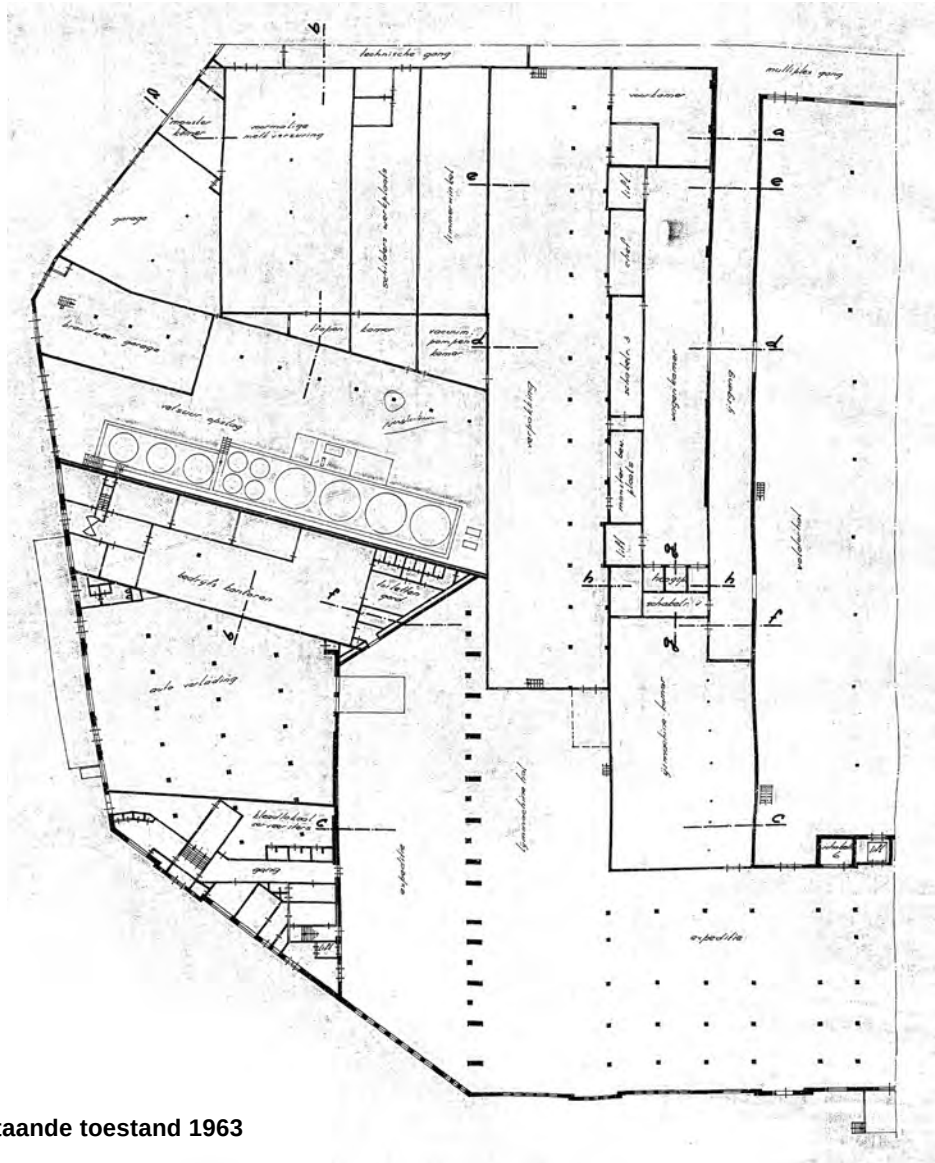
- ↓ Ontwerp voor de nieuwe gevel van het verpakkingsgebouw, 1931
[AU]

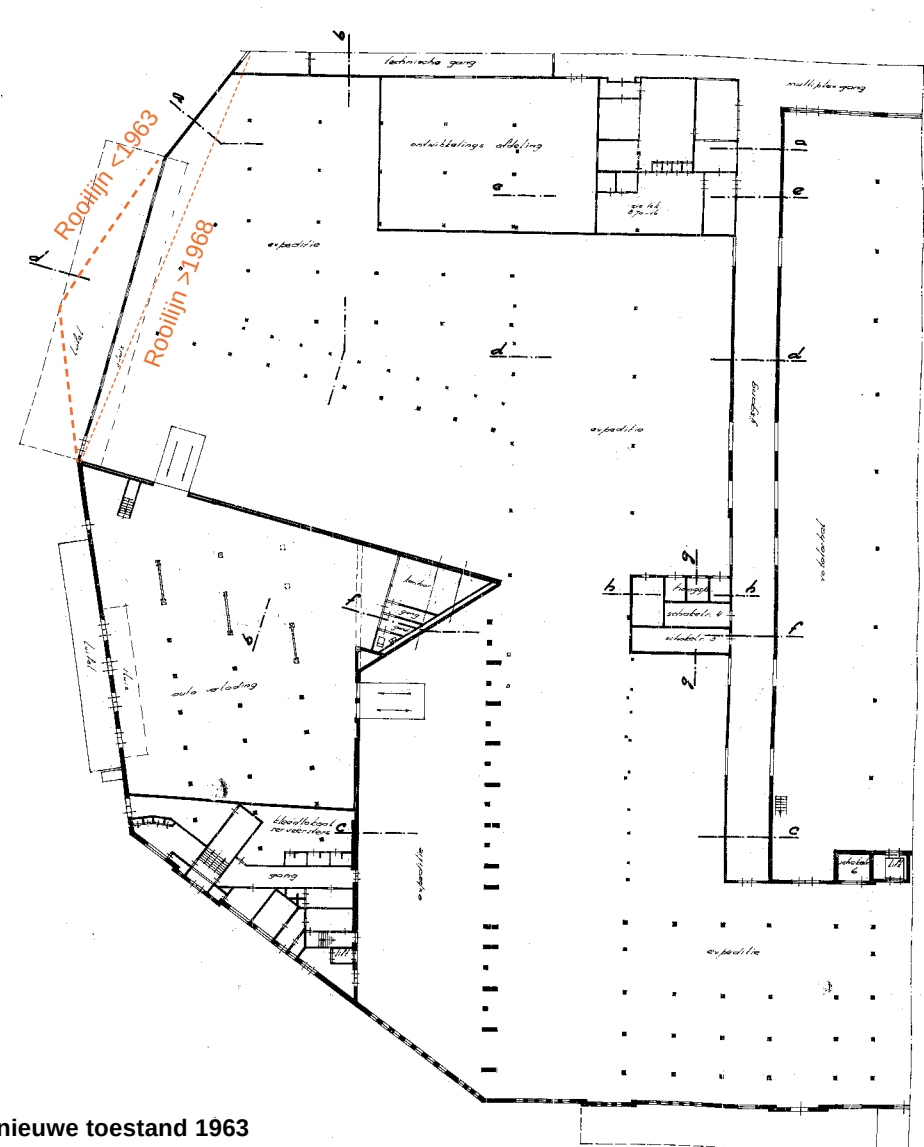

Bestaande situatie voor het maken van een nieuwe expeditie in 1963 [AU]

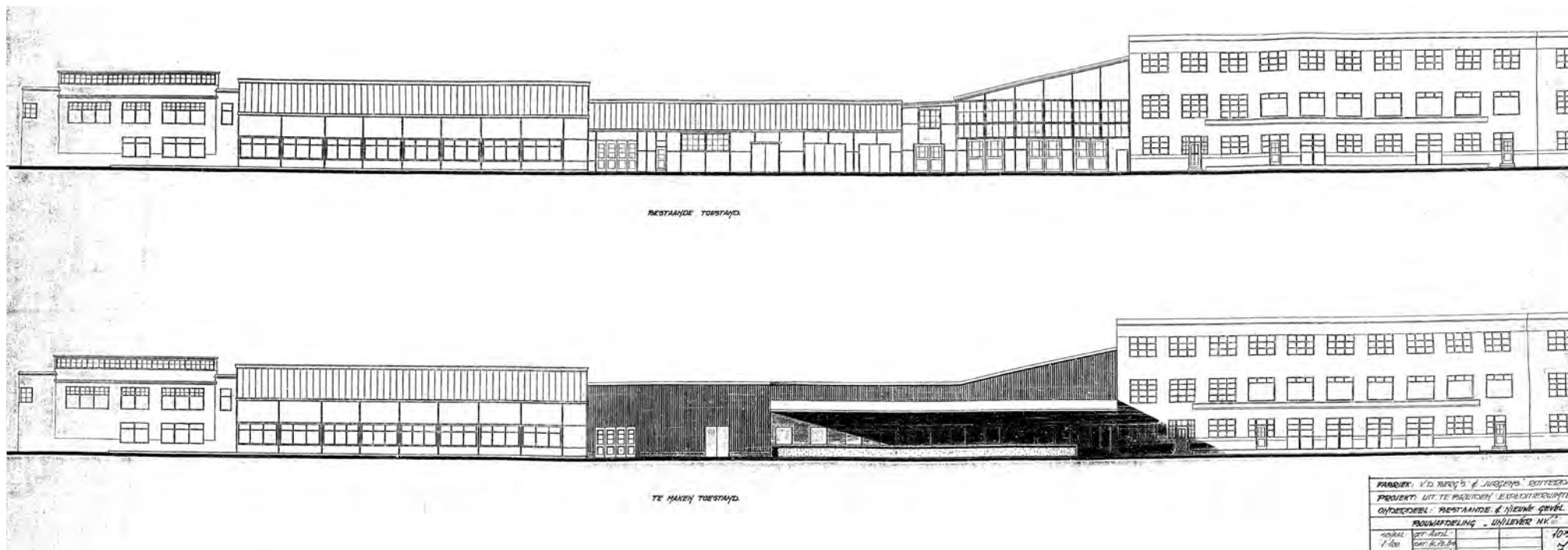
bestaande toestand 1963

Nieuwe situatie in 1963 waarbij vrijwel de gehele begane grond dienstdoet als expeditie, in oranje zijn de aangepaste rooilijnen aangegeven [AU]

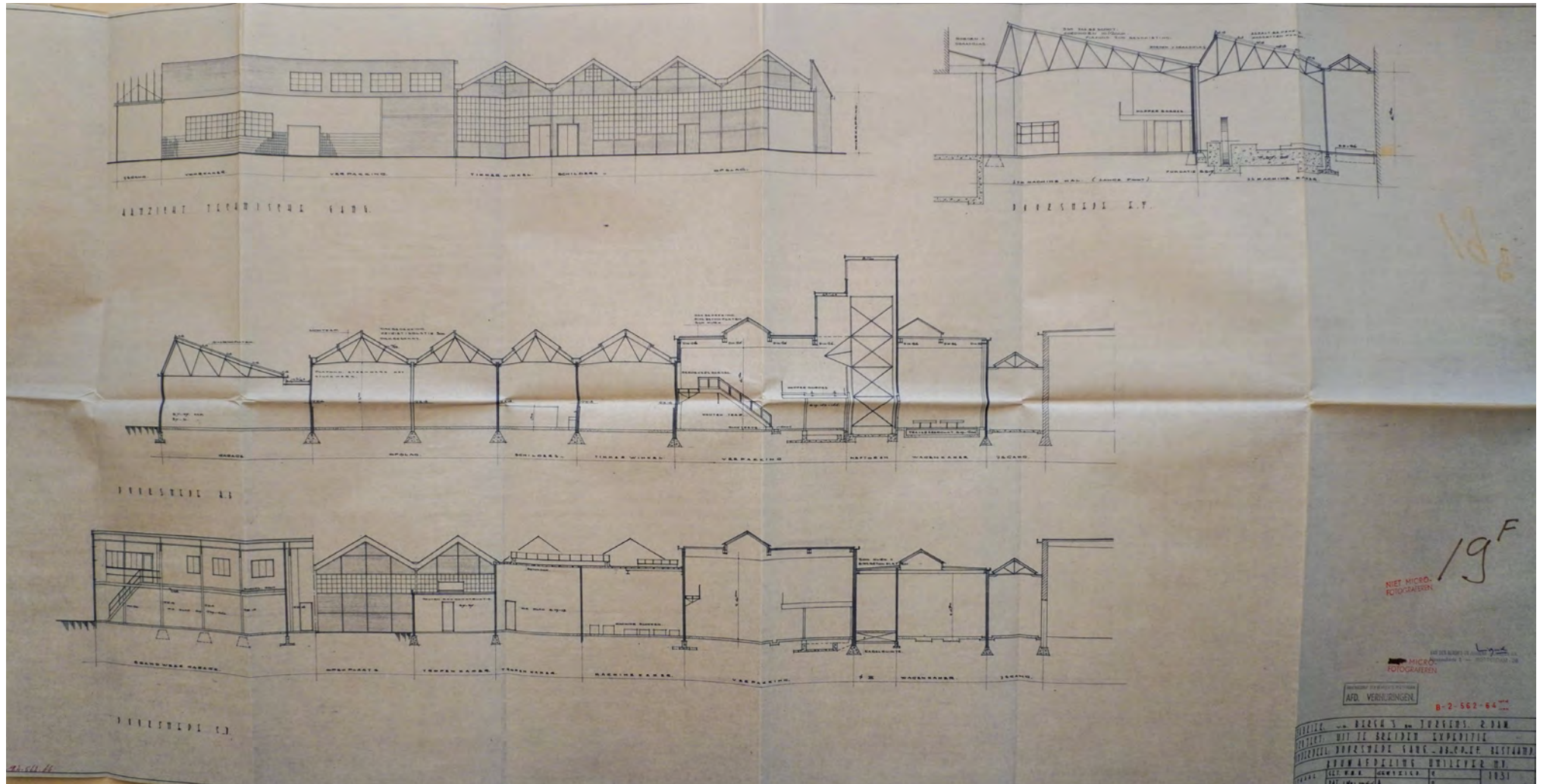

nieuwe toestand 1963

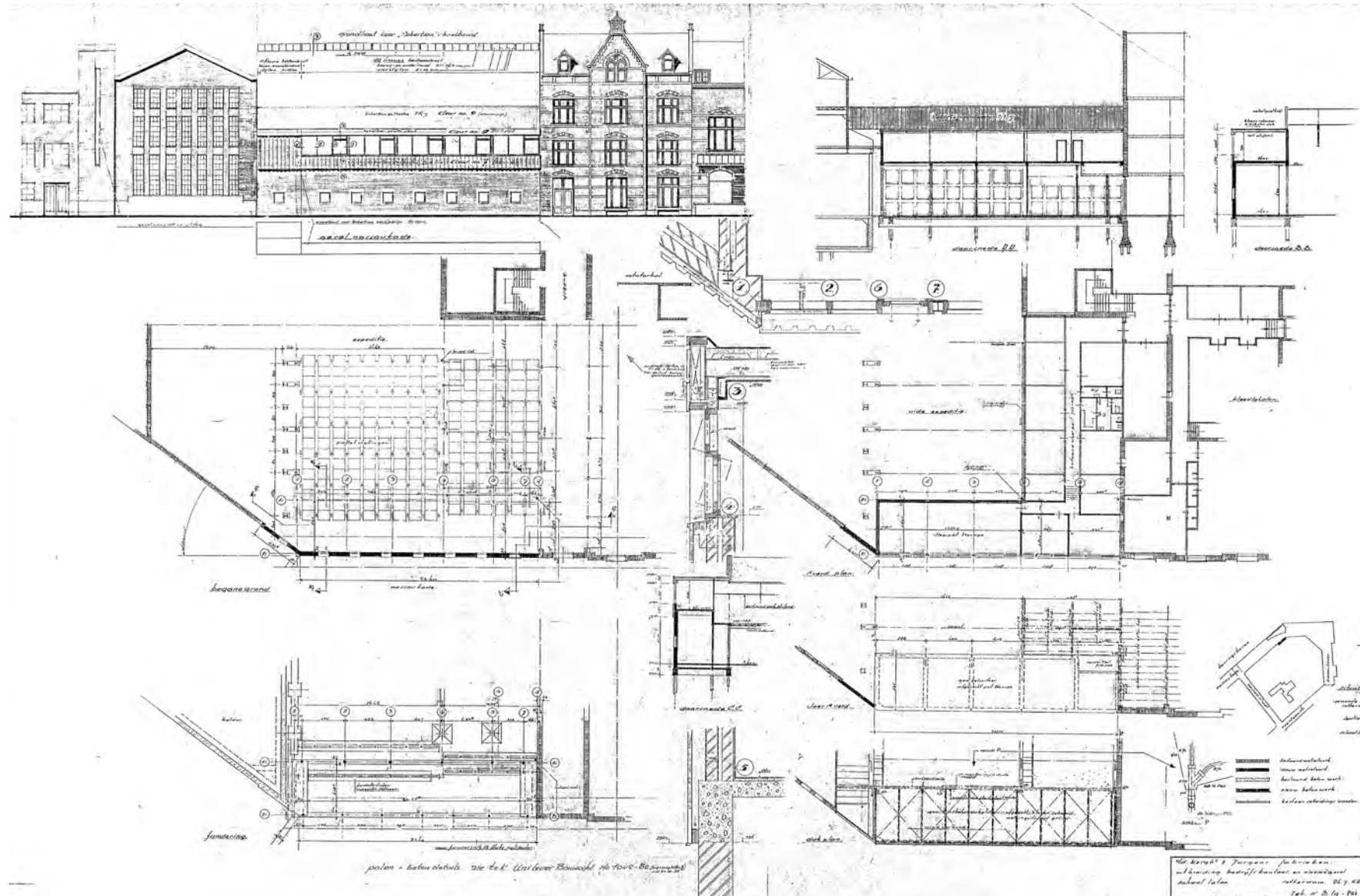
- ↓ Bestaande en nieuwe situatie van de gevel aan de Nassauhaven
voor het uitbreiden van de expeditie, 1963 [AU]

↓ Doorsneden en aanzicht voor de uit te breiden expeditie, 1963
[SAR]

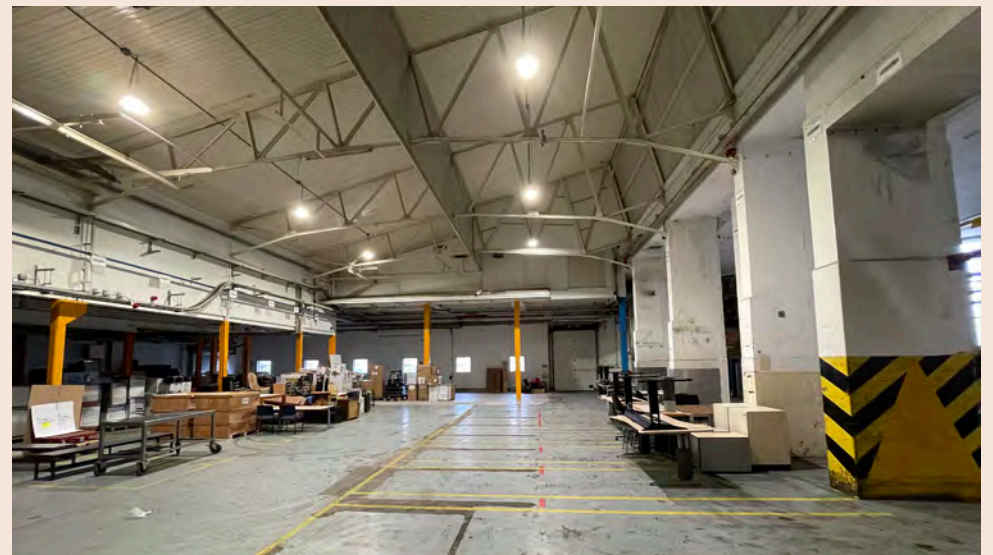
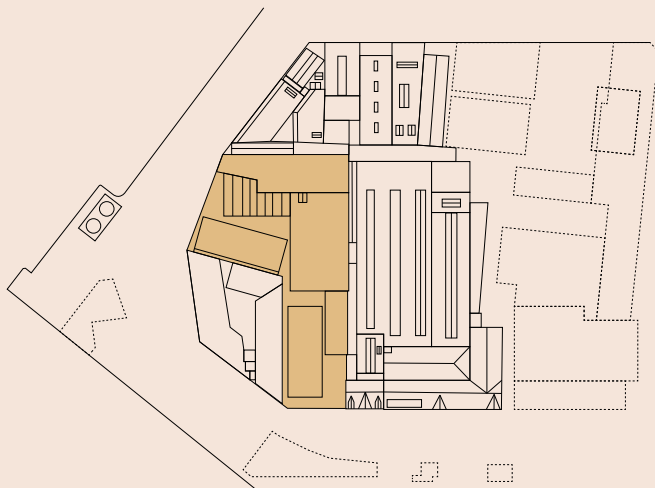
- ↓ Nieuwe gevel en kantoren in de voormalige verpakingszaal, 1968
[AU]

Verpakkingszaal: cultuurhistorische waarde

De verpakkingshal is sterk gewijzigd, waarbij door de jaren heen een lappendeken van gebouwdelen, fragmenten van draagconstructies en een lappendeken van daken ontstond. Met een geoefend oog zijn de afzonderlijke bouwfasen nog te onderscheiden. Waarschijnlijk gaan er in de kappen achter de golfplaten nog oorspronkelijke gemetselde gevels schuil.

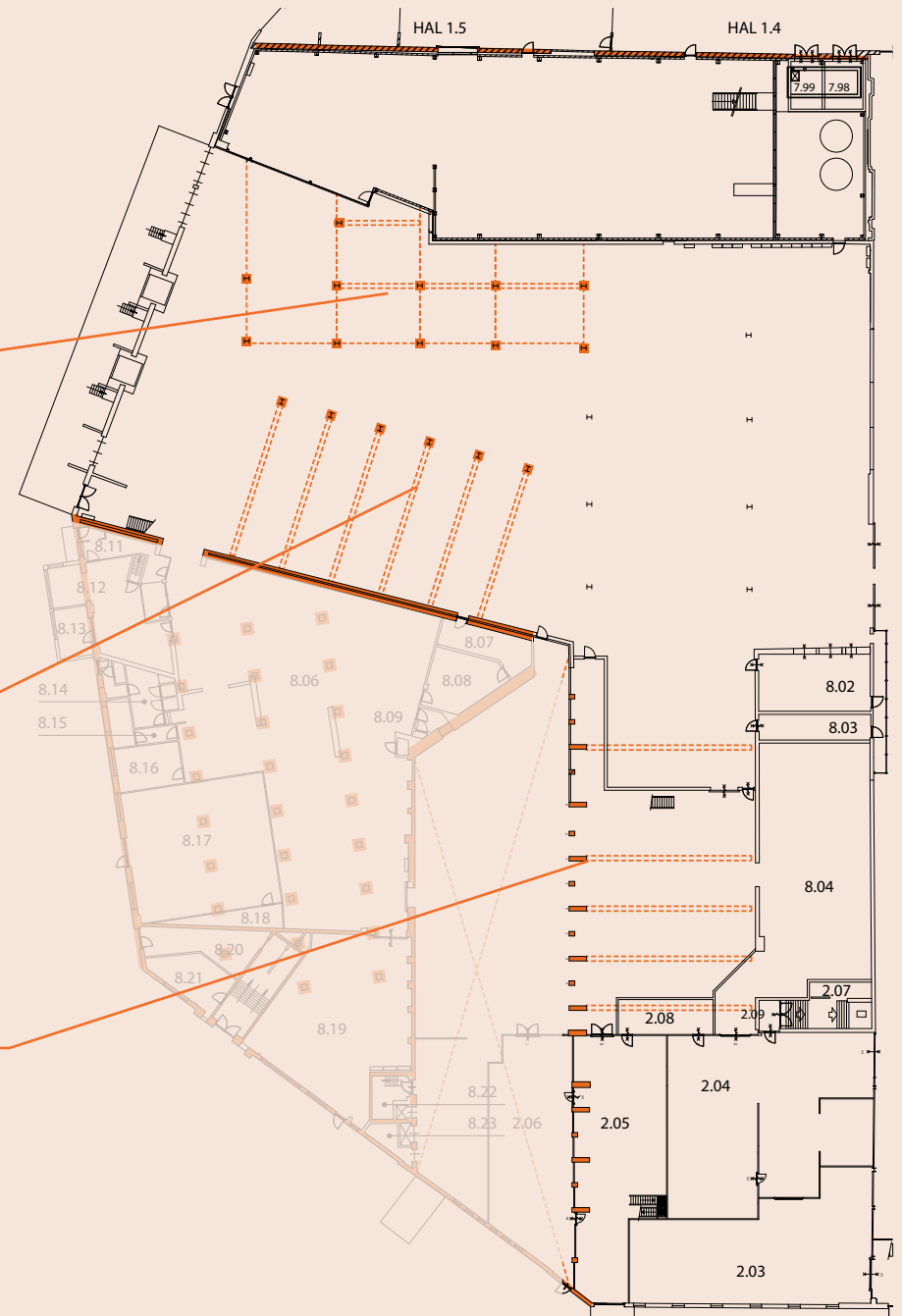
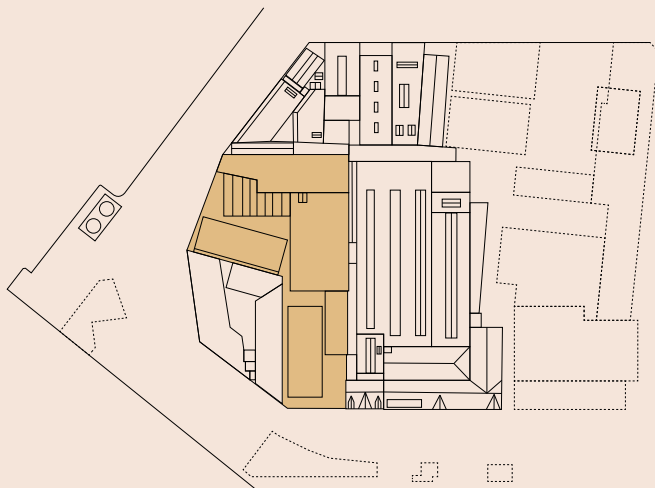
- Structuurwaarde: groot, als onderdeel van de loodsen en hallen aan de Nassaukade en de eerste uitbreiding richting de Nassauhaven
- Architectonische waarde: gering, de oorspronkelijke gebouwdelen zijn verdwenen of slecht herkenbaar
- Materiële waarde: groot, deels bewaard gebleven spantconstructies uit 1920
- Immateriële waarde: niet specifiek / nader te onderzoeken

Verpakkingszaal: begane grond

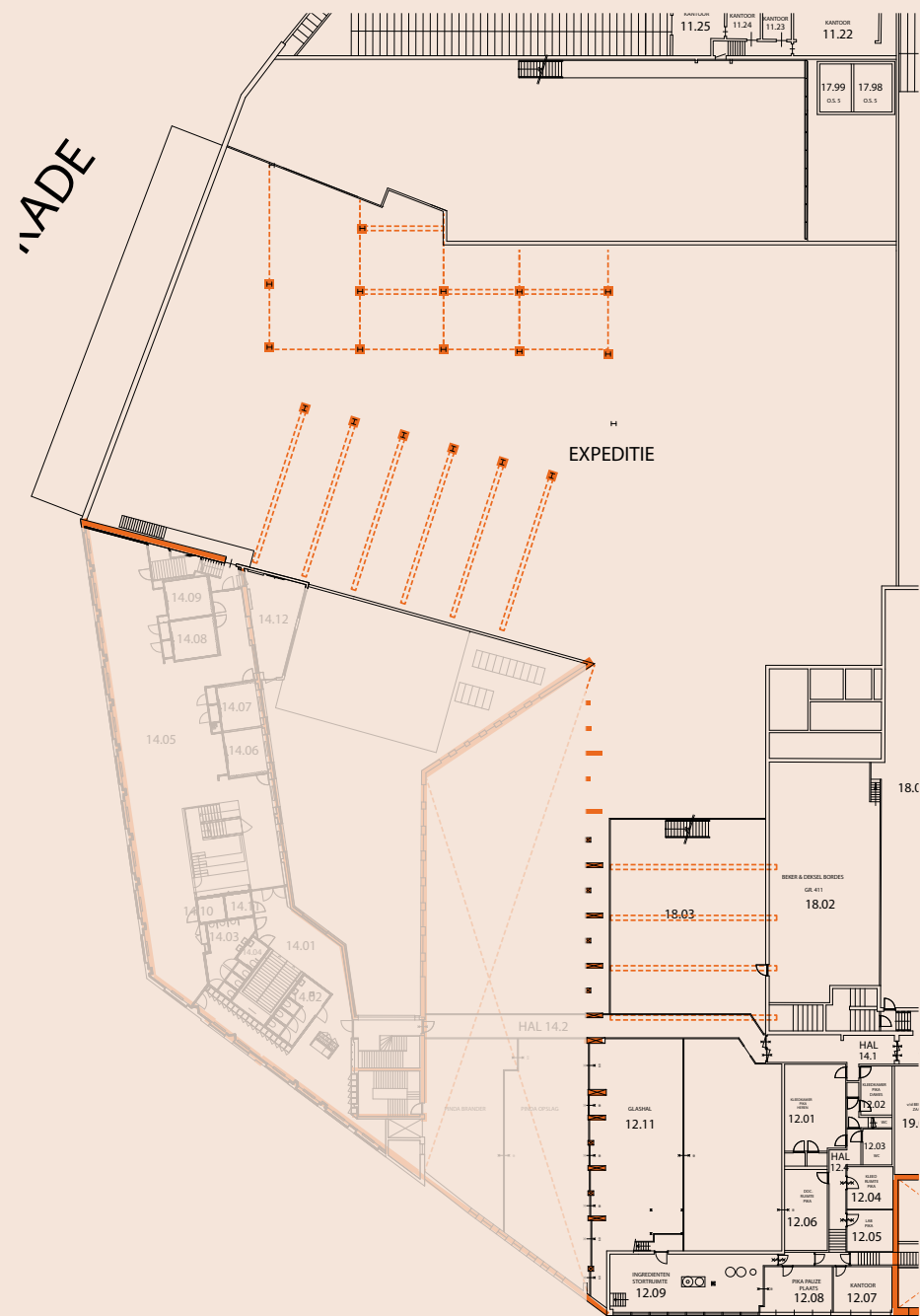
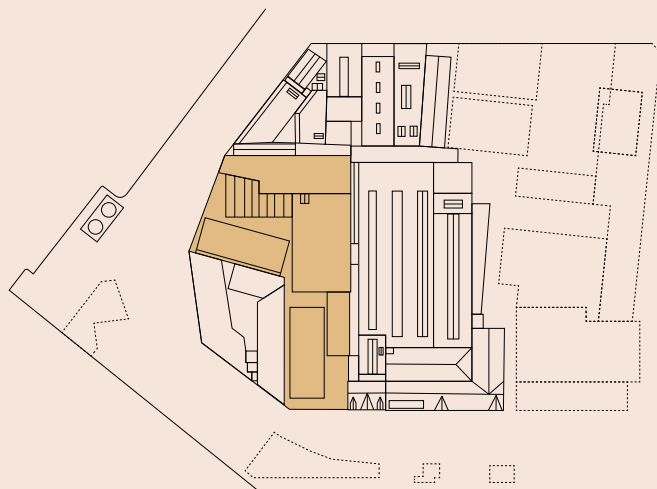
Historisch waardevolle elementen:

- Stalen kolommen en spantconstructie van de 'Korte- en Lange Poot' van de verpakkingszaal
- Stalen kolommen en spantconstructie van de voormalige werkplaatsen (4 kappen)
- Betonnen kolommen richting Kuiperij

Verpakkingszaal: eerste verdieping

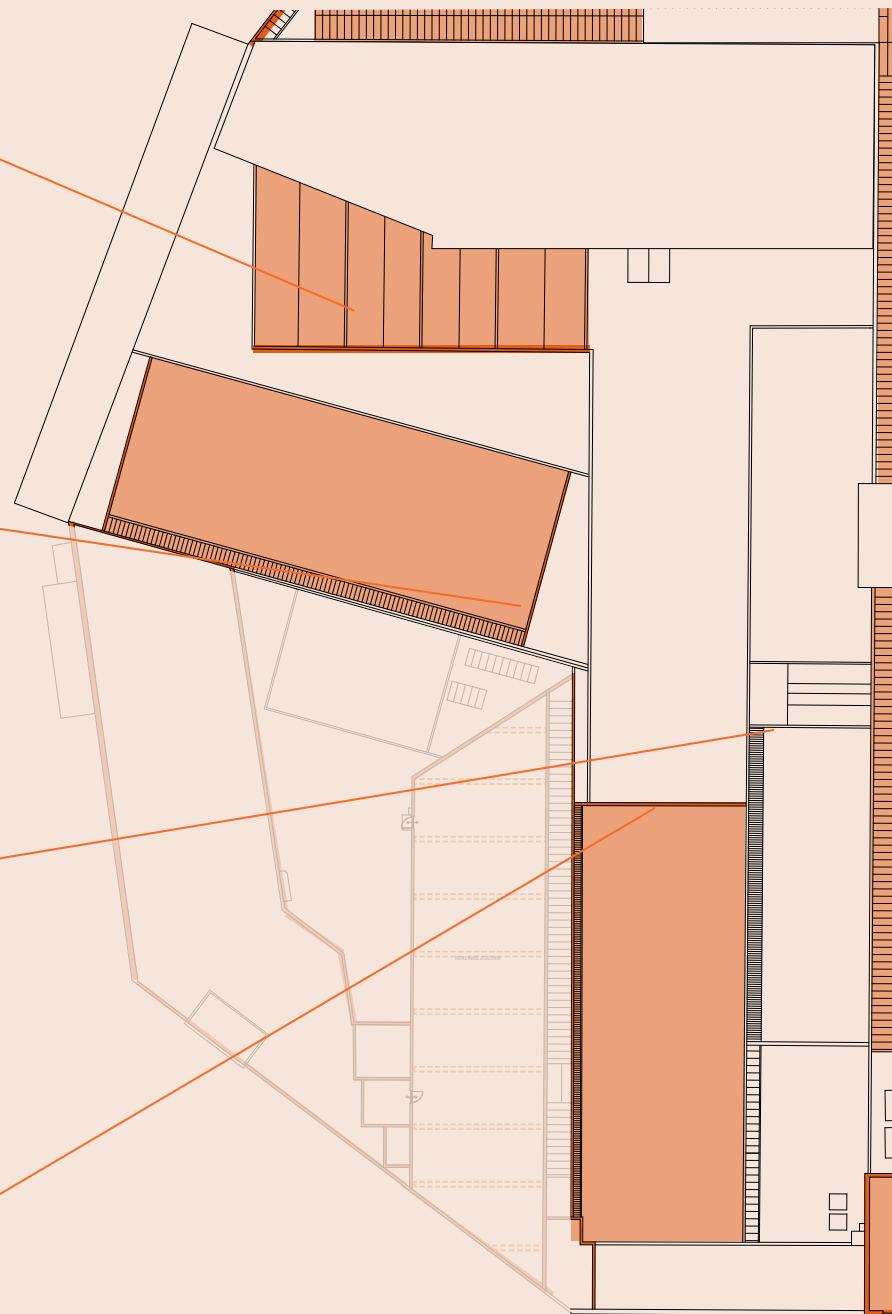
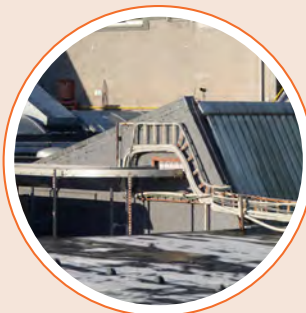
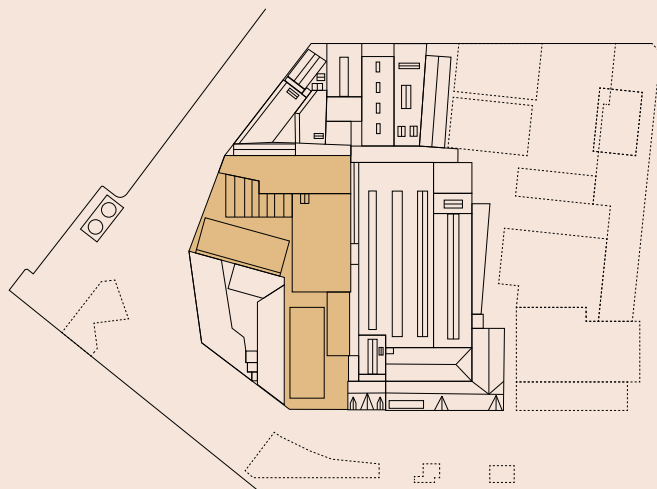
Geen historisch waardevolle elementen.

Verpakkingszaal: gevels en dak

Historisch waardevolle elementen:

- Gemetselde zijkant van spanten verpakkingszaal (vermoedelijk ook metselwerk achter plaatmateriaal)
- Vier kappen van de voormalige werkplaatsen

Kuiperij en Becelhuis

bouwjaar: 1928

wijzigingen: o.a. 1938, 1961

Oorspronkelijk ontwerp

De kuiperij en het Unox- of later Becelhuis zijn gelijktijdig gebouwd in 1928 op de hoek van de Nassaukade en Nassauhaven. De Kuiperij als uitbreiding op de verpakkingshal en het latere Becelhuis als kantoor- en personeelsgebouw.

Hoofdpopzet

Beide gebouwen bestaan uit drie bouwlagen, waarbij de kuiperij hoger is door een verhoogde begane grond en kap. Samen vormen de gebouwen een U-vorm in de oksel van de L-vormige verpakkingshal, oorspronkelijk rondom een open binnenplaats. De kuiperij heeft een trapeziumvormige plattegrond, het Becelhuis een L-vorm die met een knik afbuigt richting de Nassauhaven. De bouw delen zijn gescheiden door een verticaal volume met daarin de liftschacht en trappen.

Exterieur

De kuiperij en het Becelhuis hebben een verschillende uitstraling, maar komen overeen in de rationele bouwstijl in baksteen met subtiële detaillering. De kuiperij heeft bijvoorbeeld in de traveeën tussen de vensters een verticaal verband met een iets uitkragende rollaag als dorpel, zoals we die ook bij het technische magazijn zien. De zijgevels zijn soberder uitgevoerd met vlakken van stalen profielen, ingevuld met baksteen. Het Becelhuis is meer horizontaal in opzet, met een doorlopende rollaag boven de derde verdieping. De vensters zijn groter en vierkanter, oorspronkelijk bestaand uit twaalf vlakken met een stalen roede-verdeling. De entree van het Becelhuis werd verfraaid door een opgaand deel met risaliet en bijzondere vensters.

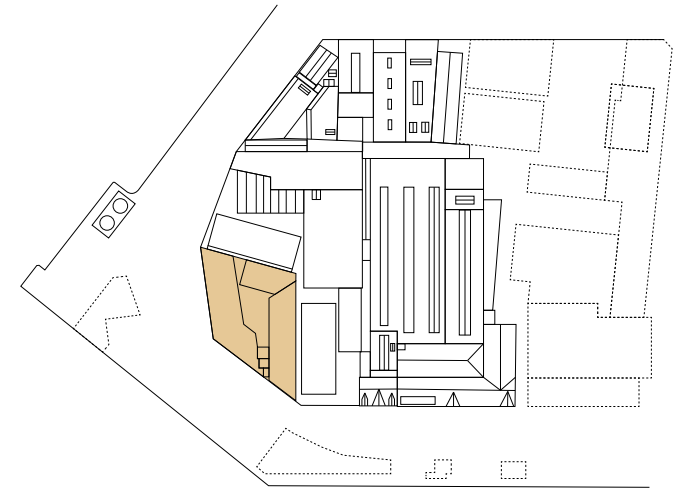
Interieur

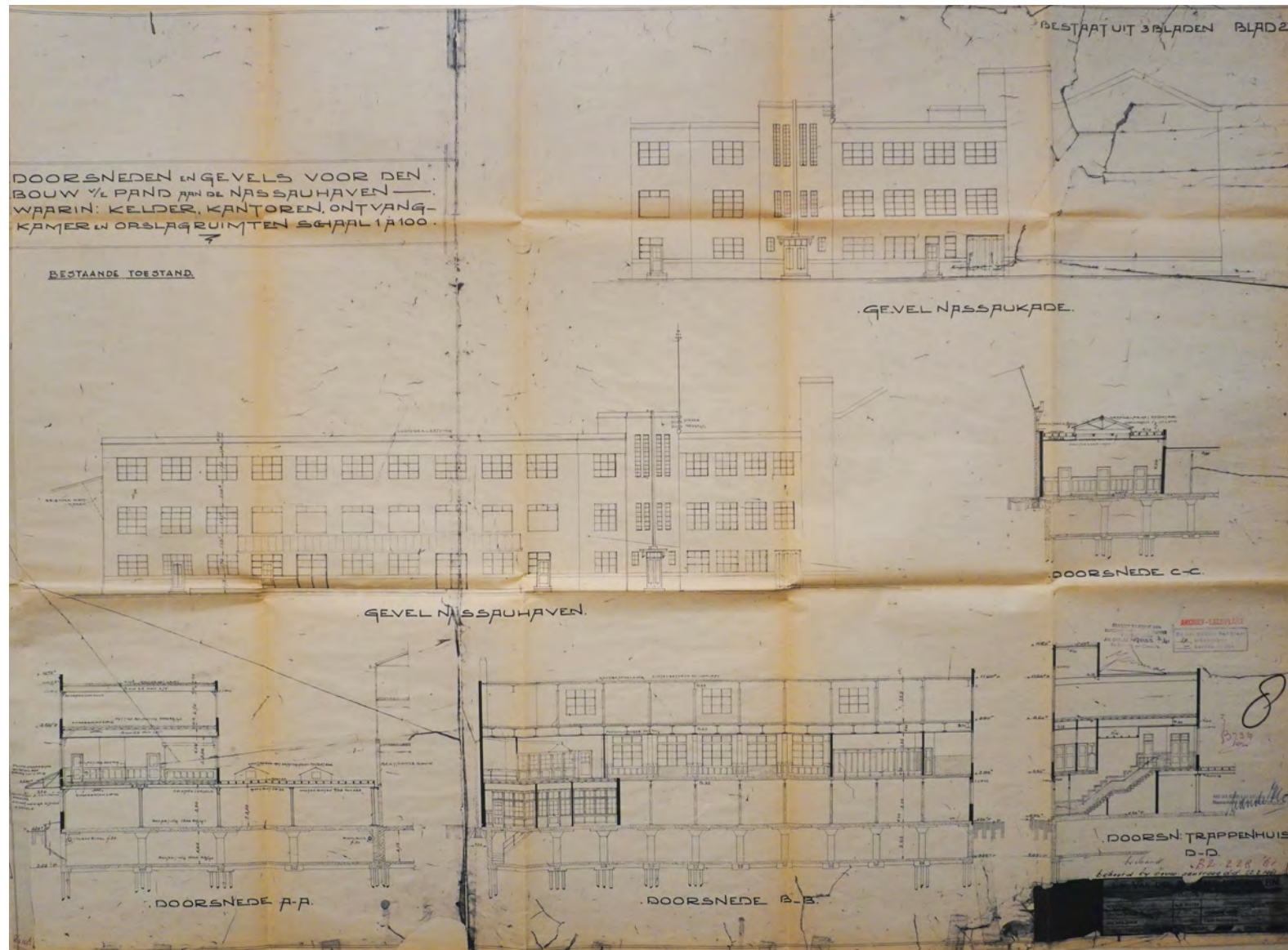
De kuiperij is op de begane grond iets verbreed en staat daar in open verbinding met de verpakkingshal. Een lichtstraat maakt de verbinding tussen de kapconstructie van de hal en de bovengelegen verdiepingen van de kuiperij. De kolommen verschillen hier van dikte, waarbij de zwaardere kolommen ook de spanten van de verpakkingshal dragen. Op de verdiepingen is de zware betonnen constructie dominant, terwijl op de bovenste verdieping de stalen spanten het beeld bepalen. In het Becelhuis is de monumentale trap, met vooral het glas-inlood bepalend voor het karakter. De grote ramen zorgen hier voor een licht interieur.

Historische ontwikkeling en huidige situatie

De kuiperij en het Becelhuis vormden zich oorspronkelijk samen met de verpakkingshal rondom een open binnenplaats. In 1938 werden de eerste verbouwingen gedaan aan de gebouwen. Zo werd de binnenplaats dicht gebouwd en werd een kleedruimte gemaakt voor het restaurant personeel. In datzelfde jaar werd de kelder van de kuiperij verbouwd tot gasvrije kelder (schuilkelder), hiervoor werden zware gasdichte deuren en luchtsluizen aangebracht. Het Becelhuis werd onder andere in 1949 en 1961 aangepast. In die jaren werden er respectievelijk een nieuwe lunchkamer en een nieuwe proefbakkerij in het gebouw gemaakt. Tijdens deze laatste verbouwing is ook de gevel versoberd door het verwijderen van het opgaande deel bij de entree. Tot 1978 was de begane grond grotendeels in gebruik als onderdeel van de expeditie, hiervoor werden in 1973 nog extra kantoren toegevoegd. Na 1978 kwam de begane grond in gebruik als koelruimte. De huidige kantoorinrichting met houten inbouw is naar ontwerp van JDW architecten in 2020 gerealiseerd.

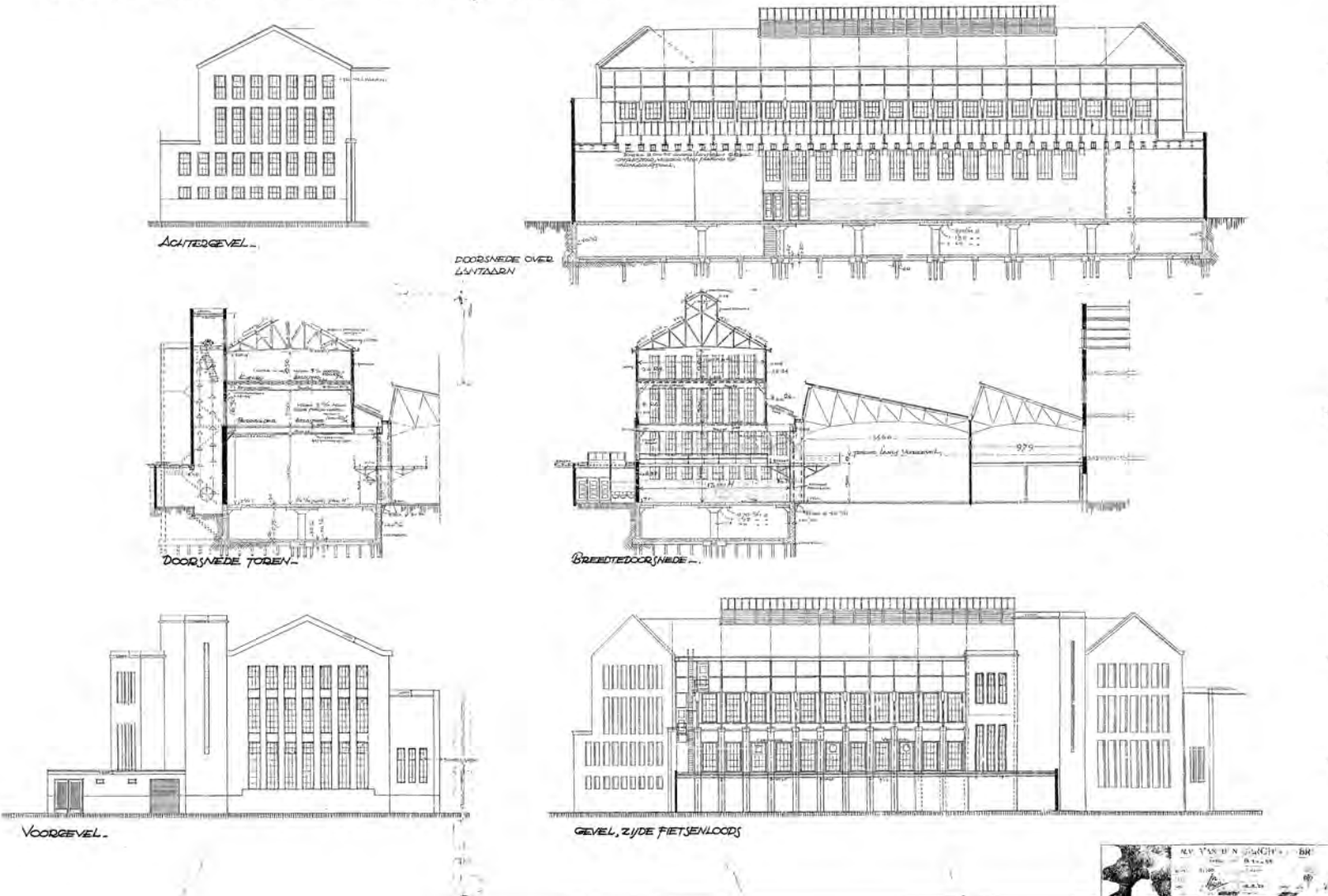
↓↓ Foto van de nieuwe kuiperij en het Becelhuis, circa 1930 [Upfield]

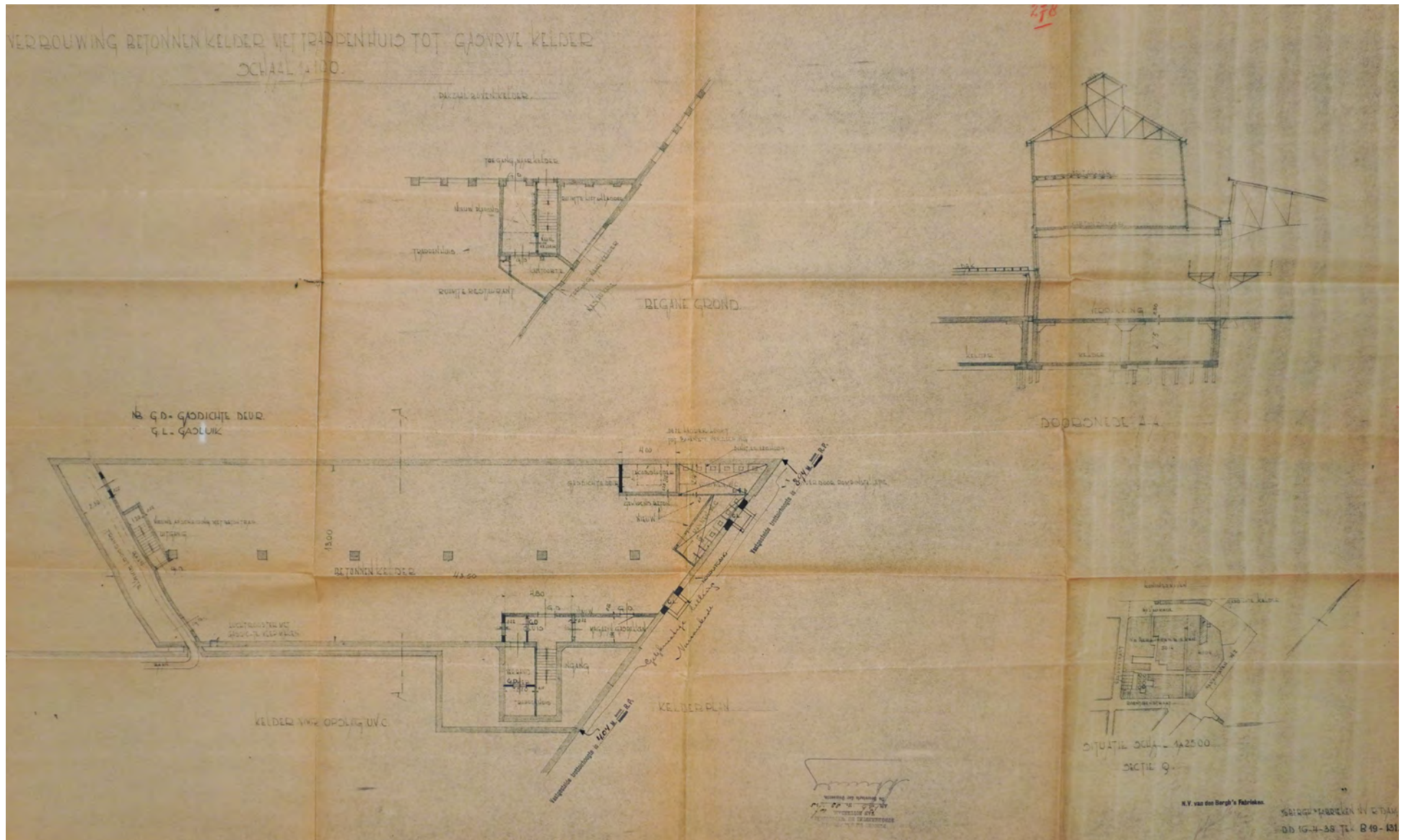

UITBREIDING — GROOTE VERPAKKING — MET — KUIPERIJ — SCHAAL — 1:100 —

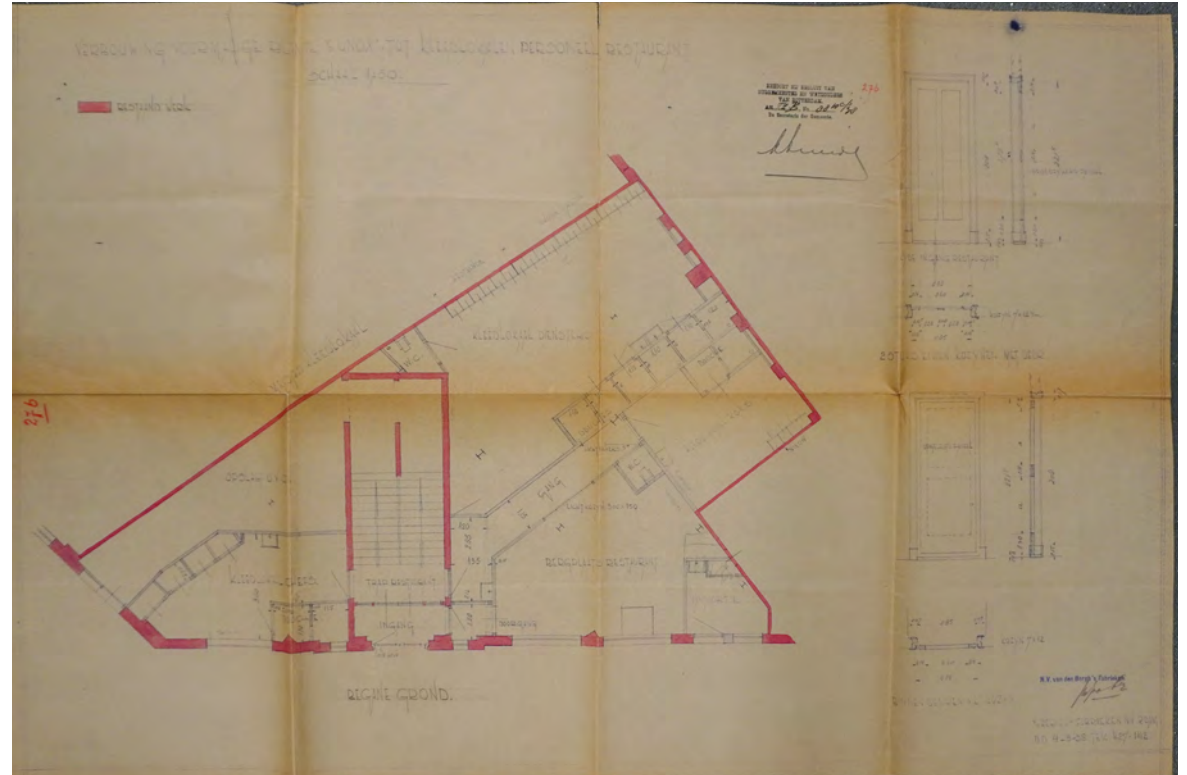
IN 3 BLADEN
BLAD 3

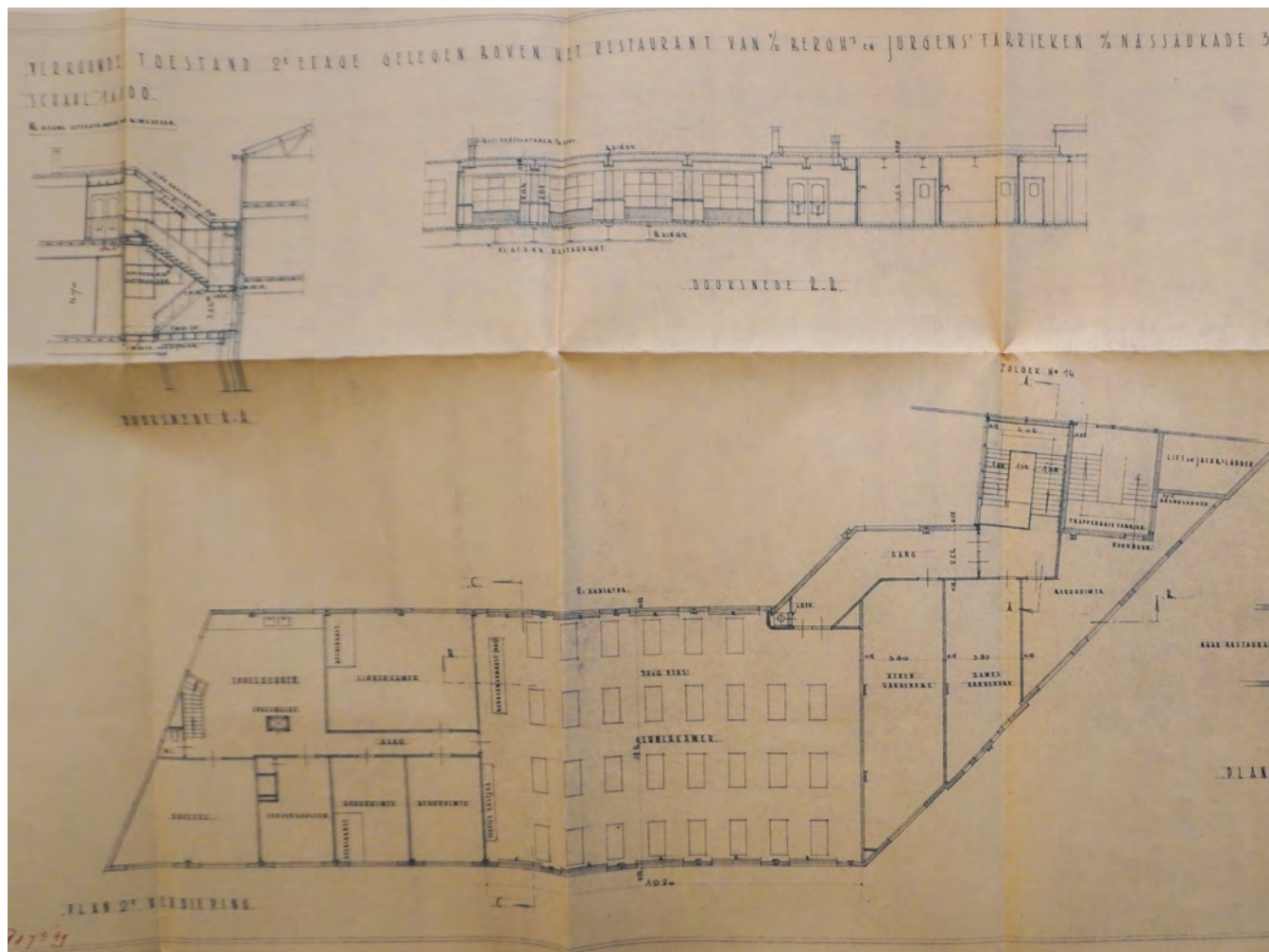

- ↓ Groepsfoto voor het Becelhuis, circa 1930 [Upfield]
 ↓↓ Diner in het Becelhuis, z.j. [Upfield]

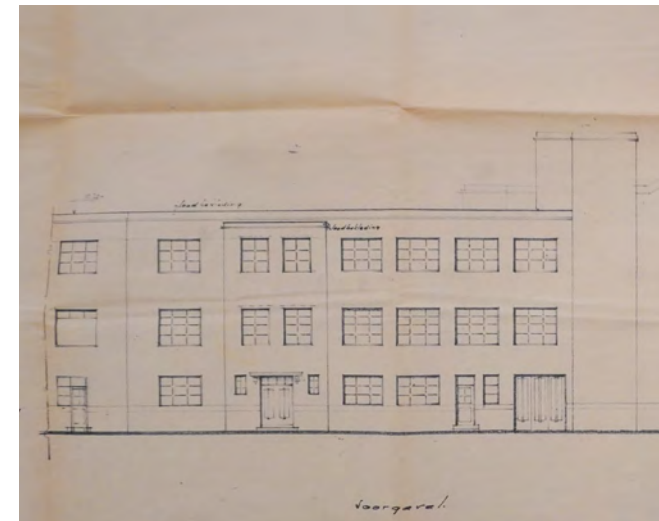
- ↓ Entree bij restaurant, 1938 [AU]

↓ Verbouwing van opslagzolder naar nieuwe lunchkamer, 1949 [SAR]

↓ Proefbakkerij en nieuwe entree, 1961 [AU]

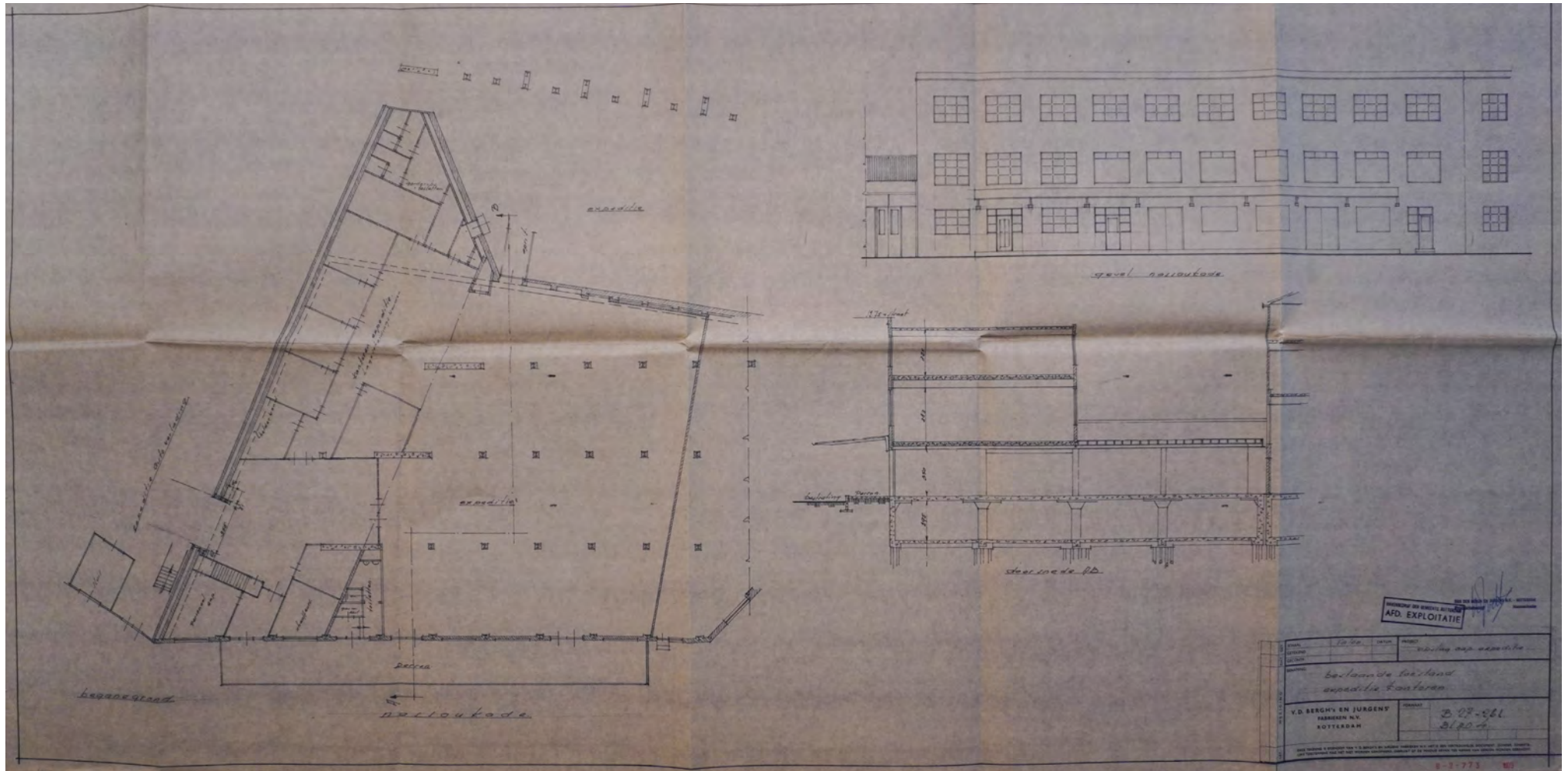

↓ Lunchkamer op de eerste verdieping, z.j. [Upfield]

↓ Verpakking met op de achtergrond de kolommen en vensters van de kuiperij, z.j. [Upfield]

Kuiperij en Becelhuis: cultuurhistorische waarde

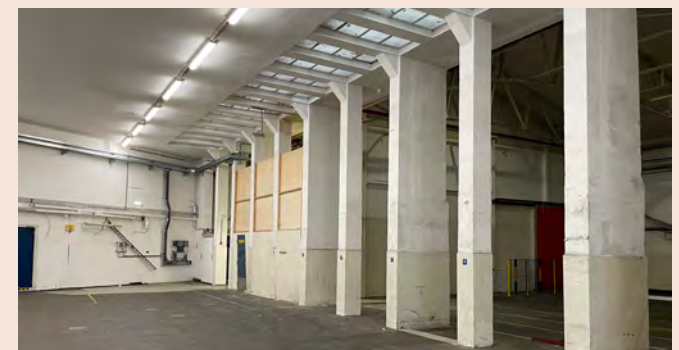
De kuiperij net het Becelhuis zijn gelijktijdig gebouwd, maar hebben een andere rol in het verhaal van de fabriek. De kuiperij is altijd onderdeel geweest van het verpakkings- en verschepingsproces van de fabriek. Het gebouw is vrij goed bewaard gebleven, maar de hoge vensters zijn deels dichtgezet. Het Becelhuis was deels onderdeel van het verschepingsproces, maar gaf ook ruimte aan het personeel. De trap is een herkenbare locatie in het fabrieksgebouw, maar het gebouw is sterk versoberd door de nieuwe vensters en gevelafwerking.

Becelhuis

- Structuurwaarde: groot, als afsluiting van de reeks hallen en loodsen met kantoren aan de Nassauhaven
- Architectonische waarde: basiswaarde, verschaald door wijzigingen, maar intern is de 'monumentale' trappartij nog aanwezig
- Materiële waarde: groot, gaaf bewaard gebleven draagconstructie (beton en spanten) uit de jaren twintig.
- Immateriële waarde: groot, als representatieve hoek van de fabriek voor ontvangst van gasten

Kuiperij

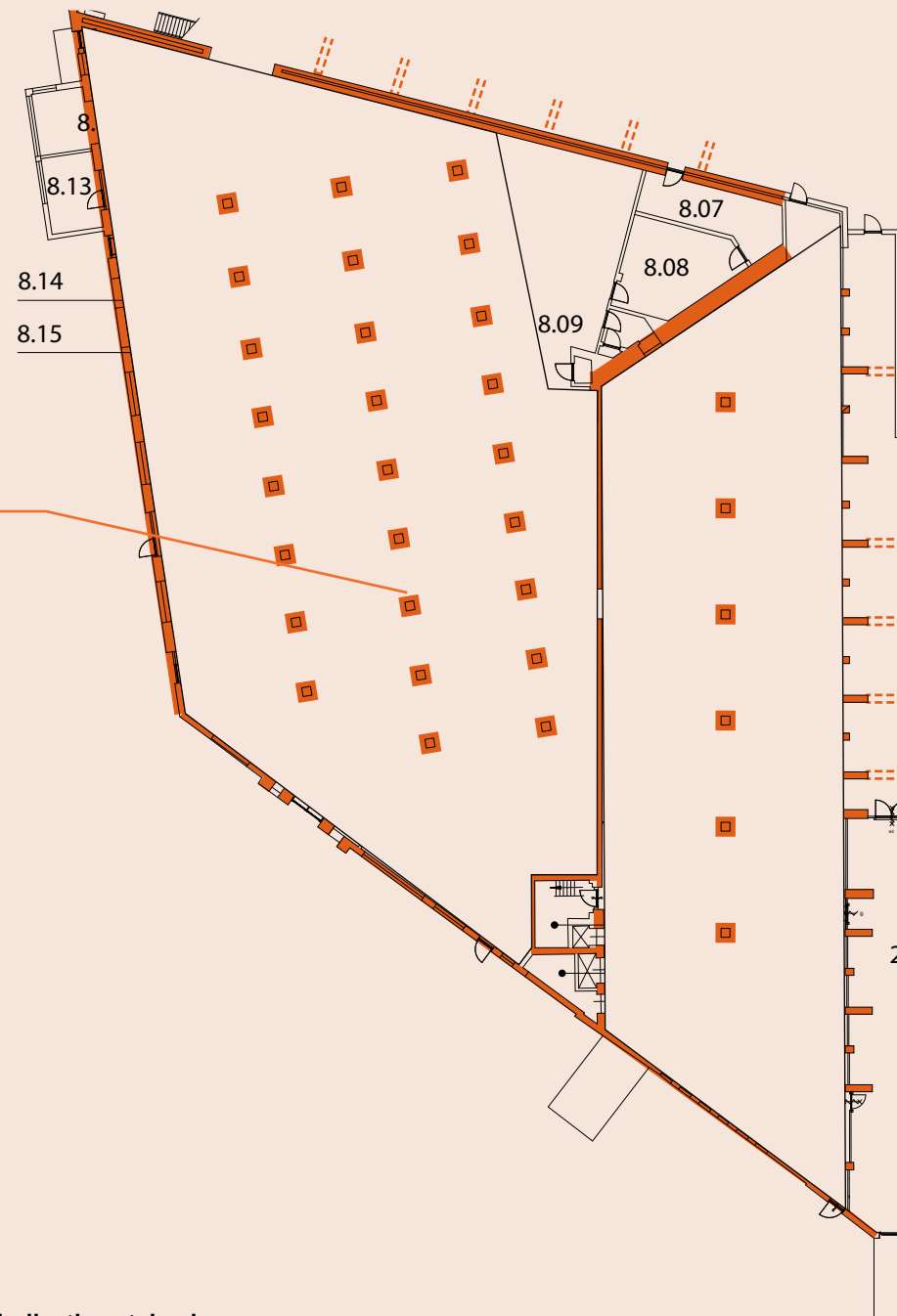
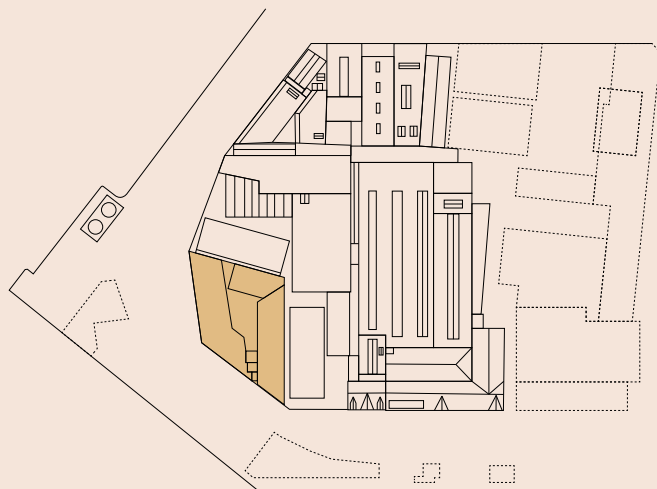
- Structuurwaarde: groot, als beëindiging van de representatieve fabriekswand aan de Nassaukade
- Architectonische waarde kuiperij: groot, vanwege de gaaf bewaard gebleven constructie, het bouwvolume met de van buiten zichtbare vakwerkconstructie (met weliswaar dichtgemetselde ramen) en de herkenbaar gebleven indeling.
- Materiële waarde: groot, gaaf bewaard gebleven draagconstructie (beton en spanten) uit de jaren twintig, inclusief details.
- Immateriële waarde: niet specifiek / nader te onderzoeken

Kuiperij en Becelhuis: kelder

Historisch waardevolle elementen:

- betonconstructie

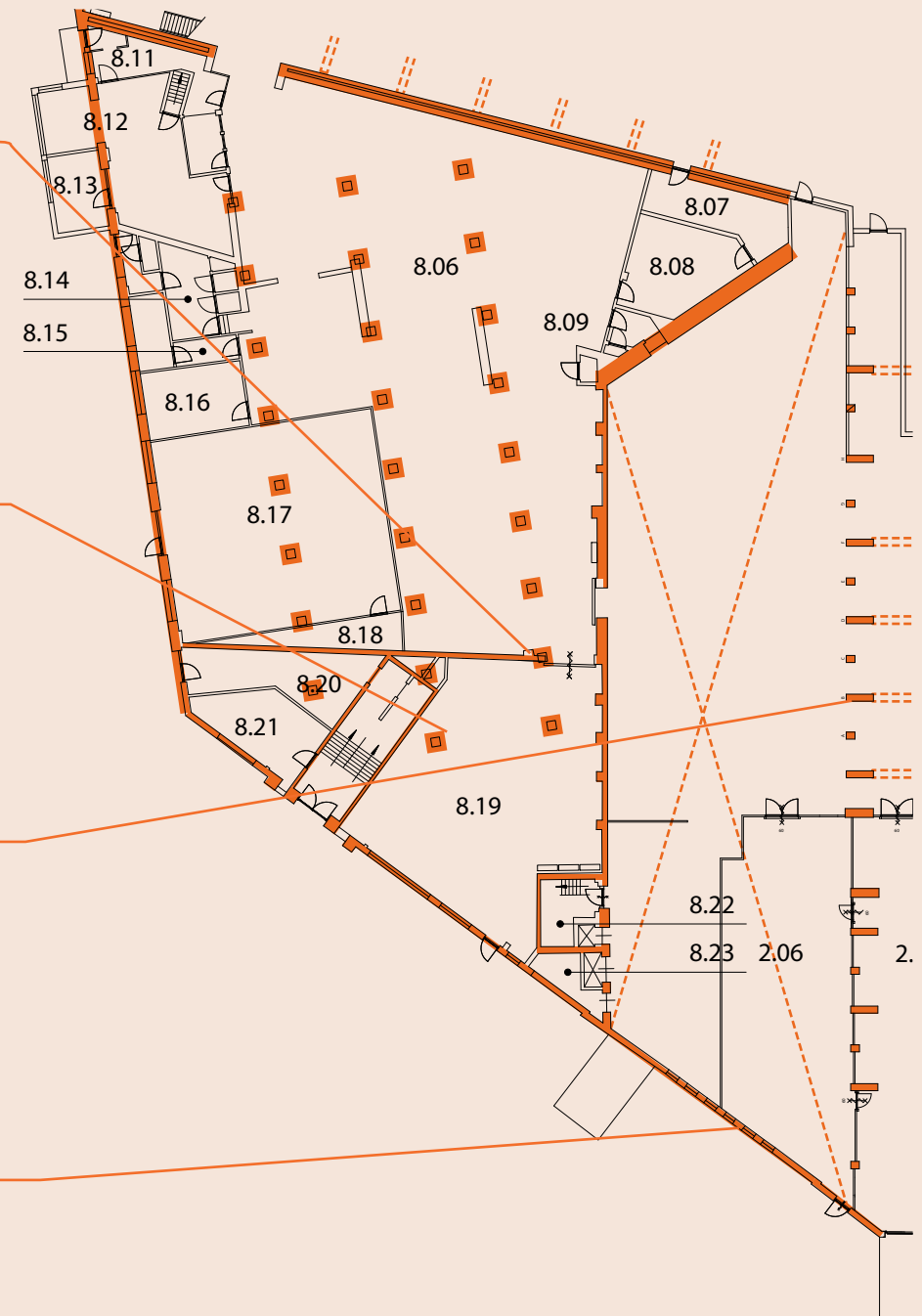
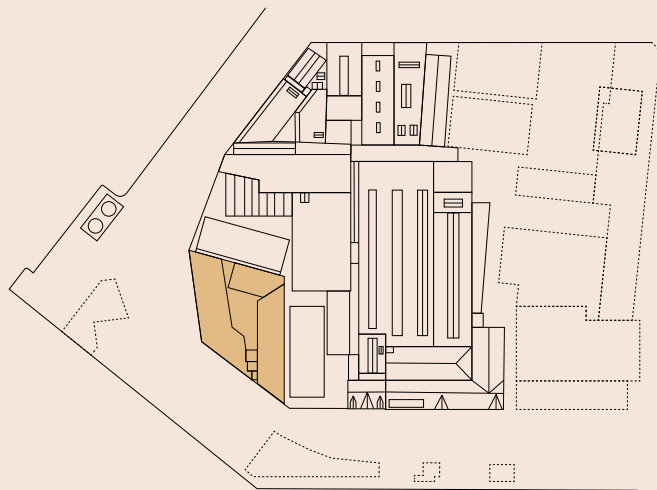

*indicatieve tekening

Kuiperij en Becelhuis: begane grond

Historisch waardevolle elementen:

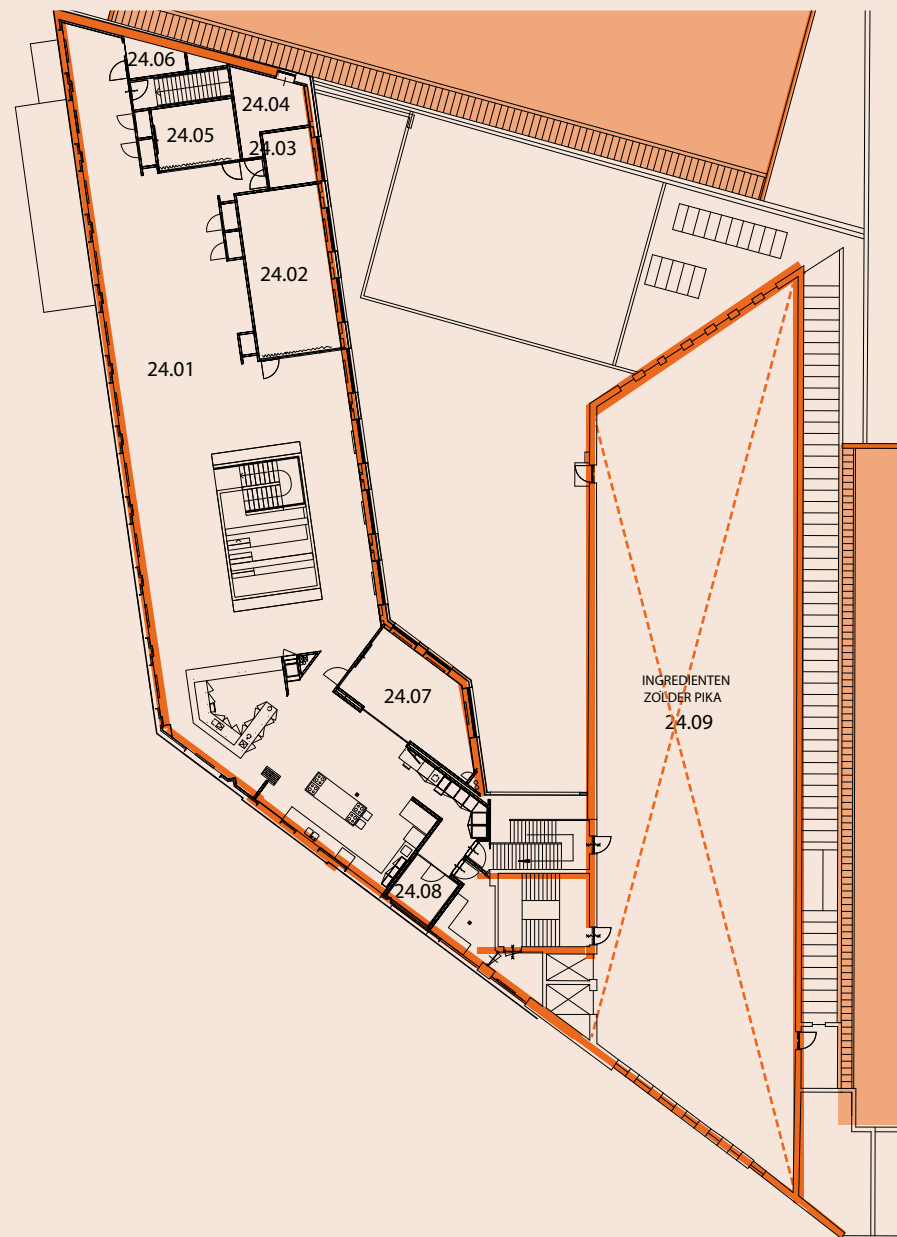
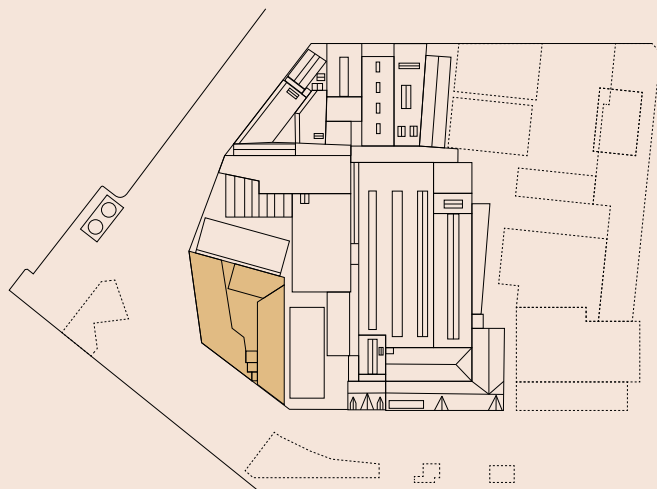
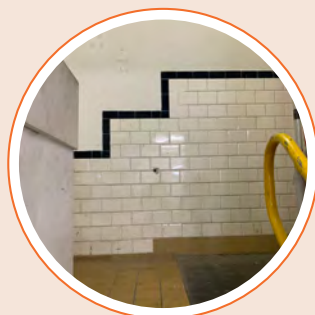
- Buitenmuren
- Betonconstructie, kolommen en verdiepingvloer (deels achter verlaagd plafond)
- Staalconstructie, kolommen en liggers
- Lichtstraat (verbinding verpakkingshal - kuiperij)

Kuiperij en Becelhuis: eerste en tweede verdieping

Historisch waardevolle elementen:

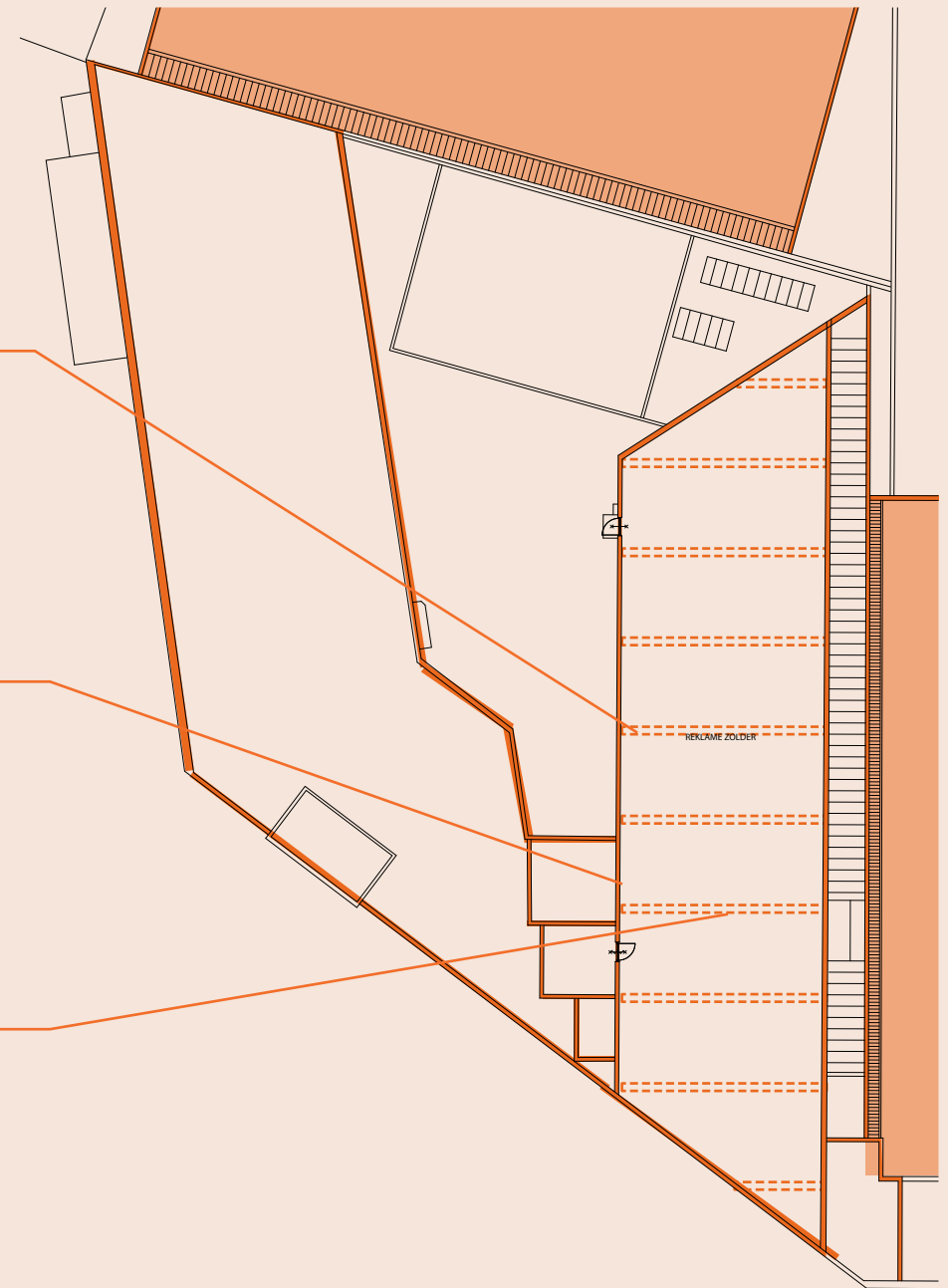
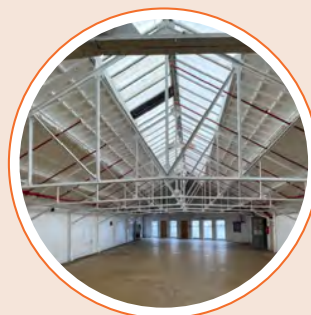
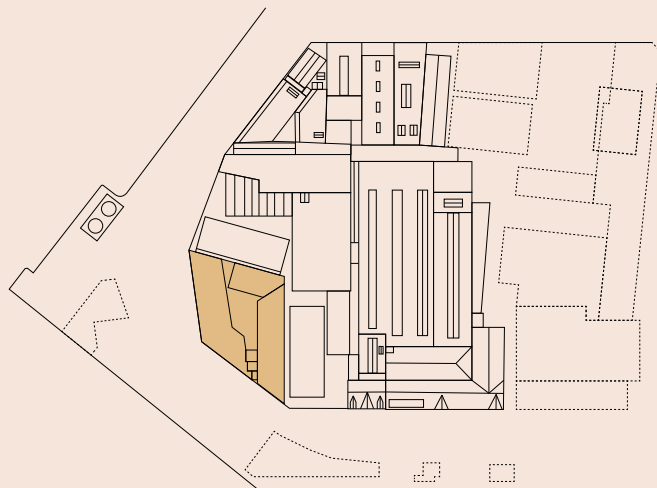
- Buitenmuren
- Betonconstructie met kolommen en liggers

Kuiperij en Becelhuis: derde verdieping

Historisch waardevolle elementen:

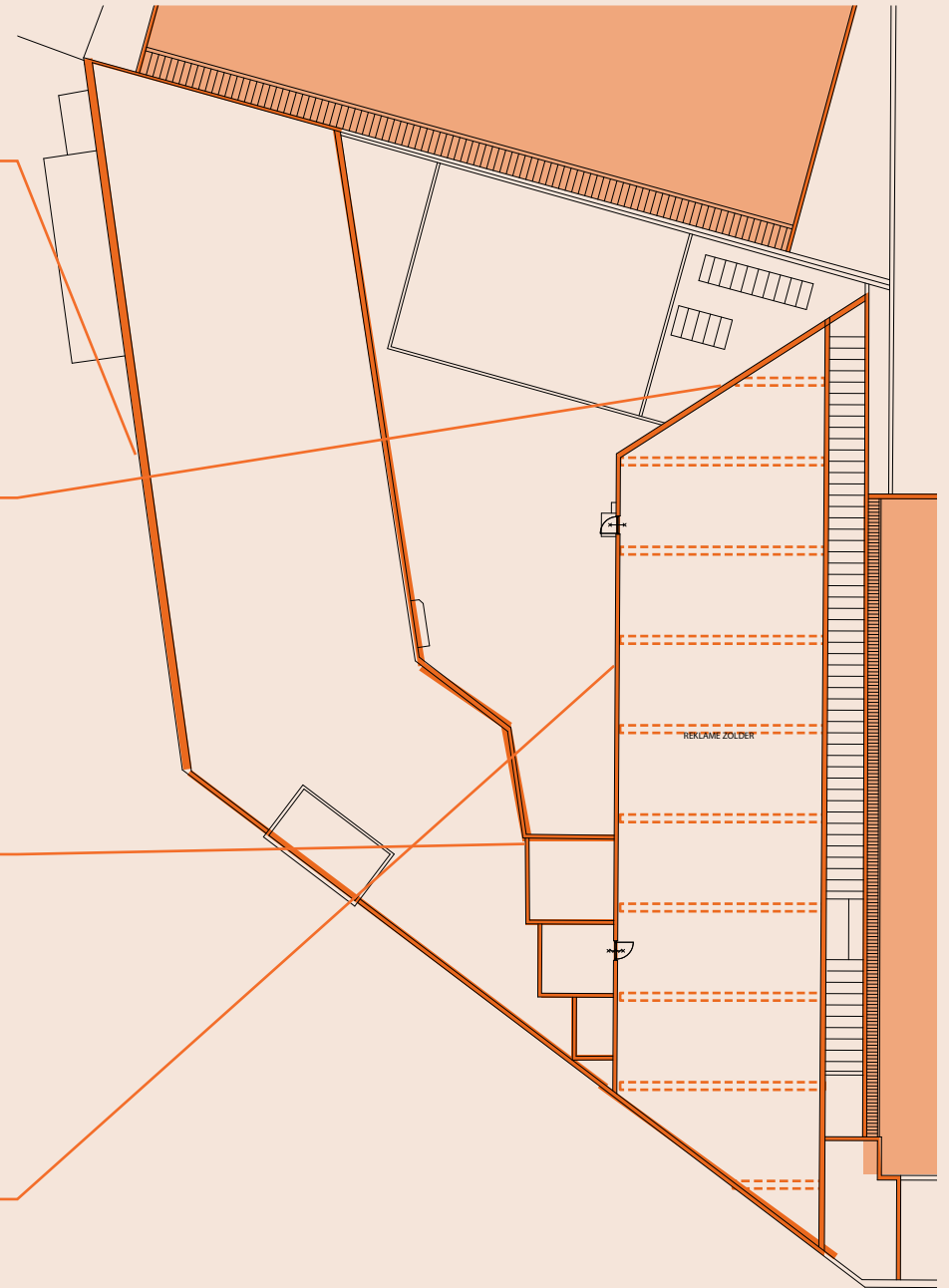
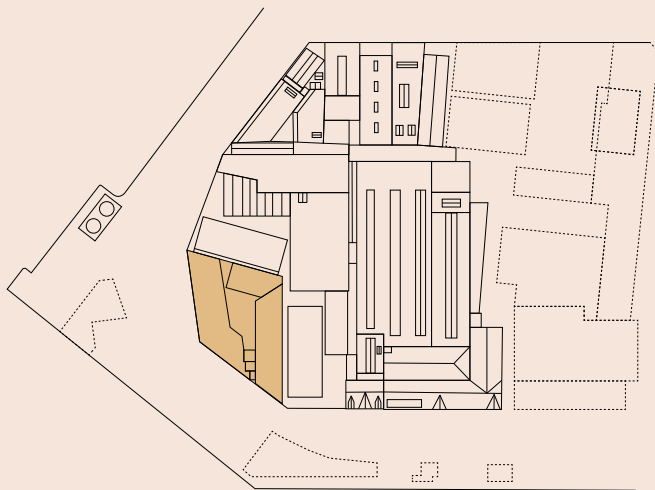
- Buitenmuren
- Spantconstructie en kolommen met windverband in de wanden
- Casetteconstructie van het dak

Kuiperij en Becelhuis: gevels en dak

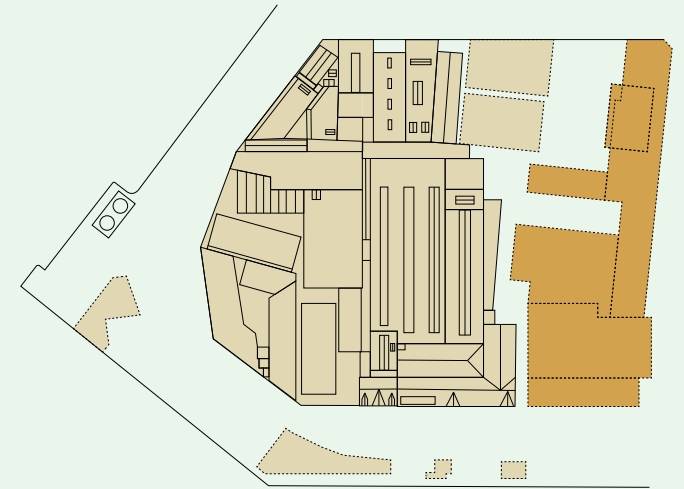
Historisch waardevolle elementen:

- Gemetselde gevels met metselwerkdetails
- Stalen vakwerkconstructie en kolommen bij kuiperij

Bouwdeel F - Nassaustraat

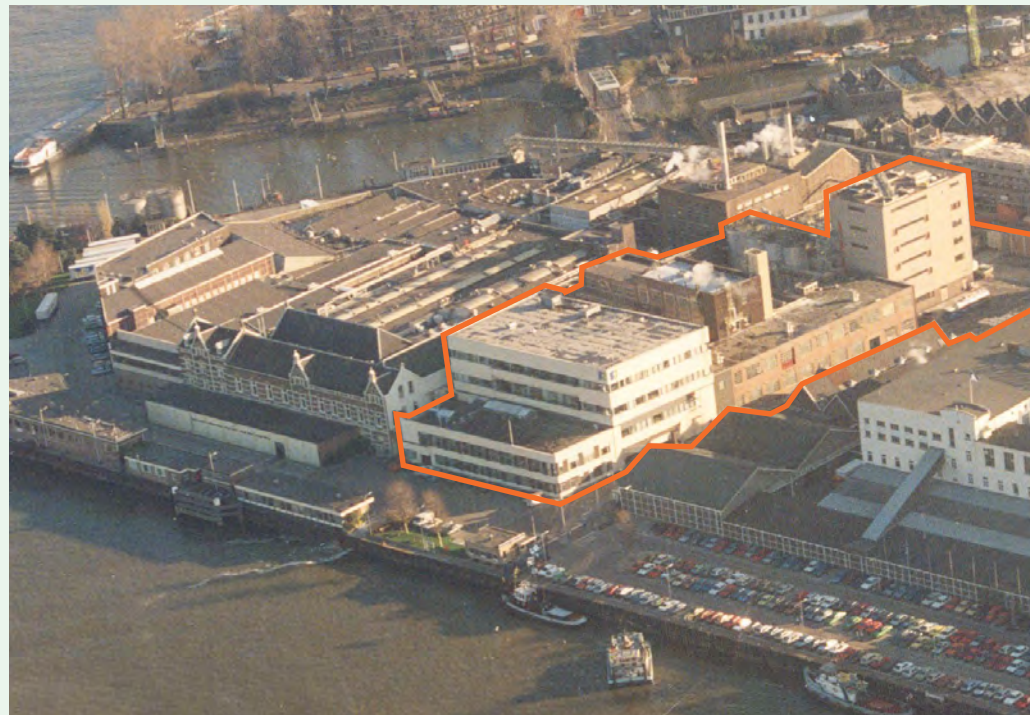
Het bouwdeel aan de rechterzijde van het oude fabrieksgebouw, gezien vanaf de Nassaukade, werd in stapjes bij het complex gevoegd. In de Nassaustraat en Roentgenstraat stonden woningen, die uiteindelijk voor de Tweede Wereldoorlog allemaal waren gesloopt. De fabrieksinrichting bestond aan de zijde van de Nassaukade uit opslag van vetten, verderop in de Nassaustraat kwam (op de tweede lijn) in 1914 de raffi, een hoog gebouw voor veraffinage. In stapjes ontstond langs de Nassaustraat een tweelaags gebouw, met drukkerij reclame en kantoren. Na de oorlog werd vlak achter de voorbouw aan de Nassaukade een hoger kantoorgebouw gerealiseerd, dat als het Blue Bandhuis bekend kwam te staan. Bij de Roentgenstraat ontwikkelde zich op de tweede lijn het tankpark, met opslagtanks voor ingrediënten. Hier verrees in 1983 een nieuwe raffi, die later werd omgebouwd tot Energiehuis. Bij de bouw van de Brug is de bebouwing aan de Nassaustraat gesloopt. In de plaats kwam een nieuw complex met een parkeergarage omgeven door kantoorgebouwen. Dit complex heeft, evenals de Brug, een andere eigenaar dan de fabriek en wordt in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten.

↓ Luchtfoto van de margarinefabriek met in het oranje kader de bebouwing langs de Nassaustraat, circa 1920 [SAR]

↓ Luchtfoto van de margarinefabriek. De bebouwing langs de Nassaustraat in het oranje kader loopt door tot de Roentgenstraat, circa 1980 [SAR]

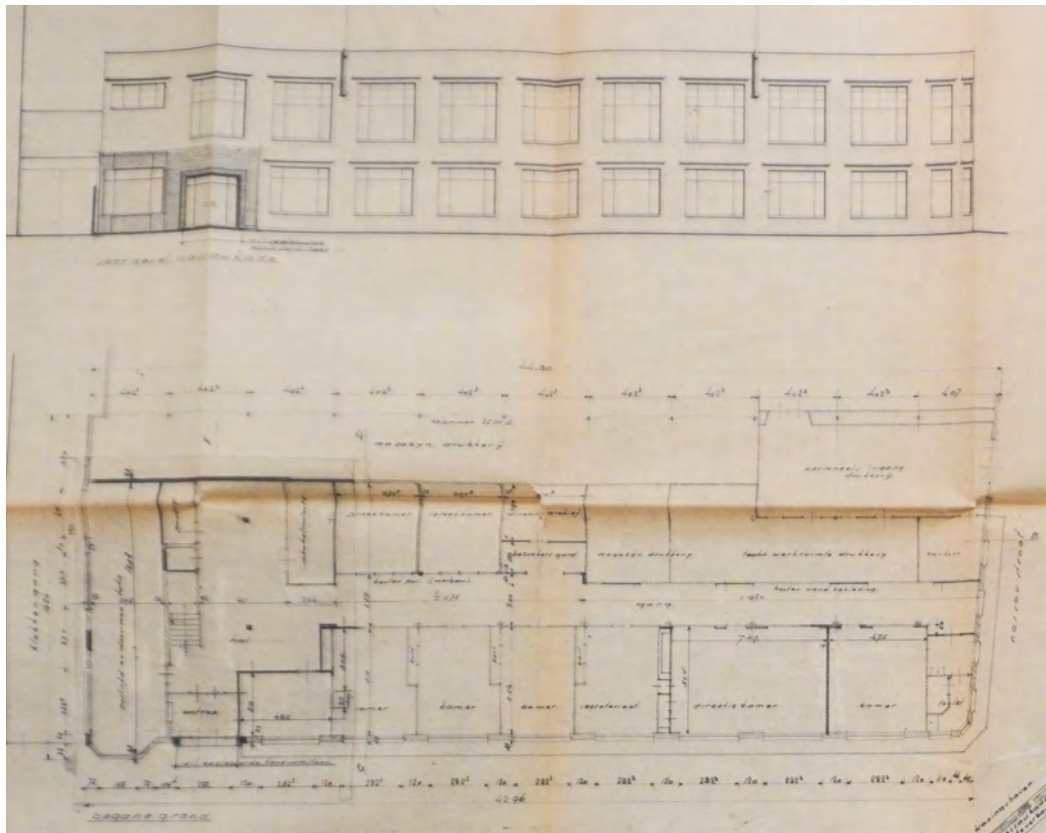
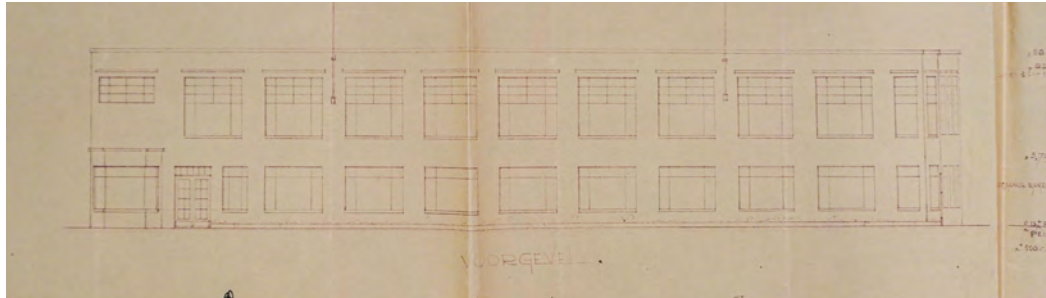

Kantoren hoek Nassaukade - Nassaustraat

- ↙ Guano loodsen behorend bij de margarinefabriek, circa 1920 [Upfield]
- ↓ Luchtfoto van de Guano loodsen behorend bij de margarinefabriek, circa 1920 [Upfield]
- ↙↘ Tekening van de voorgevel, met het kantoorgebouw op de hoek Nassaukade - Nassaustraat, 1933 [AU]
- ↓↘ Het kantoorgebouw op de, circa 1945 [Upfield]

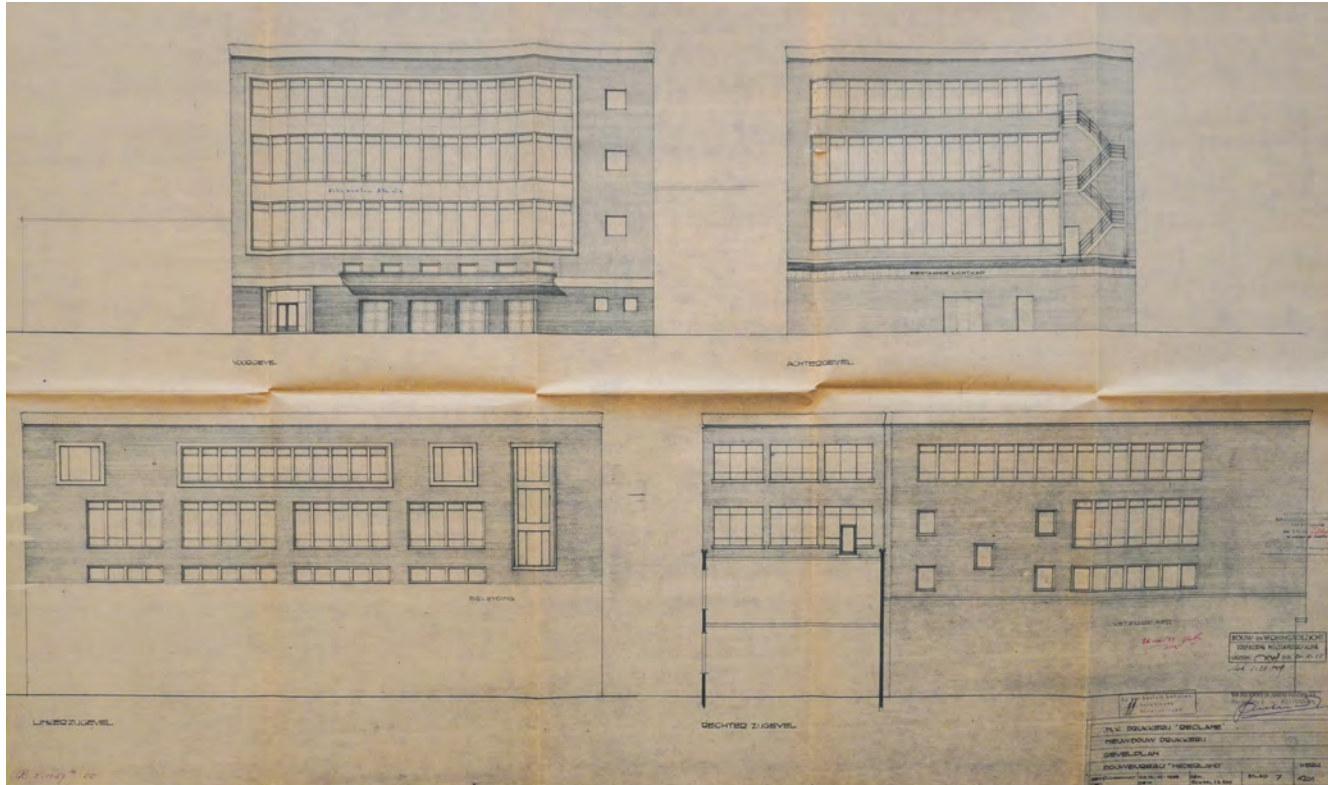
- ↓ Verbouwing van het nieuwe kantoorgebouw, 1936 [AU]
- ↓↓ Geveltekening en plattegrond voor de verbouwing van het kantoorgebouw, 1969 [AU]

- ↓ Foto van het kantoorgebouw gezien vanaf de Prins Hendrikkade op het Noordereiland, omstreeks 1950 [AU]

- ↓ Geveltekeningen voor de nieuwe drukkerij, later ook bekend als het Blue Band huis, 1955 [SAR]

- ↓ Luchtfoto van het Blue Band huis aan de Nassaustraat, circa 1980 [Upfield]
 ↓↓ Het kantoorgebouw en Blue Band huis gezien vanaf het Noordereiland, circa 1960 [Upfield]

- ↓ Luchtfoto van het Blue Band huis en kantoorgebouw met vernieuwde gevel, circa 1990 [Upfield]
- ↓↓ Luchtfoto met deBrug. Het Blue Band huis blijft staan onder de nieuwbouw, circa 2005 [Upfield]

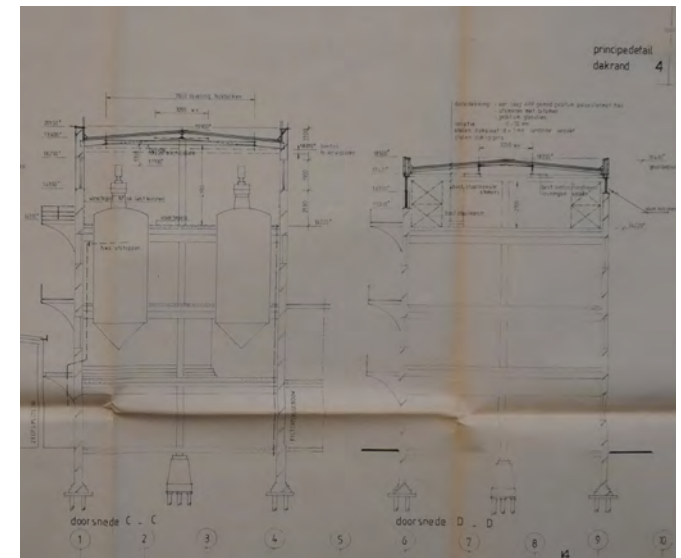
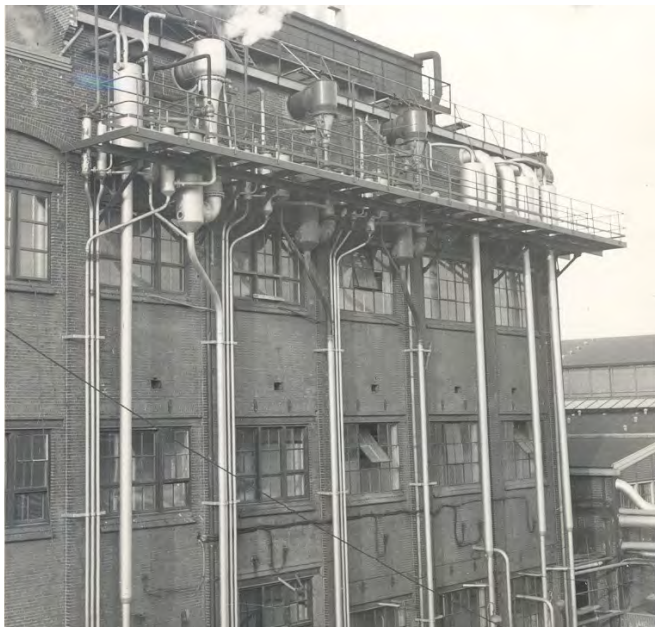
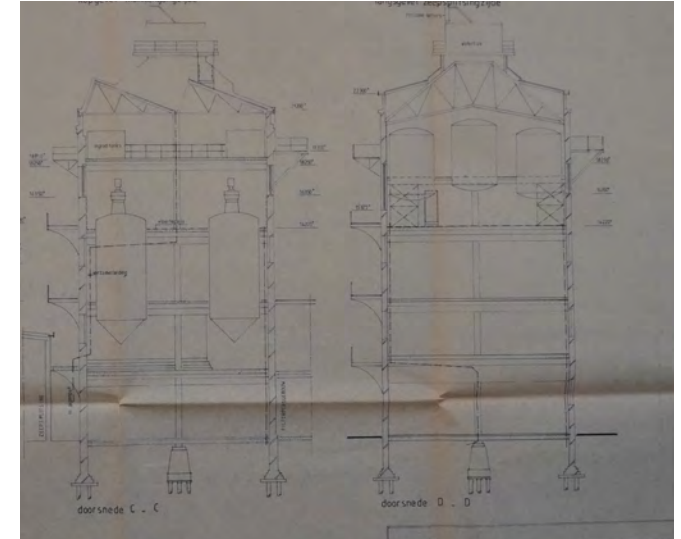
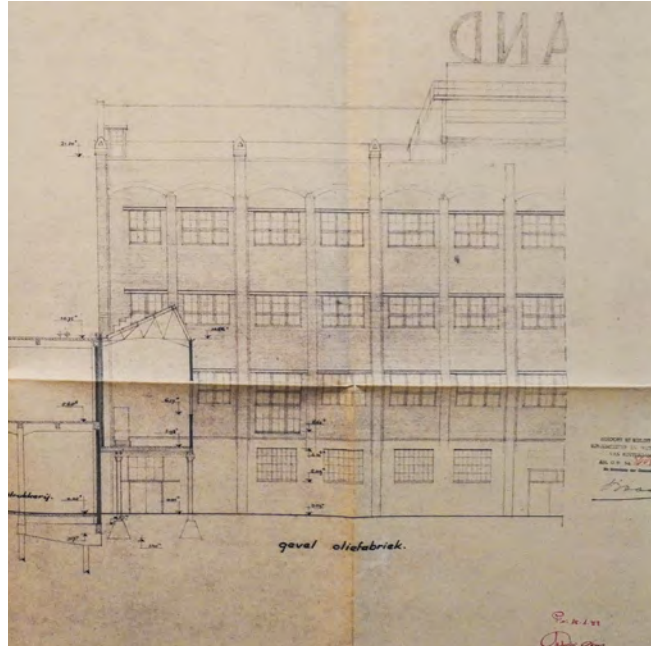
- ↓ Foto van het Blue Band huis en kantoorgebouw met vernieuwde gevel, circa 1995 [Upfield]
- ↓↓ Het Blue Band huis is vervangen door een nieuwe parkeergarage en kantoorgebouw, circa 2010 [Upfield]

Raffigebouw

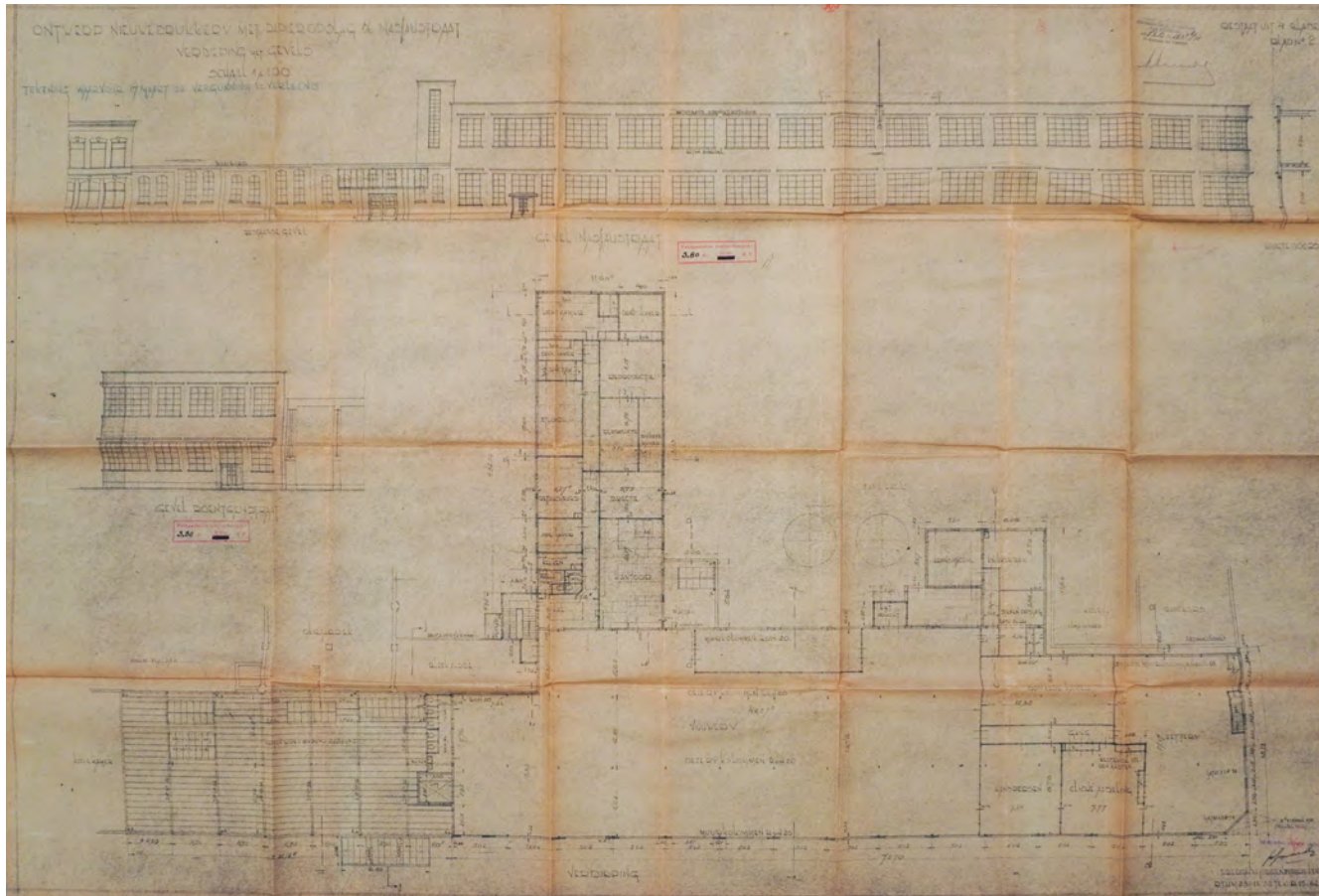
- ↙ Raffi vanaf het Brandweerplein, rond 1920 [Upfield]
- ↙ Foto van de nieuwe raffi rond 1920 [Upfield]
- ↓ Tekening voor de verbouwing van het Filterpersgebouw met op de achtergrond e raffi, 1951[Upfield]
- ↓↓ Fotomontage voor de plaatsing van het Blue Band logo in 1948 [SAR]

- ↓ Doorsnede van de raffi met de oorspronkelijke kap, 1987 [SAR]
- ↓↓ Doorsnede van de raffi met de vernieuwde kap, 1987 [SAR]

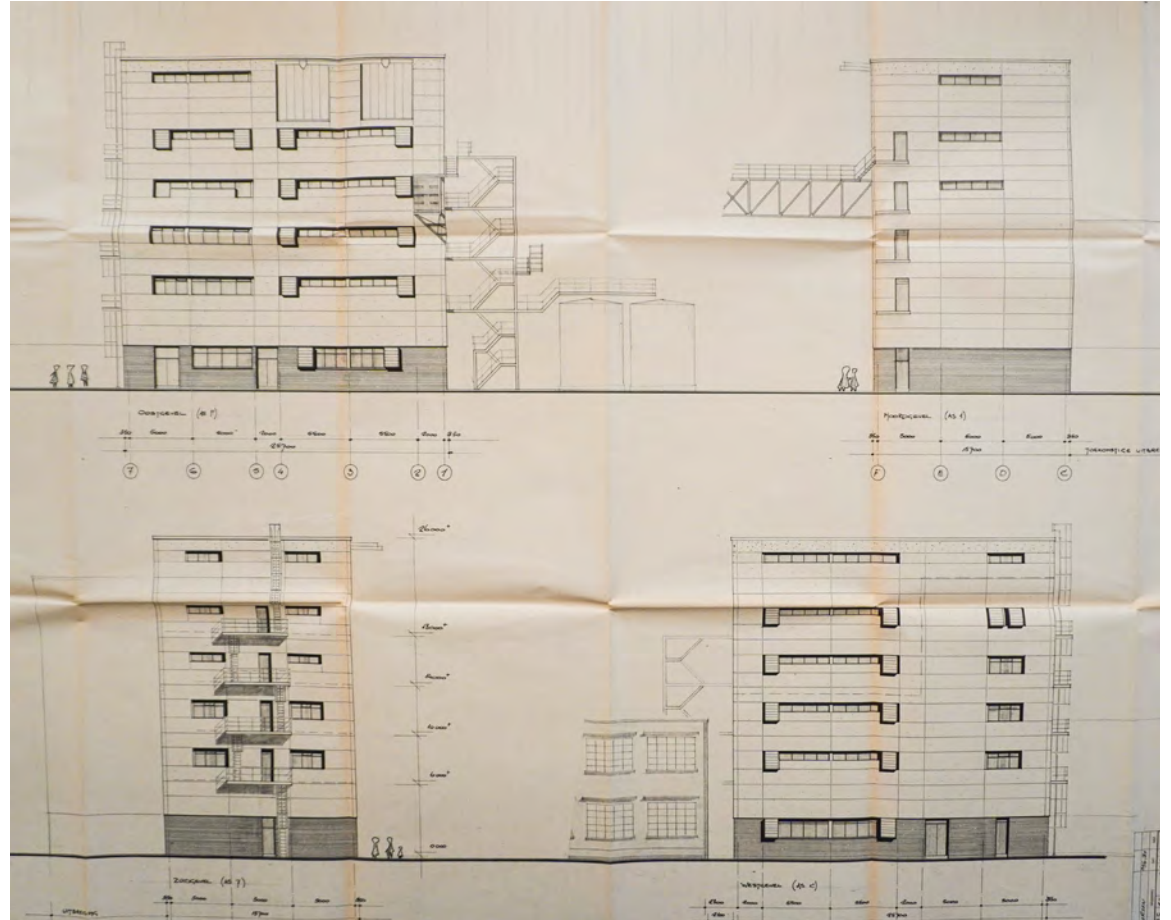
Drukkerij hoek Nassaustraat - Roentgenstraat

- ↙ Geveltekeningen en plattegrond van de nieuwe drukkerij op de hoek van de Nassaustraat en Roentgenstraat, 1939 [AU]
- ↓ Luchtfoto van het fabrieksterrein met een rij huizen op de hoek van de Nassaustraat en Roentgenstraat, circa 1920 [Upfield]
- ↘ Luchtfoto van de drukkerij, circa 1960 [Upfield]

Raffgebouw/Energiehuis

- ↙ Luchtfoto met de sloop van een deel van de drukkerij om plaats te maken voor e nieuwe raffi, circa 1983 [Upfield]
- ↙↙ Luchtfoto met een leeg kavel voor de nieuwe raffi, circa 1983 [Upfield]
- ↓ Geveltekeningen voor de nieuwe raffi. Later stond dit gebouw ook bekend als het energiehuis, 1983 [SAR]

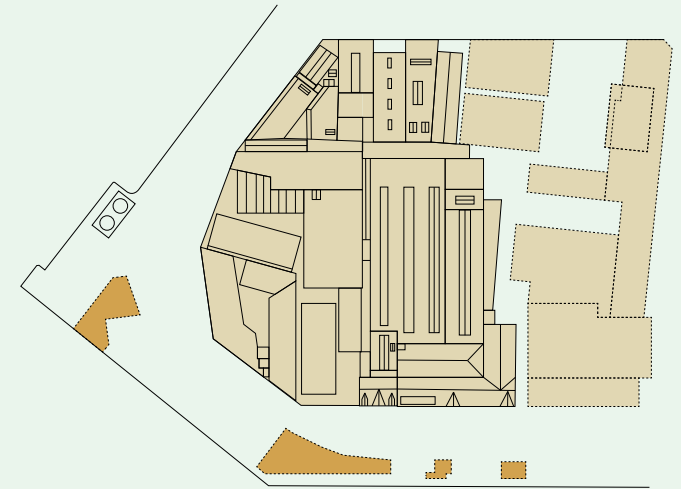

- ↙ Huidige situatie van het energiehuis, 2023
- ↓ Huidige situatie van het energiehuis, 2023

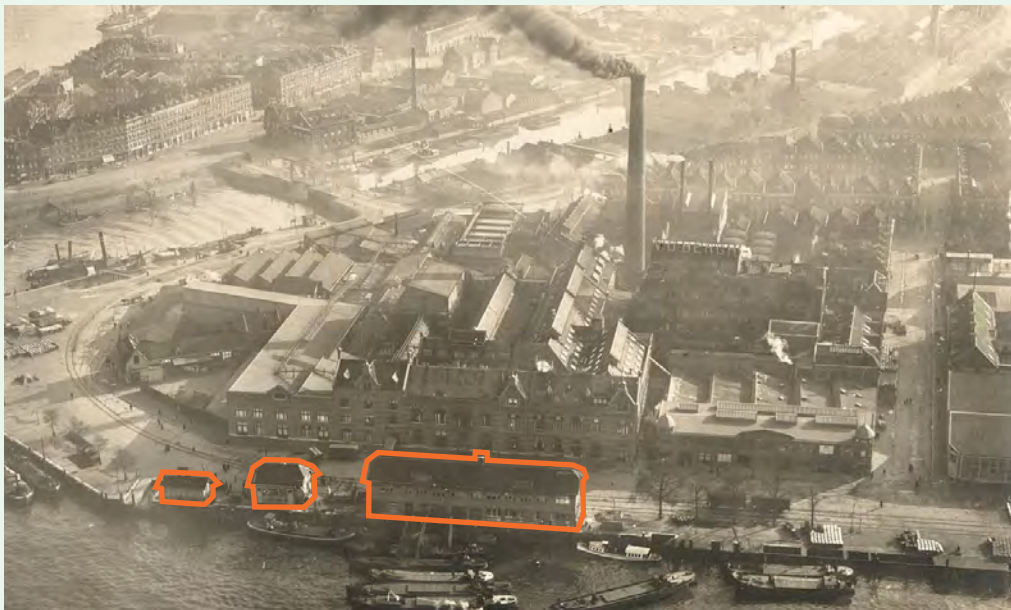

Bouwdeel G - Kadebebouwing

Bij de bouw van de margarinefabriek in 1890 werden er al afspraken gemaakt met de gemeente en de spoorwegen, voor de aanleg van een spoorlijn op de Nassauhaven en Nassaukade. Zo werden de kades van meet af aan een vanzelfsprekend onderdeel van het fabriekscomplex. Vanuit het gebruik werden hier gebouwen toegevoegd, zoals een portiersloge, expeditie gebouwtjes op de kades ten behoeve van het laden en lossen van schepen, een laboratorium voor het onderzoeken van aangevoerde melk, dienstwoningen en allerlei opslaggebouwen. De eerste gebouwen hadden het karakter van alzijdige paviljoens in de buitenruimte. Gedurende het interbellum werden de panden loodsen groter en en ontstond een muur van kadebebouwing, die het zicht op de monumentale fabrieksgevel zelfs belemmerde. Tegen de fabriek aan kwamen laadplatforms en overkappingen. In de naoorlogse periode verdween deze wand en slonk de bebouwing tot kleinere proporties, van een dienstwoning, een brandweerkazerne en opslagtanks. De sporen maakten plaats voor een expeditiestraat van stelconplaten. Aan de waterkant ontstond ruimte voor tuinen en een groenstrook.

- ↓ Luchtfoto van de margarinefabriek met kadebebauwing. De kades zijn openbaar toegankelijk, circa 1920 [SAR]

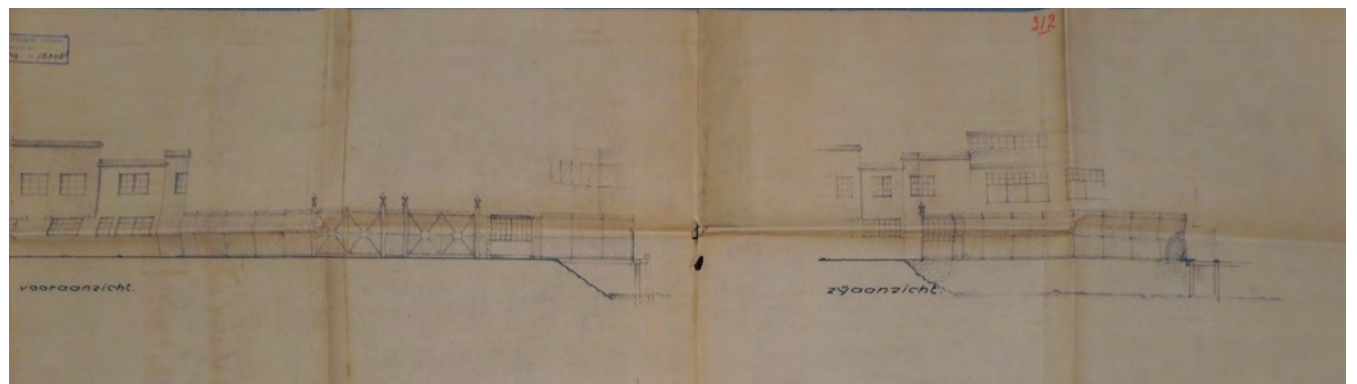

- ↓ Luchtfoto van de margarinefabriek met kadebebauwing. De entree van het terrein sluit aan op het Becelhuis, circa 1940 [Upfield]
 ↓ Luchtfoto van de margarinefabriek met een serie kadebebauwing. Het treinemplacement is vervangen door stelconplaten, circa 1980 [Upfield]

Toegangspoorten

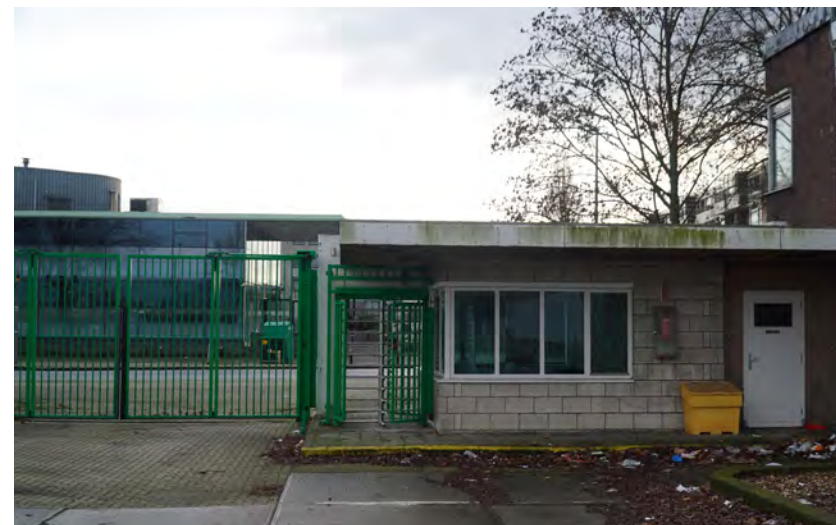
- ↙ Toegangshek en portiersloge, circa 1925 [Upfield]
- ↓ Kleine portiersloge, z.j. [Upfield]
- ↓↓ Tekeningen voor een nieuw toegangshek aan de Roentgenstraat aansluitend op het Laboratorium, 1949 [SAR]

- ↓ Foto van de toegangspoort en portiersloge aan de Nassaukade, z.j. [Upfield]
- ↓↓ Foto van de toegangspoort en portiersloge aan de Nassaukade, z.j. [Upfield]

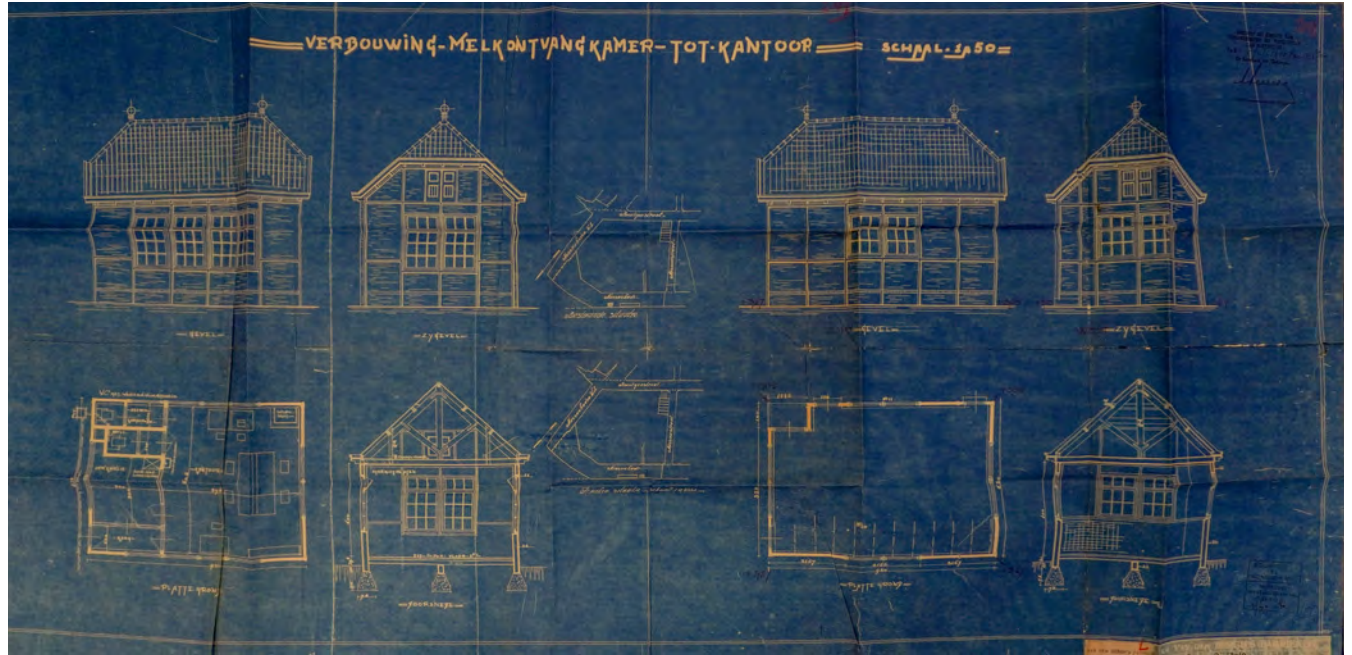

- ↓ Computergestuurde portiersloge, z.j. [Upfield]
- ↓↓ Huidige situatie van de portiersloge en toegangshek aan de Roentgenstraat

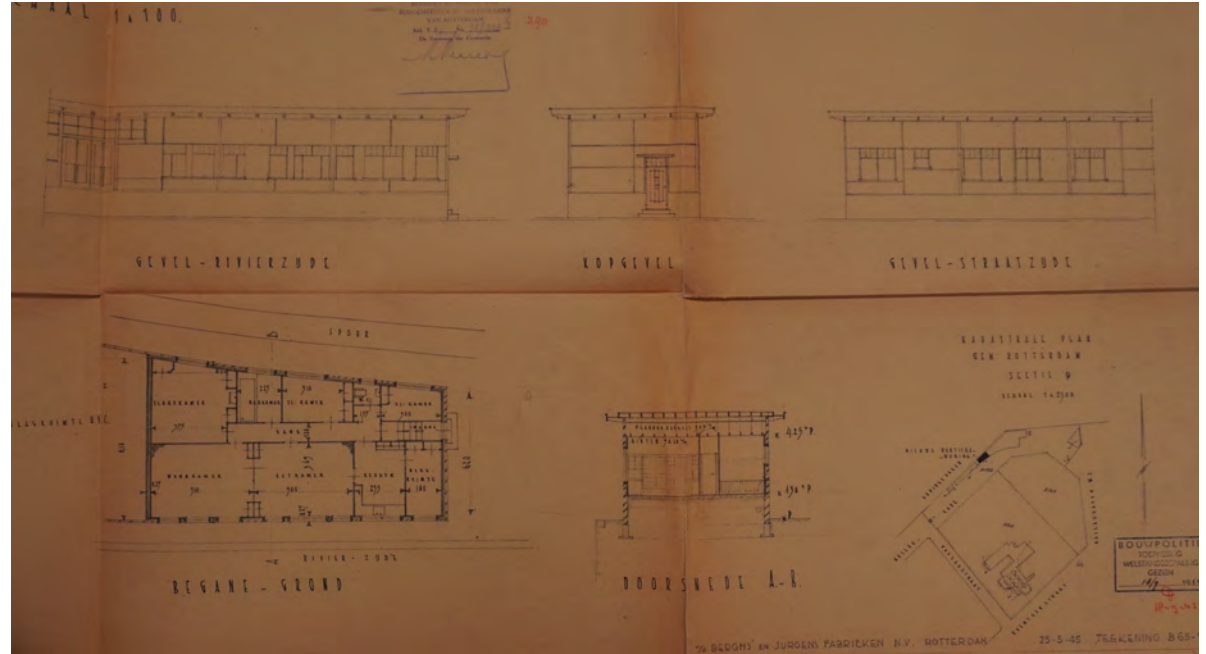

Kadegebouwen

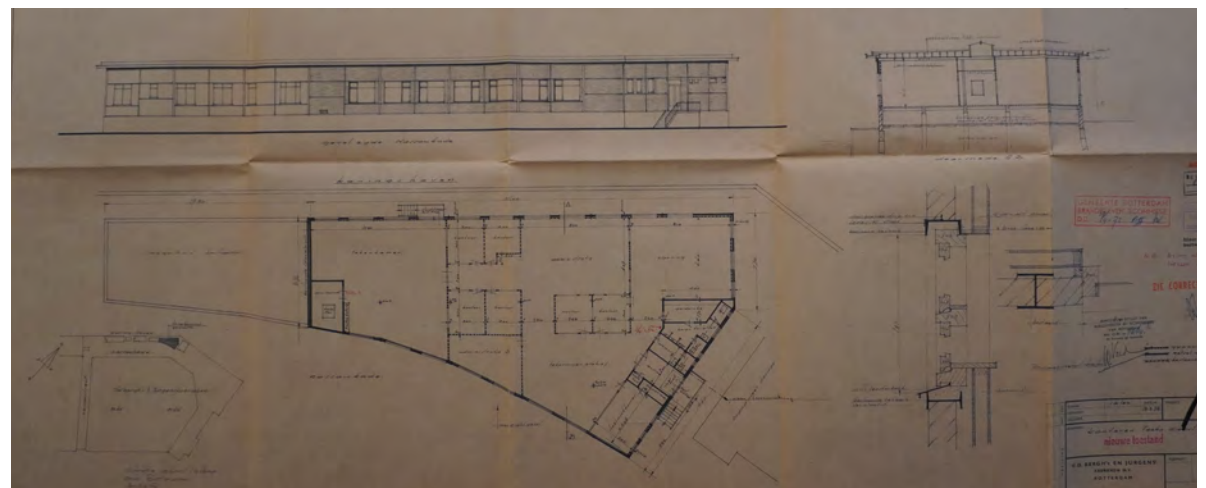
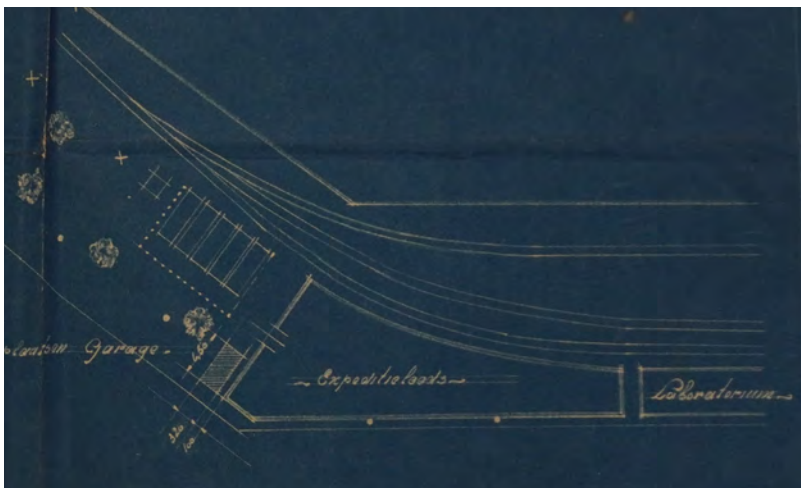
- ↙ Foto van een informele bouwwerk op de kade, z.j. [Upfield]
- ↙↙ Foto van de kleine melkontvangkamer, z.j. [SAR]
- ↓ Tekening voor de verbouwing van de melkontvangkamer tot kantoor, 1930 [Upfield]
- ↓↓ Luchtfoto met een serie van kadebebouwing, circa 1920 [Upfield]

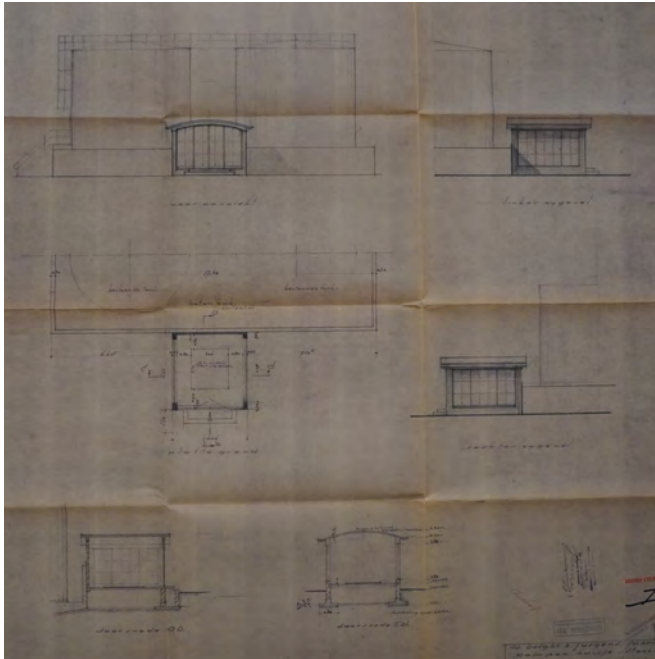
- ↓ Luchtfoto van de nieuwe expeditieloods, circa 1930 [Upfield]
- ↓↓ Bouwtekening voor de expeditieloods, 1930 [SAR]

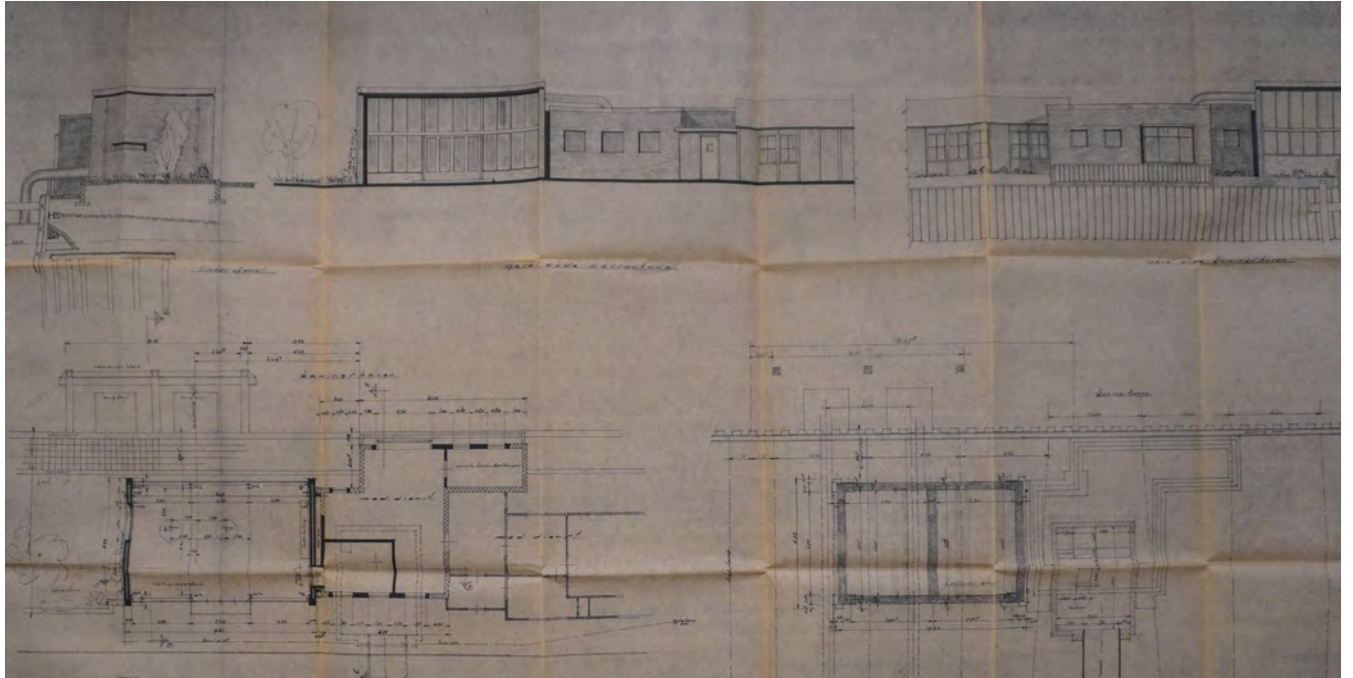
- ↓ Bouwtekening voor een portierswoning in de expeditieloods, 1945 [AU]
- ↓↓ Bouwtekeningen voor een kantoor in de voormalig expeditieloods, 1972 [SAR]

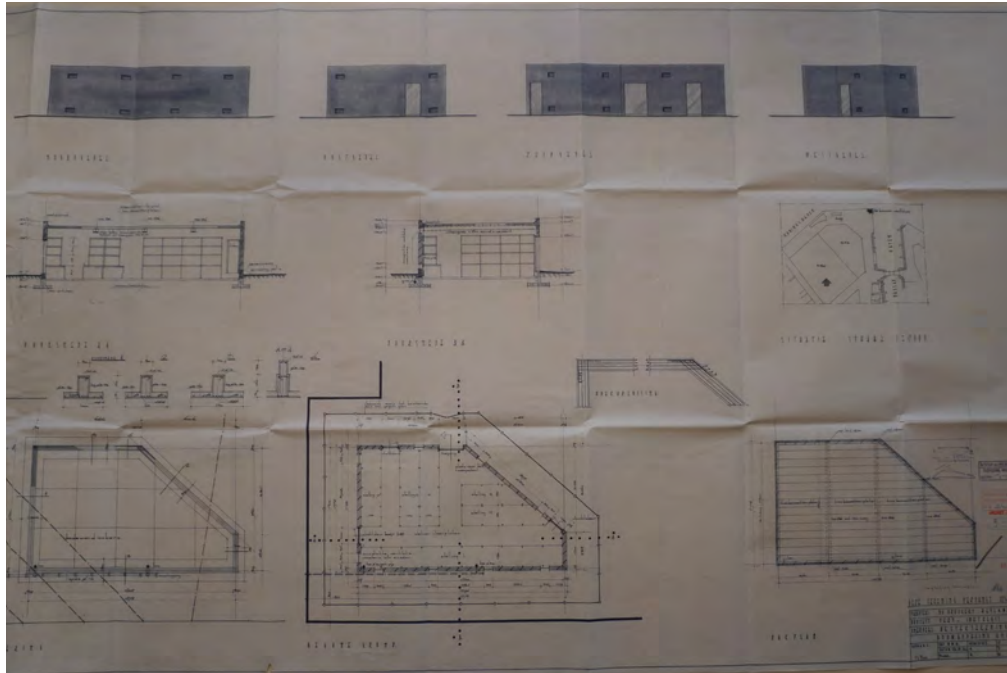
- ↓ Foto van het waterpompgebouw, z.j. [Upfield]
- ↓↓ Bouwtekening van de twee tanks, met een nieuw pomphuisje voor stookolie, 1957 [Upfield]

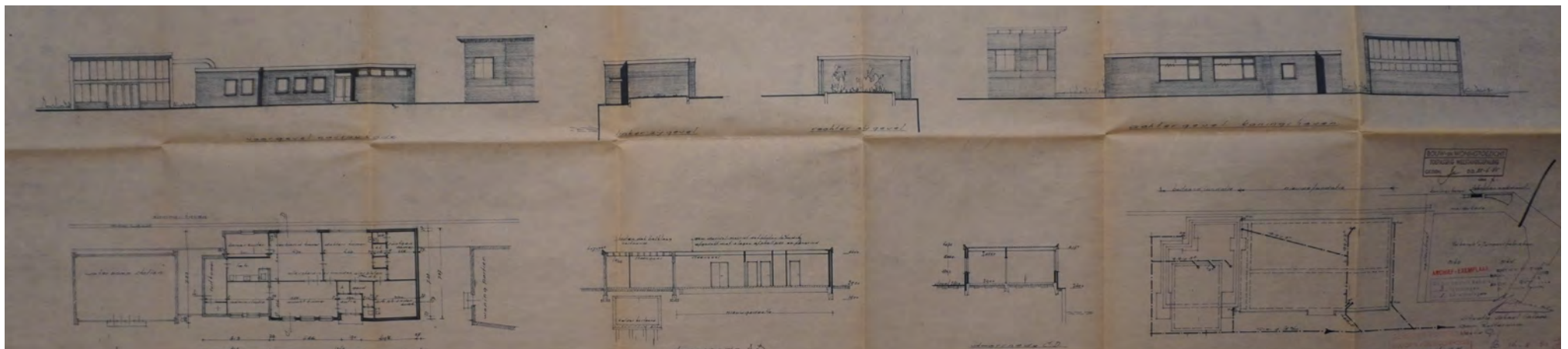
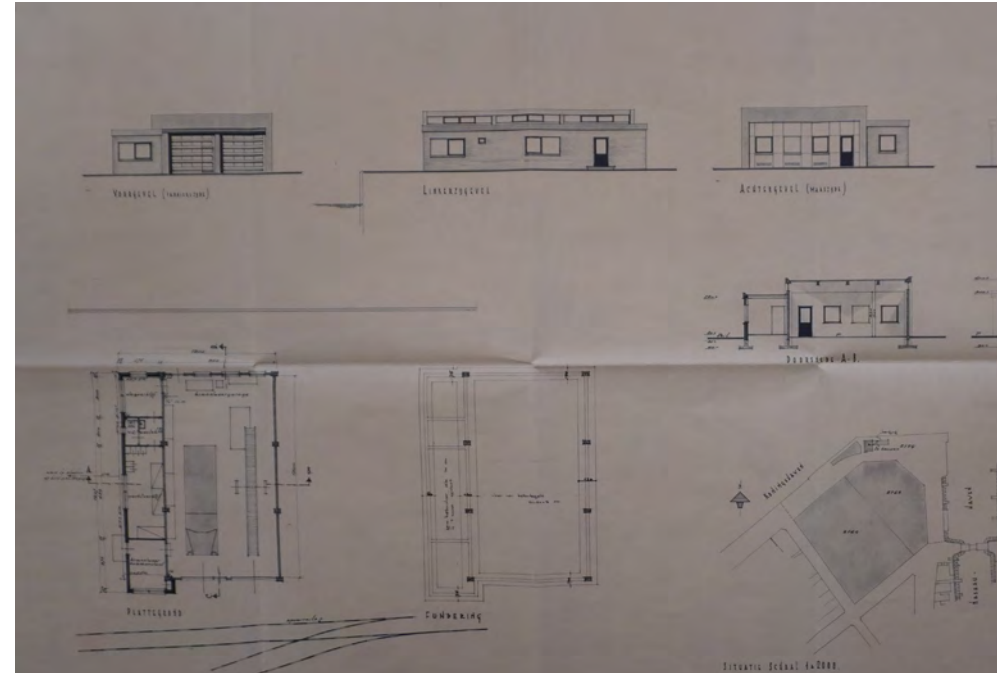
- ↓ Tekening voor een waterpompgebouw, 1961 [SAR]

↓ Bouwtekeningen voor de verfinktklus aan de Nassauhaven, 1963 [SAR]

↓ Bouwtekening voor brandweer, 1963 [SAR]
 ↓↓ Bouwtekening voor het gebouw van de medische dienst, 1963 [SAR]

Terreininrichting

- ↙ Luchtfoto van de kade, de gehele hoek is verhard en wordt gebruikt voor overslag, circa 1930 [Upfield]
- ↙↙ Overslag van Expeditie naar vrachtwagens, z.j. [Upfield]

- ↓ Het spoor wordt verlegd, en komt verder van de gevel te liggen. Circa 1955 [Upfield]
- ↙↙ Terreininrichting met zware klinkers, z.j. [Upfield]
- ↓↓ De laatste trein op 27 september 1973. [Upfield]

- ↓ De sporen zijn verwijderd en het terrein is ingericht met Stelconplaten. Langs de kade is een grasveld met bomen, circa 1980 [Upfield]
- ↓↓ Terreininrichting met Stelconplaten, circa 1980 [Upfield]

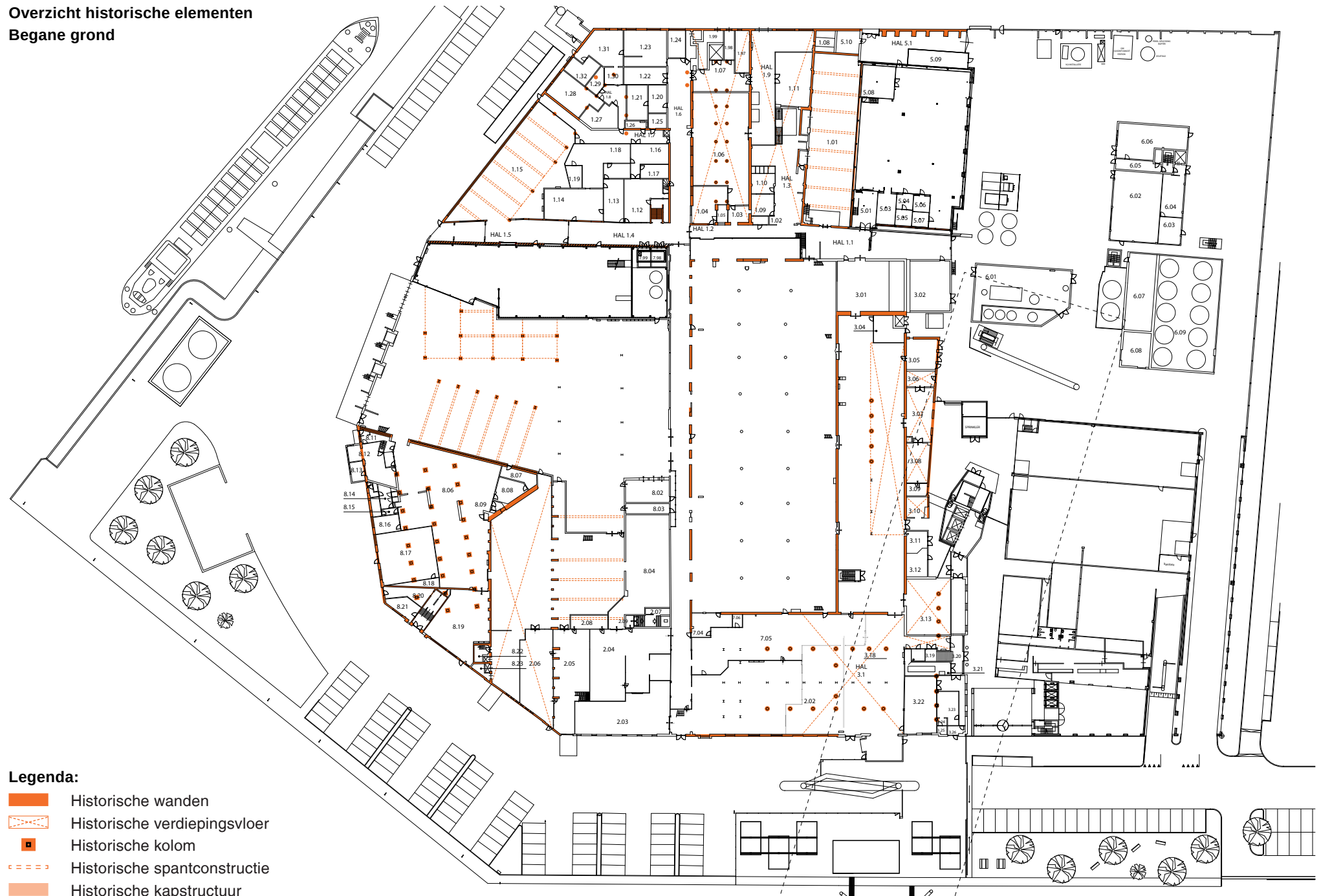

- ↓ Moderne terreininrichting met Stelconplaten, z.j. [Upfield]

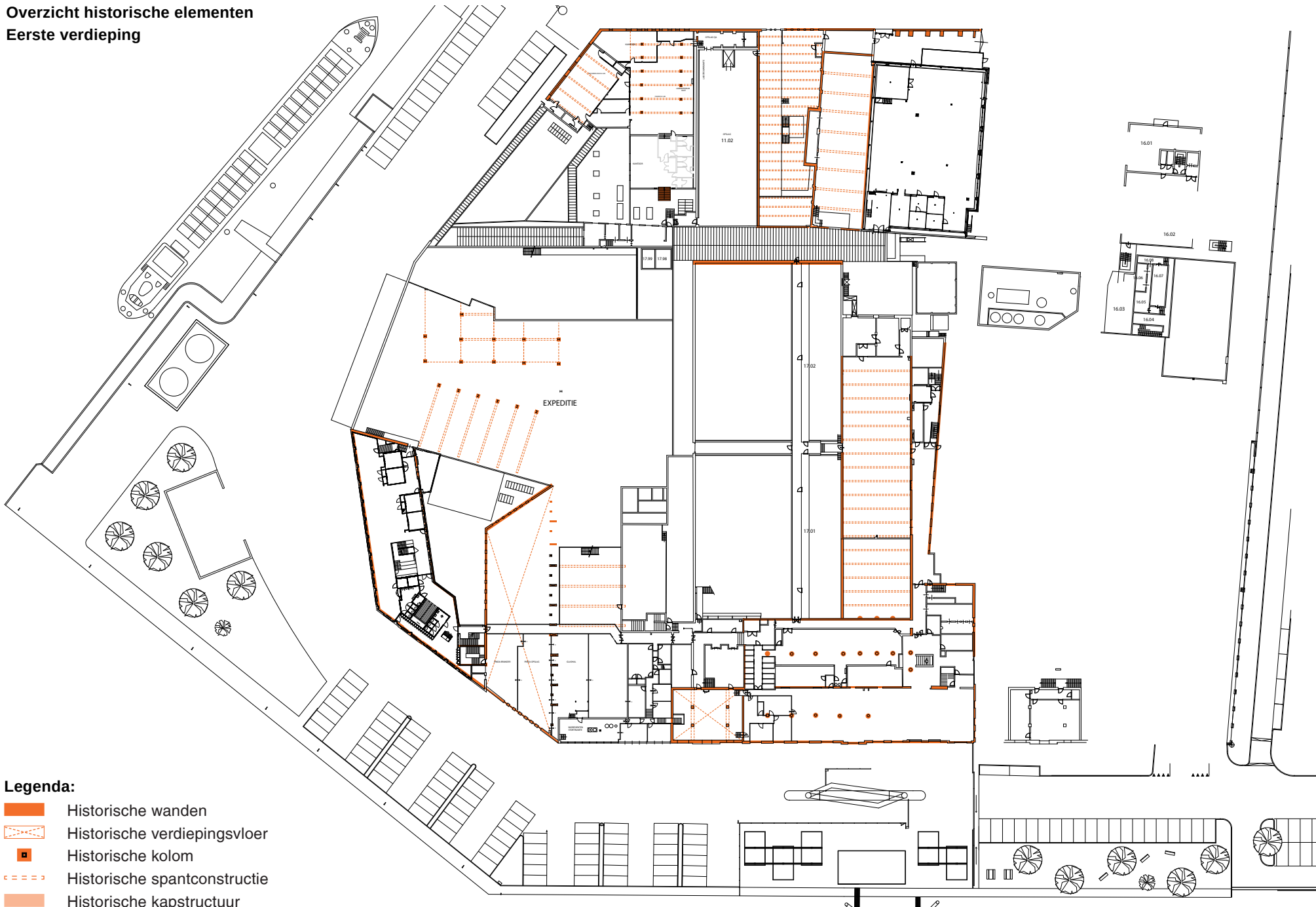
Overzicht historische elementen

Begane grond

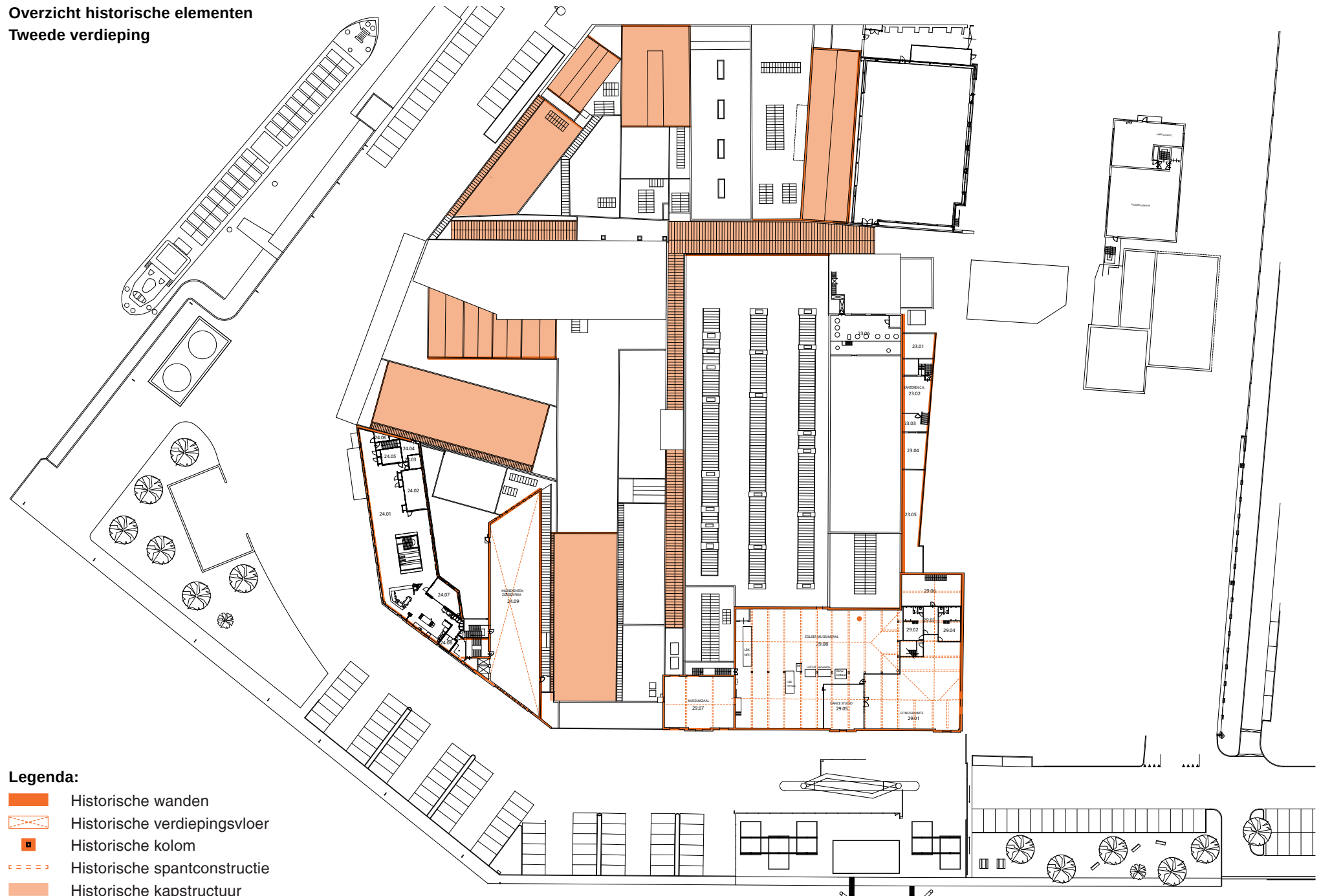

Overzicht historische elementen

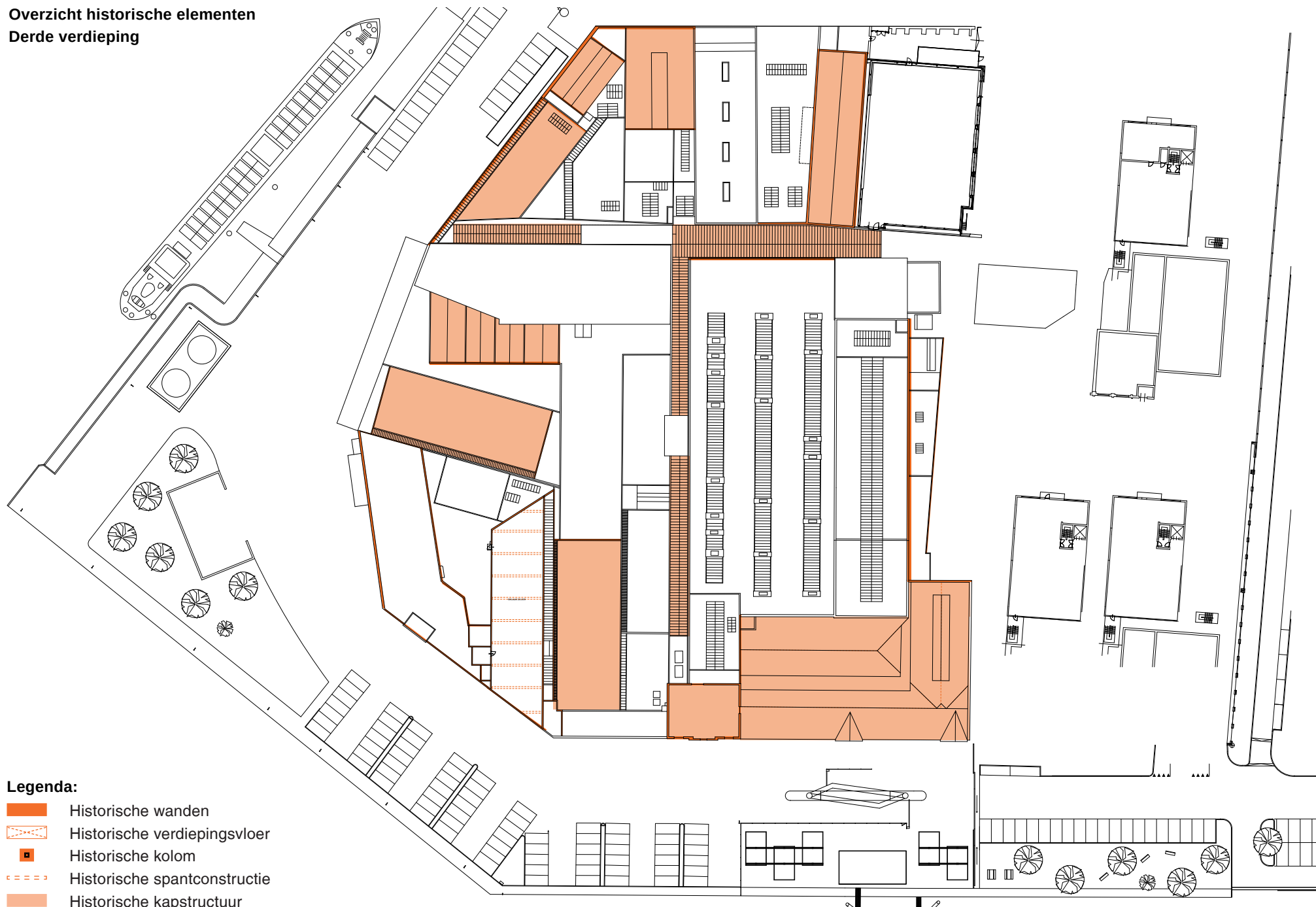
Eerste verdieping

Overzicht historische elementen Tweede verdieping

Overzicht historische elementen
Derde verdieping

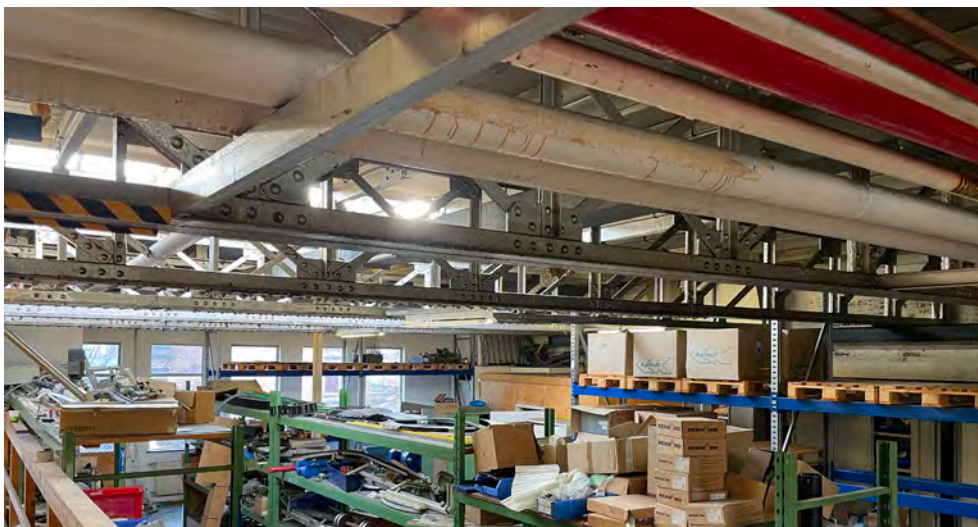
↓ De votatorhal
↓↓ De emballagehal

↓ De melkkamer
↓↓ Gietijzeren kolommen in het hoofdgebouw

- ↓ Het ingrediëntenmagazijn
- ↓↓ De verdieping van hettechnisch magazijn

- ↓ De grote open machinekamer

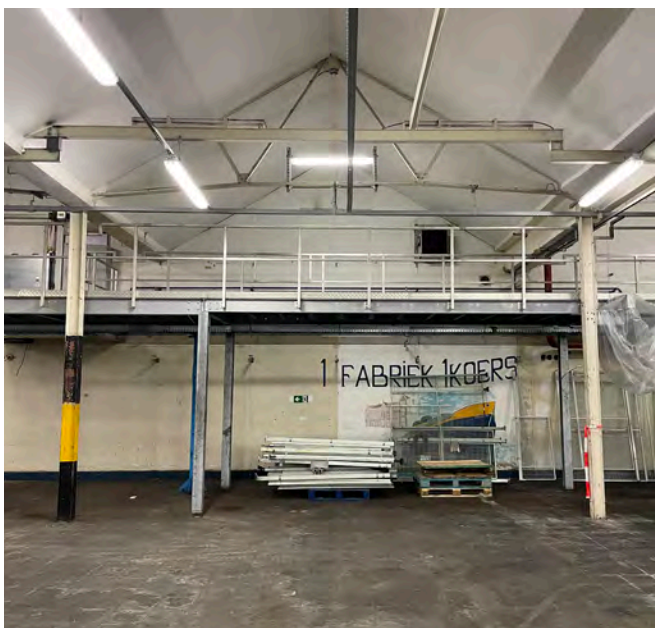
↓ Entree naar de laboratoria
↓↓ De laboratoriumruimte

↓ Het laboratorium

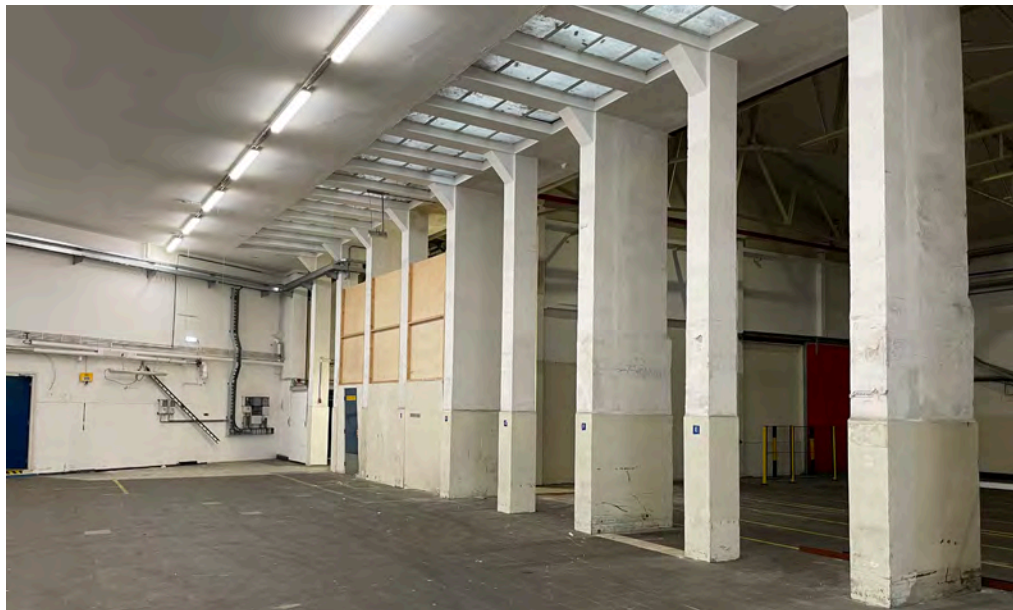
- ↓ De moderne flessenhal
- ↓↓ Oude spanten van de werkplaatsen in de expeditie

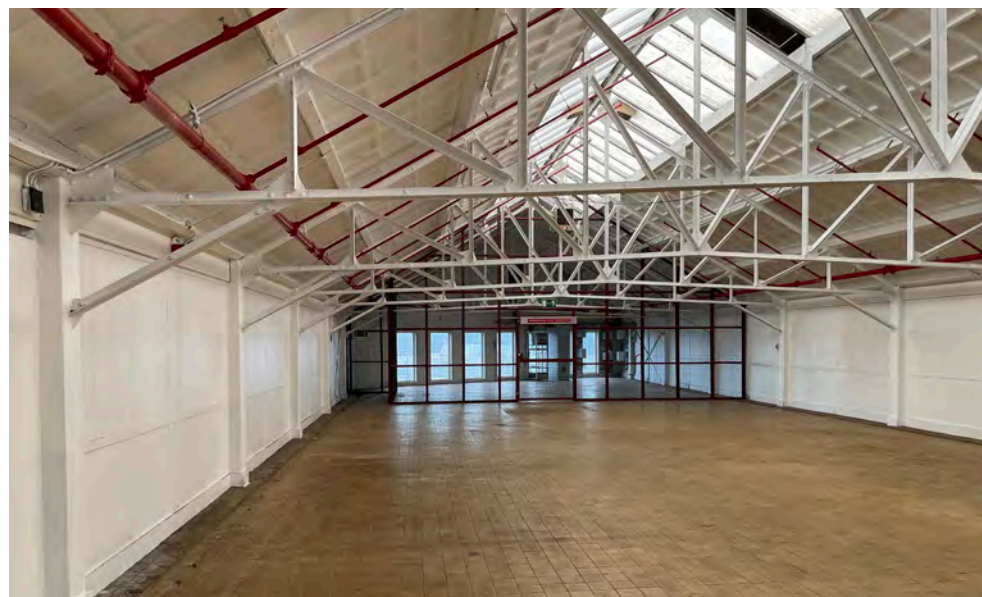
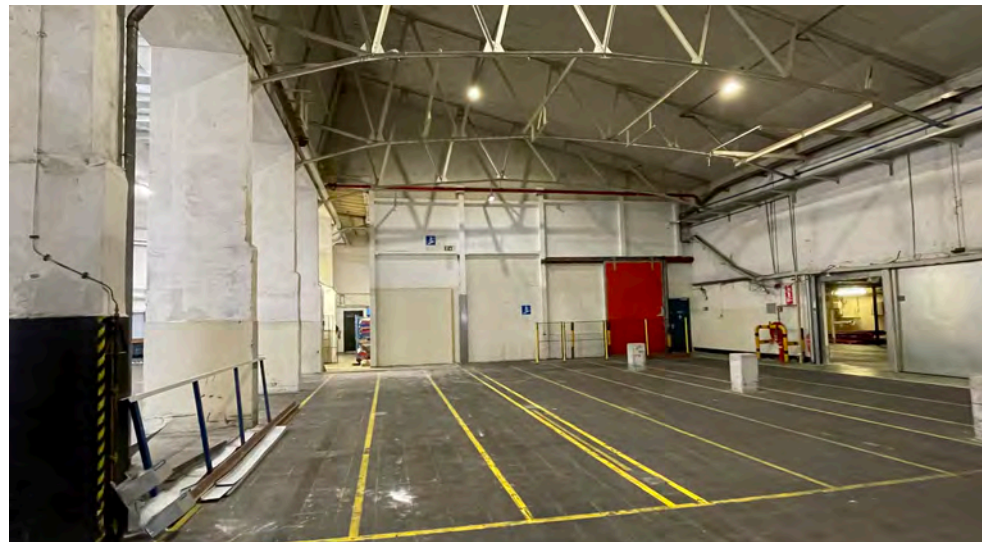
- ↓ De verpakingszaal

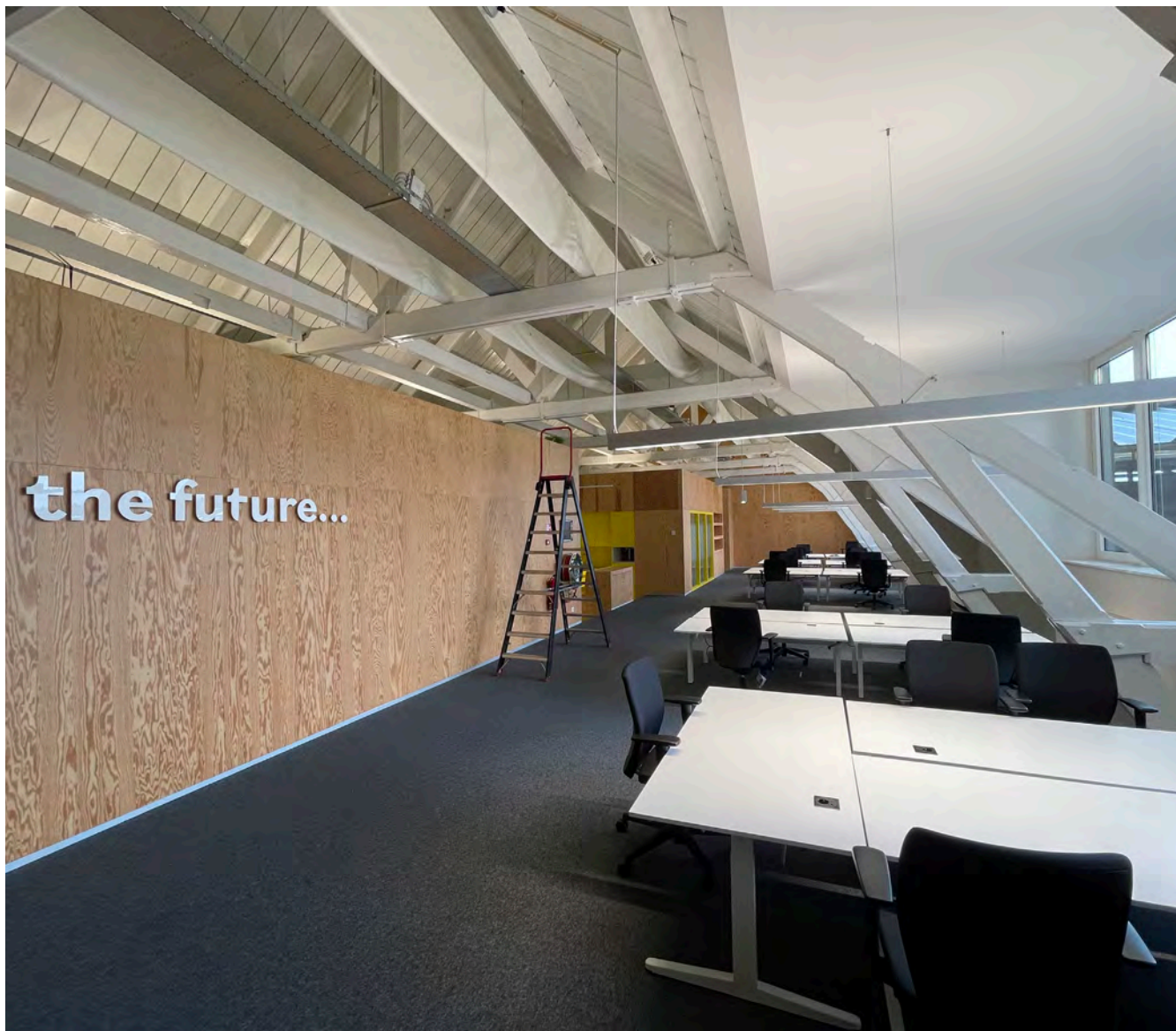
- ↓ De kolommen tussen de verpakingszaal en de kuiperij
- ↓↓ De verdieping van de kuiperij

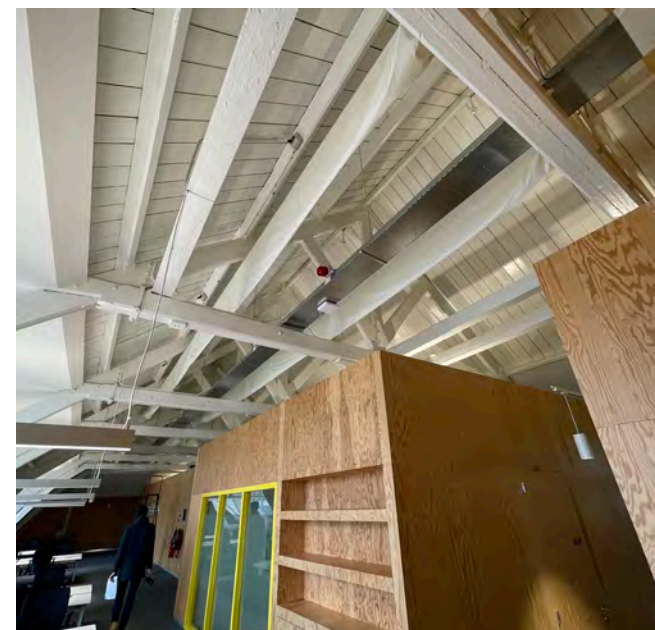
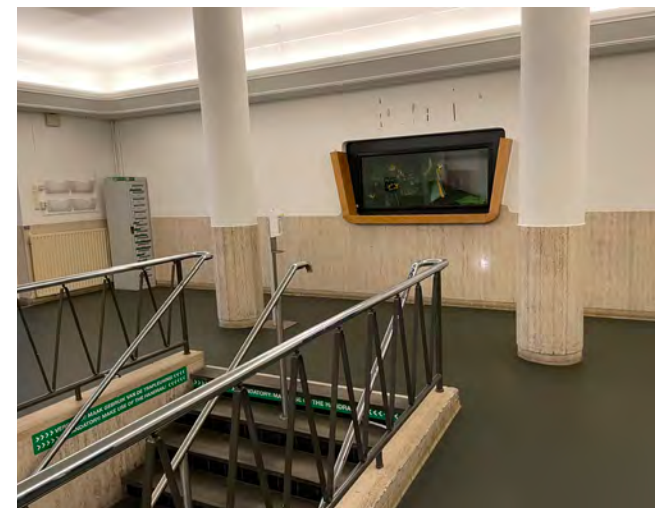
- ↓ De spanten van de verpakingszaal
- ↓↓ Spanconstructie in de kuiperij

↓ Zolderverdieping van het hoofdgebouw

↓ De trappartij in het hoofdgebouw
↓↓ De houten spantconstructie van het hoofdgebouw

Waardering

De margarinefabriek aan de Nassaukade vormt het decor van een belangrijk hoofdstuk in de Nederlandse en internationale industriegeschiedenis van de twintigste eeuw, met wat jaren ervoor en jaren erna. In dit hoofdstuk wordt de cultuurhistorische waarde van het ensemble beschreven. Allereerst worden zes kernwaarden benoemd. Ze duiden het karakter van het fabriekscomplex en bieden een referentie en houvast komen voor toekomstige transformaties en toevoegingen. Vervolgens wordt de cultuurhistorische waarde geconcretiseerd voor de ensembles, gebouwen en buitenruimten die samen het fabriekscomplex vormen, aangevuld met enkele aanbevelingen vanuit cultuurhistorie.

Kernkwaliteiten

De margarinefabriek aan de Nassaukade heeft een belangrijke cultuurhistorische betekenis, die in zes kernkwaliteiten is te omschrijven:

1. Icoon van de industrialisatie van Rotterdam-Zuid

De fabriek die Simon van den Bergh in 1891 aan de Nassaukade liet bouwen, getuigt van de industrialisatie in de havens op Rotterdam-Zuid in de late negentiende eeuw. Grote bedrijven, met name in de voedingsmiddelenindustrie, vestigden zich in het havengebied, vanwege de optimale infrastructuur, met zeehavens, havenspoorlijnen en tramsporen en profiteerden later van goede aansluitingen op het wegennet. De vestiging van deze industrieën ging gepaard met de komst van grote groepen migranten naar de stad, eerst uit Brabant en andere delen van Nederland, later van steeds verder weg. Na de sloop van de Oranjeboom brouwerij is de margarinefabriek het laatste grote industriële relict aan de Nassaukade. Door de ligging van de fabriek in de bocht van de Maas heeft de fabriek een iconische aanwezigheid in de skyline van Rotterdam, versterkt door het vrij boven de fabriek zwevende kantoorgebouw deBrug. Het complex is vanaf vele plaatsen in de stad zichtbaar, zowel vanaf de noord- als de zuidoever.

2. De bakermat van Unilever

De margarinefabriek herinnert aan een turbulente en succesvolle episode van Nederlands ondernemerschap en bedrijfsontwikkelingen. Nadat de firma's van Van den Bergh en Jurgens elkaar bijkans kapot hadden beconcurrerd, fuseerden zij in 1927 tot de Margarine Unie, twee jaar later gevolgd door een fusie met Lever Brothers tot Unilever. De Nederlandse margarine en de Engelse zeep vormden de basis voor deze multinational, die zou uitgroeien tot een van de grootste ondernemingen ter wereld. De fabriek aan de Nassaukade hield in dit immense concern een bijzondere betekenis en voorbeeldfunctie. F. van den Hoven, voorzitter raad van bestuur (1983): 'De margarinefabriek (..) wordt beschouwd als het moederbedrijf van alle fabrieken van Unilever in de wereld. Het wordt gezien als een voorbeeld als het gaat om efficiënt produceren, de kwaliteit van de arbeidsomstandigheden, de producten en ten slotte de nieuwe ontwikkelingen in de technologie.'

3. Laboratorium van constante industriële innovatie

Margarine is een (Franse) uitvinding voor kunstboter, die aanvankelijk in een tamelijk ingewikkeld procedé werd bereid. De fabriek van Van den Bergh en Jurgens symboliseert de constante vernieuwing van dit product door de jaren heen, wat betreft productie, receptuur en vermarkting. De fabriek onderging honderden verbouwingen, doorliep allerlei stadia (houten tijdperk, aluminium tijdperk, plastic tijdperk en digitaal tijdperk) en werd steeds opnieuw van baanbrekende apparaten voorzien (zoals de raffi, koeltrommel, de multiplexwals en de votator). Margarine ontwikkelde zich van goedkope kunstboter tot een hoogwaardig, plantaardig product met allerlei toegevoegde gezondheidskenmerken. Het laboratorium in de fabriek speelde een doorslaggevende rol hierbij. De multinationalisering van Unilever maakte dat het bedrijf wereldwijd grip kreeg op de productiecyclus, van grondstof tot eindproduct, en op de wereldmarkt van oliën en vetten. Andere innovaties waar de margarinefabriek symbool voor staat, zijn bijvoorbeeld marketing en reclame, en de arbeidsomstandigheden, deels door de sociale voorzieningen, ontplooiingskansen, de gedeelde verantwoordelijkheden en het familiegevoel (met name in de periode tot 1980).

4. Een schoolvoorbeeld van productontwikkeling en differentiatie

De fabriek Van den Bergh en Jurgens produceerde, met name na 1950, een compleet landschap van margarinemerken. Daarmee bleef in de supermarkten amper plek voor andere fabrikanten in het schap. De differentiatie van margarines was mogelijk door de steeds verder doorgevoerde 'engineering' van het product, waarbij op basis van allerlei soorten onderzoek een breed pallet van margarines kon ontstaan. De merken onderscheidden zich op smaak, kleur, geur, gezondheidseigenschappen, vetgehalte, smeerbaarheid, etc., aangevuld met door marketing aangedragen eigenschappen als lifestyle, beleving en gevoel. Met deze ontwikkeling was de margarinefabriek zijn tijd vooruit, bijvoorbeeld door de ontwikkeling van plantaardige margarine, gezonde margarine, verrijkte margarine of opgepimpte margarine (verpakking, vermarkting).

5. Medina van de margarine

De margarinefabriek is door de jaren heen uitgebreid en getransformeerd tot een complex waarin de gebouwen zijn samengebald en in elkaar overlopen. De locatie is als een palimpsest, waar de ene fabriek over en door de andere

heen groeide. Zo werd het complex als een compacte stad, met overdekte stegen en pleinen. Op onverwachte plekken zijn nog sporen terug te vinden die ver terug in de tijd voeren. De fabriek kenmerkt zich aan de buitenkant door een rondom doorlopende, gemetselde schil, voorzien van poorten en ramen. Het dakvlak is een lappendeken van oude en nieuwe kappen - als een tweede maaiveld.

6. Sociaal werkgeverschap

Van den Bergh en later Van den Bergh en Jurgens toonden zich bevlogen werkgevers, die met vooruitstrevende voorzieningen (ziekenfonds, pensioen, ontplooiingsmogelijkheden, ontspanning) bijdroegen aan een sociale werkgemeenschap. De arbeiders van de Nassaukade stonden binnen Unilever als lastig en veeleisend, maar ook loyaal en professioneel. Het 'familiegevoel' binnen de fabriek spreekt sterk uit de cultuur van feesten, cursussen, verenigingen en de jaarlijkse modeshow, waarbij personeelsleden over de catwalk paradeerden, ondersteund door professionele topacts.

Cultuurhistorisch waardevolle bouwdelen en elementen

De representatieve kantoorgebouwen aan de Nassaukade zijn aangewezen als gemeentelijk monument. De overige delen van het complex zijn niet als zodanig beschermd, maar bevatten wel cultuurhistorisch waardevolle bouwdelen en elementen— in relatie tot de geschiedenis van Rotterdam-Zuid, Unilever en de margarinefabriek zelf. Hierbij kan een onderscheid worden gemaakt door de schalen heen, van het gehele complex, naar de gebouwen of nog aanwezige bouwsporen, zoals kapconstructies, vloeren en kolommen of (delen van) oude bouwmuren. Daarnaast zijn ook de buitenruimtes van de stegen in en de kades om het complex gewaardeerd. De volgende waardevolle elementen kunnen op complex- en gebouwniveau worden onderscheiden:

Het ensemble

Het fabriekscomplex is van waarde als een conglomeraat van gebouwen, met rondom doorlopende gevelwanden, een gevarieerd daklandschap en de iconische verschijningsvorm aan de Koningshaven van het monumentale fabrieksgebouw met daarboven als tweede laag het zwevende volume van de Brug.

Kenmerkend voor het ensemble, en daarmee een bepalende cultuurhistorische waarde, is de doorlopende schil van voornamelijk gemetselde gevels en muren om het blok heen. Het geeft het complex een duidelijke begrenzing en beslotenheid naar zijn omgeving. de doorlopende schil heeft aan alle zijden een specifieke verschijningsvorm: een representatief en monumentaal gevelfront aan de Nassaukade, brede expeditiehallen aan de Nassauhaven en een pandsgewijze opbouw in de Roentgenstraat. De gevels en de muur aan de Nassaustraat zijn van een recente datum, hebben tegenwoordig een andere eigenaar en zijn (in de plint) gesloten. In de doorlopende wand rondom het complex zijn toegangspoorten die de stegen en pleinen op het fabrieksterrein ontsluiten.

De buitenruimte

Het complex van gebouwen wordt intern gestructureerd door een stelsel van stegen, die gangen worden genoemd: IJsgang, Klokkengang, Multiplexgang en Technische Gang. Deze stegen dateren uit het einde van de negentiende eeuw en zijn als structuur van waarde. De glazen overkapping is hier later aan toegevoegd.

De kades (Nassaukade en Nassauhaven) rondom de fabriek zijn van waarde, als voorterrein en expeditiezone van de margarinefabriek. Met hun weidsheid en openheid, vormen ze een contrast met de compacte wereld en beslotenheid van het fabriekscomplex. De kades zijn de buitenruimte van het complex. Van waarde zijn het industriële karakter van de inrichting van de buitenruimte, de relatie met de fabrieksgebouwen (laadplatforms, entrees) en restanten van oude bestratingen, sporen e.d.. Op de kade bestaat een onderscheid tussen de entreezone (met portiersloges), de brede expeditieruimte rondom de fabrieksgebouwen en de eigenlijke kades, die een zeer diverse en dynamische invulling hadden met kades, opslagtanks, bebouwing, tuinen en groenstroken.

Gebouwen

Door de vele verbouwingen zijn fragmenten van veel oude gebouwen bewaard gebleven. Enkele gebouwen zijn als (grotendeels) als complete historische structuur bewaard (volume, constructie, volume, gevels, historische details en materialisering). Deze gebouwen zijn van cultuurhistorische waarde, vanwege die materiële verschijningsvorm in combinatie met hun functie en betekenis voor het fabriekscomplex. Het gaat om:

- a) Het representatieve front aan de Nassaukade (in combinatie met de Brug), gebouwd in 1891 en 1897 (gemeentelijk monument);
- b) De emballagehal met het aangrenzende magazijn met gietijzeren kolommen uit 1891, inclusief nog aanwezige delen op de verdiepingen, de schil en/of de kap, alsmede de historische bouwdelen aan de Klokkensteeg (zoals 3.07).
- c) De voormalige machinekamer (later: compressorhal ammoniak) in de Roentgenstraat,
- d) De technische werkplaats aan de Roentgenstraat (tegen de machinekamer aan)
- e) Het voormalige laboratorium, voorgeen tevens melkontvangstkamer en natuurbotergebouw, op de hoek Nassauhaven-Roentgenstraat.
- f) Het gebouw van de kuiperij, gelegen in de bocht tussen de Nassaukade en de Nassauhaven, tussen de Lange Poot en het Becelhuis.

Aanwezige bouwsporen

Door de verbouwingen zijn veel gebouwen en bouwdelen verdwenen, met uitzondering van enkele muren of kappen die in nieuwe hallen of ruimtes werden opgenomen. Verspreid over het fabriekscomplex zijn deze verwijzingen naar eerdere bouwfases, vaak van voor 1900, terug te vinden. Zonder volledig te willen (of kunnen) zijn volgen hier een aantal voorbeelden:

Muren en gevels:

- Schil rondom het complex (de gevels Nassaukade, Nassauhaven, Roentgenstraat)
- Wanden van de IJsgang, de Multiplexgang en de Technische Gang
- Achtergevel van het ketelhuis (Brandweerplein)

Kapconstructies:

- Korte en Lange Poot (gedeeltelijk)
- Vier sheddaken (gedeeltelijk) van de werkplaatsen, nu opgenomen in de verpakingszaal
- Dakconstructie technische werkplaats

Draagconstructies

- Verdiepingsvloer en (geklonken gietijzeren kolommen) ingrediëntenmagazijn

Divers:

- Portiersloge Nassauhaven/Roentgenstraat
- Opslagtanks Nassauhaven, tankpark
- Resten van leidingen (Ring Main), verbindingsbruggen (dak)
- Vloeren, bestratingen

Legenda

Waardering gebouwen

- ★ Hoge waarde
(gemeentelijk monument)
- Hoge waarde
(geen monument)

Historische elementen

- ▭ Muren en gevels
- ▭ Kapconstructies
- ▭ Draagconstructies
- ▭ Divers

Waardering stedenbouw en ensemble

- Interne structuur: Stegen

Buitenruimte: Kades

- ▨ Entreezone
- ▨ Expeditieruimte
- ▨ Kades

Gevelwand fabriek

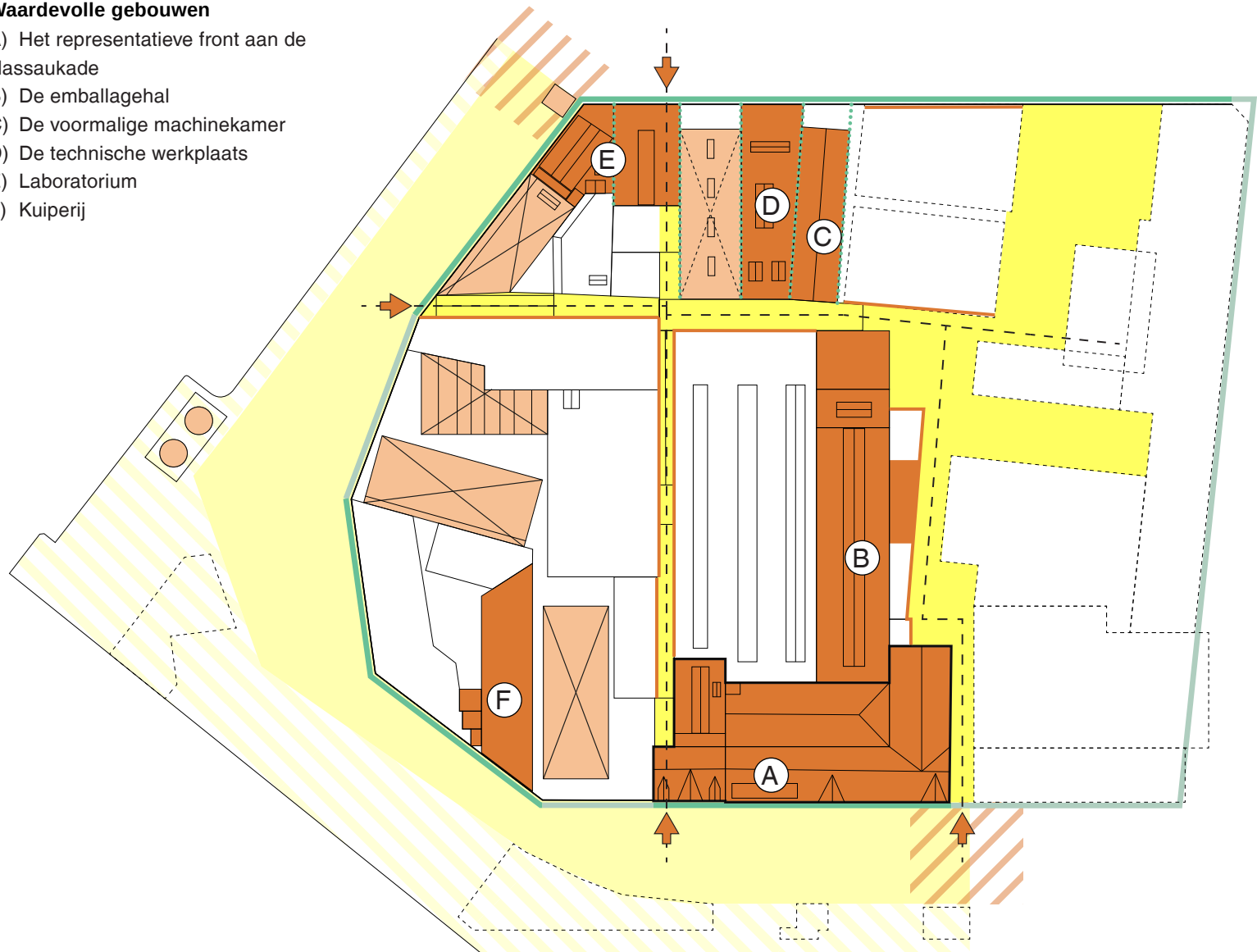
- ▭ Gevelwand fabriek
(niet historisch)

- karakteristieke verkaveling

- ➡ Entrees stegen

Waardevolle gebouwen

- A) Het representatieve front aan de
Nassaukade
- B) De emballagehal
- C) De voormalige machinekamer
- D) De technische werkplaats
- E) Laboratorium
- F) Kuiperij

Advies

- Koester en her-ontwikkel de beschermde monumenten aan de Nassaukade;
- Integreer de overige bijzondere gebouwen in het nieuwbouwplan en programmeer ze met publiek of collectief programma. Prioriteit ligt hierbij op de emballagehal (eerste bouwphase), de machinekamer (zeer gaaf bewaard gebleven constructie van vóór 1913) en het laboratorium (gaaf bewaard gebleven laboratoria op de eerste verdieping, grote immateriële waarde in verband met productie en de ontwikkeling en daarmee de geschiedenis van Unilever).
- Voer bij deze bijzondere gebouwen nader bouwhistorisch onderzoek (in situ) uit, voorafgaand aan het maken van sloop- en ontmantelingsplannen.
- Geef nieuwe invulling aan de structuur van de stegen en de doorlopende bebouwingswand (met poorten) rondom.
- Programmeer de kades, als onderdeel van het complex (indien mogelijk met gebouwde publieke voorzieningen op de kade), behoud de industriële inrichting;
- Onderzoek of de bouwsporen (fragmenten van historische gebouwen: muren, dakconstructies en de vloerconstructie met kolommen van het ingrediëntenmagazijn) in het plan zijn her te gebruiken, bij voorkeur in situ. Hetzelfde geldt voor historische bouwdelen of materialen. Het alternatief is hergebruik elders;
- Onderzoek of onderdelen van het leidingennetwerk, de buizen of de silo's kunnen worden hergebruikt als relict en smaakmakers, bijvoorbeeld in combinatie met groen of duurzaamheidsmaatregelen;
- Stem architectuur van de nieuwbouw af op de industriële sfeer van het ensemble; zet eventuele bebouwing boven de bestaande nokhoogtes op een tweede lijn, in ruimtelijke samenhang met De Brug en maak het daklandschap ervaarbaar en toegankelijk;
- Documenteer de ontmanteling van de overige gebouwdelen.
- Zorg dat de cultuurhistorische waarden gedurende het hele ontwerp en bouwproces in alle afwegingen betrokken blijven.

Bijlage: Redengevende omschrijving

Monumentnummer: E-492
Monumentnaam: Margarinefabriek 'Simon van den Bergh Limited'
Aanwijzingsbesluit: BS21/01601 - 21bb014834

Plaatselijke aanduiding:

Adres: Nassaukade 3
Postcode: 3071 JL
Plaats: Rotterdam
Deelgebied: Feijenoord
Wijk: Feijenoord

Kadastrale gegevens:

Gemeente: Rotterdam
Sectie: Q
Perceelnummer(s): 6632, 6633, 6639, 5506

Redengevende omschrijving:

Omschrijving: Resterend deel van laat 19e-eeuws fabrieksgebouw met vroeg 20e- eeuwse uitbreiding van het fabriekscomplex Unilever
Oorspronkelijke functie: Fabriekscomplex
Huidige functie: Kantoor
Bouwtijd (per fase): 1891, 1910-1920, diverse verbouwingen, 2001-2008 (De Brug), 2018
Stijl: neorenaissance
Architect: A. Nolen, onbekend, JHK en West8, JDWA
Opdrachtgever: Firma Simon van den Bergh, Unilever, Upfield

Geschiedenis van het object

Het vooroorlogse gedeelte van de voormalige margarinefabriek staat aan de Nassaukade, grenzend aan de Koningshaven op het voormalig eiland Feijenoord. Deze zandplaat in de binnenbocht van de Maas werd in de 17e en 18e eeuw langzaamaan bedijkt, maar bleef lange tijd vrijwel onbebouwd. Feijenoord, onderdeel van de gemeente IJsselmonde, werd in 1869 geannexeerd door Rotterdam. De stad ontwikkelde zich in die tijd alleen op de Rechter Maasoever totdat de bevolking explosief begon te groeien en stadsuitbreiding noodzakelijk werd. Na de komst van de Nieuwe Waterweg (1872), de Zuiderspoorlijn (1877) en de spoorbrug (1879), begon de verstedelijking van Feijenoord met de aanleg van havens en industrieterreinen. De spoorlijn, die verhoogd op een dijk dwars door dit gebied ging, zorgde voor een tweedeling in oost en west. Hoewel het industriële karakter en de geïsoleerde ligging niet aantrekkelijk waren, trok de nieuwe bedrijvigheid zoveel arbeiders aan, dat de restgebieden tussen havens, spoorlijn en wegen bestemd werden voor woningbouw. Na ophoging met bagger uit de havens werden de wanden van de nieuw aangelegde straten tussen 1880 en 1900 volgebouwd met woningblokken die ontwikkeld werden door particuliere bouwmaatschappijen. Aan weerszijden van de spoorlijn kwamen twee lange straten: ten westen de Rosestraat en ten oosten de Oranjeboomstraat.

Ten oosten van de nieuwe spoorlijn kwam het gebied tot ontwikkeling met de vestiging van de Oranjeboom Bierbrouwerij aan de Nassaukade. Na het graven van de Nassauhaven kwam naast het grote complex spoedig een andere grote fabriek: de margarinefabriek 'Simon van den Bergh Limited'. Deze boterfabrikant besloot na een hevige concurrentiestrijd met zijn rivaal Jurgens Oss

te verlaten en zich te vestigen op een locatie die betere transportmogelijkheden bood. Tussen 1890 en 1891 werd het fabrieksgebouw gerealiseerd dat symbool staat voor het ontstaan van het Unilever-concern. Alle aan de margarine gerelateerde producten werden intern geproduceerd, er was een blikfabriek, een drukkerij, een kartonnage-afdeling en een zeepfabriek waarin de restanten van het margarine-proces werden verwerkt. De jonge koningin Wilhelmina bracht met haar moeder Emma in 1899 een bezoek aan de fabriek tijdens haar tour in Rotterdam en werd "ontvangen door de drie firmanten en hun 80-jarigen vader, den stichter der grootsche fabriek". Ondanks de competitie met rivaal Jurgens, fuseerden de twee bedrijven in 1927 tot de Margarine Unie. Enkele jaren later zorgde de fusie met het Britse Lever Brothers voor het ontstaan van het bedrijf Unilever dat tot 2018 op deze locatie gevestigd was.

De gevel is kenmerkend voor de neorenaissance-stijl, waarbij de architectuur uit het begin van de Gouden Eeuw als voorbeeld werd genomen. Ontwerper was de architect A. Nolen, onder andere ook directeur Gemeentewerken van Schiedam en directeur van de Academie van Beeldende Kunst in Rotterdam. Bekende rijksmonumenten van zijn hand zijn het Stoomgemaalcomplex Schieland aan het Oostplein en de Protestantse Kerk in Schiedam. De fabriek werd in de loop der jaren uitgebreid en diverse malen verbouwd. Het fabriekscomplex beslaat de oostelijke kop van Feijenoord die begrensd wordt door de Koningshaven en de Nassauhaven. Van het vooroorlogse deel resteren de aan de voorzijde gelegen vleugels; de aan de achterzijde gebouwde fabriek met machinekamers en karnhuis is vervangen. Al in de beginjaren werd de fabriek flink uitgebreid. Tussen 1910 en 1920 werd de vleugel aan de voorzijde vergroot door een aanbouw in

dezelfde bouwstijl. Ingrijpend voor het gevelbeeld was de bouw van De Brug (2001- 2005), een grote brugconstructie die bovenop de bestaande fabriek werd gebouwd voor de vestiging van het hoofdkantoor van Unilever. In 2018 verzelfstandigde de margarinetak en bleef onder de naam Upfield gevestigd in de gebouwen onder De Brug. Een grote interne verbouwing was het gevolg, waarbij onder andere de leegstaande zolder getransformeerd is tot kantoor- en vergaderruimte en het dak werd aangepast voor daglichttoetreding. Een grote vide verbindt de niveaus van de verschillende bouwdelen. Daarbij is de gevel voorzien van na-isolatie en zijn nieuwe kozijnen met isolerend glas geplaatst.

Omschrijving van het object

Door de vele verbouwingen en transformaties betreft de bescherming de voor- en zijgevels van de vooroorlogse bouwdelen aan de Nassaukade en het casco van het interieur, waaronder de originele constructie, de kapconstructies van de zolders en de bouwmuren.

De restanten van de in 1891 gebouwde fabriek bestaan uit een L-vormige bouwmassa in twee bouwlagen en een zolder. De vleugel aan de voorzijde is verdeeld door twee zadeldaken, aan de rechterzijde verbonden door het zadeldak haaks op deze vleugel. Het bouwvolume links van het originele complex is gebouwd in drie bouwlagen en een zolder en voorzien van een zadeldak, dat iets hoger ligt. Links bestaat de voorgevel uit drie traveeën, waarvan de

middelste licht risalerend eindigt als tuitgevel. Rechts is de gevel opgebouwd in tien traveeën van welke de vijfde en de meest rechter licht risalerend zijn en eindigen als tuitgevel. Iedere travee bestaat uit één vensteras. De gevels zijn gemetseld in een roodbruine steen op een later geschilderde, natuurstenen plint. De risalieten worden aan weerszijden geaccentueerd door verticale, natuursteen banden. Horizontaal worden de gevels geleed door een cordonlijst en door speklagen ter hoogte van de onder-, boven- en voormalige wisseldorpels. De rechthoekige, gemoderniseerde vensters zijn geplaatst in getoogde openingen, waarvan het muurveld voorzien is van siermetselwerk. Uitzonderingen zijn de vensters op de begane grond van het oudste bouwdeel, hier beslaan de vensters de volledige opening. Aan de bovenzijde van de vensters is een rollaag aangebracht met aanzetstenen en een sluitsteen met diamantkop. In alle drie de tuitgevels bevindt zich in de bovenste bouwlaag een gekoppeld venster, bestaande uit twee smalle rondboogvormige vensters, gescheiden door een natuurstenen stijl. De vensters worden geaccentueerd door een rondboogvormige rollaag afgewisseld met natuursteen en voorzien van siermetselwerk in het muurveld. De tuitgevels worden beëindigd door geprofileerde lijsten, trapsgewijs aangebracht op het metselwerk, met aangezette schouderstukken en een bekroning die bestaat uit een ornament en een klein fronton. De rechte gevels worden beëindigd door met hout omtimmerde goten, door

siermetselwerk gescheiden van de bovenste speklaag, met uitzondering van het linkerdeel van de bouwmassa uit 1891, hier eindigt de gevel met een rand van licht uitstekend, opengewerkt siermetselwerk. Alle natuursteen elementen zijn later witgeschilderd.

Het jongere geveldeel links heeft aan weerszijden van de risaliet een dakkapel onder een zadeldak met licht overstek, versierd met opengewerkt houtsnijwerk.

De dakschilden van het oudste bouwdeel zijn in 2018 aan de voorzijde voorzien van een lichtstrook. Een deel van de gevelopeningen op begane grondniveau zijn later gewijzigd; openslaande deuren werden vervangen door vensters van dezelfde hoogte als bestaand.

Stedenbouwkundige context

De vooroorlogse delen van het fabriekscomplex zijn onlosmakelijk verbonden met de kade van de Koningshaven. Binnen het grote fabriekscomplex vormen de oude bouwmassa's een uitzondering die beeldbepalend is en versterkt wordt door De Brug die schuin over het oude deel is geplaatst. Aan de rechterzijde scheidt de Nassaustraat de fabriek van het 'Hefkwartier', een woonwijk in ontwikkeling op de locatie van de Oranjeboom Bierbrouwerij. De gevels van de oude fabriek en de overstekende brug zijn vanaf de Noordoever goed zichtbaar en vormen samen een icoon aan het Rotterdamse waterfront.

Waarderingstabel:

De waarderingstabel is opgesteld op basis van de selectiecriteria zoals die vastgesteld zijn door het college van Burgemeester en Wethouders op basis van artikel 3 van de Erfgoedverordening Rotterdam 2020. In deze waarderingstabel zijn alleen de criteria genoemd die van toepassing zijn voor dit object. In de linker kolom zijn de algemeen vastgestelde criteria vermeld. In de rechter kolom is specifiek omschreven hoe het criterium van toepassing is voor dit object.

I Cultuurhistorische waarden	
Nederzettingsgeschiedenis Het object is van belang als Bijzondere uitdrukking van een geografische, landschappelijke, beleidsmatige en/of bestuurlijke ontwikkeling.	Het fabrieksgebouw is van belang als onderdeel van de ontwikkeling op Feijenoord die eind 19e eeuw op gang kwam met de vestiging van havengerelateerde bedrijven.
Sociaal-economisch/cultuurhistorisch belang Het object is van belang vanwege de bestemming die verbonden is met bijvoorbeeld een bijzondere sociaal-historische, economische, technische, religieuze of cultuurhistorische ontwikkeling.	Het fabrieksgebouw is van belang als bedrijfsgebouw dat dankzij de goede transportmogelijkheden zich op deze locatie vestigde.
Historische waarde Het object is van belang vanwege een plaatselijk, regionaal en/of landelijk historisch gegeven, zoals bekende bewoners, beroepen, bijzondere activiteiten en/of gebeurtenissen.	Het fabrieksgebouw is van belang als restant van de eerste fabriek die de oorsprong is van de multinational Unilever. Het in 1930 door fusies tot stand gekomen bedrijf was tot 2018 op deze locatie gevestigd.

II Architectuurhistorische waarden	
Ontwerper Het object is van belang voor het oeuvre van een bouwmeester, ingenieur, architect, interieur-, tuin-, of stedenbouwkundig ontwerper, dan wel een beeldend kunstenaar.	Het fabrieksgebouw is van belang in het oeuvre van architect A. Nolen (1852-1925), begonnen als stadsarchitect van Schiedam.
Schoonheid Het object is van belang wegens de hoogwaardige esthetische kwaliteit van het ontwerp.	De gevel is van belang door de kwaliteit van het ontwerp waarin vensterpartijen afgewisseld worden door risalerende gevels.
Detailering Het object is van belang vanwege het bijzondere materiaalgebruik, detailering, constructiemethode, kleurgebruik en/of de ornamentiek	De gevel is van belang door het materiaalgebruik en de rijke ornamentiek, waaronder de bekroning van tuitgevels, spekbanden, sluitstenen en siermetselwerk.
Bouwstijl Het object is een goed voorbeeld van een bepaalde stijl of bouwtrant - al dan niet met plaatselijke variaties.	De gevel is van belang als representatief voorbeeld van een ontwerp in neorenaissance- stijl.
Bouwtype Het object is van belang als goed voorbeeld van een functionele en/of typologische ontwikkeling	Het fabrieksgebouw is van belang als voormalig complex waarin fabricage, kantoren en bijkomende functies, zoals verpakken, verenigd werden in één gebouw.

III Stedenbouwkundige, ensemble- en landschappelijke waarden	
Gegroeid geheel Het object is van belang vanwege de situering, verbonden met de ontwikkeling/uitbreiding van Rotterdam.	Het fabrieksgebouw heeft waarde als onderdeel van de stadsuitbreiding op Feijenoord, waarin de havenbedrijven een grote rol speelden.
Verkaveling Het object is van belang vanwege de wijze van verkaveling, inrichting van de openbare ruimte en/of specifieke functies en/of de historisch-ruimtelijke relatie met groenvoorzieningen, wegen en/of water (vormgeving).	Het fabrieksgebouw is van belang vanwege de ligging aan het water van de Koningshaven en heeft daarmee een functionele relatie met zijn omgeving.
Silhouet Het object is van belang voor het aanzien/gezicht van Rotterdam.	Het fabrieksgebouw heeft stedenbouwkundige waarde door het karakteristieke silhouet aan het water dat vanaf de noordoever goed zichtbaar is.

IV Gaafheid en Herkenbaarheid	
Detailering Het object heeft een meerwaarde vanwege de architectuurhistorische gaafheid van de detailering van exterieur en/of interieur.	De gevels van het fabrieksgebouw hebben waarde door de gaafheid van het metselwerk, de versieringen en de meeste vensteropeningen.

Onderdelen met indifferente waarde
De kozijnen en ramen zijn alle gemoderniseerd en van ondergeschikt belang.

Waardering van het object:

Het fabrieksgebouw van de Margarinefabriek Simon van den Bergh dat in 1891 aan de Nassaukade gerealiseerd werd heeft cultuurhistorische waarde als oorsprong van multinational Unilever die tot 2018 op deze locatie gevestigd was. Het fabrieksgebouw is van belang als herinnering aan de grootschalige stadsuitbreiding op Feijenoord eind 19e, begin 20e eeuw.

De gevels hebben architectuurhistorische waarde door de kwaliteit van het ontwerp in neorenaissance stijl dat tot uiting komt in de geleding van de brede gevel en de rijke ornamentiek met spekbanden, sluitstenen, tuitgevels en siermetselwerk. Het ontwerp is van belang als onderdeel van het oeuvre van A. Nolen, stadsarchitect van Schiedam. Het oorspronkelijke gebouw verenigde vele functies, waaronder fabricage, verpakking en kantoren.

Het fabrieksgebouw heeft stedenbouwkundige waarde door de functionele relatie met de kade en de haven. Het gebouw is van belang als onderdeel van de stadsuitbreiding op Feijenoord die begon met de aan de haven gerelateerde bedrijven. Vanaf de Noordoevers is het vooroorlogse gebouw in combinatie met De Brug een markant icoon aan het waterfront van Rotterdam.

De gevels zijn van belang door de gaafheid van het metselwerk, de versieringen en de vensteropeningen.

Bronnen en Eindnoten

Literatuur

Ben van Eysselsteijn, *De geschiedenis van de margarine*, Rotterdam 1961

G. van der Feijst (red.), *400 jaar stadstimmerwerf, van fabrieksmeeester tot directeur gemeentewerken*, Schiedam 1981

Ton van Helvoort, *Marktleider met R&D, zichtbare en onzichtbare innovaties in Unilever margarines*, Eindhoven 2017

G.A.A. Just de la Paisières, *Industrieel Nederland, deel I*, Haarlem 1921

Nelleke Manneke, *De geschiedenis van de Van Cappellen Stichting, van behoeftige bejaarden naar algemene belangen*, Rotterdam 2004

W.J. Reader, *Vijftig jaar Unilever 1930-1980*, Londen 1980

Joke Reijnhoudt en Hans van Bemmelen, *De werkplaats van Unilever*, 2005

SteenhuisMeurs, Rotterdam-Zuid, koepelverhaal van cultuurhistorische verkenningen van Afrikaanderwijk, Bloemhof, Carnisse, Hillesluis, Oud-Charlois en de Tarwewijk, Rotterdam 2016-2018.

Jos M.A.G. Stroom, *Machinestempels als verzamelgebied, officieel orgaan van de filatelistenvereniging 'Noviopost' te Nijmegen*, 2007-1, nummer 95, 14-20

J.H. van Stuijvenberg, *Honderd jaar margarine 1869-1969*, Den Haag 1969

N. Verbeek, *Honderd jaar Nassaukade, de geschiedenis van Van den Bergh en Jurgens Nassaukade 1891-1991*, Rotterdam 1991

Charles Wilson, *geschiedenis van Unilever, een beeld van economische groei en maatschappelijke verandering, deel II (Nederlandse bewerking Jane de Jongh)*, Den Haag 1954

Nelleke Manneke, *Van behoeftige bejaarden naar algemene belangen*, Cappel aan de IJssel, 2004

Colofon

Dit onderzoek werd uitgevoerd door SteenhuisMeurs in opdracht van VORM Ontwikkeling BV, Rotterdam.

Projectteam SteenhuisMeurs: Paul Meurs, Vita Teunissen en Jelle Hetteema

SteenhuisMeurs BV, Paterswolde
Hoofdweg 255 9765 CH Paterswolde
050 3080100
www.steenhuismeurs.nl

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SteenhuisMeurs. Let op: Op de afbeeldingen in deze rapportage kunnen auteursrechten van toepassing zijn. Wij zijn niet aansprakelijk voor schade die voortkomt uit het ongeoorloofd gebruik van het beeldmateriaal in deze uitgave.

Wij hebben ons best gedaan om alle rechthebbenden met betrekking tot het beeldmateriaal in dit rapport te achterhalen. Als u denkt dat uw materiaal zonder voorafgaande toestemming is gebruikt, neem dan contact met ons op.

© SteenhuisMeurs BV, Paterswolde

